Cristian Cercel

FILOGERMANISM FĂRĂ GERMANI

România în căutarea europenităţii

POLI ROM

STUDII ROMÂNEŞTI ■ ROMAN!JAN STUDIES • ÉTUDES ROUMAINES •
RUMÄNISCHE STUDIEN

STUDII ROMÂNEŞTI • ROMANIAN STUDIES • ETUDES ROUMAINES • RUMÄNISCHE STUDIEN

Colecţie coordonată de Irina Livezeanu şi Lavinia Stan

Asistent editorial; Narcis Tulbure (ASE Bucureşti)

Consiliul ştiinţific:

Maria Bucur (Indiana University, SUA)
Magda Cârneci (Universitatea Naţională de Arte, Bucureşti)
Tom Gallagher (University of Bradford, Marea Britanie)
Mihai Dinu Gheorghiu (Universitatea „Al.I. Cuza”, Iaşi)
Armin Heinen (RWTH University. Aachen)
Gail Kligman (University of California, Los Angeles)
¡Vintilă MihăilescuifSNSPA, Bucureşti)
Mihaela Miroiu (SNSPA, Bucureşti)
Bogdan Murgescu (Universitatea din Bucureşti)
Andrei Terian (Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu)

Cristian Cercel, *Romania and the Quest for European Identity: Philo-Germanism without Germans*

© 2019 Cristian Cercel
All rights reserved
Authonsed translation from the English language edition published by Routledge. a member of the Taylor & Francis Group

© 2021 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

Această carte este protejată prin copynght. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internei sau crin reţele de calculatoare, stoca-ea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătonjiui copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom. ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1. et. 1. sector 4. 040031, O.P 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

CERCEL. CRISTIAN

Filogermanism fără germani România în căutarea europenităţii/ Cristian Cercel – Iaşi: Polirom 2021
Conţine bibliografie
Index

ISBN 978-973-46-8534-9

32

Printed în ROMANIA

Cristian Cercel

FILOGERMANISM FÂRÂ GERMANI

România în căutarea europenităţii

POLIROM
2021

CRISTIAN CERCEL este cercetător la Institutul pentru Mişcări Sociale din cadrul Universităţii Ruhr din Bochum. Şi-a obţinut diploma de licenţă în studu europene la Universitatea din Bucureşti, masteratul în studii despre naţionalism l-a urmat la Universitatea Central-Europeană

din Budapesta, iar doctoratul în ştiinţe politice l-a susţinut la Universitatea din Durham. A activat în calitate de cercetător şi a beneficiat de burse la diferite instituţii din ţară şt din străinătate, precum Colegiul Noua Europă din Bucureşti, Universitatea din Swansea şi Centrul pentru Studii Avansate din Sofia. A publicat în jurnale academice precum *Nationalities Papers, East European Politico and Societies and Cultures, Nationalism and Ethnic Politics* şi *History and Memory.*

Cuprins

Notă asupra ediţiei..... 7

1. „Numai un alt neamţ ne mai poate scutura niţel din veşnica noastră boicotare a istoriei”.....9
2. Europa: Vestul, Estul şi intermediaritatea..... 19
3. Germanii din România. Context istoric.....35

4 Identitate şi alteritate..... 63

5. „O contribuţie valoroasă şi inconfundabilă la viaţa societăţii româneşti”.....109
6. „Cine n-are nemţi să şi-i cumpere”..... 151
7. „Bogatele sate din zona Braşovului şi Sibiului au fost invadate de migraţia ţigănească”.....197
8. în loc de concluzii..... 235

Mulţumiri.....243

Bibliografie.....245

Index..... 281

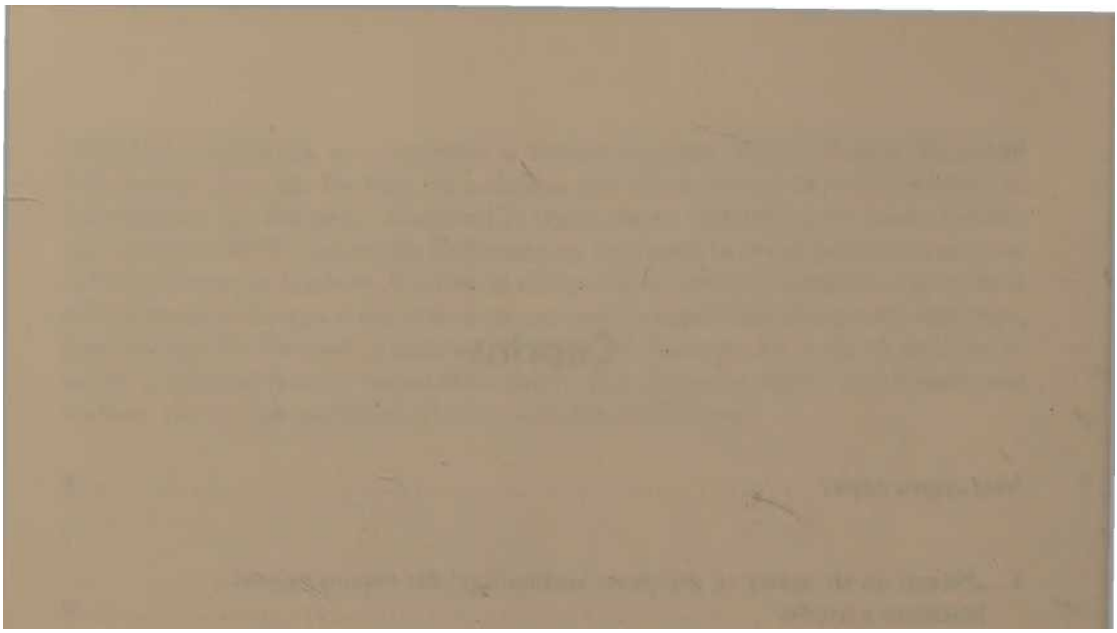

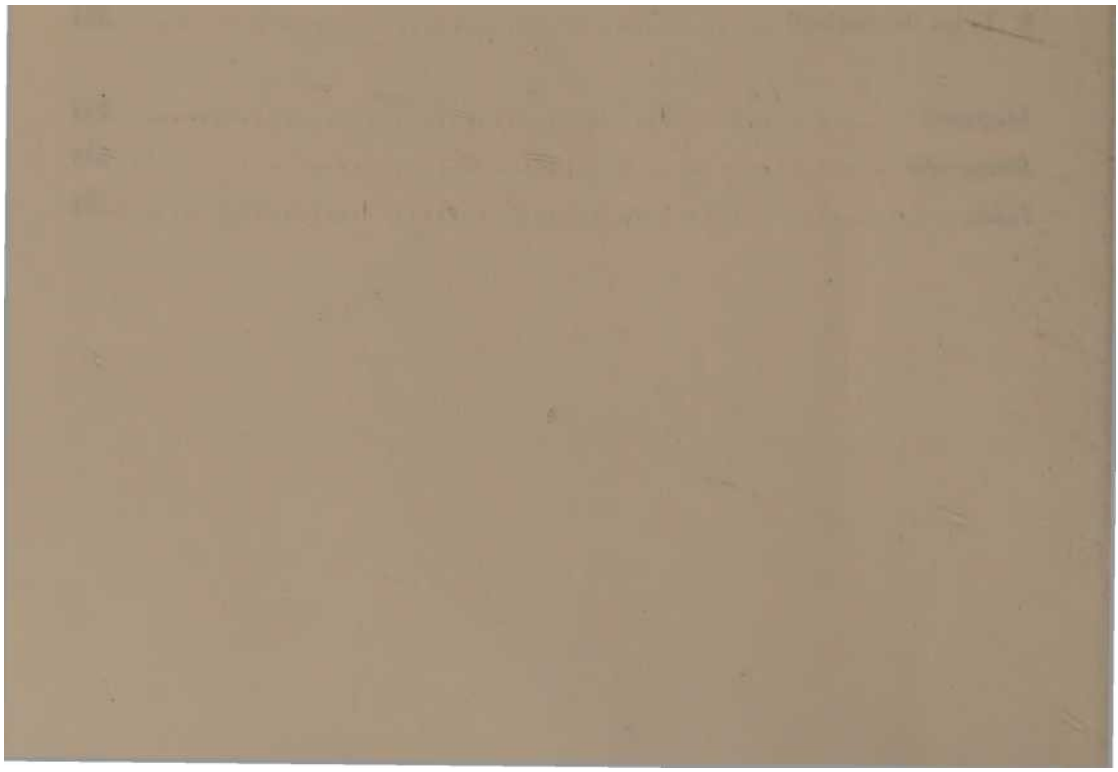

Notă asupra ediţiei

Analiza fdogermanismului românesc de după 1989 a reprezentat iniţial subiectul tezei mele de doctorat, pe care am susţinut-o în 2012 la Universitatea din Durham, în cadrul School of Government and International Affairs. în 2019 am publicat la Routledge cartea *Romania and the Quest for European Identity: Phtlo-Germanism without Germans,* având la bază teza de doctorat. La rândul său, cartea de fată se bazează pe această din urmă lucrare. Publicarea unei ediţii în limba română a reprezentat nu numai un prilej de a purcede la un travaliu de autotraducere, ci şi o ocazie de a revedea şi, pe alocuri, a rescrie şi a îmbunătăţi (cel puţin dintr-o perspectivă subiectivă) textul original.

Unele dintre secţiunile din această carte au mai apărut de-a lungul timpului – în diferite forme – în alte publicaţii. A se vedea în special „Transylvanian Saxon Symbolic Geographies", *Civilisations,* 60, nr. 2 (2012), pp. 83-101; „Philo-Germanism without Germans în Romania after 1989", *East European Politics and Societies and Cultures,* 29, nr. 4 (2015), pp 811-830; „Germanofilia autohtonă: o privire critică", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Angliei şi Christian Schuster (eds,), *Reinventând germanitatea. Etni- cizare, mobilitate şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritomc, Bucureşti, 2018, pp. 257-281; „Reprezentări ale germanilor şi romilor în România post-1989: Celălalt cultural vs. Celălalt social", în Mathias Beer, Sorin Radu şi Florian Kührer -Wielach (eds.), *Migraţii, politici de stat şi identităţi culturale în spaţiul românesc şi european,* voi. II: *Germanii din România. Migraţie şi pati imoniu cultural după 1945,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 2019, pp 233-256; „Memorie naivă, memorie confuză", *Observator cultural,* nr. 1003,21 ianuarie 2020.

„Numai un alt neamţ ne mai poate scutura niţel din veşnica noastră boicotare a istoriei”

În luna iunie a anului 2000, scrutinul pentru primăria oraşului Sibiu (numit Hermannstadt în germană şi Nagyszeben în maghiară) a avut un rezultat considerat la acea vreme cât se poate de surprinzător. Klaus Iohannis[1], un novice într-ale politicii locale, un outsider în raport cu establishmentul politic românesc şi, pe lângă toate acestea, etnic german, a fost ales primar de majoritatea alegătorilor sibieni care s-au prezentat la vot. Iohannis era candidatul trimis în cursă de Forumul Democrat al Germanilor din România (FDGR), organizaţia reprezentând mica minoritate germană din ţară. Victoria sa a fost una surprinzătoare şi întrucât doar aproximativ 2.500 dintre cei 170.000 de locuitori ai oraşului erau de etnie germană[2].

Sibiul putea şi poate să se raporteze la un trecut aşa-zis german, fiind un oraş întemeiat în Evul Mediu târziu de colonişti germanofoni, pentru care denumirea încetăţenită în timp este cea de „saşi”. De la întemeiere încoace, a jucat în mod tradiţional un rol foarte important în cadrul vieţii culturale, politice şi economice a comunităţii săseşti din Transilvania[3]. În 1999, istoricul britanic Timothy Garton Ash se referea la Sibiu ca la „un oraş românesc din România”, care „în trecut a fost

1 Folosesc grafia „Iohannis” în loc de Johannis”, întrucât este cea folosită în documente oficiale, chiar dacă originea sa are de-a face cu o eroare administrativă. Vezi Turnul Sfatului TV, „Iohannis sau Johannis”, 18 noiembrie 2014, https://www.youtube.com/watch?v=V-5wawrDRIE (ultima accesare, 24 mai 2020). Pentru simplificare şi coerenţă, scriu „Iohannis” chiar şi atunci când grafia Johannis” a fost folosită în textul citat.

2 Klaus Iohannis, „Im Amt des Bürgermeisters”, în Hans Klein (ed.), *Zwanzigjahre Demokratisches Forum der Deutschen în Hermannstadt,* Honterus Verlag, Sibiu, 2010, pp. 17-21, aici p. 18.

3 Harald Roth, *Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt în Siebenbürgen,* ed. a Il-a, Böhlau Verlag, Köln, 2007.

oraş german în Ungaria”[4]. Transformarea la care făcea aluzie Garton Ash s-a petrecut şi pe fondul migraţiei masive a minorităţii germane din România către Republica Federală Germană, care a avut loc în special pe perioada Războiului

4 Timothy Garton Ash, *Istoria prezentului. Eseuri, schiţe şi relatări din Europa anilor ’90,* trad. de Cătălin Constantinescu, Polirom, Iaşi, 2002, p. 220.

Rece, pentru a atinge apoi apogeul la începutul anilor 1990. Astfel, alegerea lui Iohannis ca prim edil al Sibiului în vara anului 2000 – la fel ca şi următoarele sale succese electorale (Iohannis a fost reales primar în 2004,2008 şi 2012, înainte de a fi ales preşedinte al României în două rânduri, în 2014 şi în 2019) – a părut a fi (şi) o expresie politică a unei nostalgii pentru trecutul german şi pentru fosta prezenţă germană din România/Transilvania în general şi din Sibiu în particular. După cum observa autorul unui articol publicat în cotidianul american *The New York Times* în 2009, „faptul că domnul Iohannis provine din minuscula minoritate germană din ţară, ceea ce ar constitui un inconvenient în alte ţări din Europa de Est, îi conferă un avantaj în România”[5].

La doar câteva luni după ce a fost ales întâia oară în funcţia de prim edil al Sibiului, în septembrie 2000, Iohannis a acordat un interviu popularului săptămânal *Formula As.* Intervievatorul, vădit fascinat de Iohannis şi de succesul acestuia, reproducea unele dintre opiniile care erau deja monedă curentă cu privire la relevanţa etnicităţii germane a noului primar:

> [...] oamenii au văzut „neamţul” din dumneavoastră. Au sperat că veţi aduce mai multă curăţenie şi ordine, mai multă seriozitate în instituţia pentru care aţi fost ales. Au sperat chiar că îi veţi aduce înapoi pe foştii lor compatrioţi. Fiindcă, se ştie, românii n-au privit niciodată cu bucurie plecarea saşilor. După acest scenariu, peste patru ani, aţi putea candida cu succes şi la preşedinţia ţării. Este adevărat?[6].

Răspunsul lui Iohannis cu privire la posibilitatea de a candida’ la preşedinţia României a fost unul negativ. Ulterior, a câştigat de trei ori

5 Nicholas Kulish, „Grim Romanians Brighten Over a German Connection”, *TheNew York Times,* 5 decembrie 2009, http://www.nytimes.com/2009/12/06/world/europe/06romania.html?scp=l&sq=grim%20romanians&st=cse (ultima accesare, 24 mai 2020). Abordări similare puteau fi găsite la momentul respectiv şi în presa de limbă germană. Vezi Thomas Roser, „Ein paar Deutsche sind Rumäniens größte Hoffnung”, *Die Welt,* 3 decembrie 2009, http://www.welt.de/ politik/article5413600/Ein-paar-Deutsche-sind-Rumaeniens-grosse-Hoffnung.html (ultima accesare, 24 mai 2020), sau Felix Hügel, „Allianz für einen Deutschen”, *Die Zeit,* 5 decembrie 2009, http://www.zeit.de/politik/ausland/2009-12/rumaenien-wahl?page=l (ultima accesare, 24 mai 2020) (traducerile citatelor din engleză şi germană în română au fost realizate de autorul volumului de faţă).

6 Klaus Iohannis, „Vrem să facem din Sibiu ceea ce-a fost cândva. Un oraş european, un avanpost al integrării în Uniunea Europeană”, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* nr. 431, 18 septembrie 2000.

alegerile pentru funcţia de primar al Sibiului, în 2004, 2008 şi 2012, de fiecare dată dintr-un singur tur, cu o majoritate covârşitoare a voturilor exprimate.

în octombrie 2009, cunoscutul scriitor Mircea Cărtărescu, a cărui aplecare pentru comentariul politic îşi găsea la acea vreme un debuşeu săptămânal în publicarea unui editorial în cotidianul *Evenimentul zilei,* analiza alegerile prezidenţiale care urmau să aibă loc către sfârşitul anului. Ca mulţi alţi români, Cărtărescu părea că nu ştie pentru cine să voteze, exprimându-şi nemulţumirea cu privire la ceea ce aveau de oferit candidaţii pentru cea mai înaltă funcţie în stat în România. Insă exista totuşi cineva care, în viziunea cărtăresciană, merita fără doar şi poate să devină preşedinte al României. Acest cineva nu era nimeni altul decât primarul oraşului transilvănean Sibiu, preşedintele Forumului Democrat al Germanilor din România, Klaus Iohannis. Cum argumenta Cărtărescu în favoarea lui Iohannis, care nici măcar nu se număra printre candidaţii la preşedinţie? în propriile-i cuvinte: „Eu îl poftesc pe Klaus Iohannis, cel care-a transformat Sibiul într-un oraş demn de Tirol sau Bavaria. Cred sincer că, după regele Carol, numai un alt neamţ ne poate scutura niţel din veşnica noastră boicotare a istoriei”[7].

Iohannis nu s-a aflat pe listele de vot la alegerile din 2009, însă a jucat un rol important în ele. Candidatul din partea Partidului Social Democrat (PSD), Mircea Geoană, a mizat pe ideea unui tandem cu primarul german al Sibiului, promiţând că îl va numi premier pe acesta în cazul unui succes electoral. în contextul unei crize politice izbucnite în acelaşi an, cu puţin timp înainte de alegeri, Traian Băsescu, preşedintele în funcţie şi contracandidatul lui Geoană, refuzase să-l numească pe Iohannis premier, în ciuda susţinerii de care se bucura acesta din urmă din partea unei majorităţi parlamentare de circumstanţă. Apoi, într-unul dintre cele mai disputate şi mai contestate scrutine din România post-1989, Geoană a pierdut la mustaţă în faţa lui Traian Băsescu, care a câştigat astfel un al doilea mandat, urmând să se afle la timona ţării vreme de încă cinci ani. Intrarea pe scena politică naţională a lui Iohannis avea să mai aştepte.

în 2014, Iohannis, devenit între timp membru (februarie 2013) şi apoi, cu maximă celeritate (iunie 2014), preşedinte al Partidului Naţional Liberal (PNL), a candidat în fine la preşedinţia României. în campania electorală, politologul Radu Carp, şi el membru al PNL, a

7 Mircea Cărtărescu, „Cine-o să iasă?”, *Evenimentul zilei,* 9 octombrie 2009, http://www.evz.ro/ detalii/stiri/senatul-evz-cine-o-sa-iasa-870920.html (ultima accesare, 12 septembrie 2017).

făcut o pledoarie avântată în favoarea alegerii lui Iohannis, pe platforma de bloguri găzduită de cotidianul *Adevărul.* într-o postare intitulată „De ce trebuie votat Klaus Iohannis?”, unul dintre principalele argumente pro-Iohannis ale lui Carp era faptul că acesta provenea din rândurile minorităţii germane, reprezentând astfel aspiraţia multor români la normalitate. în plus, Carp sugera că un vot pentru Klaus Iohannis ar constitui şi un mod de a repara „greşelile trecutului”:

> Este un miracol faptul că această comunitate încă mai există. [...] Românii au dezvoltat atracţie pentru etnicii germani alături de care au convieţuit, o atracţie bazată pe experienţa pozitivă: nimeni nu a fost dezamăgit de pe urma muncii împreună, indiferent de domeniu. [...]
>
> Klaus Iohannis este, la ora actuală, cel mai reprezentativ produs al acestei comunităţi, din punct de vedere politic. [...]
> [...] aştept de 14 ani să scriu acest articol. Am realizat încă de atunci că Iohannis este aspiraţia multora către normalitate. [...] Dacă românii vor să dea un semn etnicilor germani care le-au stat alături de mai bine de 800 de ani, care au ales unirea Transilvaniei cu România în 1918 demonstrând loialitate, dar au trecut prin calvarul deportărilor şi al umilinţelor, un semn că încearcă să repare greşelile trecutului, au ocazia să o facă votându-l ca Preşedinte al României pe Klaus Iohannis. [...] Klaus Iohannis nu este „răul cel mai mic”, ci binele pur şi simplu[8].

Iohannis, „binele pur şi simplu”, a fost nu doar candidatul preferat al lui Longin Popescu (un jurnalist), al lui Cărtărescu (un scriitor) şi al lui Carp (politician şi politolog), ci şi al celor peste şase milioane de cetăţeni români care l-au votat — chit că poate nu cu entuziasmul de care dădeau dovadă cei trei autori citaţi mai sus – în turul al doilea al alegerilor prezidenţiale de la sfârşitul anului 2014. După cum arată afirmaţiile lui Carp, Cărtărescu şi Popescu, faptul că Iohannis este membru al minorităţii germane din România, o minoritate cu o viaţă culturală, socială şi economică odinioară prosperă şi înfloritoare, funcţionează uneori drept o calitate în sine. Fanii lui Iohannis văd ori vedeau în el nu doar un reprezentant oarecare al germanilor din România, ci pe cineva reprezentativ pentru germanitatea din România

8 Radu Carp, „De ce trebuie votat Klaus Iohannis”, blogurile *Adevărul,* 8 noiembrie 2014, http:// adevarul.ro/news/politica/de-trebuie-votat-klaus-iohannis-l_545dd0390dl33766a8a6bblb/ index.html (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

ca atare şi, implicit, pe cineva reprezentat de ideea de germanitate.

La recensământul efectuat în 2011, în România au fost înregistraţi doar 36.042 de etnici germani, o cifră extrem de mică în comparaţie cu 745.421, numărul etnicilor germani consemnaţi la recensământul efectuat în 1930[9]. Prezenţa istorică germană în regiunile vestice şi centrale ale României contemporane datează încă din secolul al Xll-lea. Germanii din România au emigrat însă în masă în a doua jumătate a secolului XX în Republica Federală Germană, imaginată şi totodată acţionând ca o patrie gata să-şi primească şi să-şi îmbrăţişeze diaspora rămasă dincolo de Cortina de Fier. Statul (vest-)german şi-a arogat o răspundere faţă de minoritatea germană din România (ca şi faţă de alte minorităţi germane din statele din Europa Centrală şi de Est) şi a intervenit în numele intereselor acesteia atât în secolul trecut, cât şi în cel actual. lohannis este aşadar unul dintre puţinii etnici germani care au rămas în România.

Pe parcursul ultimelor trei decenii, cele şi cei care s-au aplecat asupra subiectului au sugerat în diferite contribuţii că apartenenţa lui lohannis la comunitatea saşilor transilvăneni a avut un aport important la succesul său electoral, atât la nivelul locuitorilor Sibiului (unde a fost dublat şi de succesul FDGR), cât şi, extrapolând, la nivel naţional[10]. în

9 Institutul Naţional de Statistică, „Recensământul populaţiei şi al locuinţelor 2011. Rezultate definitive. Tabelul 7 (stânga). Populaţia stabilă pe sexe, după etnie — categorii de localităţi, macroregiuni, regiuni de dezvoltare şi judeţe”, 2011, http://www.rpl2011.djsct.ro/inceputj. php?cod=9&codj=0 (ultima accesare, 31 ianuarie 2021); Sabin Manuilă, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decemvrie 1930,* voi. II: *Neam, limbă maternă, religie,* Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti, 1938, p. xxiv.

10 Dragoş Dragoman, „La recomposition du champ politique régional en Roumanie. Le succès du Forum Allemand à Sibiu/Hermannstadt”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review, 5,* nr. 1 (2005), pp. 181-201; Dragoş Dragoman, Andreea Zamfira, „L’influence des stéréotypes sur les performances électorales des partis des minorités ethniques en Roumanie. Allemands et Hongrois en perspective comparée”, *Transitions,* 48, nr. 1 (2008), pp. 135-161; Monica Stroe, „Heterorepresentations of Saxonness and Their Political Meanings în Transylvania”, în Brigitta Balogh *et al.* (eds.), *European, National and Regional Identity: Proceedings of the International Conference „European, National and Regional Identity”, Organized în Oradea, 24-26 March 2011, în the Frame of Research Project HURO/0801/180,* Editura Universităţii din Oradea, Oradea, 2011, pp. 195-209; Dragoş Dragoman, „The Success of the German Democratic Forum în Sibiu: Non-Ethnic Voting, Political Neutrality and Economic Performance”, *Transitions,* 53, nr. 1/2 (2013), pp. 95-117; Cristian Cercel, „Philo-Germanism without Germans în Romania after 1989”', *East European Politics and Societies and Cultures,* 29, nr. 4 (2015), pp. 811-830; Dragoş Dragoman, „Succesul Forumului Democrat al Germanilor din România la Sibiu: un caz de

diferite localităţi din Transilvania şi Banat, principalele două regiuni din România unde a existat tradiţional o prezenţă semnificativă a etnicilor germani, un proces de branding cultural a avut (şi continuă să aibă) loc pe parcursul ultimilor 20 sau 30 de ani, autopromovarea şi auto- reprezentarea punând accentul pe trecutul german[11]. Un cercetător remarca în 2003 existenţa unei relaţii privilegiate româno-germane în Banat[12]. Nu puţine studii antropologice şi de istorie orală au documentat prestigiul de care se bucură populaţia germană sau existenţa unui model identitar german în rândurile locuitorilor non-germani ai diferitelor localităţi[13]. Diferite sondaje efectuate după 1989 despre relaţiile interetnice în România au indicat şi ele că heteroimaginile cu privire la germani tind să fie pozitive[14].

---

rezilienţă urbană?", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventând germanitatea. Etnicizare, mobilitate şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 367-390, aici pp. 372-375.

11 Judy Batt, „Reinventing Banat", *Regional and Federal Studies,* 12, nr. 2 (2002), pp. 178-202; Bianca Boţea, „«Valoare colectivă» şi discurs performativ asupra interculturalităţii: o abordare a noilor procese de dezvoltare la Jimbolia", în Smaranda Vultur (ed.), *Banatul din memorie. Studii de caz,* Marineasa,Timişoara, 2008, pp. 223-246; Claudia Câmpeanu, „Material Desires: Cultural Production, Post-Socialist Transformations, and Heritage Tourism în a Transylvanian Town", teză de doctorat, University of Texas, Austin, 2008; James Koranyi, „Reinventing the Banat: Cosmopolitanism as a German Cultural Export", *German Politics and Society,* 29, nr. 3 (2011), pp. 97-112; Monica Stroe, *Gustul locului. Producţia de peisaje culturale agro- alimentare în sudul Transilvaniei,* Tritonic, Bucureşti, 2017; *idem,* „Sibiu, Capitală Europeană a Culturii 2007. Germanitatea saşilor ca brand cultural românesc", în Oltean, Anghel şi Schuster (eds.), *Reinventândgermanitatea,* pp. 89-127; Bianca Boţea, „Metamemorie, mobilitate şi urbanitate în context de criză industrială. Etnicii germani – o comunitate-patrimoniu la Jimbolia", în Oltean, Anghel şi Schuster (eds.), *Reinventândgermanitatea,* pp. 219-254; Claudia Câmpeanu, „Kronenfest/Ziua Coroanei după migraţia saşilor: reconfigurări ale etnicităţii într-un sat din sudul Transilvaniei", în Oltean, Anghel şi Schuster (eds.), *Reinventândgermanitatea,* pp. 337-366.

12 Alin Gavreliuc, *Mentalitate şi societate. Cartografii ale imaginarului identitar în Banatul contemporan,* Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2003.

13 Liviu Chelcea şi Puiu Lăţea, *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală şi economie secundară în Sântana,* Nemira, Bucureşti, 2000, pp. 63-86; Vintilă Mihăilescu, Gabriela Coman şi Ferenc Pozsony, *Vecini şi vecinătăţi în Transilvania,* Paideia, Bucureşti, 2002; Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: judeţele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2016.

14 Aurora Liiceanu, „Alteritate etnică şi imaginar colectiv", în Gabriel Bădescu,

Articolul lui Cărtărescu menţionat anterior, precum şi intervenţiile lui Popescu şi Carp ilustrează ceea ce numesc în cartea de faţă „filogermanismul” românesc. Mult premiatul scriitor şi-a construit argumentaţia folosind două comparaţii diferite. în primul rând, a elogiat dezvoltarea Sibiului sub conducerea lui Klaus lohannis, descriind oraşul ca fiind „demn de Tirol sau Bavaria”, indicând astfel că principalele etaloane şi puncte de referinţă pentru a evalua reuşitele administrative ori de altă natură sunt situate în afara României, de pildă, în Tirol ori în Bavaria. Comparaţia ilustrează o tipică viziune periferică, ale cărei puncte de reper se află într-un centru imaginat sau real. Numind Sibiul un oraş „demn de Tirol sau Bavaria”, Cărtărescu făcea aluzie la transformările petrecute în oraş între 2000 şi 2009 şi le interpreta drept un proces simbolic de germanizate, sub îndrumarea unui primar german. Dacă la finele anilor 1990 Garton Ash observa cum Sibiul devenise un oraş românesc în România după ce fusese cândva un oraş german în Ungaria, la sfârşitul anilor 2000 Cărtărescu aproape că privea Sibiul drept un oraş (re)german(izat) în România.

în al doilea rând, scriitorul român recunoştea explicit viziunea sa asupra etni- citătii germane drept o calitate ca atare, opunând-o unui presupus viciu specific românesc: „Numai un alt neamţ ne poate scutura niţel din veşnica noastră boicotare a istoriei”. Mai mult, făcând în mod concret referire la Carol I, prinţul prusac care a devenit conducătorul României în 1866, la vârsta de 25 de ani, şi care a condus ţara până în 1914, Cărtărescu evoca un set larg de reprezentări istorice conform cărora monarhul, un membru al ramurii Sigmaringen a familiei Hohen- zollern, este cel care a transformat înapoiata România într-o ţară cu adevărat modernă, europeană.

Argumentaţia lui Cărtărescu are la bază două seturi de imagini şi idei legate între ele, cu o filiaţie distinctă în istoria culturală şi politica românească şi europeană. Pe de o parte, este vorba de reprezentarea alterităţii germane/occi- dentale paternaliste, modernizatoare şi furnizoare de modele culturale şi civili- zaţionale demne de emulaţie pentru o înapoiată populaţie autohtonă. Pe de altă parte, este vorba de perpetuarea reprezentării poporului român drept boicotând istoria, zăcând într-un somn adânc şi astfel lipsindu-se de binefacerile progresului, ale dezvoltării şi ale prosperităţii. Astfel de viziuni pot fi găsite în diferite forme şi chipuri şi dincolo de interconexiunile româno-

Mircea Kivu şi Monica Robotin (eds.), *Barometrul relaţiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România,* Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2005, pp. 55-64, aici p. 61.

germane, căci caracterizează şi reglementează o bună parte din relaţiile dintre vestul şi estul Europei atât la nivel discursiv, cât şi la nivel concret, material şi politic. Mai mult, ele se află la baza modelului colonialist al lumii, conform căruia „Europa avansează, progresează, modernizează la nesfârşit", în timp ce „restul lumii fie avansează mai lent, fie stagnează"[15].

La două decenii de la întâiul succes electoral al lui Klaus Johannis, istoria pare — parţial – că se repetă. Alegerile locale pentru primăria Timişoarei, centrul tradiţional al vieţii culturale, economice şi politice a şvabilor bănăţeni, oraş orgolios cu privire la propria multiculturalitate, în care germanitatea a ocupat întotdeauna un loc important, dacă nu chiar cel mai important, au fost câştigate în decembrie 2020 de un german, Dominic Samuel Fritz. Spre deosebire de lohannis, Fritz nu este cetăţean român, ci cetăţean german, candidatura sa la funcţia de primar al Timişoarei fiind posibilă datorită faptului că România şi Germania sunt ambele membre ale Uniunii Europene (ceea ce în 2000 nu era cazul). La fel ca la lohannis, germanitatea lui Fritz, aclimatizată în context românesc, a jucat un rol important în imaginea publică a candidatului propus de alianţa dintre Uniunea Salvaţi România (USR) şi Partidul Libertate, Unitate şi Solidaritate (PLUS). Şef de cabinet al fostului preşedinte german Horst Köhler (acesta provenind dintr-o familie de germani basarabeni), Fritz a fost şi el îmbrăţişat şi prezentat drept „europeanul" prin excelenţă, ales primar într-un oraş oricum deja închipuit drept aflându-se la un nivel superior pe imaginata scală a ierarhiilor civi- lizaţionale înscrise în geografiile simbolice româneşti. Succesul lui Fritz pare a oglindi succesul din urmă cu două decenii al lui lohannis, victoria sa arătându-li-se unora drept victoria outsiderului care arată legătura cu Europa a locuitorilor Timişoarei, care legătură va avea parte şi de o reprezentare simbolic-festivistă, dat fiind că în 2023 oraşul bănăţean va fi Capitală Culturală Europeană (titlu pe care Sibiul l-a deţinut în 2007). Imediat după ce a fost ales în funcţia de primar al oraşului de pe Bega, Fritz a fost întrebat în cadrul unei emisiuni pe un important post de televiziune – Digi24 – dacă ia în calcul să devină cetăţean român şi să candideze la preşedinţia României, urmând astfel să reproducă „succesul unui alt etnic german". Răspunsul proaspăt alesului prim edil al urbei de pe Bega a fost că nu exclude nimic, chiar dacă în principiu nu are un plan de a face carieră politică „dincolo de ceea ce vreau să fac în Timişoara acum [16]. La nici

15 J.M. Blaut, *The Colonizer ¡Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History,* The Guildford Press, New York şi Londra, 1993, p. 1.

16 Alexandru Costea, „Ar candida Dominic Fritz la funcţia de preşedinte al României? «Nu exclud nimic şi până acum mi-a prins bine»„, *Digi24,* 3 octombrie

două luni de la această declaraţie, Fritz a făcut parte din echipa de negociere a USR-PLUS pentru formarea guvernului rezultat în urma alegerilor parlamentare din decembrie 2021[17]

Contururile şi manifestările filogermanismului românesc sunt caracterizate de temele care se împletesc reciproc şi care constituie materia principală a cărţii de faţă: tensiuni şi fricţiuni privind identitatea românească, colonizarea şi auto- colonizarea discursivă, reprezentări ale germanităţii şi ale europenităţii. După cum va deveni evident pe parcursul următoarelor capitole, în acest context pot fi aduse nenumărate alte exemple care să demonstreze prestigiul asociat cu etnici- tatea germană şi cu „germanii noştri” în România post-1989 şi care îşi au originea în reprezentări mai vechi. Acest prestigiu este direct legat de tensiuni în interiorul discursurilor despre identitatea românească. Reprezentările pozitive ale germanităţii şi ale etnicităţii germane sunt cel mai adesea acompaniate de viziuni autodepreciative despre identitatea românească. Această carte pune sub lupă filogermanismul românesc, explorând un caz de înzestrare discursivă a alterităţii cu caracteristici pozitive. Investighează conexiunile dintre reprezentările extrem de pozitive ale alterităţii germane în România de după 1989 şi jinduirea niciodată satisfăcută pe deplin de a aparţine Europei, ce caracterizează discursurile despre identitatea românească. Examinează felul în care prestigiul german este reprezentat în discursuri cu privire la minoritatea germană şi propune un mod de a înţelege ce înseamnă aceste reprezentări.

Argumentul central al volumului este că filogermanismul românesc de după 1989 se împleteşte cu aspiraţiile româneşti europenizante, care la rândul lor caracterizează discursuri identitare exprimate într-o varietate de contexte şi de o varietate de actori. Utilizând concepte precum „orientalism”, „autoorientalizare”, „colonizare intimă”, „liminalitate”, cartea scoate la iveală conexiunile dintre reprezentările germanităţii în România, discursurile identitare şi memoriale şi viziunile asupra Europei şi Vestului/Occidentului. Analiza reprezentărilor pozitive ale germanilor în societatea românească contemporană îmi permite să trag nişte concluzii mai largi cu privire la

2020, https://www.digi24. ro/ştiri/actualitate/politica/ ar-candida-dominic-fritz-la-functia-de-presedinte-al-romaniei- nu-exclud-nimic-şi-pana-acum-mi-a-prins-bine-1378499 (ultima accesare, 24 ianuarie 2021).

17 Andreea Tobias, „Dominic Fritz în echipa de negociere pentru noul guvern: «Nici nu mă gândeam, în urmă cu un an, că voi ajunge aici»„, *Mediafax,* 11 decembrie 2020, https://www.mediafax. ro/politic/dominic-fritz-în-echipa-de-negociere-pentru-viitorul-guvern-nici-nu-ma-gandeam- în-urma-cu-un-an-ca-voi-ajunge-aici-19778049 (ultima accesare, 24 ianuarie 2021).

dorinţa românească de a afirma o identitate europeană, precum şi la mecanismele care stau la baza acestei dorinţe şi o conturează. Dacă zgâriem puţin suprafaţa acestei aparent pozitive îmbrăţişări a alterităţii etnice, dacă ne aplecăm critic asupra acestei valorizări a germanităţii în contextul românesc, ies la iveală şi nişte aspecte mai degrabă îngrijorătoare decât reconfortante. În fapt, aşa cum va arăta cartea, în unele cazuri nici măcar nu este nevoie să zgâriem mare lucru, suprafaţa fiind extrem de transparentă.

Expresia „filogermanism fără germani" este deopotrivă o pastişă şi un împrumut. Este o pastişă în măsura în care se inspiră din mult mai cunoscuta expresie „antisemitism fără evrei", folosită mai întâi de istoricul maghiar Paul Lendvai pentru a descrie situaţia din mai multe ţări est-europene la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970[18]. Ulterior, expresia a fost utilizată cu referire la manifestările şi discursurile antisemite din România de după căderea socialismului de stat[19]. Similarităţile dintre „filogermanismul fără germani" şi „antisemitismul fără evrei" îşi au originea în aceea că ambele se referă la un set de reprezentări despre un anume grup etnic într-un cadru în care, după o îndelungată istorie a prezenţei, grupul respectiv este actualmente cu precădere absent. Expresia este şi un împrumut, întrucât a fost deja folosită într-o formă diferită de antropologa Monica Stroe, care, pentru a explica succesul electoral al lui Klaus Iohannis şi eforturile ulterioare de a rebrandui Sibiul ca un oraş „săsesc", în ciuda numărului foarte mic de etnici germani (saşi transilvăneni) care încă trăiesc acolo, a vorbit despre un „filosăsism fără saşi"[20]. În fine, expresia „germanitate fără germani" a fost folosită pentru a descrie principiile de la baza proceselor sociale şi culturale promovate de sus în jos în sate locuite cândva în proporţie semnificativă de saşi transilvăneni[21]. însă felul în care folosesc eu expresia „filogermanism fără germani" diferă în parte de „filosăsismul fără saşi" şi de „germanitatea fără germani". Atât Monica Stroe, cât şi Alina Hughes s-au axat în cercetările lor asupra unor expresii locale ale acestui

18 Paul Lendvai, *Anti-Semitism without Jews: Communist Eastern Europe,* Doubleday, New York, 1971.

19 Michael Shafir, „Antisemitism without Jews în Romania", *Report on Eastern Europe,* 28 iunie 1991.

20 Stroe, „Heterorepresentations of Saxonness" (expresia folosită în engleză: „philo-Saxonism without Saxons").

21 Alina Hughes, „Germanicity without Germans and beyond: Post-Saxon Rural Transylvania", lucrare prezentată în cadrul conferinţei „The Flight and Expulsion of Germans în Contemporary German Culture", Nottingham Trent University, 21 octombrie 2011.

fenomen. în schimb, abordarea mea examinează fenomenul filogermanismului din România post-1989 la un nivel mai larg şi integrează această examinare a fenomenului într-un cadru analitic şi explicativ mai amplu.

Europa: Vestul, Estul şi intermediaritatea

2.1. Estul şi Vestul în Europa

Intr-un studiu deja clasicizat, istoricul Larry Wolff a încercat să arate că „Europa de Est" este un concept esenţialmente plăsmuit în epoca Luminilor, având rolul de „Celălalt" în raport cu civilizata Europă Occidentală. Wolff şi-a situat abordarea în mod explicit într-o filiaţie intelectuală îndatorată operei lui Edward Said *Orientalist.* Astfel, sugestia implicită înscrisă în abordarea lui Wolff este că „Europa de Est" şi „Orientul" sunt două invenţii/construcţii culturale provenite din aceeaşi matcă, şi anume forţa intelectuală a Luminilor vest-europene. Conform lui Wolff, filozofii şi intelectualii iluminişti, de pildă Voltaire sau Rousseau, au construit Europa de Est ca idee, atribuindu-i caracteristici precum ambiguitatea, înapoierea ori subdezvoltarea. Acest mod de a imagina Europa de Est era totodată direct legat de autodefinirea vest-europeană, conform căreia Vestul Europei se identifica cu „Europa" ca întreg.

Lucrarea lui Wolff a fost obiectul mai multor critici întemeiate. Dezaprobând atât linia de gândire, cât şi bazele teoretice pe care şi-a fundamentat consideraţiile, unii autori au remarcat că în realitate intelectualii la care Wolff face referire nici măcar nu au folosit sintagma „Europa de Est" ca atare[22] [23]. Intr-o notă asemănătoare, argumentaţia lui Wolff a fost descrisă ca fiind un mod de „a proiecta în

22 Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizaţiei în Epoca Luminilor,* trad, de Bianca Rizzoli, Humanitas, Bucureşti, 2000; Edward W. Said, *Orientalism,* ed. a Il-a adăugită, trad, de Doina Lică şi Ana Andreescu, Art, Bucureşti, 2018.

23 Michael Contino, „Re-Inventing the Enlightenment: Western Images of Eastern Realities în the Eighteenth Century", *Canadian Slavonic Papers,* 36, nr. 3 (1994), pp. 505-522; Ezequiel Adamovsky, „Euro-Orientalism and the Making of the Concept of Eastern Europe în France, 1810-1880", *The Journal of Modern History, II,* nr. 3 (2005), pp. 591-628, aici p. 594.

secolul al XVIII-lea diviziuni ale Războiului Rece”[24] Intr-adevăr, există suficiente indicaţii că imaginarea culturală a Europei de Est prin intermediul

24 Guido Franzinetti, „The Idea and the Reality of Eastern Europe în the Eighteenth Century”, *History of European Ideas,* 34, nr. 4 (2008), pp. 361-368, aici p. 364.

unui aşa-numit „euroorientalism” a avut loc nu în Epoca Luminilor, ci mai târziu, în secolul al XlX-lea, atunci când diviziunea Est-Vest a înlocuit-o pe cea anterioară, care se orienta după o axă Nord-Sud[25]. Mai mult, modul în care Wolff utilizează cadrul conceptual al lui Said pentru a discuta un fenomen care se presupune că ar fi avut loc în secolul al XVIII-lea a fost atacat pe baza faptului că Said însuşi a plasat inventarea şi ulterioara reproducere a discursului orientalist în secolele al XlX-lea şi XX. Astfel, a vorbi despre „euroorientalism *înainte* de orientalism” este o eroare[26]. în fine, „eşecul de a specifica în mod adecvat agenţii sociali” care au jucat un rol în procesul de inventare a Europei de Est, alături de prezentarea unui caracter aparent imuabil şi etern al „Europei de Vest ’ şi al „intereselor vest-europene” reprezintă la rândul lor deficienţe semnificative în ţesătura argumentativă elaborată de Wolff[27]. Cu alte cuvinte, felul în care Wolff tratează emergenţa unei imagini esenţializate a Europei de Est proiectează procese discursive şi fenomene ale secolelor al XlX-lea şi XX cu un secol mai devreme, în Iluminism, şi, paradoxal, se bazează pe o esenţializare implicită a Europei de Vest. întrucât conceptualizarea „Estului” şi a „Vestului” (şi, prin extensie, a „Europei de Est” şi a „Europei de Vest”) ca „două zone omogene” reprezintă o esenţializare discursivă care obstrucţionează investigarea complexităţii relaţiilor având loc în interiorul structurilor sociale, culturale şi politice, precum şi între aceste structuri, rezultă că astfel de conceptualizări esenţialiste ar trebui mai degrabă analizate şi deconstruite, şi nu pur şi simplu reproduse[28].

Cu toate acestea, recunoaşterea punctelor slabe din abordarea lui Wolff nu ar trebui să ne facă să aruncăm copilul laolaltă cu apa din copaie. Referinţele la „Europa de Vest” şi „Europa de Est” pun în mişcare un complex aparat discursiv de care trebuie ţinut cont la nivel analitic. Detaliile privind emergenţa acestui aparat şi istoricizarea relaţiei inegale dintre „Europa de Vest” şi „Europa de Est” pot fi

25 Adamovsky, „Euro-Orientalism”; *idem, Euro-Orientalism: Liberal Ideology and the Image of Russia în France (c. 1740-1880),* Peter Lang, Berna, 2006; Hans Lemberg, „Zur Entstehung des Osteuropabegriffs im 19. Jahrhundert. Vom «Norden» zum «Osten» Europas”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas,* 33 (1985), pp. 48-91.

265 Adamovsky, „Euro-Orientalism”, pp. 592-593.

27 Csaba Dupcsik, „Postcolonial Studies and the Inventing of Eastern Europe”, *East Central Europe/L’Europe du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift,* 26, nr. 1 (1999), pp. l-14, aici p. 7.

28 Alexander Maxwell, „Introduction. Bridges and Bulwarks: A Historiographic Overview of East-West Discourses”, în Alexander Maxwell (ed.), *The East-West Discourse: Symbolic Geography and its Consequences,* Peter Lang, Berna, 2011, pp. l-32, aici p. 1.

desigur dezbătute, însă Wolff nu se înşela când sublinia existenţa unei asemenea relaţii. O astfel de relaţie inegală a caracterizat şi continuă să caracterizeze o gamă largă de discursuri politice, culturale şi sociale (deşi contururile acestei relaţii nu sunt nici statice, nici imanente). Astfel, în ciuda unor vădite incongruenţe în argumentaţia sa, teza generală a lui Wolff cu privire la construcţia discursivă a Europei de Est pe fondul unei dominaţii economice, politice şi culturale tot mai accentuate a Vestului este departe de a fi irelevantă[29].

Insă, când vine vorba să privim mai atent detaliile concrete ale acestui proces de construcţie discursivă, pare într-adevăr mai util să-l lăsăm pe Wolff deoparte. Fenomenul pe care Ezequiel Adamovsky l-a numit „euroorientalism" (şi a cărui geneză a plasat-o în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spre deosebire de Wolff), şi anume „formaţia discursivă prin intermediul căreia Vestul îşi organizează şi îşi reglementează în mod simbolic relaţia cu acea parte a lumii numită Europa de Est", a fost şi este configurat în jurul unei serii de opoziţii binare culturale, morale şi socioistorice, precum „civilizaţie" *versus* „barbarism" ori „progres" *versus* „înapoiere". În elaborările sale, Adamovsky a subliniat şi că „formaţiile discursive nu sunt realizate doar din cuvinte, concepte ori reprezentări; sunt structurate prin intermediul practicilor sociale şi al instituţiilor, graţie cărora capătă consistenţă şi condiţionează puternic felul în care percepem lumea"[30]. Astfel, în ciuda întrebuinţării nominale a unui cadru conceptual foucauldian şi saidian, acest caracter aproape atotcuprinzător al formaţiilor şi aparatelor discursive lipseşte din relatarea lui Wolff.

Pe acest fundal, confruntarea critică a lui Adamovsky cu utilizările formaţiei discursive euroorientaliste a subliniat şi legăturile acesteia cu „ideologia liberal- burgheză", demonstrând că „euroorientalismul" este un aspect constitutiv al unei ideologii specifice de clasă[31]. Aceasta reprezintă o adăugire deosebit de importantă, întrucât clasa este o caracteristică fundamentală, chiar dacă adesea trecută sub tăcere a formei pe care aşa-numitele „esticisme" *fasternisms)* au luat-o în special după căderea socialismului de stat în Europa: „Cadrele analitice cu privire la esticism iluminează cu putere cartografiile noilor ierarhii ale clasei, nu doar ale etnicităţii şi ale rasei, atât în interiorul societăţilor europene individuale, cât şi pe plan transversal (mai cu

29 Robert Bideleux, „The «Orientalization» and «de-Orientalization» of East Central Europe and the Balkan Peninsula", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe,* 23, nr. 1 (2015), pp. 9-44, aici pp. 9,11-12.

30 Adamovsky, „Euro-Orientalism", p. 608.

31 *Ibidem,* pp. 609, 613-28.

seamă în contextul integrării europene)”[32]. Totodată, astfel de cadre pot funcţiona (sau ar trebui să funcţioneze) ca nişte instrumente care să ne permită să înţelegem locul Europei de Est „în contextul mai larg al modernităţii şi dezvoltării globale, care sunt categorii comparative prin excelenţă” şi care sugerează că *alte* „incarnaţii ale modernităţii” sunt inferioare[33].

„Europa de Est” nu este singura construcţie discursivă ale cărei temelii sunt ierarhiile culturale, economice, politice şi sociale şi relaţiile de putere şi care este relevantă pentru argumentul cărţii de faţă. într-o carte a cărei primă ediţie a fost publicată în 1997 şi care a căpătat şi ea aproape instantaneu statut de lucrare clasică, istorica Maria Todorova a discutat procesul de „imaginare a Balcanilor”, teritoriul liminal care nu este nici pe de-a-ntregul Est, nici pe de-a-ntregul Vest, nici occidental, nici oriental, ci undeva între, într-o stare de intermediaritate, chiar dacă cel mai adesea mai aproape de Est decât de Vest[34]. Argumentaţia Măriei Todorova se sprijină pe Wolff, însă există aspecte în care cele două elaborări se diferenţiază în mod semnificativ. Todorova a produs o cercetare critică a folosirii termenului „Balcani” şi a discursurilor balcaniste, acoperind o perioadă care începe din secolul al XVTlea şi se termină cu finele secolului XX. Ea a expus astfel principalele modificări în perceperea Balcanilor de către observatorii externi, subliniind semnificaţia contextului istoric şi a caracterului fluid şi procesual al auto- şi heteroidentificărilor. Analizând expresiile concrete ale acestor discursuri, trebuie subliniat caracterul lor contingent. În studiul său, Todorova a subliniat de asemenea caracterul vădit inegal al relaţiei dintre „Vest” şi „Balcani”, care conduce la o dominaţie interpretativă a celui dintâi (Vestul) în raport cu cel din urmă (Balcanii).

Un alt aspect central al argumentaţiei propuse de Todorova îl

32 Pamela Ballinger, „Whatever Happened to Eastern Europe? Revisiting Europe’s Eastern Peripheries”, *East European Politics and Societies and Cultures,* 31, nr. 1 (2017), pp. 44-67, aici p. 62.

33 Judit Bodnár, „Shamed by Comparison – Eastern Europe and the «Rest»„, în John W. Boyer şi Berthold Molden (eds.), *EUtROPEs: The Paradox of European Empire,* University of Chicago, Chicago, 2014, pp. 256-268, aici p. 257. Citatul exact din textul lui Judit Bodnár se refera la categorii comparative care „proiectează incarnaţii ale modernităţii drept inferioare”, însă clasificarea comparativă şi ierarhizarea care sunt înscrise în discursurile despre modernitatea globală şi dezvoltarea sub conducerea Vestului pot avea sens numai dacă *celelalte* proiecte ale modernităţii sunt privite drept inferioare.

34 Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul,* trad. de Mihaela Constantinescu şi Sofia Oprescu, Humanitás, Bucureşti, 2000.

reprezintă conceptul de „liminalitate", starea de a fi situat în mod paradoxal deopotrivă în afara şi în interiorul Europei, având un statut neclar. Pentru Todorova, „limina- litatea" este cea mai importantă caracteristică a balcanismului, un discurs înrudit cu discursul „orientalist" al lui Said, însă diferit la nivel structural de acesta[35]. Această chestiune a fost abordată în mod implicit şi de Wolff. Pentru el, una dintre principalele trăsături ale reprezentării Europei de Est este plasarea acesteia atât în interiorul, cât şi în afara continentului: „localizarea ambiguă a Europei de Est, în Europa, dar fără ca ea să fie întru totul europeană" (cu alte cuvinte: construcţia proximităţii geografice a Europei de Est) i-a permis să se contureze drept „acel curios spaţiu dintre civilizaţie şi barbarie"[36]. „Liminalitatea" adusă în discuţie de Todorova, ca şi „demiorientalismul" lui Wolff, se referă la această presupusă trăsătură a Europei de Est, şi anume localizarea simbolică undeva între Europa propriu-zisă şi Orient, ceea ce aduce cu sine într-o anume măsură posibilitatea de a apropria presupusele achiziţii ale civilizaţiei vestice. însă această apropriere este cel mai adesea construită ori înţeleasă ca având loc doar parţial, ceea ce se traduce prin aceea că doar anumiţi est-europeni, prezumtiv mai mult europeni decât estici, au fost şi sunt imaginaţi în anumite contexte drept cu adevărat capabili să se debaraseze pe de-a-ntregul (sau în mare parte) de identitatea lor estică şi să îmbrăţişeze europenitatea. Aceasta este încă o subliniere a faptului că imaginaţia discursivă a constructelor culturale precum Europa de Est sau Balcanii este legată de varii procese de ierarhizare socială, culturală şi politică. în Est, europenitatea nu este distribuită şi nu le poate aparţine tuturor în mod egal.

O consecinţă a liminalităţii şi a ierarhizării înscrise în discursurile cu privire la Europa de Est şi la Balcani o reprezintă fenomenul „orientalismului convergent". În analiza ei cu privire la radicalizarea discursurilor identitare în fosta Iugoslavie la începutul anilor 1990, Milica Bakic-Hayden a remarcat o aşa-zisă „gradare a Orienturilor", adică un tipar de reproducere a dihotomiei Vest-Est prezent şi în culturile şi societăţile est-europene[37]. în cazul fostei Iugoslavii, această reproducere a însemnat o prevalentă autoidentificare „vestică" în regiunile aflate în trecut sub dominaţie habsburgică, însoţită de

35 *Ibidem-,* K.E. Fleming, *„Orientalism,* the Balkans, and Balkan Historiography", *American Historical Review,* 105, nr. 4 (2000), pp. 1218-1233.

36 Wolff, *op. cit.,* pp. 25, 42.

37 Milica Bakic-Hayden, „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Review,* 54, nr. 4 (1995), pp. 917-931.

reprezentări orientaliste ale regiunilor care făcuseră parte din Imperiul Otoman. Discursuri precum cel care a apărut în anii 1980, punând accentul pe o presupusă identitate central-europeană construită ca fiind fundamental opusă Rusiei, dar şi Europei de Est – ori Europei de Sud-Est – reprezintă la rândul lor un exemplu de „orientalism convergent”[38].

Intermediaritatea balcanică şi est-europeană conduce în mod necesar la o situaţie în care Vestul nu este pur şi simplu un „«altul» extern”, ci este şi „accesibil ca o autoidentificare internă”[39]. Mai mult, imaginarea şi construcţia discursivă a societăţilor est-europene ori balcanice ca fiind nici pe de-a-ntregul în interiorul, nici pe de-a-ntregul în afara Europei sunt legate şi de gradul în care aceste societăţi au fost văzute şi s-au văzut pe sine drept aparţinând Europei, percepţii depinzând la rândul lor de diferite contingenţe. în diverse momente şi contexte politice, discursurile despre Europa de Est şi despre Balcani (sau despre alte concepte geografice înrudite, de pildă, Europa Centrală ori Europa de Sud-Est) fie au evidenţiat potenţialul ţărilor şi societăţilor din regiune să participe la cultura europeană, fie, din contră, au pus accent pe o presupusă incompatibilitate fundamentală cu aceasta din urmă.

în timpul Războiului Rece, de pildă, dihotomizarea constantă a Europei de Vest şi Europei de Est având la bază ideea unei diferenţe între Vestul presupus civilizat, iubitor de libertate, liberal şi democrat şi Estul al cărui sistem politic era considerat „totalitar” şi era legat de „despotismul tradiţional oriental a caracterizat reprezentările reciproce. Discursul vestic despre totalitarism era impregnat de stereotipuri orientaliste şi apropria „elemente familiare la nivel ideologic din discursul anterior cu privire la colonialismul vestic”[40]. Ulterior, căderea Zidului Berlinului şi a socialismului de stat a adus iniţial cu sine o „vădită regrupare a Europei”[41]. Aceasta a părut să deschidă calea pentru o (re)încorporare discursivă, politică, economică

38 Iver B. Neumann, *Uses of the Other: „The East” în European Identity Formation,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998, pp. 143-160; Todorova, *op. cit.,* pp. 282-322.

39 Michael David-Fox, „Conclusion: Transnational History and the East-West Divide”, ín György Péteri (ed.), *Imagining the West în Eastern Europe and the Soviet Union,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2010, pp. 258-267, aici p. 259.

40 William Pietz, „The «Post-Colonialism» of Cold War Discourse”, *Social Text,* 19-20 (1988), pp. 55-75.

41 Andrew Hammond, „Introduction”, în *idem* (ed.), *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945-2003,* Ashgate, Aidershot, 2004, pp. xi-xxiii, aici p. xi.

şi culturală a Europei de Est într-o largă familie europeană, însă procesul nu a fost nici direct, nici lin. Nu a fost şi nu este nici ireversibil. Entuziasmul iniţial cu privire la dispariţia socialismului de stat a făcut rapid loc reproducerii unor reprezentări cu origini mai vechi, Vestul jucând un rol esenţial în facerea, desfacerea şi refacerea regiunii, atât din punct de vedere politic, cât şi din punct de vedere cultural[42]. Astfel, la începutul anilor 1990 şi pe fondul războiului din fosta Iugoslavie, „maniera binară şi ierarhică de a ordona continentul" a părut că este resuscitată, în special cu privire la ţările balcanice, „din nou privite defăimător ca o alteritate irecuperabilă a civilizaţiei vestice"[43].

Limitele şi graniţele presupuse de astfel de atribuiri culturale şi politice sunt remarcabil de poroase. Liminalitatea menţionată mai devreme a Europei de Est şi a Balcanilor în particular face ca imaginarea geografiilor simbolice şi trasarea unor delimitări simbolice să fie un proces fluid, maleabil. Totodată, de fiecare dată când este concretizat, acest proces pare că funcţionează pe baza unor presupoziţii şi linii argumentative care sunt fundamental esenţialiste şi esenţializante.

în interiorul societăţilor est-europene, destrămarea socialismului de stat a dus la o dorinţă tot mai acerbă de „întoarcere la Europa" şi astfel la o proliferare a discursurilor identitare şi mnemonice, subliniind, pe de o parte, apartenenţa acestor societăţi la „familia" ţărilor civilizate şi, pe de altă parte, nevoia de reforme politice, culturale şi morale pentru a fi în fapt acceptate ca membri în această familie[44]. în acest context, „Europa" a devenit rapid unul dintre cele mai folosite clişee din novlimba post-1989, indicând deopotrivă un stereotipic panaceu, o aspiraţie deopotrivă simbolică şi concretă, precum şi o orgolioasă autoafirmare a societăţilor din ţările foste socialiste. Concret, aceasta s-a tradus într-o iute şi profund non-critică îmbrăţişare a obiectivului reprezentat de intrarea în Uniunea Europeană (UE), văzută nu doar ca un standard politic şi economic care trebuie atins, ci şi ca o legitimare a apartenenţei culturale. UE a ajuns sinonimă cu Europa; alăturarea la un bloc politic şi economic a devenit modul prin care o identitate culturală europeană ar fi putut fi afirmată şi recunoscută. „întoarcerea" la Europa şi afirmarea identităţii europene au fost interpretate în mod

42 Adam Burgess, *Divided Europe: The New Domination of the East,* Pluto Press, Londra, 1997.

43 Hammond, cap. cit., pp. xi-xii.

44 Ramona Arflre, „The Moral Regulation of the Second Europe: Transition, Europeanization, and the Romanians", *Critical Sociology,* 37, nr. 6 (2011), pp. 853-870.

normativ drept unul şi acelaşi lucru cu a deveni parte dintr-un proiect instituţional care nici nu exista când societăţile est-europene au fost pasămite decuplate de la Europa.

Esenţialmente, procesul de extindere a UE a funcţionat pe baza „condiţiei postcoloniale a organizării politice europene”[45]. Extinderea europeană, ca şi extinderea Organizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), s-a întemeiat pe un discurs subliniind diferenţa dintre Europa de Vest (a se citi: Europa pro- priu-zisă) şi Europa de Est, cea din urmă trebuind s-o emuleze pe cea dintâi. în cadrul acestui proces, discursuri alterizante au fost reproduse în Europa de Est însăşi, ilustrând deja menţionata „gradare a Orienturilor” despre care vorbea Bakic-Hayden[46]. în acest context, o pantă „Est-Vest” a ieşit la iveală, un trop caracterizând relaţiile Est-Vest strâns legat de aşa-numita „colonialitate”[47]. Acest trop se referă la o formă de dominaţie şi de ierarhizare a populaţiilor conform căreia Vestul reprezintă esenţialmente o civilizaţie superioară în comparaţie cu Estul. Are consecinţe semnificative pentru „articularea identităţilor şi programelor politice”, în particular în contextul relaţiilor post-1989 dintre Vest şi Est[48]. Ierarhizarea pe care se întemeiază în mod fundamental astfel de discursuri se ghidează după noţiunea unei superiorităţi vestice. Este şi însoţită de ideea conform căreia emularea unor modele văzute drept occidentale şi încadrarea în tiparele vestice sunt fundamental pozitive[49]. Totodată, astfel de reprezentări sunt în mare parte expresia unor poziţii politice şi de clasă exprimate adeseori în termeni culturalişti[50].

însă toate aceste observaţii nu trebuie să ne facă să nu recunoaştem faptul că relaţiile Vest-Est în Europa au în fapt multiple faţete şi sunt totuşi pluridirecţio- nale, dinamicile locale şi regionale jucând în mod

45 *Ibidem-, NCTA* şi Enrica Rigo, „Citizenship at Europe’s Borders: Some Reflections on the PostColonial Condition în the Context of EU Enlargement”, *Citizenship Studies,* 9, nr. 1 (2005), pp. 3-22.

46 Merje Kuus, „Europe’s Eastern Expansion and the Réinscription of Otherness în East-Central Europe”, *Progress în Human Geography,* 28, nr. 4 (2004), pp. 472-489.

47 Attila Melegh, *On the East-West Slope: Globalization, Naţionalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe,* Central European University Press, Budapesta, 2006.

48 *Ibidem,* p. 189.

49 Csaba Dupcsik, „The West, the East, and the Border-Lining”, *Newsletter Social Science în Eastern Europe,* ediţie specială (2001), pp. 31-39.

50 Alex Cistelecan, „From Région to Culture, from Culture to Class”, *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe,* 23, nr. 1 (2015), pp. 45-60.

constant un rol important în producţia de discursuri despre sine şi despre celălalt[51]. Dihotomia Vest-Est nu a fost pur şi simplu reprodusă mimetic în societăţile est-europene, ci mai degrabă prin intermediul unor procese complexe de interacţiune şi transfer. Astfel, o focalizare pe rolul activ jucat de societăţile est-europene în cadrul acestor procese şi pe funcţia contextuală a unor astfel de interacţiuni şi transferuri este necesară când vine vorba de analiza acestei dihotomii[52]. Influenţa Vestului asupra Estului caracterizează în mare parte şi reglementează construcţia de discursuri locale, estice privind şinele şi alteritatea, însă relaţia dintre discursurile vestice şi estice care apare astfel nu este una în care cele din urmă pur şi simplu le oglindesc pe cele dintâi. Orice proces de oglindire este acompaniat de un act de construcţie, iar analiza rezultatului ar trebui să ia în calcul împletiturile caracterizând această ţesătură reprezentaţională vastă şi uneori contradictorie.

în orice caz, chiar dacă internalizarea presupunerilor vestice despre Europa de Est este un fenomen complex, în cadrul căruia se intersectează o serie de interese, agenţii şi discursuri, relaţiile de putere dintre cele două părţi ale continentului au fost în mod fundamental şi consistent inegale atât înainte, cât şi după căderea socialismului de stat. Această natură inegal hegemonică a relaţiei Vest-Est provine din imaginile şi reprezentările dominante care circulă în regiune şi totodată le influenţează. „Autoorientalizarea" şi „internalizarea" complexelor de inferioritate sunt trăsături ale fenomenului de „colonizare intimă", ce reduce „sensul «civilizaţiei» la *civilizaţia occidentală"*[53]. în acest context, în special după 1989, dar şi în alte momente din secolele al XlX-lea şi XX, elitele est-europene au participat cu disponibilitate şi serviabilitate la „procese de (auto)alterizare", încercând să impună ceva asemănător unui „vesticism-pe-bază-de-proiect" *(viesternism-by- design)*[54].

„Autoorientalizarea", „colonizarea intimă" şi „vesticismul-pe-bază-de-proiect" pot fi puse în legătură şi cu conceptul „culturilor care se

51 Diana Mishkova, „Symbolic Geographies and Visions of Identity: A Balkan Perspective", *European Journal of Social Theory,* 11, nr. 2 (2008), pp. 237-256.

52 Wendy Bracewell, „Balkan Travel Writing: Points of Departure", în Wendy Bracewell şi Alex Drace-Francis (eds.), *Balkan Departures: Travel Writing from Southeastern Europe,* Berghahn Books, New York, 2009, pp. l-24.

53 Ovidiu Tichindeleanu, „Modernitatea postcomunismului", în Adrian T. Sirbu şi Alexandru Polgár (eds.), *Genealogii alepostcomunismului,* Idea, Cluj-Napoca, 2009, pp. 119-139, aici p. 136.

54 Ballinger, art. cit., p. 52.

autocolonizează" descris de teoreticianul bulgar Alexander Kiossev[55]. Pentru Kiossev, „autocolonizarea" surprinde relaţia est-europeană cu Vestul în secolul al XlX-lea, perioada în care societăţile est-europene „au descoperit" modernitatea vestică. El s-a referit la „culturile care se autocolonizează"ca fiind culturi ale absenţei, în care este răspândită percepţia că Ceilalţi (Europa, lumea civilizată) „posedă tot ceea ce nouă ne lipseşte"[56]. Kiossev a dezvoltat acest cadru critic în contextul unei elaborări cu privire la dezvoltarea identităţilor naţionale în Europa de Sud-Est a secolului al XlX-lea, însă ideile care stau la baza argumentaţiei sale foarte compacte pot fi integrate deopotrivă în studiul realităţilor post-1989. Europa de Est (ca şi Rusia) a fost în mod repetat (şi continuă să fie) percepută şi analizată de observatori vestici în raport cu nişte trăsături pe care pasămite nu le-ar poseda – sau, în orice caz, nu în aceeaşi măsură ca Vestul –, de pildă, o clasă de mijloc, capitalism de tip liberal, societate civilă, libertate şi altele asemenea. Această abordare a fost însă îmbrăţişată şi de elitele culturale, economice şi politice din Europa de Est, care au reprodus percepţia Europei de Vest ca fiind modelul de emulat şi standardul de atins[57]. Astfel, discursurile identitare relevante produse în cadrul societăţilor est-europene, posedând conotaţii politice vădite permit interpretarea acestor societăţi drept „culturi care se autocolonizează", ce tind să îmbrăţişeze modele străine (vestice) „cu dragoste, ardoare şi dorinţă" şi care în general se abţin de la a arăta semne de rezistenţă[58]. Mai mult, când o fac totuşi, când manifestă astfel de semne, rezistenţa tinde să fie exprimată prin recursul la un parohialism rigid şi prin îmbrăţişarea unor discursuri naţionaliste închistate şi proiectate către sine[59].

2.2. Vestul, Estul, identitatea germană

Cazul german ilustrează realităţile complexe şi întortocheate care sunt obliterate de omogenizarea discursivă a Vestului şi a Estului, precum şi fluiditatea atribuirilor şi a identificărilor ce se conturează între cei doi

55 Alexander Kiossev, „Notes on Self-Colonising Cultures", în Bojana Pejic şi David Elliott (eds.), *Art and Culture în Post-Communist Europe,* Moderna Museet/Modern Museum, Stockholm 1999, pp. 114-117.
56 *Ibidem,* p. 115.
57 Adamovsky, *Euro-Orientallsm',* Ballinger, art. cit., p. 52.
58 Kiossev, cap. cit., p. 115.
59 Cistelecan, art. cit., p. 55.

poli simbolici şi mobili. El întruchipează în special afinităţile elective dintre modul de gândire colonialimperial şi construcţia discursivă a Europei de Est. Totodată, cazul german este caracterizat de anumite particularităţi care trebuie luate în seamă atunci când ne aplecăm asupra lui ori asupra unor subiecte conexe. Aceste particularităţi sunt legate de natura contestată a identităţii germane adeseori interpretate ea însăşi drept situată între Est şi Vest, precum şi de rolul Europei Centrale şi de Est ca ecran de proiecţie pentru ambiţiile imperialiste şi colonialiste germane.

în lucrarea sa seminală despre orientalism, Said a încercat să dezvăluie mecanismele şi logica de la baza relaţiei dintre Occident şi Orient, prezentând-o ca o relaţie de putere şi dominaţie întemeiată pe un aparat discursiv distinct care a apărut la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea[60]. Literatura ulterioară despre construcţia culturală a Europei de Est s-a confruntat extensiv cu conceptul saidian, care a devenit unul dintre principalele puncte de referinţă ale cercetărilor pe această temă[61]. Pentru Said, evoluţia orientalismului se împleteşte cu istoria colonială a imperiilor francez şi britanic. Astfel, este vorba de un cadru discursiv esenţialmente colonialist[62]. în elaborarea argumentaţiei sale, Said nu a arătat vreo atenţie deosebită producţiei epistemologice germane cu privire la Orient, considerând-o o producţie derivată, care pur şi simplu a elaborat şi a perfecţionat „tehnici aplicate textelor, miturilor, ideilor şi limbilor, adunate aproape ad litteram din Orient de Marea Britanie şi de Franţa imperială". Cu toate acestea, conform lui Said, a existat totuşi o anume *autoritate* germană asupra Orientului, provenind din apartenenţa germană la cultura vestică[63].

Din cel puţin două motive strâns legate între ele, putem afirma că lectura saidiană este mai degrabă simplificatoare. în primul rând, apartenenţa germană la Vest nu a fost întotdeauna luată de-a gata. Relaţia germană cu „Vestul" a fost în mod constant una complicată, ambiguă şi plină de capricii[64]. Germania a fost în fapt imaginată atât ca

60 Said, *op. cit.*

61 Wolff, *op. cit.-,* Todorova, *op. cit.*

62 Said, *op. cit.',* Andrea Polaschegg, *Der andere Orientalismus. Regeln deutsch-morgenländischer Imagination iml9.JahrhundertfN'A'i<fc* de Gruyter, Berlin, New York, 2005, pp. 29-30; Suzanne L. Marchand, *German Orientalism în the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship,* Cambridge University Press, Cambridge, 2009, pp. xviii-xix.

63 Said, *op. cit.,* p. 52.

64 Riccardo Bavaj şi Martina Steber, „Introduction: Germany and «the West»: The

o ţară aflată în centrul Europei, cât şi ca o ţară care trebuie „să găsească un echilibru între raţionalismul vestic şi misticismul estic”[65]. Discursuri identitare germane din secolul al XIX-lea şi din prima jumătate a secolului XX s-au învârtit adesea în jurul respingerii sau negării Vestului, unde acesta din urmă era cel mai frecvent echivalat pe plan ideologic cu Iluminismul şi cu ideile liberale ale Revoluţiei Franceze. La începutul secolului XX şi în contextul Primului Război Mondial, un număr mare de observatori şi comentatori – atât interni, cât şi externi – căutau de fapt să disocieze Germania de presupusul Vest[66]. însă respingerea germană a Vestului în veşmintele sale liberale a venit la pachet cu construcţii ideologice alternative, care tindeau să sublinieze excepţionalismul german şi superioritatea culturală şi civilizaţională germană. Idei cu privire la o Europă Centrală stand sub influenţă germană *{^Mitteleuropa)* sau imaginarea Germaniei şi a germanilor ca bastioane ale Occidentului şi ale culturii europene (sub egidă germană) sunt exemple ale acestei relaţii ambigue şi tensionate a Germaniei cu „Vestul” şi cu alte concepte afine[67].

În al doilea rând, orientalismul german este mult mai complex decât ne lasă să credem interpretarea sa drept o simplă ramificaţie a orientalismului britanic şi francez. Literatura de limbă germană despre

---

Vagaries of a Modern Relationship”, în Riccardo Bavaj şi Martina Steber (eds.), *Germany and „The West”: The History of a Modern Concept,* Berghahn Books, New York şi Oxford, 2015, pp. l-37.

65 Todd Kontje, *German Orientalisms,* The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2004, p. 1.

66 Martin W. Lewis ?i Kären E. Wigen, *The Myth of Continents: A Critique of Metageography,* University of California Press, Berkeley, 1997, p. 59; Bavaj şi Steber, cap. cit., p. 17; Marcus Llanque, „The First World War and the Invention of «Western Democracy»„, în Bavaj şi Steber (eds.), *Germany and „The West”,* pp. 69-80.

67 Henry Cord Meyer, *Mitteleuropa în German Thought and Action 1815-1945,* Martinus Nijhoff,

Haga, 1955; Karl Schlögel, *Die Mitte liegt ostwärts: Europa im Übergang,* Carl Hanser, München, 2002, pp. 14-64; Gregor Thum, „Mythische Landschaften. Das Bild vom «deutschen Osten» und die Zäsuren des 20. Jahrhunderts”, în Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten. Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006, pp. 181-211, aici p. 185; Bavaj şi Steher (eds.), *Germany and „The West“-,* Philipp Gassert, „No Place for «the West»: National Socialism and the «Defence of Europe»„, în Bavaj şi Steher (eds.), *Germany and „The West“,* pp. 216-229; Benjamin G. Martin, *The Nazi-Fascist New Order for European Culture,* Harvard University Press, Cambridge şi Londra, 2016. Am putea nota aici şi distincţia antitetică germană dintre *Kultur* şi *Zivilisation,* ce respinge cel din urmă termen pe baza universalismului său potenţial •

Orient are o tradiţie semnificativă la nivel istoric, mergând până în secolul al XVIII-lea[68]. Discursurile orientaliste germane se bazau şi ele pe experienţe directe, la fel ca sursele britanice şi franceze. Totodată, astfel de discursuri şi experienţe au jucat un rol important în dezvoltarea unor construcţii identitare germane balansând între Vest şi Est: „Scriitorii germani au oscilat între a-şi identifica ţara cu restul Europei, împotriva Orientului, şi a se alia cu anumite părţi ale Estului, împotriva Vestului”[69] [70]. Mai mult, imaginea germană a Orientului — spre deosebire de discursurile franceze şi britanice – a fost adesea foarte strâns legată de imaginea Estului aflat mai aproape din punct de vedere geografic, şi anume partea estică a Europei.

Colonialismul german de peste mări a avut o istorie mai degrabă scurtă în comparaţie cu cel al altor puteri europene, începând ca parte dintr-un proiect de construire a naţiunii şi sfârşind din cauza înfrângerii germane în Primul Război Mondial. Totodată, pretenţiile germane la preeminenţă culturală, economică şi politică, precum şi competiţia cu imperii coloniale precum Marea Britanie şi Franţa i-au făcut pe imperialiştii germani să se concentreze pe Europa de Est drept potenţial spaţiu colonial: „Adevăratul echivalent german pentru India sau Algeria nu a fost Camerunul: a fost *Mitteleuropa* [4]| Expresia „Estul german” *{der deutsche Osten),* astăzi mai degrabă învechită, chit că pe alocuri încă în uz, a cărei geografie era fluidă chiar şi atunci când era utilizată frecvent, simbolizează această particulară relaţie cvasicolonială germană cu Europa de Est. Oscilarea între *Mitteleuropa* (Europa Centrală) şi „Estul german” *(der deutsche Osten)* indică existenţa unor poziţii diferite cu privire la aceste proiecţii, însă diferenţele sunt mai degrabă de grad decât de esenţă. în cazul celei din urmă expresii, aproprierea discursivă a „Estului” îi evidenţiază conotaţiile colonialiste[71].

68 Kontje, *op. cit.-,* Polaschegg, *op. cit.-,* Marchand, *op. cit.-,* Ursula Wokoeck, *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945,* Routledge, Londra, 2009.

69 Kontje, *op. cit.,* pp. 2-3. ■

70 David Blackbourn, „Das Kaiserreich transnational. Eine Skizze”, în Sebastian Conrad şi Jürgen Osterhammel (eds.), *Das Kaiserreich transnational. Deutschland în der Welt 1871-1914,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006, pp. 302-324, aid p. 322; vezi şi Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten. Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert,* Vandenhoeck 8c Ruprecht, Göttingen, 2006.

71 Vezi şi Christoph Kienemann, *Der koloniale Blick gen Osten. Osteuropa im Diskurs des Deutschen Kaiserreichs von 1871,* Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2018.

în mod concret, un mit german specific cu privire la Est s-a născut la începutul secolului al XIX-lea. Principalele sale teme erau „o dezordine estică intrinsecă, boală, o profundă incapacitate de autoguvernare, exprimată în fenomenele strâns legate ale despotismului şi robiei; întâlniri empatice; şi afirmarea unei chemări ori misiuni germane deosebite”[72]. Astfel, reprezentările germane ale Estului (european) au pendulat *grosso modo* între imaginarea Estului ca un spaţiu plin de oportunităţi şi posibilităţi şi cea a unui spaţiu unde pericolele pândesc la fiecare colţ, între *ex Oriente lux* şi *ex Oriente furor*. „«Estul german» a căpătat contururile unui peisaj mitic, unde germanii îşi puteau proiecta atât dorinţele antivestice şi antimoderne, precum şi ideea conform căreia au fost conjuraţi din timpuri imemoriale să fie o putere colonială”[73].

Mitul german al Estului a jucat şi un rol important în configurarea relaţiei încâlcite dintre construcţia unei identităţi naţionale germane în Germania unificată şi ambiţiile imperial-colonialiste ale acestui stat, care ar fi mai adecvat descris drept un „imperiu naţionalizam” decât un stat-naţiune[74]. în special Polonia a fost imaginată şi construită drept spaţiul colonial al Germaniei în secolele al XIX-lea şi XX[75]. Felul în care Rusia a fost închipuită a fost de asemenea strâns legat de reprezentări orientalizante mai largi ale Estului şi ale Europei de Est[76]. Mai mult, deja menţionata pierdere a coloniilor germane de peste mări drept consecinţă a Primului Război Mondial a contribuit în mod direct la focalizarea crescândă a politicii externe germane între 1918 şi 1945, cu toate notele ei rasia- lizante şi imperialiste, asupra părţii estice a continentului european[77]. Procesele discursive de legitimizare care au fundamentat aceste proiecţii colonialiste s-au bazat în mare parte pe

72 Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to the Present,* Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 48.

73 Gregor Thum, „Ex Oriente lux – ex Oriente furor. Einführung”, în Thum (ed.), *op. cit.,* pp. 7-15, aici p. 14.

74 Stefan Berger, „Building the Nation among Visions of German Empire”, în Stefan Berger şi Alexei Miller (eds.), *Nationalizing Empires,* Central European University Press, Budapesta, 2015, pp. 247-308.

75 Robert L. Nelson (ed.), *Germans, Poland, and Colonial Expansion to the East: 1850 Through the Present,* Palgrave Macmillan, New York, 2009; Kristin Kopp, *Germany's Wild East: Constructing Poland as Colonial Space,* The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2012.

76 James Casteel, *Russia în the German Global Imaginary: Imperial Visions and Utopian Desires,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2016.

77 Thum, „Mythische Landschaften”; Stephen G. Gross, *Export Empire: German Soft Power în Southeastern Europe,* Cambridge, Cambridge University Press, 2015, pp. 27-67.

construcţia unei dihotomii între germani şi slavi, unde Celălalt slav (reprezentat în special de polonezi şi ruşi) era văzut drept incult, barbar, înapoiat.

Astfel de reprezentări cu privire la Europa de Est au fost de asemenea legate de interpretări ale istoriei medievale europene şi din zorii modernităţii drept perioada în care a început de fapt colonialismul german. Aceste interpretări înfăţişează grupurile germanofone din est (saşii transilvăneni, germanii baltici etc.) drept agenţi ai colonizării germane, având o misiune culturală aparte. Literatura de specialitate a indicat însă şi că există pe alocuri diferenţe notabile între reprezentarea spaţiului la est de Germania drept un *„Lebensraum* continental" şi implicarea germană în Europa de Sud-Est, cea din urmă fiind nu arareori văzută drept „un spaţiu al posibilităţilor latente", dispus să îmbrăţişeze calea către o europenizare făurită şi ghidată de germani[78]. Interesul istoric al germanilor pentru Europa de Sud-Est a făcut însă şi el esenţialmente parte din competiţia imperială pentru preeminenţă globală care a avut loc între puterile imperiale europene[79].

Al Doilea Război Mondial, mai cu seamă războiul nazist de anihilare din Est, a fost legitimizat discursiv la vremea respectivă drept o apărare a Europei împotriva ameninţărilor dinspre Est (descrise drept evreieşti, slave, bolşevice ori toate la un loc). Procesele, mecanismele şi structurile de sorginte colonială care au stat la baza tentativei de a construi un imperiu nazist în Europa sunt bine documentate. Astfel de procese, mecanisme şi structuri sunt vizibile mai cu seamă în războiul împotriva Uniunii Sovietice şi în politicile de ocupaţie militară din Europa de Est[80].

Ca urmare a înfrângerii germane în al Doilea Război Mondial a avut loc o recalibrate a discursurilor identitare şi a politicii. Respingerea Vestului de către Germania a fost interpretată ca o deviere nefericită de la o traiectorie occidentală, deviere remediată după 1945. Mai mult,

78 Gross, *op. eit.,* p. 3.

79 Gross, *op. city* David Hamlin, *Germany's Empire în the East: Germans and Romania în an Era of Globalization and Total War,* Cambridge University Press, Cambridge, 2017.

80 Wendy Lower, *Nazi Empire-Building and the Holocaust în Ukraine,* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2005; Jürgen Zimmerer, „The Birth of the Ostland out of the Spirit of Colonialism: A Postcolonial Perspective on the Nazi Policy of Conquest and Extermination", *Patterns of Prejudice,* 39, nr. 2 (2005), pp. 197-219; Mark Mazower, *Hitlers Empire: How the Nazis Ruled Europe,* Penguin Books, Londra, 2009; Shelley Baranowski, *Nazi Empire: German Colonialism and Imperialism from Bismarck to Hitler,* Cambridge University Press, New York, 2011.

după reunificarea germană, „naraţiunea principală a Republicii de la Berlin” subliniază în mod deosebit faptul că Germania a devenit în final o autentică ţară vestică[81]. Poziţiile critice cu privire la această naraţiune principală se referă la relaţiile post-1989 dintre Germania şi Europa de Est (precum şi, într-o oarecare măsură, la relaţiile germano-germane), mai cu seamă în contextul extinderii europene, ca o formă de „neocolonialism”, ce are la bază aparate discursive de sorginte orientalistă şi esticistă[82].

Aceste particularităţi ale istoriei germane, ale reprezentărilor identităţii germane şi ale relaţiilor discursive şi materiale dintre Germania şi Europa de Est arată că analiza acestora din urmă s-ar putea inspira într-o oarecare măsură din conceptul de orientalism al lui Edward Said[83]. Totodată, o astfel de investigaţie nu poate şi nu trebuie să se reducă doar la aplicarea unui cadru analitic având la bază orientalismul saidian la relaţiile particulare dintre Germania şi Europa de Est. De sine stătător, un astfel de cadru analitic nu poate să dea seamă de complexitatea acestor relaţii. Inspirarea din Said nu înseamnă o aplicare mecanică a ideilor sale, ci implică mai degrabă o adaptare precaută şi contextuală, pe care o cer particularităţile legăturilor dintre Germania şi Estul Europei.

Mai mult, delimitarea contururilor relaţiilor germano-est-europene şi a discursurilor asociate cu aceste relaţii necesită de asemenea o referire la trecutul habsburgic în Europa Centrală şi de Est. Moştenirea imperială austriacă este în mod indubitabil extrem de relevantă în configurarea discursurilor cu privire la relaţiile germano-est-europene. Literatura de specialitate cu privire la Imperiul Habsburgic a făcut deja trimitere în mod fructuos la paradigme de cercetare dezvoltate în studiile postcoloniale[84]. Cu toate acestea, a privi Imperiul Habsburgic

81 Bavaj şi Steber, „Introduction”, p. 2; vezi şi Heinrich August Winkler, *Der lange Weg nach Westen,* 2 vol., München, C.H. Beck, 2000; Stefan Berger, „Rising like a Phoenix... The Renaissance of National History Writing în Germany and Britain since the 1980s”, în Stefan Berger şi Chris Lorenz (eds.), *Nationalizing the Past: Historians as Nation Builders în Modern Europe,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 426-451.

82 Kontje, *op. cit.,p.* 11; Ulrich Best, *Transgression as a Rule: German-Polish Cross-Border Cooperation, Border Discourse and EU-Enlargement,* LIT Verlag, Berlin, 2007.

83 Eva Hahn şi Hans Henning Hahn, „The «Germans and the East»: Back to Normality – But What Is Normal?”, în Charles Ingrao şi Franz A.J. Szabo (eds.), *The Germans and the East,* Purdue University Press, West Lafayette, 2008, pp. 421-438, aici p. 431.

84 Johannes Feichtinger, Ursula Prutsch şi Moritz Csäky (eds.), *Habsburg postcolonial Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis,* Studien Verlag,

drept un „imperiu colonial” în sensul foarte strict al termenului ar fi uşor exagerat[85]. Anumite concepte care surprind atât ambiguitatea, cât şi complexitatea politicii habsburgice în general şi a politicilor imperiale cu privire la teritoriile stăpânite de acesta în Europa de Est în special, precum „microcolonialism”, „semicolonialism” sau „cvasicolonialism”, ar putea furniza un mai bun instrumentar analitic pentru o confruntare critică cu istoria habsburgică[86]. însă miza aici nu e atât întrebarea dacă este ori nu legitim să interpretăm istoria habsburgică *stricto sensu* ca o istorie colonială, cât mai degrabă capacitatea de a recunoaşte expresia discursivă şi materială a anumitor relaţii de putere[87]. Asemenea relaţii de putere sunt, de pildă, parte integrantă din discursurile cu privire la *Mitteleuropa* care au apărut şi s-au dezvoltat începând cu anii 1980, cu trimitere directă la trecutul habsburgic în Europa Centrală şi de Est. „Gradarea Orienturilor” din fosta Iugoslavie, la care am făcut deja trimitere, se baza şi ea pe construcţia unei dihotomii civilizaţionale induse de opoziţia dintre moştenirile habsburgice şi cele otomane[88].

Trăsăturile relaţiilor Est-Vest în contextul european sunt fundamentale pentru a înţelege reprezentările sinelui (estic) şi ale Celuilalt (vestic) în societăţile est-europene, precum şi a diferitelor încercări de a depăşi raportul dintre sine şi Celălalt. După cum voi arăta pe parcursul următoarelor capitole, aceste trăsături furnizează baza pentru a înţelege articularea fenomenului pe care l-am descris drept filogermanism în România, atât în dimensiunile sale istorice, cât şi în cele contemporane. însă, înainte de a purcede la analiza care constituie partea centrală a acestei cărţi, se cuvine o prezentare, fie şi succintă, a prezenţei germane în România.

Innsbruck s.a., 2003.

85 Clemens Ruthner, „K.u.k. Kolonialismus als Befund, Befindlichkeit und Metapher: Versuch einer weiteren Klärung”, în Feichtinger, Prutsch şi Csäky (eds.), *op. cit.,* pp. 111-128, aici p. 114.

86 Raymond Detrez, „Colonialism în the Balkans: Historic Realities and Contemporary Perceptions”, *Kakanien revisited,* 15 mai 2002, http://www.kakanien-revisited.atdjeitr/theorie/RDetrezl.pdf (ultima accesare, 31 ianuarie 2021).

87 Ruthner, art. cit., p. 114.

88 Bakic-Hayden, art. cit.

Germanii din România. Context istoric

3.1. înainte de 1918

Relaţiile contemporane germano-est-europene în general şi cele germano-române în particular s-au conturat pe fondul prezenţei istorice a germanilor în această parte a Europei, o prezenţă transformată apoi, ca urmare a celui de-al Doilea Război Mondial şi a proceselor migratorii din a doua jumătate a secolului XX, într-o absenţă. Diferite interpretări şi lecturi ale raporturilor dintre germani şi alte grupuri naţionale şi etnice din Europa de Est în general şi din România în particular, ale fostei prezenţe şi actualei absenţe se oglindesc în variile accente pe care le regăsim în discursurile identitare cu privire la germani, precum şi în reprezentările şi construcţiile alterităţii germane. întâi de toate însă, despre cine este vorba atunci când ne referim la „minoritatea germană din România" ori la „germanii din România"?

Formularea „minoritatea germană din România", precum şi termenul german *rumäniendeutsch* sunt înscrise într-o constelaţie politică legată fundamental de istoria recentă şi contemporană. într-o anumită măsură, ambele exprimări exclud de fapt istoria anterioară anului 1918, când majoritatea grupurilor germanofone pe care le considerăm ca făcând parte din minoritatea germană din România nu trăiau de fapt în statul român, un stat ce există ca atare doar din 1859. în plus, cele două exprimări obscurează relevanţa complexelor loialităţi regionale care au stat şi parţial continuă să stea la baza discursurilor identitare caracterizând diferitele grupuri germanofone din România. Mai mult chiar, atât în texte de popularizare, cât şi în analize de natură ştiinţifică, minoritatea germană din România este uneori echivalată în mod grăbit doar cu saşii transilvăneni sau doar cu saşii transilvăneni şi cu şvabii bănăţeni. Celorlalte grupuri de germani care au trăit şi trăiesc în România li se acordă în principiu semnificativ mai puţină atenţie[89].

89 Vezi, de pildă, Carl Göllner (ed.), *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens,* vol. I: *12. Jahrhundert bis 1848,* Kriterion, Bucuresti, 1979.

Uneori se întâmplă chiar să fie cu totul omise[90].

90 Vezi, de pildă, Richard Wagner, „Ethnie Germans în Romania”, în Stefan Wolff (ed.), *German Minorities în Europe: Ethnie Identity and Cultural Belonging,* Berghahn Books, New York, 2000, pp. 135-142.

Saşii transilvăneni şi şvabii bănăţeni sunt într-adevăr grupurile germanofone cele mai cercetate şi mai cunoscute din România. însă compoziţia minorităţii germane din România a fost şi continuă să fie mai complexă, chiar şi în contextul semnificativei diminuări numerice care a avut loc de la cel de-al Doilea Război Mondial încoace. în România interbelică, grupuri de germani trăiau în „Transilvania, Banat, Satu Mare, Bucovina, Basarabia, şi Dobrogea", pe lângă acestea existând „şi unele mici grupuri izolate în Vechiul Regat"[91]. în România postbelică, în ciuda mişcărilor de populaţie şi a schimbărilor de graniţă care au avut loc în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi imediat după, grupuri de germani erau prezente în număr semnificativ nu doar în Transilvania şi Banat, ci şi în regiuni precum Satu Mare (şvabii sătmăreni), în zona Vişeului, ori chiar în Bucovina şi Dobrogea[92].

într-o documentaţie publicată în România la finele anilor 1970, Monica Barcan şi Adalbert Millitz au enumerat 11 grupuri germanofone trăitoare în ţară – printre acestea, unele dintre grupurile mai sus menţionate, şi anume saşii transilvăneni şi şvabii bănăţeni, şvabii sătmăreni, ţipţerii şi germanii bucovineni, în plus, fără să-i menţioneze pe germanii dobrogeni, cei doi cercetători s-au referit în mod expres la germanii veniţi din Durlach, stabiliţi în regiunea din jurul Sebeşului pe la 1743, la germanii originari din Boemia, aşezaţi în masivul Semenicului, la „şteierii" concentraţi în zona Reşiţei, la germanii timişoreni, care au ajuns în Banat din Austria înaintea valurilor de colonizare şvabă, la landlerii care au venit în secolul al XVIII-lea şi s-au stabilit în trei sate din Transilvania, precum şi la şvabii care s-au mutat în secolul al XlX-lea din Banat în satele transilvănene Binţinţi (astăzi Aurel Vlaicu) şi Batiz[93]. Un volum editat în 1979, dedicat istoriei germanilor de pe teritoriul României din secolul al XU-lea până la 1848, s-a concentrat asupra saşilor transilvăneni şi a şvabilor bănăţeni; câteva observaţii despre şvabii sătmăreni, ţipţerii maramureşeni şi germanii bucovineni au fost şi ele introduse, acestea regăsindu-se însă pe numai şapte pagini din cele aproximativ 380 ale volumului[94]. Mai

91 Georges Castellan, „The Germans of Rumania" *Journal of Contemporary History,* 6, nr. 1(1971), pp. 52-75, aici p. 52. Desigur, a vorbi despre „grupuri" implică existenţa unei conştiinţe comunitare (de grup) dezvoltate, ceea ce nu era neapărat întotdeauna cazul.

92 William Totok, *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen aus Rumänien,* Junius Verlag, Hamburg, 1988, p. 7.

93 Monica Barcan, Adalbert Millitz, *Naţionalitatea germană din România,* Kriterion, Bucureşti 1977, pp. 35-38.

94 Göllner, *op. cit.,* pp. 321-327.

recent, într-o carte despre şvabii bănăţeni şi germanii din Banatul Montan *{Berglanddeutsche),* istorica franceză Gwenola Sebaux i-a enumerat, pe lângă aceste două grupuri, pe saşii transilvăneni, pe şvabii sătmăreni, pe germanii din Carpaţi, pe germanii bucovineni şi pe germanii dobrogeni[95]. Site-ul ambasadei germane la Bucureşti distingea acum câţiva ani între 12 grupuri care trăiau pe teritoriul României în 1918, când a avut loc unificarea României Mari, axându-şi însă scurtul rezumat despre viaţa germană în România pe saşii transilvăneni şi pe şvabii bănăţeni. Celelalte zece grupuri menţionate pe pagina web erau: şvabii sătmăreni, germanii basarabeni, germanii bucovineni, germanii dobrogeni, landlerii, durlacherii, germanii boemi (pemii), stirienii, germanii timişoreni şi ţipţerii[96]. într-un text nedatat de pe pagina Institutului Goethe, Winfried Ziegler îi enumeră la rândul său pe saşii transilvăneni, pe şvabii bănăţeni şi pe germanii din Banatul Montan (cele două grupuri fiind tratate laolaltă), pe şvabii sătmăreni, pe landleri, pe ţipţeri, pe germanii bucovineni, pe germanii dobrogeni şi pe germanii din Vechiul Regat[97].

Sunt şi pot fi utilizate aşadar clasificări variate pentru a face referire la grupurile germane din România. Aceasta arată că atât procesul epistemic, cât şi procesul politic de clasificare şi de atribuire a unor caracteristici de grup „germanilor din România" este departe de a fi lipsit de asperităţi, aşa cum se întâmplă de fapt întotdeauna cu asemenea procese. Aceste multiple clasificări îşi au originea, pe de o parte, în istoriile mai degrabă distincte ale variilor grupuri germanofone din România, în timp ce, pe de altă parte, sunt direct legate de dificultăţile inerente atribuirii de identităţi etnice şi naţionale. Identificările etnice şi naţionale sunt în fapt categorii adeseori contestate, care se constituie contextual, în practică. Examinarea lor trebuie să încerce să evite a le trata drept ceva ce există în absolut, precum şi să se străduiască să nu cadă în capcana confuziei care se

95 Gwénola Sebaux, *(Post)Colonisation – (Post)Migration. Ces Allemands entre Allemagne et Roumanie,* Éditions Le Manuscrit, Paris, 2015, p. 195.

96 „Ausführliche Informationen zur Geschichte der deutschen Minderheit în Rumänien", http://www.rumaenien.diplo.de/Vertretung/rumaenien/de/06-Kultur-Bildung/seite minderheiten.html (ultima accesare, 20 septembrie 2017).

97 Winfried Ziegler, „Die deutsche Minderheit în Rumänien", https://www.goethe.de/resources/files/pdfl34/die-deutsche-minderheit-aus-rumnien41.pdf (ultima accesare, 1 aprilie 2021).

face adesea între categoriile ce ţin de practica socială şi categoriile analitice[98].

în orice caz, mai degrabă decât să încerce să integreze multitudinea de istorii într-un tot coerent, studiile cu privire la germanii din România tind să se aplece în mod individual asupra fiecăruia dintre aceste grupuri. Chiar şi o lucrare precum *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens* (Istoria germanilor de pe teritoriul României), editată de Carl Göllner şi publicată de editura Kriterion

98 Rogers Brubaker, „The «Diaspora» Diaspora", *Ethnie and Racial Studies,* 28, nr. 1 (2005), pp. l-19; *idem, Ethnicity without Groups,* Cambridge (SUA), Harvard University Press, 2006; *idem,* „Categories of Analysis and Categories of Practice: A Note on the Study of Muslims în European Countries of Immigration", *Ethnic and Racial Studies,* 36, nr. 1 (2013), pp. l-8; Rogers Brubaker, Margit Feischmidt, Jon Fox şi Liana Grancea, *Politică naţionalistă şi etnicitate cotidiană într-un oraş transilvănean,* trad, de Andreea Lazăr, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2010.

în 1979, al cărei titlu sugerează o eventuală abordare integrativă, nu face decât să reproducă practic aceeaşi separare metodologică şi analitică[99]. Insă o astfel de abordare nu este câtuşi de puţin ilegitimă în măsura în care are drept obiectiv evitarea recursului la un eronat pangermanism metodologic şi teleologic *avant la lettre,* dublat de un naţionalism metodologic legat de România ca stat naţional, nu mai puţin teleologic şi nu mai puţin *avant la lettre.*

Din punct de vedere cronologic, cei consideraţi a fi strămoşii saşilor transilvăneni au fost primul grup care s-a stabilit pe teritoriul României contemporane. Coloniştii au sosit în regiune în secolul al XII-lea, la chemarea regelui maghiar Géza al II-lea (1141-1162), pentru a se stabili în Transilvania, ţinut la acea vreme proaspăt cucerit de Coroana Maghiară. Transilvania era pe atunci o regiune firav populată: invitaţia care le fusese adresată, de a se stabili în „ţara de dincolo de pădure", avea în vedere, pe de o parte, impulsionarea dezvoltării economice a ţinutului şi a Regatului Maghiar, iar pe de altă parte, apărarea graniţelor acestuia din Munţii Carpaţi. *Saxones* nu au fost doar ei invitaţi în Transilvania din astfel de considerente economice şi militare. Secuii s-au stabilit în regiune în acelaşi context, la chemarea Coroanei Maghiare, având rolul de a apăra graniţele regatului în Carpaţii Meridionali şi Orientali[100]. în condiţii similare, regiunea Spis (astăzi, în Slovacia) a fost şi ea colonizată cu *saxones*[101].

Aşezarea saşilor în Transilvania este considerată în literatura de specialitate ca făcând parte dintr-un proces migratoriu mai amplu[102]. Expresia germană *Deutsche Ostsiedlung* poate fi tradusă în română în multiple feluri: „aşezarea germanilor în est", „colonizarea germană în est", „colonizarea germană în răsărit"[103]. *Postfactum,* această migraţie a fost nu arareori interpretată şi instrumentalizată, mai ales pe fondul

99 Nu ştim însă cum ar fi arătat un al doilea volum al lucrării, care ar fi tratat perioada post-1848.

100 Sándor Pál-Antal, „Die Szekler unter den Volkern Siebenbürgens", în Harald Roth (ed.), cu colabora *der privilegierten Sondergemeinschaft zur ethnischen* borarea lui Paul Niedermaier şi Gabriella Olasz, *Die Szekler in Gruppe,* Böhlau Verlag, Köln, 2009, pp. l-12, aici pp. 3-4.

101 Ernst Schwarz, *Die Herkunft der Siebenbürger und Zipser Sachsen. Siebenbürger und Zipser Sachsen, Ostmitteldeutsche, Rheinländer im Spiegel der Mundarten,* Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1957, p. 201.

102 Charles Higounet, *LesAllemands en Europe Centrale et Orientale au MoyenAge,* Aubier, Paris, 1989.

103 Vezi Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor în Transilvania,* ed. a II-a, trad. de Anamaria Haldner, Kriterion, Bucureşti, 1992, pp. 39-72.

discursurilor imperial-naţionaliste germane, ca fiind o colonizare de natură politică sau drept putând legitima o asemenea colonizare[104].

Cercetările arată că saşii transilvăneni au venit în Transilvania din mai multe ţinuturi, printre care Moselle, Flandra şi Luxemburg[105]. Colonistii au fost atraşi în Transilvania prin acordarea de diferite privilegii pe aşa-numitul *Königsboden* (Pământ Crăiesc). Aceste privilegii erau de natură administrativă, judecătorească şi cultural-religioasă. Astfel, termenul „saxon" se referea iniţial la un statut juridic[106]. *Saxones* au fost una dintre cele trei „naţiuni" corporative recunoscute în Transilvania aflată sub stăpânirea Coroanei Maghiare, alături de maghiari şi secui. Aceasta înseamnă că identitatea săsească a început prin a fi esenţialmente o identitate a unui grup definit pe baza unor considerente de natură socială, termenul *naţio* referindu-se în principiu la „un grup care se diferenţiază de restul populaţiei prin diferite privilegii, cât şi imunităţi", apartenenţa la acest grup nefiind însă „determinată de criterii etnice"[107]. Etnicizarea conştiinţei de grup a saşilor a fost un proces de durată. Din secolul al XVI-lea, în principal sub influenţa elitei culturale şi pe baza statutului autonom din regiunea transilvăneană, a început să se dezvolte o identitate de grup, căpătând tot mai multe trăsături etnice[108]. în practică, etnicitatea săsească s-a născut şi s-a dezvoltat la ceva timp după sosirea în Transilvania. .

În cadrul comunităţii săseşti, administrarea identităţii, producţia şi menţinerea graniţelor de grup erau realizate de diferite instituţii, dintre care cea mai importantă era Universitatea Săsească *(Nationsuniversität),* al cărei conducător era *Komes-xA* sas[109]. în plus, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a

104 Kristin Kopp, *Germany's Wild East: Constructing Poland as Colonial Space,* The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2012, p. 5; Christoph Kienemann, *Der koloniale Blick gen Osten. Osteuropa im Diskurs des Deutschen Kaiserreichs von 1871,* Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2018. Vezi şi Winfried Irgang, „Mittelalterlicher Landesausbau/Ostsiedlung", *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa,* 12 iunie 2012, https://ome-lexikon. uni-oldenburg.de/begriffe/mittel alterlicher-landesausbau-ostsiedlung/ (ultima accesare, 31 ianuarie 2021).

105 Higounet, *op. cit.,* pp. 199-201; Nägler, *op. cit.,* pp. 73-103; Konrad Gündisch, cu colaborarea lui Mathias Beer, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen,* Langen Müller, München, 1998, pp. 29-33.

106 Gündisch, *op. cif.,* p. 30.

107 Keith Hitchins, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania (1700-1868),* trad, de Sever Trifii şi Codruţa Trifii, Dacia, Cluj-Napoca, 1987, pp. 32-33.

108 Gündisch, *op. cit.,* pp. 89-91.

109 Termenul *Universität* nu se referea la o instituţie de învăţământ superior a saşilor transilvăneni, ci la totalitatea saşilor transilvăneni.

Reformei, Biserica Luterană a căpătat şi ea o poziţie foarte importantă în această privinţă. în contextul transilvănean, Reforma a dus la o suprapunere aproape completă între categoriile „sas” şi „luteran”. în consecinţă, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană din Transilvania a devenit o aşa-numită *Volkskirche,* o biserică *de facto* naţională a saşilor transilvăneni[110].

în contextul transilvănean, luteranismul a fost una dintre cele patru religii „«admise», adică legal recunoscute” (catolicismul, unitarianismul, luteranismul, calvinismul). Aranjamentul abia dacă „tolera” Biserica Ortodoxă[111]. Sistemul

110Krista Zach, „Religiöse Toleranz und Stereotypenbildung în einer multikulturellen Region. Volkskirchen în Siebenbürgen”, în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markei (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln, 1998, pp. 109-154.

11123 Hitchins, *op. cit.,* p. 33.

administrativ din Transilvania excludea populaţia ortodoxă, în mare parte rurală şi lipsită de proprietăţi, de la exercitarea drepturilor politice. Această discriminare era esenţialmente una care funcţiona pe baza poziţiei sociale, şi nu una bazată pe categorii etnice ori înţelese în cheie esenţializantă. însă această împletire particulară a identităţilor şi identificărilor sociale, religioase, etnice a avut darul să conducă pe alocuri, în special pe termen lung, la posibilitatea unor suprapuneri (discursive şi nu numai) între apartenenţa etnică şi poziţia socială.

Saşii transilvăneni au fost prezenţi atât în zone urbane, cât şi în zone rurale. Dezvoltarea urbană în regiune a început în secolul al XIII-lea şi a avut loc într-un „cadru instituţional specific Europei Centrale", marcat de rolul jucat de Coroana Maghiară şi de „coloniştii străini, în special germani"[112]. Coloniştii saşi aflaţi pe Pământul Crăiesc erau ţărani liberi, care se bucurau şi de autonomia administrativă pe care le-o acorda Coroana Maghiară. Satele lor furnizau oraşelor săseşti produse alimentare. în plus, localizarea strategică a oraşelor săseşti a făcut posibilă şi dezvoltarea unui comerţ săsesc cu Imperiul Otoman[113].

întreţinerea unor relaţii constante cu entităţi.politice şi religioase din spaţiul de limbă germană a reprezentat un element-cheie în istoria saşilor transilvăneni, contribuind în timp la emergenţa şi la stabilizarea a ceea ce antropologul Glynn Custred a numit „identitatea etnică dual a saşilor transilvăneni"[114]. în special studiul în cadrul universităţilor de limbă germană s-a dovedit a fi foarte relevant pentru elitele culturale şi intelectuale săseşti[115]. De pildă, luteranismul a fost introdus în Transilvania graţie eforturilor lui Johannes Honterus, care Studiase şi activase în Viena, Regensburg, Cracovia şi Basel[116].

Un simbol al existenţei unor legături importante cu spaţiul cultural şi politic de limbă germană, însuşit în mod corespunzător de-a lungul istoriei în discursurile identitare săseşti, este faptul că saşii au fost numiţi *germanissimi germani* (foarte germani), o etichetă utilizată se pare întâia oară de poetul şi călătorul silezian Martin Opitz, în prima

112 Laurenţiu Rădvan, „Coloniştii germani, fondarea oraşelor din Ţările Române şi metamorfozele istoriografiei româneşti din secolul XX", *Historia Urbana,* 19 (2011), pp. 119-140, aici p. 126.

113 Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economic, and Ethnie Change,* University of California Press, Berkeley, 1983, p. 142.

114 Glynn Custred, „Dual Ethnie Identity of the Transylvanian Saxons", *East European Quarterly,* 25, nr. 4 (1991), pp. 483-491.

115 Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre saşi. Românii în cronica săsească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 63.

116 Giindisch, *op. cit.,* pp. 81-87; Custred, art. cit., p. 484.

jumătate a secolului al XVII-lea. Observaţia avea să fie ulterior modificată în *germanissimi germanorum* (expresie care poate fi tradusă, în mare, drept „cei mai germani dintre germani"). Acest subterfugiu discursiv va avea reverberaţii pe termen lung, exprimarea fiind folosită şi instrumentalizată atât pentru a afirma şi a întări un sentiment de superioritate, cat şi pentru a sublinia racordarea la un anume tip de identificare germană în estul Europei[117].

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Transilvania a fost încorporată în Imperiul Habsburgic. în acest context, au avut loc schimbări semnificative în viaţa instituţională a saşilor transilvăneni. în ciuda presupuselor afinităţi lingvistice şi culturale cu autorităţile de la Viena, clivajul religios (catolic *versus* luteran) laolaltă cu tendinţele de catolicizare ale împăraţilor habsburgici au reprezentat o serioasă sursă de fricţiuni. Pe acest fundal, guvernarea habsburgică a dus şi la noi procese de migraţie „germană" în Transilvania. Reprezentanţii catolici ai aparatului de stat (birocraţi, militari) s-au stabilit în oraşe transilvănene, în timp ce protestanţii au fost strămutaţi din Carintia în Transilvania, mai precis în trei sate din jurul Sibiului, şi anume Turnişor (Neppendorf/Kristorony), Cristian (Grossau/Keresztenysziget) şi Apoldu de Sus (Grofipold/Nagyapold)[118]. Fiind vorba de o migraţie în interiorul Imperiului Habsburgic, aceşti protestanţi, numiţi landleri, erau consideraţi transmigranţi[119]. în ciuda numărului lor redus şi a proximităţii faţă de mediul săsesc, discursuri de identificare specific landlere au continuat şi continuă aparent să existe, întemeiate pe construcţia unor delimitări în raport cu identificarea săsească. Acest tip de diferenţiere este însă funcţional ca atare cu precădere în cadrul

117 Gerhard Möckel, „Fatum oder Datum? Gedanken zum Schicksalsweg der Siebenbürger Sachsen", în Gerhard Möckel (ed.), *Siebenbürgisch-sächsische Geschichte în ihrem neunten Jahrhundert,* Im Eigenverlag des Hilfskomitees der Siebenbürger Sachsen, München, 1977, pp. 61-72, aici p. 63; William C. Dowling, „Germanissimi Germanorum: Romania's Vanishing German Culture", *East European Politics and Societies, 5, nr.* 2 (1991), pp. 341-355, aici pp. 343-344; R.J.W. Evans, „Transylvanian Saxons", *în Austria, Hungary and the Habsburgs: Essays on Central Europe c. 1683-1867,* Oxford University Press, Oxford, 2006, pp. 209-227; Verdery, *Transylvanian Villagers,* p. 143.

118 Stephan Steiner, *Reisen ohne Wiederkehr. Die Deportation von Protestanten aus Kärnten 17341736,* R. Oldenbourg, Viena, 2007.

119 Mathias Beer, „Die Landler. Versuch eines geschichtlichen Überblicks", în Martin Bottesch, Franz Grieshofer §i Wilfried Schabus (eds.), *Die Siebenbürgischen Landler. Eine Spurensicherung,* 2 vol., Böhlau Verlag, Viena, 2002, vol. I, pp. 23-80; Steiner, *op. cit.; idem, Rückkehr unerwünscht. Deportationen în der Habsburgermonarchie der Frühen Heuzeit und ihr europäischer Kontext,* Böhlau Verlag, Köln, 2014, pp. 243-293.

grupului mai larg al germanilor din Transilvania/ România, fiind mai degrabă absent când vine vorba de felul în care membrii acestui subgrup au fost şi sunt percepuţi de populaţia română[120].

Către sfârşitul secolului al XVIII-lea, împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) le-a permis membrilor celorlalte grupuri etnice să se stabilească în ţinuturile săseşti, acordându-le egalitate deplină în această privinţă. Acest eveniment a fost interpretat drept începutul istoriei moderne a saşilor transilvăneni, din moment ce a lichidat privilegiile medievale care le-au fost acordate la sosirea în Transilvania, privilegii ce au reprezentat miezul identităţii săseşti[121]. Următoarea lovitură severă pe care au suferit-o saşii în aspiraţia de a menţine un *statu-quo* care să le asigure un statut privilegiat a fost instaurarea dualismului austro-ungar în 1867. Incorporarea Transilvaniei în partea maghiară a Imperiului a condus la impulsuri maghiarizante în general şi la dizolvarea Universităţii Săseşti în particular.

Astfel, începând cu finele secolului al XVIII-lea, saşii transilvăneni şi-au pierdut treptat bazele autonomiei tradiţionale, ce constituise temeiul politic pe care se dezvoltase identitatea săsească. Statutul saşilor transilvăneni a fost în practică declasat la cel al unei minorităţi etnice în partea maghiară a Imperiului Habsburgic, un proces concomitent cu o dezvoltare generală în Europa a discursurilor de identificare naţională. Pe fondul acestui proces, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană a rămas principala instituţie comunitară dispunând de pârghii pentru a administra şi pentru a produce şi a reproduce o identitate săsească în Transilvania[122].

Eforturile modernizatoare din secolul al XVIII-lea ale Habsburgilor şi-au lăsat amprenta şi asupra Banatului, o regiune astăzi împărţită între România, Serbia şi Ungaria. După achiziţionarea ei în 1718 în

120 Martin Bottesch, „Identität und Ethnizität der Landler", în Bottesch, Grieshofer şi Schabus (eds.), *op. cit.,* vol. I, pp. 155-77; Roland Girtler, *Verbannt und vergessen. Eine untergehende deutschsprachige Kultur în Rumänien,* Veritas, Linz, 1992; *idem* (ed.), *Die Letzten der Verbannten: Der Untergang der altösterreichischen Landler în Siebenbürgen/Rumänien,* Böhlau Verlag, Viena, 1997; *idem* (ed.), *Das letzte Lied vor Hermannstadt: Das Verklingen einer deutschen Bauernkultur în Rumänien,* Böhlau Verlag, Köln, 2007.

121 Paul Philippi, „Nation und Nationalgefühl der Siebenbürger Sachsen", în Hans Rothe (ed.), *Die Siebenbürger Sachsen în der Geschichte und Gegenwart,* Böhlau Verlag, Köln, 1994, pp. 69-86, aici p. 69; Angelika Schaser, *Reformele iozefine în Transilvania şi urmările lor în viaţa socială: importanţa edictului de concivilitate pentru oraşul Sibiu,* trad. de Monica Vlaicu, Hora, Sibiu, 2000.

122 Ludwig Binder, „Die Evangelische Kirche, 1849-1914", în Carl Göllner (ed.),Dn? *Siebenbürger Sachsen în den Jahren 1849-1918,* Böhlau Verlag, Köln, 1988, pp. 227-242.

urma unui conflict militar cu Imperiul Otoman, a apărut nevoia de a transforma regiunea de graniţă într-un teritoriu viabil din punct de vedere economic şi sigur din punct de vedere militar pentru Habsburgi. în acest context, împăraţii austrieci au invitat colonişti (cu precădere germanofoni, dar nu numai) din Europa Centrală şi de Vest pentru a se aşeza în teritoriul proaspăt achiziţionat. Au existat trei valuri migratorii principale, sub Carol al Vl-lea (1722-1726), Maria Terezia (1763-1771) şi losif al II-lea (1784-1787)[123]. Chiar dacă doar o foarte mică parte a migranţilor germanofoni proveneau din Suabia, denumirea „şvabi" *{Schwaben)* s-a înrădăcinat. în majoritate, coloniştii şvabi au fost implicaţi în agricultură. Spre deosebire de saşi, care într-o majoritate covârşitoare au trecut la luteranism în secolul al XVI-lea, cei mai mulţi dintre şvabii din Banat erau catolici. Astfel, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX, populaţia şvabă s-a dovedit a fi mai susceptibilă la tentativele de maghiarizare propagate prin intermediul Bisericii Catolice. Această diferenţă la nivelul confesiunii religioase a fost un aspect important al reprezentărilor reciproce şi al discursurilor identitare săseşti şi şvabe.

Un alt aşa-numit grup „şvab" s-a format în regiunea din jurul oraşului Satu Mare după „colonizarea" care a avut loc la începutul secolului al XVIII-lea, la chemarea unui proprietar maghiar pe nume Károlyi[124]. Şvabii sătmăreni au fost în mod sistematic confruntaţi cu puternice presiuni asimilaţioniste maghiare, în special între 1867 şi 1918. Unul dintre efectele de durată ale acestor presiuni este statutul aparte al şvabilor sătmăreni astăzi: membrii grupului se percep în mare parte ca fiind etnici germani a căror limbă maternă este maghiara, un caz aparte de identificare dublă în România contemporană[125].

În secolul al XVIII-lea, în Banat a început de asemenea şi procesul

123Ingomar Senz, *Die Donauschwaben,* Langen Müller, München, 1994, pp. 14-18; Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben 1868-1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2014, p. 23; Rudolf Gräf, „Germanii din Banat sau istoria între două emigrări. Cercul care s-a închis", în Smaranda Vultur (coord.), *Germanii din Banat prin povestirile lor,* ed. a H-a revăzută şi adăugită, Polirom, Iaşi, 2018, pp. 13-32.

124Senz, *op. cit.,* p. 17; Răzvan Roşu, „Zur Identität der Sathmarer Schwaben", *Zeitschrift für Balkanologie,* 51, nr. 2 (2015), pp. 236-253, aici pp. 236-237'.

125Johann Forstenheizler, „Identität und Identitätssuche der Sathmarschwaben", în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick & Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Sibiu, 2004, pp. 87-97; Roşu, art. cit.; Enikő Dácz, „Fragen der Ethnizität der Sathmarer Schwaben nach 1989", în Hannes Philipp şi Andrea Ströbel (eds.), *Deutsch în Mittel-, Ost und Südosteuropa. Geschichtliche Grundlagen und aktuelle Einbettung,* Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2017, pp. 262-284.

de industrializare[126]. Printre minerii şi muncitorii industriali veniţi în Banat în acest context se numără şi aşa-numiţii *Berglanddeutsche* (germanii din Banatul Montan)[127]. Industrializarea habsburgică, adesea bazată pe dezvoltarea mineritului, va căpăta viteză în secolul al XIX-lea atât în Banat, cât şi în Transilvania[128]. Către sfârşitul secolului al XVIII-lea, colonişti din Austria şi din regiunea Spis (descendenţi ai deja amintiţilor saxoni ţipţeri care au sosit în regiune în secolele al XII-lea şi al XUI-lea) s-au mutat şi ei în Maramureş, unde au devenit activi cu precădere în mineritul de sare şi în silvicultură[129].

126Hans Heinrich Rieser, *Das rumänische Banat – eine multikulturelle Region im Umbruch. Geographische Transformationsforschungen am Beispiel der jüngeren Kulturlandschaftsentwicklung în Südwestrumänien, Ja.n* Thorbecke Verlag, Stuttgart, 2001, pp. 62-70.

127Karl Ludwig Lupşiasca, „Zeittafel zur Ansiedlung im Banater Bergland", în Waldemar Günter König, Karl Ludwig Lupşiasca şi Erwin Josef Ţigla (eds.), *Die Banater Berglanddeutschen. Ein Handbuch,* Banatul Montan, Reşiţa, 2013, pp. 29-39.

128 Rieser, *op. cit.,* pp. 74-84; Verdery, *Transylvanian Villagers,* pp. 141-151.

129Ioana Scridon şi Oana Ramona Ilovan, „The Zipsers' Ethnie Identity în Vişeu de Sus/Ober- wischau, Romania, în the Context of Inter-Ethnic Relationships", *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft,* 157 (2015), pp. 151-168.

Mai mult, în 1775 Imperiul Habsburgic a pus sub stăpânire şi regiunea Bucovinei, astăzi împărţită între Ucraina şi România. Ca urmare, atraşi de oportunităţile economice aduse de conexiunile cu Habsburgii, migranţi germanofoni au sosit în regiune. Poziţia lor *defado* privilegiată s-a bazat într-o anume măsură pe faptul că vorbeau limba oficială a Imperiului Habsburgic. Germanii bucovineni au fost foarte activi în agricultură, în minerit şi în industrie, precum şi în profesii liberale, fiind şi parte a aparatului de stat din Bucovina. Regiunea a continuat să fie condusă de Viena şi după instaurarea dualismului[130].

Dintre toate aceste grupuri, saşii transilvăneni au fost cel mai bine organizaţi din punct de vedere instituţional. începând cu a doua jumătate a secolului al XlX-lea, confruntaţi cu presiunile maghiarizante exercitate de autorităţile de la Budapesta, elita saşilor transilvăneni a fost marcată de importante conflicte interne. Disputele priveau în special calea politică ce ar fi trebuit urmată de comunitate. Principalele două opţiuni erau o mai mare deschidere faţă de colaborarea cu restul germanilor din partea maghiară a Imperiului Habsburgic şi o axare pe interese exclusiv săseşti, această din urmă opţiune traducându-se prin accentul pus pe legitimitatea dată de privilegiile medievale şi pe ideea de a le reinstitui într-o formă sau alta[131]..

Totodată, în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, în special după unificarea germană de la 1871, interesul ideologic pentru germanii din afara graniţelor a sporit semnificativ în interiorul Imperiului German[132]. În acest context şi pe fondul proceselor de dezvoltare a unor identităţi naţionale care au avut loc aproape pretutindeni în Europa secolului al XlX-lea, grupurile germanofone din Ungaria (incluzând atât Transilvania, cât şi Banatul) aflată sub stăpânire habsburgică au început să fie imaginaţi tot mai mult drept parte a germanităţii din străinătate, aşa-numita *Auslandsdeutschtum.* Discursul despre aceşti germani sublinia tentativele de denaţionalizare exercitate de autorităţile maghiare şi prezenta minorităţile germane ca fiind atacate

130 Sophie Anne Welisch, „The Bukovina-Germans during the Habsburg Period: Settlement, Ethnic Interaction, Contributions", *Immigrants &Minorities,* 5, nr. 1 (1986), pp. 73-106; Daniel Hrenciuc, *între destin şi istorie. Germanii în Bucovina (1918-2012),* Argonaut, Cluj-Napoca, 2013.

131 Andreas Möckel, „Kleinsächsisch oder Alldeutsch? Zum Selbstverständis der Siebenbürger Sachsen von 1867 bis 1933", în Walter König (ed.), *Siebenbürgen zwischen den beiden Weltkriegen,* Böhlau Verlag, Köln, 1994, pp. 129-141.

132 Sebastian Conrad, *Globalisierung und Nation im Deutschen Kaiserreich,* C.H. Beck, München, 2010; Stefan Manz, *Constructing a German Diaspora: The „Greater German Empire", 1871-1914,* Routledge, New York, 2014; Stefan Berger, „Building the Nation among Visions of German Empire", în Stefan Berger şi Alexei Miller (eds.), *Nationalizing Empires,* Central European University Press, Budapesta, 2015, pp. 247-308.

de forţe maghiare şovine şi astfel în pericol de a-şi pierde identitatea germană[133].

Răspunzând presiunilor asimilaţioniste maghiare şi „centralizării statale", elitele săseşti au început să dezvolte „un puternic sentiment naţionalist german"[134]. În acelaşi timp, celelalte grupuri germanofone din Ungaria, printre ele şvabii bănăţeni, manifestau o ceva mai mare indiferenţă faţă de naţionalismul german[135]. Mai cu seamă în cazul şvabilor din mediul rural predomina un sentiment de „apartenenţă tangibilă", adică o înţelegere foarte locală şi localizată a germani- tăţii, opusă abstracţiunii apartenenţei naţionale, şi care putea implica o anume rezervă faţă de „legăturile cu alţi germani"[136]. Acest argument poate fi însă probabil aplicat într-o oarecare măsură şi cu privire la saşii transilvăneni şi la alţi ger- manofoni din mediul rural. în orice caz însă, în absenţa unei istorii a privilegiilor administrative ori juridice şi a unor instituţii menite să reproducă o identitate aparte, cum a fost cazul la saşi, elitele şvabe au arătat un grad mai mare de deschidere faţă de potenţiala asimilare în cadrul naţiunii maghiare. în acest context, naţionaliştii germani din Ungaria recunoşteau absenţa unor relaţii substanţiale între saşii transilvăneni şi şvabii bănăţeni, dar nutreau speranţa că astfel de conexiuni ar putea fi dezvoltate, dând drept exemplu satul Binţinţi (astăzi, Aurel Vlaicu) din Transilvania, care în secolul al XlX-lea a absorbit noi colonişti şvabi din Banat[137].

După intrarea Transilvaniei sub stăpânire habsburgică, dar în special din secolul al XlX-lea, auto- şi heteroidentificările saşilor transilvăneni (la fel ca şi cele ale altor grupuri germanofone din Europa Centrală şi de Est) au fost construite şi ca nişte aproprieri complete ori ca variaţii subtile ale ideii diasporice. Pe acest fundal, saşii transilvăneni au fost adesea conceptualizaţi – la nivel politic şi cultural – drept reprezentanţii prin excelenţă ai unei „diaspore germane"[138]. Totuşi, astfel de conceptualizări trebuie luate mai degrabă *cum grano*

133 Vezi, de pildă, Johann Heinrich Schwicker, *Die Deutschen în Ungarn und Siebenbürgen,* Verlag von Karl Prochaska, Viena, 1881, pp. 488-509; Fr. Guntram Schultheiss, *Der Kampf um das Deutschtum: Deutschtum und Magyarisierung,* Verlag von J.F. Lehmann, München, 1898.

134 Sacha Davis, „Constructing the *Volksgemeinschaft.* Saxon Particularism and the Myth of the German East, 1919-1933", *German Studies Review,* 39, nr. 1 (2016), pp. 41-64, aici p. 44.

135 *Ibidem,* p. 46.

136 *Ibidem,* p. 42; John C. Swanson, *Tangible Belonging: Negotiating Germanness în Twentieth-Century Hungary,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2017.

137 Schultheiss, *op. cit.,* p. 70; Verdery, *Transylvanian Villagers,* p. 207.

138 Custred, art. cit., p. 483; Evans, art. cit.

salis decât utilizate în mod necritic în cercetarea istorică, din moment ce utilizarea unei construcţii terminologice precum *diaspora germană* ca instrument de analiză „necesită o recunoaştere critică a faptului că conceptul este o derivaţie de secol XX, provenind din conceptul înrudit al statului-naţiune teritorial”[139]. „Diasporele” şi identităţile diasporice reprezintă limbaje, poziţionări şi revendicări; nu sunt entităţi propriu-zise şi clar delimitate, chiar dacă sunt prezentate ca atare de diferiţi antreprenori etnopolitici. Ca şi în cazul etnicităţii şi al identităţii etnice, trebuie făcută o distincţie între diasporă ca o categorie a practicii şi diasporă ca o categorie analitică, iar cele două nu ar trebui suprapuse în mod indistinct[140].

Până aici, scurta trecere în revistă a fundalului istoric cu privire la minoritatea germană din România arată că prezenţa ei este în special legată de trecutul maghiar şi habsburgic al regiunilor vestice şi nordice ale ţării. însă populaţii germanofone s-au stabilit şi în Imperiul Rus, la chemarea ţarilor. Dincolo de peisajul geopolitic contemporan, de statalitate şi de politici identitare trecute ori prezente, interacţiunile dintre românofonii şi germanofonii din Basarabia ar trebui să fie măcar menţionate când vine vorba de fundalul istoric al reprezentărilor minorităţii germane în societatea română, dar şi în contextul unei analize aplicate cu privire la reprezentările post-1989 ale germanilor din România.

între 1812 şi 1842 grupuri germanofone s-au stabilit în provincia Basarabia, la acea vreme proaspăt achiziţionată de Imperiul Ţarist de la Imperiul Otoman. Alături de bulgari şi găgăuzi, aceşti germani au fost atraşi în regiune de privilegiile acordate de autorităţile ruse, care ţinteau la transformarea Basarabiei într-o regiune productivă din punct de vedere agricol[141]. După 1841, o parte din populaţia ger- manofonă din Basarabia se va muta mai la sud, în Dobrogea, atrasă de această dată de promisiunile făcute de otomani şi de dorinţa de a avea condiţii agricole mai bune. După Războiul Ruso-Turc din 1877-1878, cunoscut în istoriografia română drept Războiul de Independenţă, Dobrogea de

139 Pieter Judson, „When Is a Diaspora Not a Diaspora? Rethinking Nation-Centered Narratives about Germans în Habsburg East Central Europe”, în Krista O’Donnell, Renate Bridenthal şi Nancy Reagin (eds.), *The Heimat Abroad: The Boundaries of Germanness,* The University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 219-247, aici pp. 219-220.

140 Brubaker, „The «Diaspora» Diaspora”.

141 Mariana Hausleitner, *Deutsche und Juden în Bessarabien 1814-1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens,* IKGS Verlag, München, 2005, pp. 19-25; Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniştii germani de la Marea Neagră,* trad. de Cristina Grossu-Chiriac, Cartier, Chişinău, 2014.

Nord a fost încorporată României, iar germanii dobrogeni au devenit cetăţeni români[142]..

Statul român a apărut întâia oară pe harta Europei la 1859, ca urmare a unificării Valahiei cu Moldova: aşadar, este practic legitim să vorbim despre „minoritatea germană din România" şi despre „germanii din România" doar atunci când ne referim la evoluţii şi procese care au avut loc după această dată. în acelaşi timp, chiar dacă prezenţa germană în Valahia şi Moldova poate fi datată încă din Evul Mediu târziu, „migraţiile din ţările germanofone începând cu mijlocul secolului al XIX-lea", laolaltă cu „masiva expansiune a economiilor naţionale europene în sud-estul Europei şi în Orientul Mijlociu în vederea extracţiei de resurse naturale şi a deschiderii pieţelor" au fost principalii factori care au contribuit la prezenţa unor comunităţi germane – dincolo de cea, deja amintită, a germanilor dobrogeni – în România post-1859, în special în mediul urban[143]. Mai mult, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au înregistrat şi cazuri de austrieci şi saşi transilvăneni migrând din Imperiul Habsburgic în statul român în căutare de oportunităţi economice[144]. Faptul că începând cu 1866 România a fost condusă de o familie regală germană, ramura Sigmaringen a Hohenzollernilor, a fost de asemenea un factor care a atras germani în ţară.

Trecuturile destul de variate ale grupurilor care au constituit ori constituie „minoritatea germană din România" ilustrează faptul că „germanitatea" acestora nu a fost o identificare în termeni etnici şi naţionali lipsită de complicaţii, făţişă, ci mai degrabă una definită lax şi elastic. Un proces mai direct de „germanizare" a saşilor, a şvabilor şi a celorlalte grupuri etnice germanofone a căror prezenţă pe teritoriul

142Hans Petri, *Geschichte der deutschen Siedlungen în der Dobrudscha: hundert Jahre deutschen Lebens am Schwarzen Meer,* Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1956; Stoica Lascu, „Integrarea germanilor dobrogeni în societatea românească modernă (1878-1916) – între tradiţii proprii şi realităţi ponto-dunărene", în Valentin Ciorbea (ed.), *Germanii dobrogeni. Istorie şi civilizaţie,* Muntenia, Constanţa, 2006, pp. 51-84; Josef Sallanz, *Dobrudscha. Deutsche Siedler zwischen Donau und Schwarzem Meer, Deutsches Kulturforum östliches Europa,* Potsdam, 2020.

143Christa Stäche, Wolfram G.Theilemann, „Evangelisch în Alt-Rumänien. Zu Themenrelevanz, Forschungsstand und Konzeption", în Christa Stäche şi Wolfram G.Theilemann (eds.), *Evangelisch în Altrumänien. Forschungen und Quellen zur Geschichte der deutschsprachigen evangelischen Kirchengemeinden im rumänischen Regat,* Schiller Verlag, Sibiu şi Bonn, 2012, pp. 17-40, aici p. 20; vezi şi Emil Fischer, *Die Kulturarbeit des Deutschtums în Rumänien. Ein Versuch zur Grundlegung ihrer Geschichte, W.* Krafft, Hermannstadt, 1911.

144 Stäche şi Theilemann, cap. cit., p. 20.

României de azi am abordat-o pe scurt în această secţiune a apărut încet, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este vorba de un proces de coagulare culturală şi politică şi de afiliere la o „comunitate" imaginată depăşind din punct de vedere calitativ laxa apartenenţă „germană" din secolele trecute. Fără doar şi poate, unificarea Imperiului German în 1871 şi funcţia sa de stat de neam *(kin-state)* pentru grupurile germanofone din afara graniţelor, împreună cu instaurarea dualismului austro-ungar în 1867, urmată de disoluţia Imperiului Habsburgic în 1918 au fost procese având un rol foarte important în această evoluţie[145].

3.2. După 1918

La izbucnirea Primului Război Mondial, în ciuda faptului că se afla încă din 1883 într-o alianţă cu Imperiul German şi Imperiul Habsburgic, România şi-a menţinut neutralitatea, pentru ca apoi să intre în conflict, în august 1916, de partea Triplei Antante[146]. Pe acest fundal, propaganda crescândă îndreptată împotriva Puterilor Centrale şi apropierea de Franţa şi de Tripla Antantă au contribuit la deteriorarea relaţiilor politice şi interetnice româno-germane atât în interiorul statului român, cât şi în Transilvania, parte a Imperiului Habsburgic[147]. în Ardeal, semne ale unei astfel de deteriorări erau în fapt vizibile încă de la începutul secolului, dacă nu chiar de mai demult, în contextul revendicărilor naţionale în creştere exprimate atât de saşi, cât şi de români[148]. Ideea unei cooperări între români şi saşi împotriva puterii centrale maghiare era mai degrabă marginală, nereuşind să se impună ca politică generală.

între august 1916, când România a intrat în Primul Război Mondial de partea Triplei Antante, şi noiembrie 1918, când războiul a luat sfârşit, germanii din Transilvania, Banat şi Bucovina, cetăţeni ai

145 Judson, cap. cit.; Manz, *op. cit.;* Berger, cap. cit.

146 Keith Hitchins, *România 1866-1947,* trad. de George G. Potra şi Delia Răzdolescu, ed. a IV-a, Humanitas, Bucureşti, 2013, pp. 293-332.

147 Claudiu Lucian Topor, „Der «Inländische» Feind – das Schicksal der Deutschen în Altrumänien zwischen nationaler Identität und Rhetorik des Krieges (1914-1916)", *Forschungen zur Volksund Landeskunde, 55* (2012), pp. 145-154; Stéphanie Danneberg, „Das Verhältnis zwischen Sachsen und Rumänen în Siebenbürgen", în Harald Heppner (ed.), *Umbruch mit Schlachtenlärm. Siebenbürgen und der Erste Weltkrieg,* Böhlau Verlag, Köln, 2017, pp. 113-127.

148 Danneberg, cap. cit.

Imperiului Habsburgic, au luptat împotriva armatei române. Când aceasta din urmă a intrat în Transilvania, în august şi septembrie 1916, soldaţii români au fost percepuţi de populaţia ger- manofonă din regiune drept invadatori. în schimb, prezenţa trupelor germane în Banat şi Transilvania în timpul războiului, luptând împotriva românilor, a fost în mare parte bine primită de populaţiile de saşi şi şvabi[149].

Cu toate acestea, la sfârşitul conflagraţiei, sentimentele de animozitate faţă de statul român au fost în mod pragmatic lăsate deoparte[150]. Reprezentanţi ai saşilor transilvăneni şi ai şvabilor bănăţeni au consimţit la unificarea respectivelor regiuni cu România[151]. Un curs de acţiune similar a fost urmat şi de reprezentanţi ai celorlalte grupuri germanofone pe care deznodământul Primului Război Mondial le aruncase în statul român expandat[152]. Aceste acte de adeziune nu trebuie înţelese ca o aprobare unanimă a obiectivelor politice pe care le implica unificarea României Mari (şi ele destul de fluide la acel moment), ci mai degrabă în mare măsură ca nişte declaraţii pragmatice, reprezentând achiesarea la o stare de fapt. Mai mult, consimţământul faţă de unificare era legat şi de speranţa că promisiunile înscrise în Declaraţia de la Alba lulia, documentul simbolic care a marcat lărgirea statalităţii româneşti, vor fi chiar puse în practică. Aceste promisiuni includeau autonomia educaţională şi religioasă pentru minorităţile naţionale, o chestiune de relevanţă majoră pentru acestea din urmă.

Incorporarea Transilvaniei şi a Banatului în România M^are i-a transformat astfel pe saşii transilvăneni şi pe şvabii bănăţeni, alături de celelalte grupuri germano- fone din provinciile proaspăt achiziţionate (Bucovina, Basarabia), într-o minoritate într-un stat român lărgit. Conform rezultatelor recensământului efectuat în 1930, împărţirea pe regiuni a minorităţii germane din România era următoarea: 253.426 de germani în Transilvania, 223.167 în Banat, 75.533 în Bucovina, 81.089

149 Bernhard Böttcher, *Gefallen für Volk und Heimat. Kriegerdenkmäler deutscher Minderheiten în Ostmitteleuropa während der Zwischenkriegszeit,* Böhlau Verlag, Köln, 2009, pp. 265, 308-310.

150 Vasile Ciobanu, *Germanii din România în anii 1918-1919,* Honterus, Sibiu, 2013.

151 Walter König, „Haben die Siebenbürger Sachsen und die Banater Schwaben 1918/19 bedingungslos dem Anschluß an Rumänien zugestimmt?", *Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde,* 2 (1979), pp. 101-110; Gündisch, *op. cit.,* pp. 173-177; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni, 1918-1944,* Hora, Sibiu, 2001, pp. 53-58; *idem, Germanii din România,* pp. 17-181.

152 64 Hrenciuc, *op. cit.,* p. 39; Ciobanu, *Germanii din România,* pp. 183-214.

în Basarabia, 67.259 în Crişana şi Maramureş (şvabi sătmăreni, ţipţeri), 12.581 în Dobrogea şi 32.364 în Valahia şi Moldova[153]. Aproximativ o treime dintre locuitorii României interbelice nu erau etnici români. Chiar dacă tindeau să se raporteze la România Mare drept întruchiparea unei aspiraţii a poporului român, autorităţile centrale din Bucureşti erau obligate să opereze într-un mediu *de fado* multinaţional. În acest context, aplecarea către respingerea tendinţelor regionaliste era configurată în conformitate cu un model francez, în timp ce aplecarea către a-i trata pe membrii grupurilor minoritare ca cetăţeni de rang secund îşi trăgea seva mai degrabă dintr-o idee privind naţiunea de sorginte germană[154].

Astfel, oficialităţile române au administrat un sistem politic în care identitatea etnică nu era pe de-a-ntregul camuflată de cetăţenie, dar juca un rol important în configurarea politicilor de naţionalizare atât la nivel naţional, cât şi la nivel local. Conflictele etnice şi etnicizate între autorităţile române şi diferitele grupuri minoritare care trăiau în ţară erau ceva obişnuit în interbelic. Integrarea socială şi culturală a minorităţilor în noul stat lărgit a fost mai degrabă un eşec decât un succes[155]. Poate că Declaraţia de la Alba lulia din 1 decembrie 1918, documentul programatic care a stat la baza unificării României Mari, precum şi ulterioarele tratate de pace de la Paris au inclus promisiuni generoase pentru minorităţile etnice, însă nici spiritul, nici litera politicilor adoptate de statul român nu au fost în consonanţă cu prevederile înscrise în aceste documente. Autorităţile din România interbelică au purces la un proces de construcţie statală cu valenţe naţionaliste, fără să arate vreun interes profund pentru revendicările minorităţilor şi manifestând totodată şi o preferinţă făţişă pentru religia ortodoxă, căreia îi aparţineau majoritatea celor care se declarau români. Pe acest fundal, reforma agrară, adoptarea Constituţiei de la 1923, precum şi alte măsuri legislative, de pildă, în domenii precum învăţământul, au stârnit nemulţumiri în rândul germa nilor din România şi al altor grupuri minoritare .

Totodată însă, extinderea statului român ca o consecinţă directă a

153Sabin Manuilă, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930,* vol. II: *Neam, limbă maternă, religie,* Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti, 1938, p. xxxii.

154Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood în France and Germany,* Harvard University Press, Cambridge, 1992.

155Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930,* trad. de Vlad Russo, Humanitás, Bucureşti, 1998; Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens,* Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2001.

Primului Război Mondial a creat şi condiţii astfel încât „germanii din România" să se poată dezvolta ca o categorie politică relevantă, care să poată fi legată de o identitate minoritară unitară/unificatoare. Cu toate acestea, „constelaţia particulară a vorbitorilor de germană din România" se fundamenta mai degrabă „pe noile graniţe ale statului decât pe nişte legături preexistente"[156] [157]. Diferenţele regionale, politice, sociale şi generaţionale au fost adeseori insurmontabile în interiorul a ceea ce începea acum să fie numită „minoritatea germană din România", împiedicând, de pildă, instaurarea unei organizaţii a germanilor din România, care să aibă un mandat de reprezentare recunoscut de elitele diferitelor grupuri germanofone, şi punând beţe în roate eventualelor tentative de a produce un proiect identitar comun. Fenomenul arată similitudini interesante cu procesele şi evoluţiile care au marcat minoritatea germană din Polonia în aceeaşi perioadă[158]. Chiar dacă o instituţie politică numită Uniunea Germanilor din România (Verband der Deutschen în Rumänien) a fost înfiinţată la scurtă vreme după finele Primului Război Mondial, organizaţia nu a fost deosebit de activă şi a repurtat doar un succes limitat în a funcţiona ca o punte între diferitele grupuri germanofone din România[159]. Mai degrabă decât o „instituţie unită", „a rămas o coaliţie de partide regionale mai mici"[160]. în Parlamentul de la Bucureşti, partida germană era dominată în mare măsură de saşi transilvăneni[161].

Pe fondul nemulţumirilor cu privire la statutul lor politic şi al politicilor promovate de elitele în mare parte tradiţional-conservatoare din interiorul comunităţilor germane din România, precum şi în contextul succesului tot mai mare al nazismului în Germania, un proces de „înnoire" şi de radicalizare de dreapta a căpătat tot mai mult impuls[162]. Apropierea culturală şi politică de Germania, atât de

156 Gündisch, *op. cit.,* pp. 180-185.

157 Davis, art. cit., p. 53.

158 Winson Chu, *The German Minority în Interwar Poland,* Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

159 Harald Roth, „Zum Wandel der politischen Strukturen bei den Siebenbürger Sachsen", în Harald Roth (ed.), *Minderheit und Nationalstaat. Siebenbürgen seit dem ersten Weltkrieg,* Böhlau Verlag, Köln, 1995, pp. 99-113, aici p. 105; Ciobanu, *Contribuţii,* pp. 166-167.

160 Davis, art. cit., p. 56.

161 Ciobanu, *Contribuţii,* pp. 173-174.

162 Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe în Rumänien 1936-1944. Das Verhältnis der Deutschen Volksgruppe zum Dritten Reich und zum rumänischen Staat sowie der interne Widerstreit zwischen den politischen Gruppen,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 1985; *idem, Die Deutschen în Rumänien und das Dritte Reich 1933-1940,* Peter Lang,

Republica de la Weimar, dar mai cu seamă de Germania hitleristă, a fost constitutivă acestui proces, însă ar fi eronat să nu subliniem faptul că îmbrăţişarea fascismului a avut şi motivaţii şi resorturi interne semnificative şi o logică internă, mai ales în cazul saşilor transilvăneni. O mişcare săsească de extremă dreaptă accentuând, de pildă, importanţa eugeniei pentru viitorul comunităţii a început să se dezvolte în mare parte de sine stătător, chiar dacă pe baze extrem de compatibile cu cele ale nazismului din al Treilea Reich[163].

Astfel, presiunile asimilaţioniste, percepţia unei crize existenţiale, valorizarea eminamente pozitivă a tot ceea ce era asociat cu a fi german şi prin urmare, cel puţin începând cu 1933, dacă nu chiar de mai devreme, a extrem de multora dintre lucrurile asociate cu a fi nazist, precum şi unele conflicte intergeneraţionale, politice şi culturale au caracterizat istoria interbelică a germanilor din România, în fapt, minoritatea germană din România în perioada interbelică (dar şi după) este cel mai bine conceptualizată ca un câmp politic constituit dintr-o multitudine de atitudini şi poziţii împletite şi interconectate, dezvoltate şi în relaţie cu câmpurile reprezentate de statele român şi german, cel din urmă acţionând ca un stat de neam pentru germanii din România[164]. Multitudinea de forţe căutând să capete întâietate politică şi culturală în rândul germanilor din România este foarte bine sintetizată de titlul unei cărţi a istoricului Stephan Olaf Schüller, *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- und Mutterland',* pentru credinţă, *Führer,* neam *(Volk),* patria strămoşilor (Germania) şi patria nouă (România)[165] [166]. Totodată însă, existenţa unei opoziţii relevante venind dinspre partea stângă a

Frankfurt am Main, 1999; *idem, Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe în Rumänien und das „Dritte Reich",* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2003.

163Tudor Georgescu, *The Eugenie Fortress: The Transylvanian Saxon Experiment în Interwar Romania,* Central European University Press, Budapesta, 2016.

164Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question în the New Europe,* Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 55-76; Harald Roth, *Politische Strukturen und Strömungen bei den Siebenbürger Sachsen 1919-1933,* Böhlau Verlag, Köln, 1994; Balázs A. Szelényi, „From Minority to Übermensch: The Social Roots of Ethnic Conflict în the German Diaspora of Hungary, Romania and Slovakia", *Past and Present,* 196 (2007), pp. 215-251; Stephan Olaf Schüller, *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- oder Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918-1944),* LIT Verlag, Berlin, 2009; Cristian Cercel, „The Relationship between Religious and National Identity în the Case of Transylvanian Saxons (1933-1944)", *Nationalities Papers,* 39, nr. 2 (2011), pp. 161-180; *idem,* „Postwar (West) German-Romanian Relations: Expanding Brubaker's Analytic Triad", *Nationalism and Ethnic Politics,* 23, nr. 3 (2017), pp. 297-317.

165 Schüller, *op. cit.*

166 Hausleitner, *Die Donauschwaben 1868-1948.*

eşichierului politic, în special din rândurile şvabilor bănăţeni ori al germanilor din Banatul Montan, o opoziţie critică atât la adresa politicilor statului român, cât şi a elitelor politice şi religioase din interiorul comunităţilor germane, trebuie să fie recunoscută şi subliniată, mai ales că este mai degrabă trecută sub tăcere în istoriografie, cu mici ••78
excepţii .

Strânsele legături politice şi militare dintre statele român şi german, intensificate în special în a doua jumătate a anilor 1930, au avut consecinţe importante pentru germanii din România[167]. Politicile naziste cu privire la *Volksdeutsche* (termenul preferat de nazişti pentru a se referi la etnicii germani din statele est-euro- pene) şi schimbările de graniţă generate mai întâi de Pactul Ribbentrop-Molotov din 1939 au contribuit la eficacitatea programului *heim ins Reich* (înapoi acasă, în Reich), al cărui ţel era de „a germaniza" teritoriile estice cucerite de Germania nazistă. Una dintre consecinţele acestui program a fost că grupurile germanofone din Bucovina, Basarabia şi Dobrogea au fost relocate în 1940 în Reichul aflat în expansiune[168]. Programul de strămutare a etnicilor germani din Europa de Est în teritoriile proaspăt cucerite de al Treilea Reich nu a avut vreun impact major asupra sorţii saşilor transilvăneni ori a şvabilor bănăţeni, chiar dacă au fost avansate şi oarecare idei cu privire la o relocare a acestora. Aceste grupuri au intrat însă şi ele într-o strânsă legătură cu ideologia şi cu politica nazistă, un fenomen aflat în legătură cu turnura către extrema dreaptă de pe scena politică românească în ansamblul ei şi, cum am notat mai sus, cu evoluţii interne în cadrul comunităţilor de germani din România.

în noiembrie 1940, la apogeul puterii şi influenţei naziste în Europa, germanii din România au căpătat autonomie sub conducerea unei instituţii nou-formate, Grupul Etnic German. Este vorba de primul caz de autonomie etnică din istoria politică a statului român. înfiinţat la directa presiune a Berlinului ca o organizaţie atotcuprinzătoare şi menită să reprezinte în totalitate minoritatea germană din România, Grupul Etnic German era împuternicit să acţioneze ca reprezentant al acesteia. A fost o instituţie de tip nazist, având pretenţia de a-i include pe toţi etnicii germani din România, preluând toate instituţiile educaţionale, culturale şi sociale ale acestora şi impunându-şi controlul asupra vieţii publice a germanilor din România[169].

167Rebecca Haynes, *Romanian Policy towards Germany, 1936-40,* Palgrave Macmillan, Houndmills, 2000; Valdis O. Lumans, *Himmlers Auxiliaries: The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945,* The University of North Carolina Press, Chapel HÜ1,1993, pp. 107-112.

168Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- und Dobrudschadeutschen. Von der Volksgruppe în Rumänien zur „Siedlungsbrücke" an der Reichsgrenze,* R. Oldenbourg Verlag, München, 1984.

169Böhm, *Das Nationasozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe în Rumänien-, idem, Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe în Rumänien-,* Ottmar Traşcă, „Grupul Etnic German din România în «era» Andreas Schmidt. Septembrie 1940 – august 1944", în Ottmar Traşcă şi Remus Gabriel Anghel (eds.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Nationale, Cluj-Napoca 2018 pp. 113-

Mai mult, în 1941 România s-a alăturat oficial Axei şi a intrat în războiul împotriva Uniunii Sovietice. Ulterior, ca urmare a unui acord interstatal, aproximativ 63.000 de germani din România au fost încorporaţi în unităţi SS[170]. Acest fenomen avea să ducă la probleme şi complicaţii pe termen lung, nu fără legătură cu faptul că la 23 august 1944 regele român Mihai I l-a înlăturat pe mareşalul Ion Antonescu de la conducerea statului şi de la cârma armatei, permiţând astfel României să întoarcă armele şi să declare război Germaniei naziste. în acest context, germanii din România înrolaţi în armata germană şi în SS au luptat în ultimele luni ale războiului împotriva unui stat ai cărui cetăţeni cel mai probabil încă erau.

În plus, al Doilea Război Mondial a produs o altă situaţie inedită pentru saşii transilvăneni. Drept consecinţă a Dictatului de la Viena de la 30 august 1940, Transilvania de Nord, anume o suprafaţă de 43.591 de kilometri pătraţi, a fost cedată de România Ungariei[171]. Aproximativ 70.000 dintre cei înjur de 2,5 milioane de locuitori ai regiunii erau germani (saşi transilvăneni, şvabi sătmăreni, ţipţeri maramureşeni). Este prima şi singura oară când saşii trăitori în Transilvania s-au aflat sub două administraţii statale diferite. La sfârşitul verii şi în toamna anului 1944, în contextul înaintării armatelor sovietice şi române spre Transilvania de Nord, saşii din regiune au fugit sau au fost evacuaţi de armata germană, cei mai mulţi dintre ei ajungând în Austria şi în sudul Germaniei. Acest proces marchează începutul aşa-numitei „fugi şi expulzări” a germanilor din Europa Centrală şi de Est[172]. La sfârşitul războiului, nu în ultimul rând graţie acordului lui Stalin, Transilvania de Nord a fost din nou încorporată României[173].

Drept rezultat al schimbărilor teritoriale produse atât în timpul, cât şi ca o consecinţă a celui de-al Doilea Război Mondial, precum şi al proceselor migratorii care au implicat grupuri de germani din România şi al înrolării în masă a saşilor transilvăneni şi şvabilor bănăţeni în SS şi

148.

170 Ottmar Traşcă, *Relaţiile politice şi militare româno-germane: septembrie 1940 – august 1944,* Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, pp. 449-557; Paul Milata, *între Hitler, Stalin şi Antonescu. Germanii din România în Waffen-SS,* trad, de Nadia Badrus, Schiller, Sibiu, 2018.

171 Haynes, *op. cit.,* p. 153.

172 Dagmar Kift, „Neither Here Nor There? Memorialization of the Expulsion of Ethnic Germans”, în Bill Niven şi Chloe Paver (eds.), *Memorialization în Germany since 1945,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 78-87, aici p. 78.

173 Csaba Békés, László Borhi, Peter Ruggenthaler şi Ottmar Traşcă, „Introduction”, ín Csaba Békés, László Borhi, Peter Ruggenthaler şi Ottmar Traşcă (eds.), *Soviet Occupation of Romania, Hungary, and Austria 1944/45-1948/49,* Central European University Press, Budapesta, 2015, pp.. l-28, aici p. 18.

în armata germană, sfârşitul conflagraţiei i-a găsit pe germanii din România divizaţi geografic, în special între România şi Germania (şi, într-o mai mică măsură, Austria). în plus, la finele anilor 1940 şi la începutul anilor 1950, au existat şi germani originari din România care au decis să migreze mai departe, în Statele Unite ale Americii, în Canada ori în Franţa[174].

în România, în faza de final a războiului şi imediat după sfârşitul acestuia, în contextul instalării unui regim sprijinit de Moscova, germanii care încă trăiau în ţară şi identitatea germană ca atare au fost supuşi unor măsuri discriminatorii [7]. Germanii din România erau percepuţi aproape *în toto* drept vinovaţi pentru a fi fost de partea lui Hitler în timpul celui de-al Doilea Război Mondial[175] [176]. Prin urmare, la cererea sovieticilor şi în ciuda unei aparente opoziţii iniţiale a autorităţilor române, între 70.000 şi 80.000 de germani din România, bărbaţi între 17 şi 45 de ani şi femei între 18 şi 30 de ani, au fost deportaţi în Uniunea Sovietică (în special în regiunea Donbas din Ucraina, dar şi în Urali), la muncă forţată, al cărei scop oficial era reconstrucţia ţării.[177] Unii dintre deportaţi au fost eliberaţi în 1946 şi 1947, însă nu au fost trimişi înapoi în România, ci în Frankfurt pe Odra, în zona germană ocupată de sovietici. De acolo, cei mai mulţi dintre ei fie au încercat să se întoarcă în România, fie să treacă în zona aliată.

---

174 Pascal Maeder, *Forging a New Heimat: Expellees în Post- War Germany and Canada, V 8c* R Press, Gottingen, 2011; Smaranda Vultur, *Francezi în Banat, bănăţeni în Franţa,* Marineasa, Timişoara, 2012; Cristian Cercel, „Romanian Germans after the Second World War: Transnational History, Transnational Memory", *Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschem im östlichen Europa,* 24 (2016), pp. 357-379. .

175Luminiţa Gheorghiu, *Comunitatea dispărută. Germanii din România între inii 1945 şi 1967,* Tritonic, Bucureşti, 2015, pp. 33-169; Hannelore Baier, „Deportare, deposedare, discriminare. 1944-1948", în Traşcă şi Anghel (eds.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2018, pp. 149-172.

176Toate aceste măsuri antigermane au dus şi la o situaţie în care adoptarea altor identităţi, cel mai des cea română, dar nu numai, putea avea consecinţe pozitive pentru saşii transilvăneni, şvabii bănăţeni şi ceilalţi care voiau să evite să aibă de suferit şi să fie traşi la răspundere pe baza identităţii lor germane. Cazul şvabilor bănăţeni care, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, au recurs la argumentul originii alsaciene şi lorene a strămoşilor lor pentru a afirma o identitate franceză este elocvent în această privinţă. Vezi Vultur, *Francezi în Banat.* Mariajele cu etnici români reprezentau şi ele o metodă prin care germanii puteau să scape de deportare.

1778 9. Georg Weber *et al., Die Deportation von Siebenbürger Sachsen în die Sowjetunion 1945-1949,*3 vol., Böhlau Verlag, Köln, 1995.

Circa 15% dintre deportaţi nu au supravieţuit. Cei mai mulţi deportaţi au fost în cele din urmă eliberaţi în 1949 şi trimişi înapoi în ţară[178].

în plus, primele măsuri de reformă agricolă şi de expropriere introduse de noua guvernare au ţintit explicit populaţia germană, în timp ce în 1945 germanii au fost privaţi de drepturi politice[179]. începând cu 1948, aceste măsuri discriminatorii vor fi treptat ridicate. Cu toate acestea, acţiuni antigermane (sau percepute ca esenţialmente antigermane) vor continua să aibă loc în anii 1950. Acestea includ deportarea în Bărăgan a locuitorilor din satele bănăţene de la graniţa cu Iugoslavia, aşa-numitul „proces al scriitorilor" din 1959, în urma căruia cinci scriitori saşi au fost condamnaţi la un total de 95 de ani în închisoare şi nu au fost eliberaţi până în 1962, respectiv 1964, precum şi procesul lotului Biserica Neagră din 1958[180].

În acelaşi timp însă, într-o tentativă de a crea un cadru care să contribuie la integrarea germanilor în noua societate socialistă, noile autorităţi au început să implementeze o serie de măsuri, incluzând tipărirea de publicaţii în germană şi înfiinţarea de instituţii culturale în germană în localităţile unde exista o populaţie germană semnificativă din punct de vedere numeric. Exista un învăţământ primar şi secundar de stat în limba germană[181]. Elitele germane puteau participa la viaţa publică în România: de pildă, episcopul luteran era membru al Adunării Naţionale[182].

încercarea de a produce o identitate *rumăniendeutsch* (germano-

178 Mathias Beer, „Der Zweite Weltkrieg und die Nachkriegszeit", în Gündisch, *op. cit.,* pp. 201-250, aici p. 221; Weber *et al., op. cit.*

179 Mathias Beer, cap. cit., pp. 223-226; *idem,* „Rumänien: Regionale Spezifika des Umgangs mit deutschen Minderheiten am Ende des Zweiten Weltkriegs în Südosteuropa", în Mathias Beer, Dietrich Beyrau şi Cornelia Rauh (eds.), *Deutschsein als Grenzerfahrung. Minderheitenpolitik în Europa zwischen 1914 und 1950,* Klartext, Essen, 2009, pp. 279-303; Dumitru Şandru, *Reforma agrară din 1945 şi ţărănimea germană din România,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2009; Baier, cap. cit.

180 Viorel Marineasa şi Daniel Vighi (eds.), *Rusalii '51: fragmente din deportarea în Bărăgan,* Marineasa, Timişoara, 1994; *idem, Deportarea în Bărăgan: destine, documente, reportaje,* Mirton, Timişoara, 1996; Peter Motzan şi Stefan Sienerth (eds.), *Worte als Gefahr und Gefährdung:fünf deutsche Schriftsteller vor Gericht (15. September 1959 – Kronstadt); Zusammenhänge und Hintergründe. Selbstzeugnisse undDokumente,* Südostdeutsches Kulturwerk, München, 1993; Corneliu Pintilescu, *Procesul Biserica Neagră 1958,* Aldus şi Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, Braşov, Heidelberg, 2008.

181 Castellan, art. cit., pp. 70-71.

182 *Ibidem,* p. 72; Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller-Langenthal. Leben und Dienst în der evangelischen Kirche în Rumänien im 20. Jahrhundert,* Monumenta Verlag, Sibiu, 2002, p. 249.

română) a fost în fapt o componentă de bază a acestei oferte de integrare concepute ori acceptate de autorităţile române. Elitele culturale şi politice ale germanilor din România, în particular criticii literari, au jucat şi ele un rol semnificativ în acest context[183]. în fapt, existenţa unei opoziţii fundamentale între statul şi autorităţile române, pe de o parte, şi germanii din România ca întreg, pe de altă parte, care funcţionează adeseori ca o premisă nechestionabilă a interpretărilor istoriei germanilor din România în timpul Războiului Rece, ar trebui luată *cum grano salis* şi nuanţată.

Totodată, aşa cum am sugerat deja, contextul particular al celui de-al Doilea Război Mondial a dat naştere unei considerabile prezenţe a germanilor originari din România în afara ţării, cu precădere în Republica Federală Germană. Istoricul şi funcţionarul sas Hans-Werner Schuster a identificat patru categorii de saşi transilvăneni în Germania de Vest la finele anilor 1940 şi la începutul anilor 1950: foşti membri ai armatei germane şi ai SS pentru care întoarcerea în România nu putea fi decât cu greu o opţiune, saşi din Transilvania de Nord care fugiseră sau fuseseră evacuaţi de armata germană către sfârşitul verii şi în toamna anului 1944, un mic număr de intelectuali care se stabiliseră în Reich în timpul perioadei interbelice şi deportaţii în Uniunea Sovietică care fuseseră trimişi la Frankfurt pe Odra în 1946 şi 1947, de unde reuşiseră să treacă în ceea ce avea să devină Republica Federală Germană[184].0 clasificare similară poate fi utilizată şi cu privire la şvabii bănăţeni, chiar dacă fuga din Banat nu a fost un fenomen la fel de comprehensiv precum evacuarea şi fuga din Transilvania de Nord[185] [186]. Prezenţa în Germania Occidentală a membrilor celorlalte grupuri germanofone cu origini în România era în mare parte o consecinţă directă a programului *Heim ins Reich^.*

183Annemarie Weber, *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (19441971),* Böhlau Verlag, Köln, 2010.

184 Hans-Werner Schuster, „Grundzüge der Entwicklung der Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen în Deutschland", în *60 Jahre Verband der Siebenbürger Sachsen în Deutschland. Grundzüge seiner Geschichte,* Hans-Werner Schuster (ed.), Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen în Deutschland, München, 2009, pp. 9-69, aici pp. 9-10.

185 Peter-Dietmar Leber, „Zur Aussiedlungsgeschichte der Deutschen aus Rumänien. Familienzusammenführung, Flucht, Auswanderung", în Heinz-Günther Hüsch, Peter-Dietmar Leber şi Hannelore Baier (eds.), *Wege în die Freiheit. Deutsch-rumänische Dokumente zur Familienzusammenführung und Aussiedlung 1968-1989,* Landsmannschaft der Banater Schwaben e.V, Aachen, 2016, pp. 9-17, aici p. 11.

186 Jachomowski, *op. cit.,* pp. 202-204.

Pe acest fundal, la finele anilor 1940 şi la începutul anilor 1950, elitele reclamând dreptul de a vorbi în numele diferitelor grupuri germane originare din România au înfiinţat instituţii în Republica Federală, aşa-numitele *Landsmannschaften.* în 1957, aceste asociaţii s-au alăturat organizaţiei-umbrelă Federaţia Expulzărilor, care voia să-i reprezinte pe toţi aşa-numiţii „expulzaţi" („izgoniţi") germani în Republica Federală[187] [188]. Chiar dacă germanii din România, spre deosebire de germanii din ţări precum Polonia, Cehoslovacia, Ungaria ori chiar Iugoslavia, nu fuseseră propriu-zis expulzaţi, în contextul postbelic vest-german toţi germanii originari din Europa Centrală şi de Est şi din Uniunea Sovietică, fără ca deosebirile mai mult sau mai puţin subtile în ceea ce priveşte soarta lor postbelică să joace vreun rol extrem de important, au fost subsumaţi categoriei „expulzărilor" *(Vertriebene).* „Expulzaţi" va deveni o categorie legală, căreia îi vor fi ulterior adăugate alte două categorii, şi anume *Aussiedler* şi *Spätaussiedler^.* Acestea din urmă se referă la migranţii germani din Europa Centrală şi de Est şi din Uniunea Sovietică din timpul Războiului Rece *(Aussiedler)* şi de după acesta *(Spätaussiedler).*

între sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial şi 1967 nu au existat relaţii diplomatice oficiale între România şi Republica Federală Germană[189]. Această situaţie a făcut foarte dificilă exercitarea de către Republica Federală a rolului de stat de neam în raport cu germanii care încă trăiau în România. Republica Democrată Germană a efectuat nişte paşi în această direcţie, care ar merita probabil să fie cercetaţi mai îndeaproape[190]. Cu toate acestea, nu fără legătură cu presiunile

187 Pertti Ahonen, *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe 1945-1990,* Oxford University Press, Oxford, 2003; Matthias Stickler, *„Ostdeutsch heißt Gesamtdeutsch. „ Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände 19491972,* Droste Verlag, Düsseldorf, 2004.

188 Georg Weber *et al., Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert,* Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, 2003, pp. 145-184 Marianne Takle, „(Spät)Aussiedler: From Germans to Immigrants", *Nationalism and Ethnie Politics,* 17, nr. 2 (2011), pp. 161-181; Iris Nachum şi Sagi Schaefer, „The Semantics of Political Integration: Public Debates about the Term «Expellees» în Post-War Western Germany", *Contemporary European History,* 27, nr. 1 (2018), pp. 42-58.

189 Claudiu Florian, Dumitru Preda şi Ottmar Traşcă (ed.), *România – Republica Federală Germania,* vol. I: *începutul relaţiilor diplomatice 1966-1967,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2009; Gheorghiu, *op. cit.*

190 James Koranyi, „Voyages of Socialist Discovery: German-German Exchanges between the GDR and Romania", *The Slavonic and East European Review,* 92, nr. 3 (2014), pp. 479-506; Gheorghiu, *op. cit.,* pp. 261-298,403-421,527-550; Jannis Panagiotidis,"What is the Germans Fatherland? The GDR and the

exercitate de deja amintitele asociaţii ale germanilor din România în Republica Federală asupra autorităţilor de la Bonn, un proces de migraţie a germanilor dinspre România spre Republica Federală a început să aibă loc încă din anii 1950, iniţial prin medierea Crucii Roşii, sub egida conceptului umanitar al „reunificării familiale".

Migraţia coetnicilor lor în Republica Federală a fost un obiectiv central al asociaţiilor germanilor originari din România, un obiectiv care a fost îmbrăţişat şi de autorităţile vest-germane. Istoria postbelică a germanilor din România este în foarte mare parte istoria unei migraţii pe scară largă către Republica Federală. După reluarea în 1967 a relaţiilor diplomatice dintre cele două ţări, procesul de migraţie s-a intensificat şi a continuat practic implacabil până la căderea socialismului de stat în România[191]. A atins apoi apogeul la începutul anilor 1990, în contextul deschiderii graniţelor care a avut loc imediat după evenimentele din 1989.

Acest rezumat a încercat să sugereze paradoxurile care au marcat istoria germanilor din România după 1918. Mai cu seamă după 1945, oferta de integrare făcută de autorităţile române germanilor din România a furnizat cadrul care a contribuit la producerea şi la reproducerea unei identităţi germane în România, însă această identitate a fost în mare măsură păstrată vie pentru a facilita migraţia şi ulterioara integrare a germanilor din România în Republica Federală[192]. în

Resettlement of Ethnic Germans from Socialist Countries (1949-1989)", *East European Politics and Societies and Cultures,* 29, nr. 1 (2015), pp. 120-146.

191 Florica Dobre, Florian Banu, Luminiţa Banu şi Laura Stancu (eds.), *Acţiunea „Recuperarea". Securitatea şi emigrarea germanilor din România (1962-1989),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011; Paul Cristian Bagiu, *Die Geheimsache Kanal. Analyse der staatlich vermitteltenAussiedlung Rumäniendeutscher în die BRD (1968-1989) nach markttheoretischen Gesichtspunkten,* Honterus, Sibiu, 2021.

192 Verdery, *Transylvanian Villagers,* p. 69.

acelaşi timp, chiar dacă niciuna dintre cele trei Constituţii care au fost adoptate între 1945 şi 1989 nu a numit România un „stat naţional” şi chiar dacă existenţa minorităţilor a fost constant recunoscută, politica de stat a continuat în multe privinţe să tindă la o asimilare a minorităţilor şi astfel să le împingă, direct ori indirect, către migraţie[193].

Guvernarea socialistă în România a căpătat un distinct caracter naţionalist mai cu seamă în timpul lui Nicolae Ceauşescu[194]. începând cu anii 1970, politica, discursurile şi politicile ţinteau în mod implicit şi explicit la „omogenizarea” societăţii româneşti, ceea ce în practică nu avea cum să nu însemne şi o omogenizare etnică. în acest context, cu excepţia unor abordări folcloristice sponsorizate de stat, nu exista un cadru adecvat pentru o integrare reală şi substanţială a memoriilor şi identităţilor saşilor transilvăneni şi şvabilor bănăţeni şi cu atât mai puţin ale celorlalte grupuri germanofone în cadrul discursurilor mnemonice şi identitare româneşti. Totodată, această absenţă a integrării este legată şi de dificultatea expresă cu privire la încorporarea unor discursuri mnemonice şi identitare germane cu privire la cel de-al Doilea Război Mondial într-un cadru antifascist tipic regimurilor socialiste, care, mai cu seamă în anii 1980, erau la rândul lor tot mai marcate de naţionalism şi în acelaşi timp împovărate de o relaţie ambiguă cu propriile trecuturi fasciste. România exemplifică elocvent aceste tensiuni.

Politicile Republicii Federale faţă de coetnicii din străinătate au avut la rândul lor un rol esenţial în ceea ce priveşte soarta comunităţii germane din România. Lobby-ul intern şi un cadru juridic permiţându-le germanilor din România accesul facil la cetăţenia germană în contextul recunoaşterii responsabilităţii statului vest-german pentru evenimentele traumatice din trecutul recent al comunităţilor germane din Europa Centrală şi de Est au dus la exercitarea unor presiuni pentru ca etnicilor germani din aceste regiuni să le fie permisă „întoarcerea” în Republica Federală[195]. Din moment ce majoritatea

193 Zsolt K. Lengyel, „Politisches System und Minderheiten în Rumänien 1918-1989. Abriß über die inneren Integrationsprobleme des politischen und nationalen Unitarismus am Beispiel der Deutschen und Magyaren”, *Zeitschrift für siebenbürgische Geschichte und Landeskunde,* 24 (2001), pp. 190-212.

194 Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu,* trad. de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Humanitas, Bucureşti, 1994; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc,* trad. de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, Humanitas, Bucureşti, 2014; Emanuel *CopAwş, Naţiunea socialistă. Politica identităţii în epoca de aur,* Polirom, Iaşi, 2015.

195 James Koranyi şi Ruth Wittlinger, „From Diaspora to Diaspora: The Case of Transylvanian Saxons în Romania and Germany”, *Naţionalism andEthnie Politics,* 17, nr. 1 (2015), pp. 96-115.

celorlalte grupuri germane din Europa Centrală şi de Est fuseseră expulzate la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, germanii din România, reprezentând cea mai mare comunitate germanofonă din regiune (cu excepţia Uniunii Sovietice) în timpul Războiului Rece, au fost printre principalii beneficiari ai legislaţiei germane. Fenomenul cunoscut drept „răscumpărarea" *(Freikauf)* germanilor din România a început efectiv în anii 1950, insă a fost instituţionalizat în anii 197O[10]^. în ultima decadă a guvernării comuniste, aproximativ 10.000 de germani părăseau România anual[196] [197]. Cifrele au explodat apoi imediat după 1989, aproximativ 200.000 de etnici germani părăsind România la începutul anilor 1990, pentru a deveni cetăţeni ai Republicii Federale Germane. A nara trecutul minorităţii germane din România înseamnă de fapt a nara abandonarea României de către aceasta. Statisticile sintetizează probabil cel mai bine acest proces: conform rezultatelor de la recensăminte, în 1930 erau 745.421 de germani în România, în 1948 – 343.913, în 1966 – 382.595, în 1977 – 332.205, în 1992 – 119.436, în 2002 – 59.764 şi, în fine, 36.042 conform numărătorii oficiale efectuate în 2011[198].

3.3. Excurs privind complexitatea lexicală

Atribuirea echivocă şi uneori indistinctă a unei identităţi germane diferitelor grupuri trăind în România vine la pachet cu un peisaj semantic deosebit de complex care priveşte termenul *german* în limba

196 Dobre *et al., op. cit.-,* Heinz-Günther Hüsch, Hannelore Baier şi Ernst Meinhardt (eds.), *Cumpărarea libertăţii,* trad. de Nadia Badrus, Honterus, Sibiu, 2014.

197 Dobre *et al., op. cit.*

198 Manuilă, *op. cit.,* p. xxiv; Anton Golopenţia şi Dan C. Georgescu, „Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Extras din «Probleme economice», nr. 2. Martie 1948", Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1948, p. 37; Direcţia Generală de Statistică, *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 5 ianuarie 1977,* voi. I: *Populaţie – structura demografică,* Direcţia Centrală de Statistică, Bucureşti, 1980, p. 614; Comisia Naţională pentru Statistică, *Recensământulpopulaţiei şi locuinţelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate preliminare,* Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1992, p. 38; Institutul Naţional de Statistică, „Populaţia după etnie", 2003, http://www.insse.ro/cms/files/rpl2002rezgenlZ14.pdf (ultima accesare, 15 februarie 2021); *idem,* „Recensământul populaţiei şi al locuinţelor 2011. Rezultate definitive. Tabelul 7 (stânga). Populaţia stabilă pe sexe, după etnie – categorii de localităţi, macroregiuni, regiuni de dezvoltare şi judeţe", 2011, http://www.rpl2011.djsct.ro/inceputj.php?cod=9&codj=0 (ultima accesare, 15 februarie 2021).

română. Conotaţiile acestuia sunt departe de a fi foarte directe. Se poate referi la cetăţeni germani şi, în timpul Războiului Rece, îi desemna atât pe cetăţenii Republicii Federale Germane, cât şi pe cei ai Republicii Democrate Germane. în acelaşi timp, se poate referi şi se referă la membri ai grupurilor germanofone care au trăit, pentru perioade mai scurte sau mai lungi, pe teritoriul României. Se poate referi chiar şi la triburile germanice nomade din perioada medievală.

Mai mult, pe lângă termenul *german,* de origine latină, româna cunoaşte şi termenul *neamţ,* de origine slavă[199]. Această complexitate lingvistică este ilustrată, de pildă, de cineva precum Gheorghe Şincai, istoric şi filolog transilvănean din secolul al XVUI-lea, care folosea atât *german,* cât şi *neamţ* pentru a se referi la migraţiile germanice de la începutul Evului Mediu, chiar dacă totodată nu părea să echivaleze *sas* cu *german* sau *neamf^[2].* Pe plan istoric, *german* şi *neamţ* s-au referit şi la lucruri ţinând de Imperiul Habsburgic. în secolul al XlX-lea, în Moldova şi Valahia, *austriac* şi *german* erau folosite în mod indistinct[200] [201]. Existenţa unor termeni suplimentari care denumesc variile grupuri germanofone din România, precum *sas* sau *şvab,* complică şi mai tare peisajul lingvistic şi semantic.

Această complexitate semantică şi lexicală — care întăreşte la rândul ei ideea caracterului relativ şi fluid al identităţilor şi identificărilor etnice — nu avea şi nu are cum să nu aibă consecinţe asupra imaginilor circulând în societatea românească asociate cu „germanul" şi cu „germanii". De pildă, în analiza reprezentărilor „germanului" în notele găsite în cărţile româneşti din Banat la finele secolului al XVII-lea şi în secolul al XVUI-lea, istoricul Valeriu Leu afirma:

> Vorbind când despre „neamţ", când despre „craiul nemţesc", când despre „împărăţia nemţească", însemnările conservă accepţia unui termen colectiv care nu desemna însă populaţia germană din Banat, ci autoritatea, stăpânirea, administraţia, pur şi simplu statul![202]*[4].

199 Pentru o explicaţie concisă a denotaţiilor celor doi termeni, vezi Ion Bogdan Lefter, „Imaginea germanului în civilizaţia românească şi în literatura română , *România literară,* 42,25 octombrie 1995.

200 Marian Zăloagă, „Imaginea Celuilalt în Chronica românilor. Viziunea şincaiană asupra populaţiilor germanice din Transilvania", *Libraría. Studii şi cercetări de bibliologie. Anuar,* 3, 2004, pp. 209-218, aici p. 211.

201 Stela Mărieş, „Das Fremdenbild im rumänischen Raum în der Mitte des XIX. Jahrhunderts", în Alexandru Zub (ed.), *Identitate şi alteritate în spaţiul cultural românesc,* Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1996, pp. 207-227, aici p. 207.

202 Valeriu Leu, „Imaginea «neamţului» în însemnările de pe cărţile vechi româneşti din Banat", în Zub (ed.), *Identitate şi alteritate,* pp. 240-246, aici p.

Reprezentările germanităţii în Banat la finele secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XlX-lea erau configurate de-a lungul aceloraşi coordonate, Imperiul Habsburgic fiind esenţialmente perceput drept un imperiu „german”[203] [204].

Multiplele valenţe ale semnificaţiei „germanului” în contextul românesc au înlesnit şi continuă să faciliteze dezvoltarea unui peisaj reprezentaţional complex:

> [...] germanul are prin excelenţă parte de o dublă reprezentare în scrierile româneşti: pe de o parte, ca locuitor al spaţiului de limbă germană şi, pe de altă parte, ca membru al populaţiei germane din România. Două imagini ale germanului se nasc aşadar, fiecare dintre ele având trăsături particulare, influenţându-se reciproc în mod constant, * •• A • -11A
> atat pozitiv, cat şi negativ .

Cele două imagini la care făcea referire Daniel Eiwen sunt într-adevăr principalele imagini asociate cu germanitatea în contextul românesc, însă, aşa cum am sugerat mai sus, peisajul reprezentaţional este şi mai încurcat, putând să includă şi alţi referenţi, austrieci, habsburgici şi aşa mai departe. Mai mult, între 1866 şi 1947 la cârma ţării s-a aflat o familie regală de origine germană, şi anume ramura Sigmaringen a familiei Hohenzollern. Domnia lui Carol I, care a durat de la 1866 la 1914, este considerată în general cea care a adus modernizarea în România şi care a contribuit în mod fundamental la consolidarea legăturilor sociale, culturale şi politice ale ţării cu Europa de Vest[205]. Interferenţa constantă şi influenţa reciprocă a variilor referenţi imaginaţi pe care îi include expresia „germanii din România” reprezintă unul dintre fenomenele ce caracterizează filogermanismul asupra căruia se apleacă această carte. O analiză a felului în care minoritatea germană a fost reprezentată în România post-1989 trebuie să ia în considerare aceste complicaţii şi să manifeste sensibilitate faţă de împletirea complexă chiar şi a acelor idei despre şi referinţe la germanitate care par la prima vedere mai degrabă simple.

241.

203 Valeriu Leu, „Imaginea germanului la românii din Banat”, în Vultur (ed.), *Germanii din Banat,* pp. 35-58, aici p. 40.

204 Daniel Eiwen, „Das Bild der Siebenbürger Deutschen în rumänischen Schrifttum. Momentaufnahmen aus seiner Entstehung und Entwicklung”, în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markei (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln, pp. 263-284, aici p. 264.

205 Edda Binder-Iijima, Heinz-Dietrich Löwe şi Gerald Volkmer (eds.), *Die Hohenzollern în Rumänien 1866-1947. Eine monarchische Herrschaftsordnung im europäischen Kontext,* Böhlau Verlag, Köln, 2010.

Identitate şi alteritate

4.1. Identitatea românească între Est şi Vest. Reprezentări reciproce româno-germane

Istoria politică şi culturală română modernă a fost constant caracterizată de tentativa de a face faţă tensiunilor şi fricţiunilor ivite la intersecţia dintre constrângerile structurale, localizarea geografică, autoimaginile dorite şi aspi- raţionale şi heteroidentităţile atribuite. începând cu dezvoltarea, în secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea, a unei conştiinţe naţionale, reprezentarea români- tăţii şi a identităţii române ca fiind prinse între Orient şi Occident a funcţionat recurent ca o marotă şi ca o obsesie, alimentând discursuri, instituţii, poziţii politice, imagini ale sinelui şi ale alterităţii[206]. Originile procesului intelectual, politic şi social care a avut loc pe verticală, de sus în jos, şi prin care a fost construită o identitate naţională românească, pot fi în mare situate în secolul al XVUI-lea, la întretăierea dintre emanciparea proiectului iluminist privind esenţialmente către viitor şi tendinţele sale herderiene, etnicizante, privind (şi) înapoi. Proiectele politice şi discursurile identitare româneşti (şi, desigur, nu doar româneşti) nu au depăşit niciodată contradicţia dintre aceste două impulsuri[207]. Astfel, discursurile şi dezbaterile cu privire la identitatea românească au fost forţate să ia la nesfârşit poziţie faţă de chestiuni aparent nerezolvabile, al căror miez l-au reprezentat apartenenţa culturală şi politică, precum şi situarea deopotrivă simbolică şi fizică între Est şi Vest, unde Vestul a

206 Vintilă Mihăilescu, „Despre excepţionalism şi ipostazele sale româneşti", în *idem* (ed.), *De ce este România astfel? Avatarurile excepţionalismului românesc,* Polirom, Iaşi, 2017, pp. 43-71.

207 Claude Karnoouh, *Inventarea poporului-naţiune. Cronici din România şi Europa Orientală,* trad. de Teodora Dumitru, Idea Design & Prinţ, Cluj-Napoca, 2011; Mihăilescu, *op. cit.*

fost adeseori înţeles ca reprezentând Europa, iar Estul a fost perceput fie ca un refuz complet al Europei, fie ca o versiune viciată şi incompletă a acesteia, împotmolită în marasmul propriei imperfecţiuni.

Concepte precum „Vestul”, „Occidentul” sau „Europa” sunt aşadar esenţiale, funcţionând ca puncte de referinţă ale configurării discursurilor şi politicilor identitate româneşti, ale geografiilor simbolice din România şi ale imaginarelor şi opoziţiilor binare asociate cu acestea. Dihotomia dintre Vest şi Est, dintre Occident, pe de o parte, şi Orient (ori Balcani), pe de altă parte, a venit la pachet cu complexe de inferioritate asociate cu identitatea românească percepută ca o identitate estică, orientală ori balcanică, precum şi cu o căutare fără de sfârşit a unei românităţi care să se ridice la nişte presupuse standarde — uneori abstracte, alteori ceva mai concrete — europene şi vestice[208]. Pe acest fundal, Balcanii şi Orientul s-au erijat în discursurile culturale şi politice cu privire la identitatea românească ca un „antidot genetic istoric şi geopolitic al europenizării” române[209].

întrebări şi dileme legate de relaţia românească cu Vestul şi cu Europa au fost aşadar constitutive procesului de dezvoltare a unei identităţi naţionale române de factură modernă în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Totuşi, mai cu seamă în contextul transilvănean, anumite discursuri care pot fi privite drept forme incipiente de identificare etnică au început să se dezvolte chiar mai devreme, în strânsă legătură cu sistemul juridico-administrativ al Principatului. Istoricul loan-Aurel Pop a mers chiar până la a argumenta că a existat o naţiune română medievală, pe baza a ceea ce el numeşte „solidarităţi etnice”[210]. Nişte

208 Neagu Djuvara, *Intre Orient şi Occident. Ţările Române la începutul epocii moderne,* trad. de Maria Carpov, Humanitás, Bucureşti, 2002; Keith Hitchins, *România. 1866-1947,* trad. de George G. Pótra şi Delia Răzdolescu, ed. a IV-a, Humanitás, Bucureşti, 2013, pp. 333-373; *idem, Românii. 1774-1866,* trad. de George G. Pótra şi Delia Răzdolescu, ed. a IlI-a, Humanitás, Bucureşti, 2013; Sorin Antohi, „Cioran şi stigmatul românesc. Mecanisme identitare şi definiţii radicale ale etnicităţii”, în *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română,* ed. a Il-a revăzută, Polirom, Iaşi, 1999, pp. 235-324; Sorin Mitu, *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni,* Humanitás, Bucureşti, 1997; Adrian Cioroianu, „The Impossible Escape: Romanians and the Balkans”, în Dusán I. Bjelic şi Obrad Savié (eds.), *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation,* MIT Press, Cambridge, MA, 2005, pp. 209-233; Monica Spiridon, *„Cum poţi să fii român?” Variaţiuni pe teme identitare,* Scrisul Românesc, Craiova, 2006; Veda Popovici şi Ovidiu Pop, „De aici, de la margine. Pentru o metodă decolonială în discursurile culturale din România”, *Gazeta de Artă Politică,* 12, decembrie 2015; Mihăilescu, cap. cit.; Valentin Naumescu, „Introducere. O sută de ani de periferie. România, în căutarea garanţiilor”, în Valentin Naumescu (ed.), *România, marile puteri şi ordinea europeană,* Polirom, Iaşi, 2018, pp. 17-31.

209 Monica Spiridon, *op. cit.,* p. 52.

210 loan-Aurel Pop, *Naţiunea română medievală: solidarităţi etnice româneşti în secolele XIII-XVI,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

manifestări discursive ale unor „prejudecăţi etnice” pot fi datate încă din secolele al XV-lea şi al XVI-lea[211] Autorii saşi tindeau să supraliciteze „importanţa saşilor în Transilvania”, sugerând existenţa unei superiorităţi săseşti în special în raport cu valahii, care în fapt nu erau o „naţiune” recunoscută legal. Ba mai mult, remarci ale unor diferiţi observatori externi puteau fi şi erau aduse în prim-plan pentru a sublinia şi a construi reprezentarea superiorităţii săseşti în Transilvania. Aceste procese de alterizare derogatorie aveau anumite motivaţii politice şi economice, uneori legitimate şi naturalizate discursiv prin recursul la argumente de factură esenţializantă[212].

Istoricul Adolf Armbruster a acordat atenţie *în extenso* interacţiunilor şi imaginilor reciproce româno-săseşti care se regăsesc în cronici istorice redactate între secolul al XV-lea şi secolul al XIX-lea. El a notat, de pildă, cum cronicari transilvăneni ori moldoveni precum Nicolaus Olahus (1493-1568), Mirón Costin (1633-1691) sau Nicolae Costin (1660-1712) au subliniat chemarea civilizaţională, prosperitatea şi gradul de dezvoltare ale saşilor transilvăneni[213]. Chiar dacă tendinţa sa de a utiliza identitatea naţională drept instrument analitic pentru a pune în lumină fenomene ce s-au manifestat într-o perioadă în care aceasta nu se dezvoltase în aceiaşi termeni ca în istoria recentă poate fi pusă sub semnul întrebării, studiul lui Armbruster are meritul de a evidenţia întâlnirile intelectuale româno-săseşti din premodernitate, întâlniri destul de numeroase, chiar dacă nu întotdeauna consistente şi substanţiale. În acest context, trebuie subliniat că literatura care abordează relaţiile şi interacţiunile româno-săseşti şi reprezentările reciproce ale alterităţii române şi ale celei săseşti sugerează că înainte de secolul al XVIII-lea aceste reprezentări nu stăteau sub semnul dihotomiei Est-Vest. Construcţia antagonistă a unei alterităţi valahe în perioada târzie a Renaşterii anticipează ulterioarele dihotomii euroorientaliste, însă nu se contura pe baza unei scheme a diferenţei dintre Est şi Vest[214]. Acest aspect este la rândul său un indiciu că nu există o realitate esenţială şi invariabilă legată de astfel de opoziţii, că ele trebuie contextualizate şi istoricizate, chiar şi (sau mai cu seamă) atunci când sunt investigate în durata lor lungă.

211 Gábor Almási, „Constructing the Wallach «Other» în the Late Renaissance”, în Balázs Trencsényi şi Márton Zászkaliczky (eds.), *Whose Lőve ofWhich Country? Composite States, NaţionalHistories and Patriotic Discourses în Early Modern East Central Europe,* Brill, Leiden, 2010, pp. 91-130, aici pp. 125-126.

212 Almâsi, cap. cit.

213 Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre saşi. Românii în cronica săsească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, pp. 21, 268-270.

214 Armbruster, *op. cit.',* Almasi, cap. cit.

în studiul său despre interacţiunile şi întâlnirile româno-săseşti, Armbruster recunoaşte şi punctul de cotitură reprezentat de Şcoala Ardeleană, cea mai importantă şi mai influentă mişcare culturală abordând chestiuni legate de românitate în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea[215]. Sub egida acesteia, intelectualii românofoni din Transilvania habsburgică au imaginat şi au construit discursiv (ori au descoperit/redescoperit) ideea unei naţiuni române moderne, o idee care voia să conjuge „tradiţia rurală ortodoxă [...] şi dinamismul intelectual al Europei", acordând o atenţie deosebită şi o valoare specială şi moştenirii romane a regiunii[216]. Având drept ţintă obţinerea unei legitimităţi politice, ceea ce în cazul populaţiei române se traducea drept căutarea egalităţii în drepturi cu ungurii şi cu saşii, reprezentanţii Şcolii Ardelene „accentuau identitatea latină a românilor pentru a le spori prestigiul cultural şi politic în Europa"[217]. Această străduinţă în vederea emancipării sociale a stat şi la baza deciziei unei părţi a Bisericii Ortodoxe din Transilvania de a recurge în 1697 la Unirea cu Roma, a cărei consecinţă directă a fost apariţia Bisericii Uniate[218]. Mai mult, procesele verticale (de sus în jos) de imaginare a naţiunii române erau concomitente cu şi strâns legate de procese similare care priveau celelalte grupuri etnice trăitoare în Transilvania. în acest context, naraţiunile săseşti cu privire la trecut ţinteau în mod implicit şi explicit întărirea legitimităţii săseşti în faţa disoluţiei structurii corporatiste a statului transilvănean[219].

Astfel, construcţia discursivă a autoidentificării româneşti în Transilvania a adus cu sine dezvoltarea anumitor atitudini şi poziţionări cu privire la complicatele împletituri etnice şi naţionale din Transilvania. Pe acest fundal, preocupată de chestiuni cu privire la

215 Armbruster, *op. cit.,* pp. 29-37; Laura Stanciu, *Iluminism central european: Şcoala Ardeleană,* Mega, Cluj-Napoca, 2010.

216 Keith Hitchins, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania (17001868),* trad, de Sever Trifu şi Codruţa Trifu, Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 50.

217 John Neubauer, Marcel Cornis-Pope, Sándor Kibédi-Varga şi Nicolae Harsanyi, „Transylvania's Literary Cultures: Rivalry and Interaction", în Marcel Cornis-Pope şi John Neubauer (eds.), *History of the Literary Cultures ofEast-Central Europe: Junctures and Disjunctures în the 19th and 20th Centuries,* vol. II, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2004, pp. 245-282, aici p. 255.

218 Hitchins, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică.*

219 Adolf Armbruster, *Auf die Spuren der eigenen Identität,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991; Edit Szegedi, *Tradiţie şi inovaţie în istoriografia săsească între baroc şi iluminism,* Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2006; Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalităţi, identităţi,* Polirom, Iaşi, 2006; Borbála Zsuzsanna Török, *Exploring Transylvania: Geographies of Knowledge and Entangled Histories în a Multiethnic Province, 1790-1918,* Brill, Leiden, 2016.

identitatea română şi la poziţia populaţiei române în Transilvania, susnumita Şcoală Ardeleană, prin intermediul reprezentanţilor ei, s-a ocupat pe larg şi într-un mod critic de chestiuni cu privire la alteritatea etnică şi la relaţia acesteia cu românitatea. Ungurii, slavii, evreii, romii şi, desigur, saşii, au reprezentat obiecte de interes pentru intelectualii transilvăneni de limbă română care au activat în secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea. Contururile reprezentării unui sine românesc, aşa cum pot fi ele surprinse, de pildă, în discursurile diseminate de intelectualii transilvăneni în această perioadă au fost într-o măsură nu nesemnificativă o reacţie la reprezentările unor observatori externi cu privire la români, reprezentări propagate prin diferite canale[220]. în fapt, discursurile de autoidenti- ficare s-au întrepătruns constant cu reprezentările interne ale alterităţii şi cu reprezentările externe ale românităţii. Această recunoaştere trebuie să fie luată în considerare dincolo de o simplă admitere şi trebuie integrată din punct de vedere analitic de fiecare dată când astfel de subiecte sunt abordate critic.

Istoricii Şcolii Ardelene s-au preocupat în mod deosebit „de fenomenul săsesc din peisajul etnic, politic, religios şi social al Transilvaniei”[221]. Interesul lor pentru saşi a depăşit în mod semnificativ cadrele clerical-religioase de care se folosiseră cronicarii din secolele anterioare. Era de asemenea strâns legat de evoluţii specifice sociale şi politice care aveau loc la acea vreme în Transilvania[222]. în contextul politic al secolelor al XVIII-lea şi al XlX-lea, marcat tot mai mult de conflict şi de competiţie, atitudinile antiromâne diseminate de elitele săseşti se întrepătrundeau cu reprezentările româneşti cu privire la populaţia săsească ca situându-se pe poziţii diametral opuse intereselor române şi prin urmare gata să-i denigreze şi să-i calomnieze pe români[223]. Totuşi, astfel de reprezentări cu privire la saşi coexistau cu unele de natură pozitivă şi mai apreciative, tributare unei înţelegeri civilizaţionale şi ierarhice a lumii, ce era practic o componentă de bază a filozofiei sociale a Şcolii Ardelene[224]. De pildă, loan Budai-Deleanu, unul dintre principalii reprezentanţi ai mişcării, se referea la saşii transilvăneni ca ocupând locul cel mai înalt printre naţiunile din Transilvania pe o imaginară scară cultu- rală/civilizaţională[225].

220 Mitu, *Geneza identităţii naţionale.*

221 Armbruster, *Dacoromano-Saxonica,* p. 30.

222 *Ibidem,* pp. 35-36.

223 Mitu, *Geneza identităţii naţionale.*

224 Sorin Mitu, *Identităţi moderne în Transilvania,* Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, pp. 80-81.

225 Dumitru Hîncu, *„Noi” şi germanii „noştri” 1800-1914. Un studiu imagologic urmat de Tablouri dintr-o lume care a fost,* Univers, Bucureşti, 1998, p. 81.

„înapoierea culturală” română şi autostigmatizarea erau chestiuni importante ce caracterizau discursurile elitelor culturale transilvănene de limbă română în secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea[226]. Această puternică preocupare faţă de problematica identităţii române s-a manifestat într-un peisaj intelectual în mare parte marcat de tensiuni în al căror orizont reprezentaţional pot fi detectate urme distincte de autoorientalism şi colonizare intimă[227].

în acelaşi timp, bazându-se pe comunicarea şi transferul constant de cunoaştere între spaţiul cultural de limbă germană şi elitele politice şi religioase ale saşilor din Transilvania – fenomen ale cărui origini sunt, desigur, mai vechi –, reprezentările săseşti ale alterităţii din secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea au utilizat în mod semnificativ discursuri şi constructe culturale bazându-se pe cadre orien- talizante[228]. Ideile cu privire la superioritatea săsească în Transilvania, legitimate discursiv prin referinţa la propriul presupus rol civilizaţional, erau diseminate de elitele săseşti[229]. O analiză remarcabilă şi comprehensivă a relaţiilor dintre saşi şi romi şi a reprezentărilor saşilor cu privire la romi în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea indică existenţa unor relevante puncte de convergenţă cu discursurile orientaliste germane. Istoricul Marian Zăloagă a arătat că imaginea romilor în cultura săsească se baza pe o exotizare similară exotizării Celuilalt oriental[230]. Reprezentările săseşti cu privire la populaţia romă pot fi plasate şi în contextul mai larg al discursurilor germane şi maghiare de dinainte de Primul Război Mondial. O privire mai atentă asupra acestor discursuri indică nişte proiecte modernizatoare şi două „misiuni civilizatoare” — una maghiară şi una germană — aflate în competiţie, care sunt cel mai bine înţelese dacă avem în vedere competiţia maghiaro-germană pentru preeminenţă politică şi culturală. Această competiţie a avut loc în mare în contextul presiunilor de maghiarizare îndreptate împotriva grupurilor germanofone din Ungaria[231]. Studiile tratând în profunzime construcţia istorică a alterităţii române în produsele culturale de limbă

226 Mitu, *Geneza identităţii naţionale.*

227 Mitu, *Identităţi moderne.*

228 Armbruster, *Dacoromano-Saxonica,* p. 63; Glynn Custred, „Dual Ethnic Identity of the Transylvanian Saxons”, *East European Quarterly, 25,* nr. 4 (1991), pp. 483-491.

229 Mitu, *Identităţi moderne,* pp. 101-102.

230 Marian Zăloagă, *Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2015.

231 Sacha Davis, „Competitive Civilizing Missions: Hungarian Germans, Modernization, and Ethnographie Descriptions of the *Zigeuner* before World War I”, *Central European History,* 50, nr. 1 (2017), pp. 6-33.

maghiară au demonstrat că reprezentările maghiare ale românilor au constituit la rândul lor în mare parte „o variaţiune pe tema imaginării Europei de Est de către occidentali”, fiind aşadar „o prelungire particulară a acestei reprezentări de mare anvergură”[232].

începând cu secolul al XVIII-lea, procese de construcţie identitară legate în mod lax de procesele politice şi economice desfăşurate în Transilvania habsburgică, dar având şi variaţii semnificative datorate diferenţelor din contextele politice au început să aibă loc şi de cealaltă parte a Carpaţilor, în Ţara Românească şi în Moldova. Aflate formal sub suzeranitatea Imperiului Otoman, elitele valahe şi moldovene au îmbrăţişat diferite europenisme şi vesticisme implantate într-o viaţă culturală (şi politică) aflată în mare parte sub influenţă greacă şi turcă[233]. Astfel, perioada dintre finele secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea este cea în care în produsele culturale româneşti apar referinţe pozitive făţişe la civilizaţia europeană şi în care distincţia discursivă dintre ceea ce este român şi ceea ce este european, articulată aspiraţional, începe să capete impulsuri tot mai vizibile[234].

Un accent pus pe diferenţa dintre „Europa” şi propria ţară de origine se regăseşte în observaţiile făcute de boierul lenăchiţă Văcărescu în călătoria sa diplomatică la Viena ca reprezentant oficial al Valahiei, la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Totuşi, Văcărescu nu a trădat vreun sentiment de inferioritate în raport cu „europenii” întâlniţi pe parcursul călătoriei sale spre Viena[235]. Nu acelaşi lucru se poate spune cu privire la Dinicu Golescu, boierul valah purtând veşminte tipice modei otomane care a călătorit în Europa de Vest la câteva decenii după Văcărescu, în prima jumătate a secolului al XlX-lea. Avem cunoştinţă de întâlnirea sa cu alte- ritatea în forma ei vestică din cartea pe care a scris-o cu această ocazie, o publicaţie ce îi va asigura un loc foarte important în istoria culturală şi literară română. *însemnare a călătoriei mele* este relatarea unei călătorii de descoperire, dinspre Valahia spre „Europa”, care a avut loc în anii 1820[236]. Golescu se

232 Melinda Mitu şi Sorin Mitu, *Ungurii despre români. Naşterea unei imagini etnice,* Polirom, Iaşi, 2014, p. 33.

233 Djuvara, *op. cit:,* Alex Drace-Francis, *Geneza culturii române moderne. Instituţiile scrisului şi dezvoltarea identităţii naţionale 1700-1900,* trad. de Marius-Adrian Hazaparu, Polirom, Iaşi, 2016.

234 Alex Drace-Francis, *The Traditions of Invention: Romanian Ethnic and Social Stereotypes în Historical Context,* Brill, Leiden, 2013, p. 139.

235 Bogdan Mihai Dascălu, *Germanitatea şi literele române,* Ideea Europeană, Bucureşti, 2006, pp. 26-32.

236 Dinicu Golescu, „însemnare a călătoriii mele Constandin Radovici din Goleşti făcută în anul 1824, 1825, 1826”, în Mircea Anghelescu (ed.), *Scrieri,* Minerva,

foloseşte de propria uimire în faţa trăsăturilor „civilizaţiei" europene pentru a sublinia astfel ceea ce percepea drept defectele şi înapoierea propriei ţări. Observaţiile sale ilustrează excelent relaţia intrinsecă dintre discursuri despre alteritate şi discursuri autoidentifica- torii. La Golescu, acestea din urmă sunt în mare parte caracterizate de complexe de inferioritate care sunt produse şi întărite prin compararea patriei valahe cu ceea ce întâlneşte de-a lungul călătoriei sale spre Vest. Această permanentă juxtapunere duce la „o pledoarie în favoarea unei reforme generale a instituţiilor autohtone într-o «direcţie europeană»„[237]. Astfel, fascinaţia vizibilă a lui Golescu cu privire la „Europa" şi caracterul politic al lucrării sale fac din *însemnare a călătoriei mele* un manifest occidentalist în favoarea unei „eurotopii"[238].

Începându-şi voiajul în Bucureşti, boierul Golescu trece prin Braşov şi prin Ţara Bârsei, practic primul oraş şi prima regiune întâlnite după traversarea graniţei din Valahia spre Transilvania. Ajuns acolo, el laudă hărnicia şi ordinea săseşti, remarcând că „un strein, cum va intra în satele lor, numai dupe cele ce vede cunoaşte a lor vrednicie şi că au pravili drepte, spre fericirea naţiii"[239]. Cu toate acestea, în ciuda evaluării în mare parte pozitive a localităţilor locuite în special de saşi, precum şi de maghiari, Golescu nu descrie nimic drept „european", decât după cel puţin jumătate din descrierea pe care o face Vienei[240].

Având în vedere argumentul pe care îl avansez în această carte – şi anume că germanofilia română contemporană reprezintă o afirmare autoorientalizantă şi autocolonizată a unui jind după Europa şi a unei aspiraţii la Europa –, două aspecte ale observaţiei lui Golescu trebuie subliniate. în primul rând, prestigiul asociat cu saşii transilvăneni era văzut ca o contrapondere la sărăcăcioasa stare economică şi culturală a Valahiei native. în al doilea rând, statutul neclar al Transilvaniei, diferită în comparaţie cu ţara de baştină, însă nu neapărat „europeană" fără ocolişuri, anticipează ulterioarele dezbateri identitare cu privire la apartenenţa culturală a diferitelor regiuni ale României şi ilustrează liminalitatea şi starea de-a-fi-între ce reprezintă indicatori-cheie ai geografiilor simbolice gata să fie activate când sunt descrise regiuni şi ţări în Europa de Est. Apropourile şi afirmaţiile autoorientalizante din călătoria pe care Golescu o înregistrează în cronica sa, chit că reprezentative pentru epoca în care au fost făcute, indică la rândul lor utilitatea unei analize a istoriei culturale româneşti în general şi a

Bucureşti, 1990, pp. l-116.

237 Drace-Francis, *The Traditions of Invention,* p. 135.

238 *Ibidem,* pp. 135-159.

239 Golescu, cap. cit., pp. 5-6.

240 Drace-Francis, *The Traditions of Invention,* p. 152.

politicii şi a discursurilor identitare în particular, într-un cadru care permite un angajament critic cu dihotomia Est-Vest în diferitele ei forme şi chipuri.

Cam în aceeaşi perioadă cu Golescu, călătorii germani în cele două principate dunărene, unite într-un singur stat în 1859, tindeau şi ei să-şi configureze discursurile în termeni vădit orientalişti şi esticişti. De pildă, când Richard Kunisch, „un scriitor de călătorie şi un folclorist cu clare aplecări româneşti", scria în 1861 despre o vizită în România, plasa ţara într-un *„Orient* indistinct"[241], în mod similar, într-un poem inspirat de prima ei întâlnire cu regele Carol, Elisabeta de Wied, viitoarea regină a României, care a fost şi o prolifică poetă sub pseudonimul Carmen Sylva, se referea la viitoarea ei ţară ca la un tărâm fermecat aflat undeva în Orientul îndepărtat[242].

Nu este câtuşi de puţin surprinzător că reprezentările predominante ale populaţiei române în produsele de limbă germană de la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX pot fi în mare integrate într-un set mai larg al reprezentărilor prezente în societăţile vestice, şi anume cel cu privire la Europa de Est şi de Sud-Est, aflate într-o stare de subdezvoltare. Regretatul istoric Klaus Heitmann a făcut referire la „un complex de reprezentări universal valabile în ţările mult mai dezvoltate sub raport politic, industrializate şi urbanizate din vestul şi centrul Europei despre societăţile încă arhaic-agrare din ţările în curs de dezvoltare ale răsăritului şi sud-estului european"[243]. Cu toate acestea, chiar dacă observaţia lui Klaus Heitmann stă în picioare, ar fi fost mai bine potenţată de o analiză care să ia în considerare şi particularităţile reprezentărilor germane cu privire la Europa de Est în general, pe fondul intereselor politice şi economice particulare germane în regiune şi al interconexiunilor germano-est-europene şi germano-româneşti ce s-au dezvoltat în special după unificarea germană de la 1871. O analiză ceva mai recentă axată pe relaţiile germano-române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în timpul Primului Război Mondial scoate în evidenţă că reprezentările germane cu privire la România şi la români, orientalizante şi esticiste, aveau la

241 David Hamlin, „«Wo sind wir?» Orientalism, Gender and War în the German Encounter with Romania", *German History,* 28, nr. 4 (2010), pp. 424-452, aici pp. 424-425.

242 Doru Chiricä-Eiwen, „Das Bild Deutschlands und des Deutschen în der rumänischen Literatur", teză de doctorat, Universitatea din Köln, 1988, p. 34.

243 Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic* trad, de Dumitru Hîncu, ed. a Il-a, Polirom, Iaşi, 2014, p. 277.

bază construcţia unei dependenţe româneşti în raport cu economia germană şi că fluctuaţiile în cadrul acestor discursuri au fost întotdeauna legate de anumite evoluţii şi obiective politice şi economice[244].

Comentatorii germani ai evoluţiilor având loc în România secolului al XIX-lea au observat şi au subliniat şi amestecul presupus ieşit din comun dintre modelele europene şi atitudinile europenizante, pe de o parte, şi moravurile şi obiceiurile percepute drept orientale, pe de altă parte. Totodată însă, o privire mai atentă la astfel de discursuri şi reprezentări dezvăluie că, „pe măsură ce secolul al XIX-lea avansa, scriitorii de călătorie îşi mai temperau înţelegerea României drept Orient”[245]. Acest proces de nuanţare, în fapt o construcţie discursivă externă a liminalităţii şi a intermediarităţii româneşti, era contemporan şi strâns legat de evoluţia pe care o luau interesele politice şi economice ale Imperiului German în Europa de Sud-Est[246].

În Valahia şi Moldova secolului al XIX-lea, apropierea culturală, politică şi economică faţă de Europa de Vest a fost însoţită de o distanţare în raport cu Imperiul Otoman. A implicat deopotrivă şi întărirea legăturilor cu Rusia ţaristă, chiar dacă acest fenomen nu a fost neapărat îmbrăţişat din toată inima de elitele din cele două Principate. Valahia şi Moldova s-au unit în 1859, sub conducerea principelui Alexandru Ioan Cuza, care a fost forţat să abdice în 1866. Tronul i-a fost oferit apoi prinţului prusac Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, sub a cărui conducere România a devenit nominal independentă de Imperiul Otoman, o urmare directă a Războiului de Independenţă din 1877, cunoscut şi drept Războiul Ruso-Turc din 1877-1878. România nu este singura ţară sud-est-europeană ale cărei independenţă faţă de Imperiul Otoman şi intrare în orbita vest-europeană au fost asociate cu întronarea unei familii regale germane. Bulgaria, Grecia şi Albania au fost şi ele conduse pentru perioade mai scurte ori mai lungi în secolele al XIX-lea şi XX de monarhii de origine germană. Alături de Habsburgi, aceste dinastii au funcţionat ca agenţi ai occidentalizării[247]. Acest fenomen arată în mare importanţa intereselor de putere vestice (în general) şi germane (în particular) în

244 David Hamlin, *Germany's Empire în the East: Germans and Romania în an Era of Globalization and Total War,* Cambridge University Press, Cambridge, 2017.

245 *Idem,* „«Wo sind wir?»„, p. 425.

246 Stephen G. Gross, *Export Empire: German Soft Power în Southeastern Europe,* Cambridge University Press, Cambridge, 2015; Hamlin, *Germany’s Empire în the East.*

247 Charles Ingrao, „The Early Modern Period”, în Charles Ingrao şi Franz A.J. Szabo (eds.), *The Germans and the East,* Purdue University Press, West Lafayette, 2008, pp. 59-63, aici p. 60.

regiune şi sugerează că a citi politica germană faţă de Europa de Sud-Est la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului XX ca o formă de
imperialism (informai) nu este ilegitim[248]. Mai mult, înscăunarea unor familii regale occidentale pe tronurile ţărilor est-europene poate fi interpretată şi ca o exemplificare a fenomenului pe care teoreticianul bulgar Alexander Kiossev l-a numit autocolonizare[249]. în culturile autocolonizate predomină imaginea Celuilalt Occidental care posedă tot ceea ce ne lipseşte „nouă". Ce mod mai bun de a încerca o ieşire din această aparentă fundătură, ce mod mai bun de a năzui la a umple lipsa tuturor lucrurilor vestice decât importul de conducători vestici, în speranţa că aceştia îi vor face pe noii lor subiecţi (sau măcar pe unii dintre ei) să fie la rândul lor vestici?

Tentativa venind de sus în jos de îmbrăţişare a europenismului în România a fost sprijinită şi caracterizată de o crescândă dependenţă economică şi politică de capitalul străin şi de transformarea ţării într-o semiperiferie a capitalismului vestic[250]. în acelaşi timp, europenizarea mult dorită era legată şi de o apropiere culturală şi intelectuală, dar şi economică de Franţa şi de cultura franceză[251]. Franco- filia, prevalentă în rândurile unei părţi semnificative a burgheziei din tânărul stat român, era şi ea configurată în mod direct în conformitate cu nişte revendicări autoorientalizante. într-un text clasic despre relaţiile franco-române, influenţa franceză în România era descrisă drept un fenomen încă necunoscut în istorie: „un popor civilizat ajutând un popor înapoiat să intre pe făgaşul vieţii istorice şi să-şi formeze o civilizaţie originală"[252]. După 1866, francofilia politică şi culturală la care s-au dedat multe dintre elitele române nu avea cum să nu intre într-o relaţie tensionată ori chiar conflictuală cu orientarea politică, militară, culturală, dar şi economică preferată de familia regală. Antigermanismul şi francofilia au fost, de pildă, extrem de vizibile în

248 Gross, *op. cit.*

249 Alexander Kiossev, „Notes on Self-Colonising Cultures", în Bojana Pejic şi David Elliott (eds.), *Art and Culture în Post-Communist Europe,* Moderna Museet/Modern Museum, Stockholm, 1999, pp. 114-117.'

250 Daniel Chirot, *Schimbarea socială intr-o societate periferică: formarea unei colonii balcanice,* trad. de Victor Rizescu, Corint, Bucureşti, 2002; Bogdan Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010),* Polirom, Iaşi, 2010, p. 113.

251 Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote,* trad. de Aurelia Dumitrascu, ed. a IlI-a integrală şi revăzută, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2006.

252 *Ibidem,* p. 9.

timpul Războiului Franco-Prusac din 1881[253]. în acest context, critica direcţionată împotriva familiei regale a Hohenzollernilor era adesea configurată drept o critică deopotrivă antigermană şi francofilă.

Totodată însă, nu toate elitele au primit cu braţele deschise şi neechivoc acest proces al europenizării, înţeleasă ca o promovare necritică a modelelor vestice şi ca o încercare de a aplica astfel de modele în România. Gruparea conservatoare Junimea, sub influenţa *Spiritus rector-ului* Titu Maiorescu, a fost în mare parte critică la adresa unei înţelegeri a occidentalizării drept importul pe de-a-ntregul al instituţiilor şi modelelor străine. Pentru junimişti, acest tip de occidentalizare reprezenta „o formă fără fond”[254]. în acelaşi timp însă, cum arată felul în care şi-au articulat critica, membrii Junimii, care au avut o importantă influenţă atât la nivel cultural, cât şi pe plan politic, precum şi unii dintre cei care i-au urmat, au fost influenţaţi de filozofia şi de gândirea socială germană[255].

Interesul politic şi economic în creştere al Imperiului German pentru Europa de Sud-Est în general şi pentru România în particular a fost fimdamentat şi exprimat prin discursuri ţintind la legitimarea rolului germanilor în regiune. Caracterizate în mare de reprezentări ierarhizante, orientalizante şi esticiste cu privire la populaţiile autohtone, astfel de discursuri au fost totodată o componentă-cheie a procesului de imaginare a germanofonilor din afara Reichului drept o „diasporă” germană având o misiune culturală, un proces tot mai accentuat după 1871[256]. Accentuarea unor tropi precum munca de pionierat *{Pionierarbeit)* sau opera civilizaţională *{Kulturarbeit)* efectuată de germani în România, fie că era vorba de germani din Reich ori de saşi transilvăneni aflaţi în Regat, era aproape de la sine înţeleasă în textele tratând astfel de teme [257]. în acest context, perspectivele elitelor germanilor din Reich şi cele ale elitelor germanilor care trăiau în Europa de Est şi de Sud-Est se

253 Frederick Kellogg, *Drumul României spre independenţă,* trad. de Laura Carmen Cuţitaru, ed. îngrijită de Victor Spinei, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 115.

254 Hitchins, *România,* pp. 68-78.

255 *Ibidem,* p. 72; Dascălu, *op. cit.,* p. 9.

256 Sebastian Conrad, *Globalisierung und Nation im Deutschen Kaiserreich,* C.H. Beck, München, 2010; Stefan Manz, *Constructing a German Diaspora: The „Greater German Empire”, 1871-1914,* Routledge, New York, 2014.

257 Vezi, de pildă, Emil Fischer, *Die Kulturarbeit des Deutschtums în Rumänien. Ein Versuch zur Grundlegung ihrer Geschichte,* W. Krafft, Hermannstadt, 1911; Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Deutschen în den Karpathenländern,* vol. Ill: *Geschichte der Deutschen în Galizien, Ungarn, der Bukowina und Rumänien seit etwa 1770 bis zur Gegenwart,* Friedrich Andreas Perthes, Gotha, 1911.

întrepătrundeau adeseori.

Recurgând la naraţiuni şi discursuri orientalizante şi esticiste care reproduceau o diferenţiere ierarhizată între Est şi Vest, dar care se întemeiau pe o construcţie discursivă implicită şi explicită a liminalităţii, caracteristică reprezentărilor cu privire la societăţile sud-est-europene, România putea fi imaginată însă şi ca aflându-se sub zodia progresului, mai precis ca fiind capabilă să ajungă la progres prin intermediul implicării germanilor. Această implicare putea fi atât economică (graţie capitalului german sau unei prezenţe individuale germane), cât şi politică (graţie familiei regale a Hohenzollernilor). Astfel, discursurile germane legând dezvoltarea României de prezenţa unei familii regale prusace pe tronul ţării puteau reprezenta o modalitate de legitimare a revendicărilor imperialiste germane în Europa de Est[258]. Pe acest fundal, liminalitatea şi intermediaritatea hărăzite României prin interpretarea culturală a localizării ei geografice au făcut într-o oarecare măsură posibil ca România şi românii să poată fi închipuiţi drept în cele din urmă potriviţi pentru europenizare (chit că doar cu ajutorul vesticilor în general şi al germanilor în particular). Astfel, o idee întâlnită era aceea că românii (sau, mai bine zis, anumiţi români) puteau deveni mai occidentali prin contribuţia celor plasaţi pe o poziţie mai înaltă pe scara civilizaţională. Pentru ca aceasta să se întâmple însă, agenţii vestici/germani ai europenizării aveau nevoie de aliaţi locali. Prin urmare, presupusa „elită europenizată" a României „era înfăţişată drept aflată într-un proces de transformare a ţării, îmbogăţind-o şi civilizând-o", în timp ce „cei rămaşi în urmă pe plan economic erau priviţi ca înapoiaţi cultural"[259]. Discursul culturalist al transformării şi al occidentalizării masca efectiv diviziunile sociale şi de clasă care la acea vreme se adânceau în contextul procesului de modernizare capitalistă. Diferenţele sociale şi economice erau astfel obscurate ori naturalizate.

Afirmarea existenţei unui model superior german care să fie emulat de populaţia română s-a împământenit drept o componentă fundamentală a aparatului discursiv guvernând relaţiile româno-germane atât la nivel concret, cât şi la nivel simbolic. De pildă, într-un text din 1911 despre germanii din Regatul României, al cărui autor este un anume Emil Fischer, un medic sas practicând în Bucureşti, tropii discursivi subliniind înnăscuta superioritate germană erau puşi la lucru în cadrul unor argumentaţii antiasimilaţioniste[260]. Textul sublinia şi

258 Heitmann, *op. cit.,* p. 257; Hamlin, *Germanys Empire în the East.*
259 Hamlin, „«Wo sind wir?»„, p. 428.

inferioritatea română:

> Germanii vor fi deosebit de utili acestei ţări, atât timp cât îşi păstrează particularităţile. Cu cât rămân mai autentic germani, cu atât mai bine pentru ţară şi pentru oamenii din România; e de la sine înţeles că vor fi un exemplu de urmat doar atât timp cât nu devin români[261].

În argumentaţia sa, Fischer indica în mod direct şi că românii ar trebui să încerce să-i emuleze pe germani pentru a urca pe scara civilizaţională.

Aceste interpretări ale istoriei germane şi a germanilor în România şi reprezentările normative ale relaţiilor germano-române nu au fost neapărat primite cu entuziasm în România. Intr-un răspuns la cartea lui Fischer, publicat la Iaşi, un anume Vladimir Mironescu critica dur reprezentările derogatorii ale populaţiei române prezente în carte[262]. însă discursuri în mare similare cu cele ale lui Fischer se găseau şi în opere ale unor observatori care scriau de pe poziţii asumat româneşti. Pedagogul transilvănean loan Pop Reteganul furnizează un exemplu deosebit de ilustrativ în această privinţă. La începutul anilor 1900, Pop Reteganul a adunat o colecţie de parabole cu tentă morală, menite să contribuie la educarea „poporului". în această colecţie, comentariile sale cu privire la saşi îi descriau pe aceştia în termeni extrem de laudativi, prezentându-i drept un model demn de emulat. Titlul secţiunii în care este vorba în mod direct despre populaţia săsească, „Să luăm pildă", vorbeşte de la sine. Conform lui Pop Reteganul, „minuni, nu altceva, vede omul în satele săseşti", grădinile întreţinute de saşi fiind „adevărate raiuri pământeşti"[263]. în consecinţă, românii, ale căror sate şi grădini erau, după cum se poate deduce cu uşurinţă, departe de a fi remarcabile, aveau foarte multe de învăţat de la vecinii lor saşi, dar „cu deosebire: cinstirea legii şi limbii, hărnicie şi cruţare"[264]. în acelaşi timp însă, saşii erau înfăţişaţi şi ca victime ale evreilor. Pop Reteganul argumenta că cei din urmă „au prins rădăcini prea adânci între ei"[265]. Faptul că reprezentările pozitive ale

261 Fischer, *op. cit.,* p. xiv.

262 Vladimir Mironescu, *Privire retrospectivă. Asupra trecutului nostru paralel cu cel al vecinilor; răspuns la „Kulturarbeit des Deutschtums în Rumänien de Dr. Emil Fischer,* Institutul de Arte Grafice N.V. Ştefaniu & Co, Iaşi, 1911.

263 loan Pop Reteganul, *Pilde şi sfaturi pentru popor,* Edit. propr. şi tip. Tipografiei „Aurora" A. Todoran, Gherla, 1900, p. 18.

264 *Ibidem,* p. 21.

265 *Ibidem.*

germanilor erau plasate într-o directă relaţie cu viziuni dispreţuitoare şi xenofobe la adresa altor grupuri etnice ori religioase, în acest caz evreii, indică relevanţa aplecării asupra reprezentărilor alterităţii într-un cadru care să aibă în vedere contextul mai larg al acestora. Producţia de reprezentări cu privire la o anume alteritate (etnică) se împleteşte nu doar cu reprezentări asupra sinelui, ci şi cu reprezentări ale *altor* alterităti.

(Discursurile din secolul al XlX-lea şi de la începutul secolului XX subliniind ascendenţa civilizaţională germană nu se limitau la a-i avea în centru pe saşii transilvăneni. în memoriile sale, publicate postum, în 1930, scriitorul loan Slavici remarca superioritatea culturală a şvabilor, oglindită atât în port, cât şi în situaţia lor economică, religioasă şi educaţională[266]. în *Mara,* romanul lui Slavici publicat în 1894, descriind o poveste de dragoste între o româncă şi un şvab, redarea complexă a relaţiilor româno-şvabe atinge principalele chestiuni ce caracterizează aceste relaţii, şi anume conflictul cultural, fricţiunile economice, dar şi partene- riatul economic. Totodată, este posibil ca faptul că aşezarea şvabilor în Banat nu avusese la bază o legislaţie medievală care să reglementeze relaţiile rigid ierarhizate între grupuri să fi contribuit la existenţa a mai puţine fricţiuni româno-şvabe, în comparaţie cu cazul interacţiunilor româno-săseşti în Transilvania[267]. în orice
caz, din considerente economice şi politice, care ţineau desigur şi de relaţia cu Viena, ascensiunea pe scara socială era asociată de românii din Banat cu aproprierea culturii şi a unei educaţii germane, un fenomen ilustrat şi în romanul lui Slavici mai înainte amintit[268]. .

Numeroase alte exemple ale unor autori români care au tratat direct sau care au făcut referire la alteritatea germană ar putea fi aduse în discuţie aici, însă cele deja expuse sunt probabil suficiente pentru a demonstra că reprezentările pozitive ale germanităţii din România de după 1989, care vor fi abordate în capitolele ulterioare ale acestei cărţi, nu au apărut brusc şi din neant, ci au o genealogie mai veche. Literatura existentă a examinat deja atât reprezentarea alterităţii germane în literatura şi cultura română, cât şi reprezentarea alterităţii române în produse culturale de limbă germană[269]. Aceste studii trec în revistă un mare număr de lucrări şi furnizează astfel un inventar

266loan Slavici, „Lumea prin care am trecut", în C. Mohanu (ed.), *Amintiri. Lumea prin care am trecut,* Minerva, Bucureşti, [1930] 1994, pp. 179-296, aici p. 222.

267Valeriu Leu, „Imaginea germanului la românii din Banat", în Smaranda Vultur (ed.), *Germanii din Banat,* ed. a Il-a revăzută şi adăugită, Polirom, Iaşi, 2018, pp. 35-58.

268 Chirică-Eiwen, *op. cit.,* pp. 50-53.

269 *Ibidem-,* Dascălii, *op. cit:,* Heitmann, *op. cit.*

comprehensiv al unor astfel de reprezentări. Cu toate acestea, în cea mai mare parte ele nu încearcă să meargă dincolo de o abordare esenţialmente descriptivă.

Analiza reprezentărilor româneşti ale germanităţii începând cu secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea ar putea fi desfăşurată într-un cadru teoretic caracterizat de concepte precum autoorientalismul şi autocolonizarea. Merită de aceea subliniat că imaginea pozitivă a saşilor din Transilvania (ori a şvabilor din Banat) a tins la nivel istoric să fie însoţită, pe de o parte, de afirmarea unei relaţii ierarhice între saşi (ori şvabi) şi români şi, pe de altă parte, de afirmarea unor discursuri mai degrabă derogatorii cu privire la alte grupuri etnice. A aduce însă în primplan aceste genealogii mai vechi nu ar trebui să ne facă să conchidem, grăbit şi falacios, că reprezentările alterităţii sunt în fapt imuabile ori stabile. Este nevoie de circumspecţie când vine vorba de tratarea unor construcţii discursive şi a unor categorii ale practicii drept realitate esenţializată şi esenţială, chiar dacă trebuie fără doar şi poate notată existenţa unei istorii mai largi a discursurilor identitare româneşti autoorientalizante, legată de o apreciere atât a lucrurilor vestice în general, cât şi a celor germane în particular.

4.2. Geografii simbolice

La izbucnirea Primului Război Mondial, România a adoptat o poziţie de neutralitate, chiar dacă se afla într-o alianţă formală cu Puterile Centrale încă din 1883. În august 1916, sub conducerea regelui Ferdinand I, nepotul lui Carol I, care se aflase la cârma ţării între 1866 şi 1914, statul român a denunţat asocierea cu Germania şi Austro-Ungaria şi a intrat în război de partea Antantei, împotriva aliaţilor anteriori. în acest context, francofilia română putea să funcţioneze cu uşurinţă ca o legitimare discursivă a unei astfel de alegeri, mai ales că îmbrăţişarea noii alianţe era menită să vină la pachet cu o recuzare publică a oricăror forme de filogermanism politic şi/sau cultural.

Desigur, au existat şi voci disidente în această privinţă. în ciuda unei opinii publice în mare parte francofile, au fost intelectuali şi politicieni în România care au adoptat poziţii filogermane în timpul războiului, recurgând la diferite linii de argumentaţie. în Transilvania au fost intelectuali români prinşi între loialitatea faţă de statul român ca stat de neam şi cea faţă de monarhia habsburgică[270]. însă atitudinile

270Lucian Boia, *„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului*

şi poziţiile hegemonice au fost mai degrabă francofile şi (implicit, dar şi explicit) antigermane.

Desfăşurarea conflagraţiei a adus armata română în pragul catastrofei. în ciuda unei scurte campanii militare româneşti în Transilvania habsburgică ce a fost în primă fază încununată de succes, Puterile Centrale au ajuns până în decembrie 1916 să ocupe Valahia şi Dobrogea aproape în întregime, constrângând autorităţile române să se retragă la Iaşi, în Moldova, de unde au continuat să guverneze ceea ce era de fapt doar un stat-rămăşiţă[271]. Heteroreprezentările, atribuirile identitare şi geografiile simbolice sunt întotdeauna fluide şi deschise faţă de schimbare. Astfel, în contextul evenimentelor şi al evoluţiilor având loc în vremea Primului Război Mondial – mai concret, în contextul ocupaţiei germane a unei mari părţi a României –, reprezentările germane cu privire la România au recurs adeseori la construcţia unei relaţii germano-române având la bază discursuri şi practici de natură colonialistă. Aceasta sugerează un grad de transformare în raport cu perioada anterioară războiului şi o asemănare crescândă cu ceea ce istoricul Vejas Liulevicius a numit „mitul german al Estului”:

> înaintea războiului, germanii celebrau în mare parte România ca fiind un exemplu de dezvoltare progresivă. Germanii au mutat gradual România de la un exemplu paradigmatic al Orientului la un stat liminal între Orient şi Occident şi, în fine, la un stat protooccidental, „poarta de intrare” către Vest, în cuvintele unui călător. în schimb, în timpul războiului, România a devenit o ţară extrem de problematică cu o ţărănime uimitor de ignorantă, dominată de o elită feminizată şi decadentă. Singura speranţă părea să rezide în buna natură din naştere a ţăranilor români şi într-un mic cerc de politicieni conservatori[272].

Pe durata ocupaţiei trupelor germane şi habsburgice, Puterile Centrale „au tratat România ca fiind cutia Pandorei”, marcând-o „ca un teritoriu colonial , într-un efort de „a enunţa că Europa de Est nu este Europa”, ci „altceva, Asia, Orientul”[273]. Totodată, discursurile germane

---

Război Mondial, Humanitas, Bucureşti, 2013.

271 Glenn E. Torrey, „Romania în the First World War: The Years of Engagement, 1916-1918”, *The International History Review,* 14, nr. 3 (1992), pp. 462-479, aici p. 463.

272 Hamlin, *Germany’s Empire în the East,* p. 16; vezi şi Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to the Present,* Oxford University Press, Oxford, 2009.

273 Hamlin, *Germany’s Empire în the East,* p. 13.

cu privire la România au tins să lege defectele, viciile şi neajunsurile fostului aliat aproape european transformat într-un duşman mai degrabă non-european de influenţa franceză mai degrabă decât de trecutul otoman şi de regina Maria, de origine britanică, mai degrabă decât de regele german Ferdinand[274].

Cu toate acestea, în pofida aparent dezastruosului deznodământ al campaniei militare române şi a semnării la Bucureşti a unui tratat de pace cu Puterile Centrale în mai 1918, la sfârşitul Primului Război Mondial România a fost cea aflată de partea învingătorilor, în timp ce Germania s-a situat de cea a învinşilor. Victoria de ultim moment a dus la anexarea Transilvaniei, a Banatului, a Bucovinei şi a Basarabiei de către statul român, care a devenit astfel ceea ce continuă să fie numită astăzi, adeseori cu o nostalgie aspiraţională şi tot mai de netăgăduit, „România Mare”. Aceasta a însemnat şi că saşii transilvăneni, şvabii bănăţeni şi celelalte grupuri germanofone au devenit aproape peste noapte cetăţenii unui stat român lărgit. Noua configuraţie politică era menită să conducă la antagonisme simbolice şi concrete, nu în cele din urmă având în vedere că a fost consecinţa unui război pierdut de Imperiul German şi Imperiul Habsburgic, cele două state de care cu precădere saşii, precum şi celelalte grupuri germanofone din România lărgită se simţeau apropiaţi pe plan cultural şi politic[275].

Constanta apropiere săsească de spaţiul de limbă germană fusese însoţită, începând cu finele secolului al XlX-lea, de o apropiere politică faţă de Reich. Această apropiere a fost adeseori însoţită de autoreprezentări ale căror principale trăsături erau legate de rolul civilizaţional, de „chemarea” ori de „misiunea” saşilor transilvăneni în Estul Europei. „Mitul german al Estului” era deosebit de important pentru discursurile identitate ale saşilor transilvăneni (dar şi ale altor grupuri germanofone), care tindeau să sublinieze cu asupra de măsură propriul rol de apărători ai unui Occident caracterizat de superioritatea culturii germane. Elitele au continuat să făurească valori şi discursuri identitare săseşti în conformitate cu ceea ce percepeau a fi valori şi

274 *Idem,* „«Wo sind wir?»„; *idem, Germany's Empire în the East, idem,* „Disease, Microbiology, and the Construction of a Colonial Space: Romania and the Central Powers în the First World War”, *War and Society,* 36, nr. 1 (2017), pp. 31-43.

275 Sacha Davis, „East-West Discourses în Transylvania: Transitional *Erdély,* German-Western *Siebenbürgen* or Latin-Western *ArdeaR”,* în Alexander Maxwell (ed.), *The East-West Discourse: Symbolic Geography and Its Consequences,* Peter Lang, Berna, 2011, pp. 127-153; *idem,* „Constructing the *Volksgemeinschaft.* Saxon Particularism and the Myth of the German East, 1919-1933”, *German Studies Review,* 39, nr. 1 (2016), pp. 41-64.

identităţi „vestice” şi „occidentale”, unde atât „vestic , cat şi „occidental erau, din punctul lor de vedere, mai degrabă sinonime cu „german”[276]. în acest context, reprezentările săseşti şi germane cu privire la români şi la instituţiile româneşti, în special la cele din afara Transilvaniei, adică de cealaltă parte a Carpaţilor, erau în mare parte configurate în conformitate cu un tipar îndatorat unor cadre orientaliste şi esticiste, un amestec de viziuni condescendente şi superior-empatice[277]. Tentative de integrare şi de cooperare priveau de obicei potenţiala dezvoltare a unui „transilvanism”, arătând astfel, în anumite cazuri, o distinctă potenţială deschidere faţă de românii transilvăneni, care însă nu era însoţită de o deschidere similară faţă de românii din Valahia ori Moldova.[278] Cu toate acestea, la sfârşitul anului 1918, confruntate cu unificarea României Mari ce stătea să se întâmple, elitele săseşti din Transilvania, precum şi adunări mai mult sau mai puţin reprezentative exprimându-se în numele celorlalte grupuri germane ce erau pe cale de a deveni cetăţeni ai statului român lărgit au îmbrăţişat oficial cauza statalităţii României Mari.

Administrarea identităţii săseşti şi producţia şi reproducţia discursurilor de identificare ale saşilor transilvăneni le reveneau elitelor politice, economice şi religioase, cu alte cuvinte „în principal clerului luteran şi unor profesionişti” ai etnopoliticii[279]. După disoluţia *de fado* a Universităţii Săseşti în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană rămăsese principala (dacă nu chiar singura) instituţie responsabilă pentru producerea şi reproducerea identităţii săseşti. Aceasta face ca poziţiile diseminate de liderii ei să fie o sursă extrem de relevantă pentru înţelegerea încadrării simbolice şi culturale a fricţiunilor politice, sociale şi economice deosebit de concrete asociate cu încorporarea Transilvaniei de către statul român la finele Primului Război Mondial.

---

276 Harald Roth, „Autostereotype als Identifikationsmuster. Zum Selbstbild der Siebenbürger Sachsen”, în *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markei (eds.), Böhlau Verlag, Köln, 1998, pp. 178-191; Davis, „East-West Discourses”; idem, „Constructing the *Volksgemeinschaft”-,* Mitu, *Identităţi moderne-,* Liulevicius, *op. cit.*

277 Klaus Heitmann, „Die Rumänen Siebenbürgens aus deutscher Sicht im 19. Jahrhundert. Das Porträt der Ethnie von Rudolf Bergner (1884)”, în Gündisch, Höpken şi Markei (eds.), *Das Bild des Anderen,* Böhlau Verlag, Köln, 1998, pp. 33-56, aici pp. 34-37.

278 Davis, „East-West Discourses”; Florian Kührer-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg,* De Gruyter Oldenbourg, München, 2014.

279 Davis, „Constructing the *Volksgemeinschaft”,* p. 41.

Clerul luteran din Transilvania a fost şi direct implicat în producţia epistemologică istorică cu privire la trecutul săsesc. Aceasta înseamnă că lucrări de istoriografie scrise de figuri religioase esenţiale şi publicate la începutul secolului XX furnizează perspective importante despre viziunile autoidentitare săseşti, alimentate şi diseminate de elite, precum şi despre reprezentările paternaliste, condescendente, dar şi marcate de anxietate cu privire la populaţia română şi la Balcani/Orient ca întreg. Astfel de discursuri recurgeau la diferite geografii simbolice orientaliste şi esticiste şi totodată le întăreau. Voi explicita acest subiect referindu-mă la două lucrări semnificative ale istoriografiei săseşti, precum şi la două produse literare din prima jumătate a secolului XX, arătând cum ele situau identitatea săsească şi reprezentările despre alteritate într-un orizont caracterizat de tentative de esenţializare a unor presupuse dihotomii între Vest şi Est. Acest proces de esenţializare în cele din urmă întru câtva ezitant era marcat de tensiuni şi fricţiuni deosebit de edificatoare.

în anul 1916, Friedrich Teutsch (1852-1933), la acea vreme episcop al Bisericii Luterane din Transilvania, a publicat prima ediţie a unui studiu intitulat *Die Siebenbürger Sachsen în Vergangenheit und Gegenwart* (Saşii transilvăneni în trecut şi în prezent). încă din cuvântul introductiv, Teutsch prezintă o serie de autostereotipuri săseşti pozitive, descriindu-i pe saşi drept „un popor de colonişti", „diseminatori de cultură înaltă" şi „educatori ai mediului înconjurător", constrânşi să facă faţă dificultăţilor unui mediu dur şi neprietenos[280]. Aşezarea germană în Europa de Est este prezentată drept „adevărata «realizare» a Evului Mediu german"[281]. Dihotomia Est-Vest încadrează argumentaţia lui Teutsch încă de la începutul cărţii, funcţionând ca o cheie de interpretare ce stă la baza reprezentării întregii istorii a saşilor transilvăneni, precum şi a geografiei transilvănene. Nu numai că Transilvania este prezentată ca fiind, fizic, „aproape inabordabilă dinspre Est", ci influenţele culturale asupra regiunii ar fi venit „doar din Vest ori din Sud". Creştinarea regiunii a făcut ca ea să devină parte din „cultura occidentală, predominant germană". Pentru episcopul luteran, chiar şi condiţiile atmosferice *(Witterungsgang)* oficializau apartenenţa Transilvaniei la Vest[282].

280 Friedrich Teutsch, *Die Siebenbürger Sachsen în Vergangenheit und Gegenwart,* Verlag von K.F. Koehler, Leipzig, 1916, pp. ix-xi; *idem, Die Siebenbürger Sachsen în Vergangenheit und Gegenwart,* ed. a II-a adăugită, W. Krafft Verlag, Hermannstadt, 1924, p. v.

281 *Idem, Die Siebenbürger Sachsen* (1924), p. 7.

282 *Ibidem,* pp. 3-5.

Accentul pus pe afilierea occidentală a Transilvaniei, înţeleasă ca datorându-se în mod direct prezenţei saşilor, este o temă recurentă la Teutsch, ce are totodată şi o dimensiune normativă. Concret, din felul în care Teutsch aşterne pe hârtie istoria săsească reiese că Transilvania a oscilat permanent între a aparţine în mod direct Vestului (graţie saşilor) şi a fi situată într-un spaţiu intermediar şi liminal, între Orient şi Occident. Găsim aşadar o utilizare inconsistentă a atribuirilor simbolico-geografice legate de Transilvania, o fluctuaţie permanentă între Vest şi Est, între Occident şi Orient. Aceasta sugerează că apartenenţa culturală occidentală/vestică nu era esenţialmente percepută ca fiind o caracteristică de la sine înţeleasă a Transilvaniei, ci ca ceva aproape întotdeauna în primejdie, pentru care trebuia luptat în momente importante. Teutsch furnizează şi exemple din

istoria transilvăneană în care saşii (şi doar saşii) s-au străduit să menţină vie afilierea vestică[283].

În naraţiunea lui Teutsch, istoria saşilor transilvăneni este esenţialmente istoria unui grup care a trebuit constant să facă faţă unei multitudini de ameninţări pentru a supravieţui. Aceste primejdii sunt în mare rezultatul localizării Transilvaniei la intersecţia Orientului cu Occidentul. Pericolele pentru saşii transilvăneni care în cele din urmă puneau sub semnul întrebării însăşi supravieţuirea lor în „Estul îndepărtat"[284] erau adesea reprezentate ca venind dinspre Orient:

> Ei nu au putut recunoaşte dublul pericol care în acele vremuri venea din Orient: mai întâi, românii (valahii) stabilindu-se la graniţele regiunii săseşti, împotriva inculturii cărora saşii au trebuit iniţial să se apere cu foc şi sabie; şi turcii, care vor fi o nenorocire pentru ţară vreme de trei sute de ani[285 286].

O a doua ediţie augmentată a lucrării va fi tipărită după sfârşitul Primului Război Mondial şi după încorporarea Transilvaniei în România, mai precis în 1924. Din aceastaTeutsch a eliminat cuvântul „incultură" *{Unkultur),* înlocuindu-l cu „atacuri" *(Angriffe)^.* Criticile lui Teutsch erau îndreptate totodată împotriva autorităţilor de stat habsburgice şi maghiare, şi împotriva politicilor acestora care ar fi subminat supravieţuirea de grup a saşilor transilvăneni, însă acest tip de critică nu se baza în aceeaşi măsură pe argumentaţia culturală şi esenţialistă utilizată pentru a sublinia clivajul civilizaţional dintre români şi saşi. Mai mult, în viziunea lui Teutsch, saşii se situau şi mult mai bine în comparaţie cu celelalte grupuri germanofone din Ungaria. Astfel, episcopul luteran sublinia că în secolul al XlX-lea ei încă puteau să-şi pună la lucru vechiul „spirit de colonişti" *(Kolonistengeist),* în ciuda unor presiuni şi dificultăţi, spre deosebire de şvabi, a căror aşezare în trei sate transilvănene nu a dus la „cele mai bune experienţe", întrucât acestora le-ar fi lipsit „spiritul de sacrificiu"[287].

Populaţia română era în mare parte privită de Teutsch drept o gloată incultă, care avea doar de câştigat de pe urma interacţiunilor cu saşii: „Oricine vrea să vadă influenţa vieţii săseşti asupra românilor trebuie doar să compare starea culturală a celor din *Sachsenland* cu cea a celor din România ori din Maramureş: două lumi aflate la mare

283 *Ibidem,* p. 192.
284 *Ibidem,* p. 49.
285 Teutsch, *Die Siebenbürger Sachsen* (1916), p. 35.
286 *Idem, Die Siebenbürger Sachsen* (1924), p. 34.
287 *Ibidem,* pp. 346-347.

distanţă una faţă de cealaltă”[288]. Mai mult, în interpretarea dată de Teutsch trecutului şi prezentului săsesc, românii erau percepuţi în special drept un pericol din pricina ratei sporite a natalităţii şi din cauza migraţiei şi stabilirii în zonele săseşti, fenomene conducând la o schimbare a peisajului etnic în dezavantajul saşilor transilvăneni[289]. Aşezarea românilor în satele săseşti era privită ca jucând un rol direct în „dezintegrarea” *{Zersetzung)* şi „decăderea *{Untergang)* poporului săsesc[290]. Astfel, în ciuda faptului că atât românii, cât şi saşii respinseseră politicile maghiare de stat şi în special presiunile asimilaţioniste din secolul al XIX-lea, relaţia româno-săsească continua să fie una caracterizată în mare parte de adversitate economică[291]. Această adversitate apăruse în pofida a ceea ce Teutsch înţelegea drept superioritate săsească, precum şi a rolului saşilor transilvăneni de „educatori” *{Lehrmeister)* ai celorlalte „noroade” (*Völkerschaften)* suficient de norocoase cât să trăiască în preajma lor[292].

Intr-o altă carte de istorie săsească, publicată iniţial înainte de 1918, pentru a fi apoi retipărită într-o nouă ediţie după sfârşitul Primului Război Mondial, Friedrich Müller-Langenthal (1884-1969) a conturat trăsăturile unei relaţii aproape simbiotice între Transilvania şi saşii transilvăneni, puternic caracterizată la rândul ei de dihotomia Est-Vest. Müller-Langenthal era la acea vreme o figură religioasă importantă în interiorul comunităţii săseşti. La momentul publicării, era director de şcoală în Sighişoara (Schäßburg/Segesvar). Va deveni ulterior episcop al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România (1945-1969)[293].

în a sa *Siebenbürger Sachsen und ihr Land* (Saşii transilvăneni şi ţara lor), MüllerLangenthal afirma că Transilvania, situată la „graniţa culturală dintre Vest şi Est”, ar putea fi numită „Elveţia Estului”[294] [295]. Pentru Müller-Langenthal, chiar şi climatul sugera că Transilvania reprezenta punctul de întâlnire dintre Est şi Vest, chiar dacă această întâlnire era privită în mod simbolic drept una conflictuală: „Climatele

---

288 *Ibidem,* p. 329.
289 *Ibidem,* pp. 113,138,164,202.
290 *Ibidem,* p. 202.
291 *Ibidem,* pp. 266,280.
292 *Ibidem,* p. 329.
293 Ulrich Andreas Wien, *Friedrich Müller-Langenthal. Leben und Dienst în der evangelischen Kirche în Rumänien im 20. Jahrhundert,* Monumenta Verlag, Sibiu, 2002, pp. 26, 211-273.
294 Friedrich Müller-Langenthal, *Die Siebenbürger Sachsen und ihr Land,* ed. a IV-a revăzută, Heimat und Welt-Verlag Dieck & Co, Stuttgart, 1922, p. 9.
295 *Ibidem,* p. 10.

estic şi vestic se luptă întruna pentru hegemonie (*Vorherrschaft)"^. într-un mediu advers, trebuind să facă faţă unor „componente etnice non-germane", precum şi „molohului maghiarizării", saşii reprezentau totuşi o cultură superioară şi „evoluţia culturală vestică", datoria lor fiind aceea de „a funcţiona precum un aluat pentru travaliul cultural" într-un mediu în care ţările vecine erau „dezordonate şi sărace din punct de vedere cultural"[296]. Astfel, conform lui Müller-Langenthal, „superioritatea culturii vestice poate fi înţeleasă în semnificaţia ei deplină dacă ne uităm la impactul ei asupra ţărilor din est, rămase în urmă"[297].

În acelaşi timp, saşii erau presupuşi a fi „principalii apărători ai graniţei către sud-est", îndeplinind o „sarcină de pază în Est" şi constituind „avangarda părţii strâns legate de Vest"[298]. Populaţia română constituie o prezenţă marginală în relatarea lui Müller-Langenthal. Cu toate acestea, când este vorba despre români, aceştia sunt prezentaţi drept acaparând terenuri săseşti sau sunt văzuţi, în lumina ratei înalte a natalităţii, ca reprezentând un „pericol radical pentru săsime", o temere ca un ecou al temerilor lui Teutsch[299]. Relaţia modernă săseasco-românească este prezentată drept „o luptă vitală pentru spaţiu"[300]. Această luptă este asociată cu o recunoaştere tardivă a caracterului clasist al relaţiilor de muncă ce îi legau adesea pe saşi şi români: „în medie, românii au fost, spre deosebire de populaţia germană autohtonă, deţinătoare de pământ, o subclasă socială de muncitori cu ziua şi ţărani de subzistenţă"[301]. Viitorul episcop comenta şi cu privire la o compatibilitate între săsime şi capitalism, afirmând, pe baza unei presupuse tendinţe săseşti către egalitate internă, existenţa unei animozităţi mai vechi şi a unei neîncrederi faţă de capitalism în interiorul comunităţii săseşti. Cu toate acestea, în ceea ce reprezintă o adăugire în raport cu prima ediţie a cărţii, Müller-Langenthal şi-a schimbat tonul, încercând să argumenteze că mai cu seamă încorporarea Transilvaniei în România Mare, ţară preponderent agrară, a fost evenimentul care a contribuit la dezvoltarea instituţiilor capitaliste ale saşilor transilvăneni[302].

Aceste două lucrări, ale căror autori sunt două figuri religioase de

296 *Ibidem,* pp. 22,17,32, 35.
297 *Ibidem,* p. 16.
298 *Ibidem,* pp. 38, 46.
299 *Ibidem,* pp. 80,120.
300 *Ibidem,* p. 122.
301 *Ibidem,* p. 120.
302 *Ibidem,* pp. 115-116.

rang foarte înalt din cadrul Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană, sugerează că integrarea saşilor transilvăneni şi acomodarea identităţilor şi a intereselor acestora în România Mare nu avea cum să fie un proces lipsit de asperităţi, fiind în mod inevitabil marcat de conflicte şi disensiuni. Schimbarea frontierei politice avea să ducă la modificarea unor relaţii economice, însă nu putea să anuleze brusc percepţia existenţei unei graniţe culturale, legată la rândul ei şi de anumite conflicte sociale, încărcate şi cu conotaţii etnice. Istoricul Sorin Mitu a sintetizat semnificaţia schimbării de putere din Transilvania (argumentul său putând fi extins la fel de bine şi la cazurile Banatului şi al Bucovinei):

> După 1918, prin integrarea Transilvaniei în regatul majoritar ortodox al României, Transilvania a fost mutată administrativ dintr-o regiune într-alta: din Europa Centrală orientată spre Viena, ea a balansat spre o Europă de Est care naviga în siajul Moscovei, ca şi spre Balcanii impregnaţi de lentoarea orientală a Stambulului[303].

Exprimarea istoricului Sorin Mitu nu trebuie să fie luată literal ca o aserţiune cu valoare analitică, ci mai degrabă drept indicând felul în care tranziţia politică era percepută atât de elitele săseşti din Transilvania, cât şi în cadrul mai larg al comunităţii săseşti (şi, într-o măsură deloc nesemnificativă, şi de elitele româneşti din Transilvania).

Poate că în discursurile identitare ale saşilor transilvăneni aceştia tindeau să fie imaginaţi drept apărători ai civilizaţiei vestice la porţile Estului, însă dintr-o perspectivă naţională şi naţionalistă română, încorporarea Transilvaniei la finele Primului Război Mondial a condus la transformarea unei frontiere naturale – Munţii Carpaţi – într-un element natural cu capacitate integratoare. Ceea ce obişnuia să separe era acum menit să-i unească pe românii trăind de ambele părţi ale lanţului montan. într-o varietate de discursuri şi reprezentări istoriografice româneşti, lanţul montan despărţitor este transformat într-unul care uneşte". în schimb, Carpaţii aveau o funcţie radical diferită pentru saşii transilvăneni: erau imaginaţi drept frontiera naturală separând Vestul de Est, Occidentul de Orient, Europa de Balcani. Se poate vorbi chiar de un fetişism cultural săsesc având ca obiect Munţii Carpaţi. Această propensiune este vizibilă în special începând cu secolul al XlX-lea: fondarea şi activităţile desfăşurate de Asociaţia Carpatică Transilvăneană (Siebenburgischer Karpatenverein)

303Sorin Mitu, *Europa Centrală, Răsăritul, Balcanii: geografii simbolice comparate,* Internaţional Book Access, Cluj-Napoca, 2007, p. 64.

sunt o dovadă a aproprierii simbolice a Carpaţilor în cadrul discursurilor identitare săsesti[304] [305].

Două opere literare din perioada interbelică ilustrează acest dublu rol al Carpaţilor în autoidentificarea săsească, şi anume atât cel de frontieră naturală, cât şi cel de graniţă simbolică în raport cu lumea estică. Mă refer la volumele *Die Stadt im Osten* (Oraşul din Est) de Adolf Meschendorfer, publicat în 1931, şi la *Zv^ischen Grenzen und Zeiten* (între graniţe şi timpuri) de Heinrich Zillich, publicat în 1937. Atât Meschendorfer, cât şi Zillich au fost nişte figuri culturale deosebit de importante ale saşilor din Transilvania, activând *de fado* ca nişte antreprenori etnopolitici. Meschendorfer (1877-1963) a fost scriitor, profesor şi director la diferite şcoli de limbă germană din Transilvania, incluzând Liceul Honterus din Braşov, una dintre cele mai prestigioase instituţii educaţionale ale saşilor transilvăneni. între 1907 şi 1914 a editat o revistă culturală de limbă germană intitulată *Die Karpathen* (Carpaţii) [1]. Zilhch (1898-1988) a fost jurnalist şi scriitor, activând ca intelectual de limbă germană în România interbelică. Aderând la ideologia nazistă, s-a mutat în Germania în 1936. Cariera sa politică a ajuns la apogeu după al Doilea Război Mondial, când a devenit una dintre cele mai importante figuri în Asociaţia Saşilor Transilvăneni în Republica Federală Germană, în cadrul căreia a ocupat mai multe funcţii de conducere[306] [307].

Ambele romane abordează în mod direct tranziţia de la o Transilvanie administrată de maghiari la una administrată de români, o tranziţie văzută ca o mişcare – nedorită — dinspre Vest către Est. Faptul că referinţele culturale şi geografice în *Die Stadt im Osten* şi în *Zwischen Grenzen und Zeiten* sunt doar arareori româneşti vine să confirme că încorporarea Transilvaniei în statul român a fost percepută

304 Lucian Boia, *România, ţară de frontieră a Europei,* ed. a Il-a revăzută şi adăugită, Humanitás, Bucureşti, 2005, p. 58.

305 Michael Wedekind, „Dér siebenbürgische Karpatenverein (1880-1944). Ein Beitrag zur Sozialgeschichte Siebenbürgens”,y4wwA *Revue de civilisation contemporaine Europe/Ameriques,* 1 (2004), http://amnis.revues.org/1088 (ultima accesare, 22 februarie 2021); Catherine Roth, „La Nation entre les lignes. Médias invisibles, discours implicites et invention de tradition chez les Saxons de Transylvanie”, teză de doctorat, Université Pantheon-Assas, 2013, pp. 376-493.

306 Stefan Sienerth, „Meschendörfer, Adolf”, *Neue Deutsche Biographie,* 17 (1994), https://www. deutsche-biographie.de/pndll8831569.html (ultima accesare, 2 martie 2021).

307 Johann Böhm, *Hitlers Vasallen der Deutschen Volksgruppe în Rumänien vor und nach 1945,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006, pp. 60-76.

drept un proces nenatural. în geografia simbolică a lui Meschendörfer – aşa cum transpare ea din paginile romanului *Die Stadt im Osten* –, Kronstadt (Braşov) este în mod clar localizat mai aproape de oraşe precum München ori Strasbourg decât de Bucureşti ori de orice s-ar afla de cealaltă parte a Munţilor Carpaţi, fie în Regatul României, fie dincolo de acesta. Accentul pus de ZiUich pe comunicarea culturală constantă cu spaţiul germanofon face în aşa fel încât orizontul înscris în geografia simbolică şi identitară săsească să treacă dincolo de Transilvania, aproape exclusiv spre Vest. în *Zwischen Grenzen und Zeiten,* el acordă mai multă atenţie – comparativ cu Meschendörfer – la ceea ce se află de cealaltă parte a Carpaţilor, însă doar pentru a sublinia diferenţa. La un moment dat, Lutz, *alter* <?go-ul biografic al autorului, îşi întreabă prietenul român: „Cei de dincolo de munţi – de ce ne interesează?”[308]. Există un filon în interiorul imaginaţiei săseşti pentru care lumea estică de dincolo de munţi poate căpăta trăsăturile unei *terra incognita,* eventual exotică şi atrăgătoare tocmai datorită acestei diferenţe. România este şi locul unde femeile devin prostituate, aşa cum pare a se întâmpla cu unul dintre personajele feminine ale romanului[309]. în timpul Primului Război Mondial, trupele germane de ocupaţie asociau la rândul lor România cu promiscuitatea sexuală, un tipic trop orientalist[310].

Atât pentru Meschendörfer, cât şi pentru Zillich, Vestul aproape sinonim cu Europa, pe de o parte, era, pe de altă parte, legat în mod inextricabil de Germania şi de germani. Rolul şi influenţa germane în facerea Vestului erau văzute drept esenţiale: pentru cei doi, germanii fuseseră cei care făcuseră Vestul vestic. Pe acest fundal, tranziţia către România era percepută drept o mişcare spre Est:

> Aici domnea Vestul: siguranţă, lege şi *Heimat.* Acum, Estul cel necunoscut se apropie. Am devenit ceva complet nou, am devenit germani din străinătate. înţelege asta! Ne aflăm într-un turn german secular, iar pe lângă el curge o viaţă care ne e necunoscută[311].

Estul ameninţător şi necunoscut era întruchipat de statul român lărgit, gata să înhaţe Transilvania şi ameninţând să altereze identitatea vestică a saşilor transilvăneni. Relaţiile directe cu Occidentul fiindu-le

308 Heinrich Zillich, *Zwischen Grenzen und Zeiten,* Albert Langen – Georg Müller, München, 1937, p. 52.

309 *Ibidem,* p. 547.

310 Hamlin, „«Wo sind wir?».

311 Zillich, *op. cit.,* p. 604.

tăiate, saşii se transformau tot mai mult în germani din străinătate. Aceasta indică şi o anumită recalibrate a relaţiei cu statul naţional german, începuturile căreia pot fi însă găsite deja în perioada precedând Primul Război Mondial. Zillich a tratat extensiv chestiuni culturalo-geografice în al său *Zvrischen Grenzen und Zeiten,* luând drept de la sine înţeleasă diviziunea simbolică dintre Est şi Vest şi totodată întărind-o. La un moment dat, unul dintre personajele din romanul său face un excurs prin istoria maghiară, legând europenitatea Ungariei de invitaţia medievală adresată coloniştilor germani. Aceştia din urmă au fost capabili să aducă în Ungaria „radianta civilizaţie occidentală”[312]. Această digresiune istorică include şi o prezentare a Europei ca un spaţiu cultural care se termină în Transilvania: „Am venit în această ţară pentru a-i apăra graniţele. Ale cui graniţe? Graniţele Europei”[313]. Ulterior, acelaşi personaj va descrie graniţa aflată în apropierea Kronstadtului drept „graniţa către altă lume”[314]. Statul român era perceput ca fiind o altă lume, non-vestică şi prin urmare non-europeană. Zillich abordează şi ocuparea Kronstadtului de către armata română în timpul Primului Război Mondial, fenomen prezentat ca forţând trei sferturi din populaţia săsească să fugă din oraş. Nu numai că ocupaţia a dus la numirea unui nou primar român de către autorităţile române, nu numai că deciziile luate de autorităţi le-ar fi fost comunicate locuitorilor exclusiv în română, iar nu şi în germană şi maghiară, ci înseşi clopotele Bisericii Negre, un remarcabil simbol arhitectural şi religios săsesc, au încetat să mai bată[315].

Oraşul din Est din romanul lui Meschendorfer este tot Kronstadtul, al cărui rol în cadrul geografiilor simbolice săseşti este deosebit de important, întrucât se află extrem de aproape de graniţa muntoasă care separă Transilvania şi Valahia. În Braşov, ca şi în alte localităţi din Transilvania, conflictele româno-săseşti au inclus istoric şi o importantă dimensiune geografică: casele şi afacerile săseşti erau localizate în general în centrele oraşelor transilvănene, în timp ce românii şi ceilalţi trăiau în special la periferie, centrele oraşelor fiindu-le interzise, iniţial *de iure,* apoi *de facto. Kctw-tâ.* diviziune a fost deosebit de evidentă în Braşov (şi în acelaşi timp ameninţată vizibil începând cu prima parte a secolului al XIX-lea).

În *Die Stadt im Osten,* sărbătoarea română anuală numită „Junii Braşovului” joacă un rol central[316]. Descrierea sărbătorii îi permite lui

312 *Ibidem,* p. 202.
313 *Ibidem.*
314 *Ibidem,* p. 298.
315 *Ibidem,* p. 415.
316 O traducere în română a cărţii publicate în 1931 de Meschendorfer a apărut în 1982, la Editura Kriterion. Versiunea românească este mult prescurtată faţă de

Meschendörfer să expună tensiunile care au existat între români şi saşi. Naratorul, un *alter ego* al autorului, este fascinat de festivităţi, însă acestea îl înfricoşează totodată în chip emblematic. În mod tradiţional, sărbătoarea reprezenta o zi din an în care populaţia română, care în mod obişnuit nu avea acces la posibilităţi de locuire în perimetrul delimitat de zidurile vechii cetăţi, intra în oraş într-un ritual celebrând tinereţea şi puterea. Astfel, festivitatea semnala aproprierea simbolică şi afirmarea puterii asupra oraşului, căpătând o calitate întru câtva prevestitoare. Meschendörfer observă retoric: „Şi dacă monstruozitatea înscrisă în vechea legendă ar ajunge cumva să se petreacă! Dacă călăreţii români ar reuşi să intre în oraş şi să încercuiască de trei ori vechea primărie săsească, atunci oraşul le-ar aparţine!”[317]. Se arată fascinat de costumele româneşti, în care vede „o bucată de fantezie populară agresivă”, „Orientul colorat strălucind din fiecare dintre ele”[318]. Contrastul cu veşmântul negru al oficialilor saşi din Biserica Neagră, la care face de mai multe ori referire, este elocvent, marcând relaţia Vest-Est ca o dihotomie între raţionalismul sobru şi seriozitatea luterană, pe de o parte, şi culoarea orientală, pe de altă parte.

Meschendörfer înţelegea evoluţia raporturilor demografice drept o ameninţare, interpretând procentajul în creştere al populaţiei române ca fiind un motiv de serioasă îngrijorare pentru saşi. Am arătat deja că importante figuri religioase precum Teutsch şi Müller-Langenthal împărtăşeau temeri similare. Personajele române sunt aproape absente din romanul lui Meschendörfer, chit că acţiunea este plasată la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX[319]. Românii apar doar ca nişte figuri exotice şi marginale, care ameninţă înalta cultură şi civilizaţie săsească din Kronstadt. Autorul scrie de pe poziţia

originalul german. Vezi Adolf Meschendorfer, *Corona,* trad. de Gabriel Gafiţa, Kriterion, Bucureşti, 1982. Intr-un

' studiu recent, Alice Buzdugan face referire şi la o traducere a lui Camil Baltazar care ar fi apărut în 1932: Alice Buzdugan, *Stadttexte în Grofirumänien. Naţionale Propaganda undKultur- philosophie im literarischen Werk von Adolf Meschendorfer und Oskar Walter Cisek,* Vandenhoeck & Ruprecht, Gdttingen, 2020, pp. 157-205, aici p. 163. Pentru analiza de faţă am apelat la ediţia germană din 1931, din care am tradus citatele pe care le folosesc în argumentaţie.

317 Adolf Meschendorfer, *Die Stadt im Osten,* Verlag Krafft &. Drotleff, Hermannstadt, 1931, p. 293.

318 *Ibidem,* p. 294.

319 Adrian Lăcătuş, „Tradiţie, autonomie şi realizare de sine în *Die Stadt im Osten* de Adolf Meschendorfer”, în *Modernitatea conservatoare: aspecte ale culturii Europei Centrale,* Editura Universităţii „Transilvania”, Braşov, 2009, pp. 73-79.

reprezentantului unei „insule” de cultură din Est. Ultimele pagini ale ediţiei din 1931 furnizează perspectiva autovictimizării săseşti, sub influenţa promisiunilor neîndeplinite înscrise în Declaraţia de la Alba lulia din 1918. „Puterile internaţionale sunt acuzate că au uitat de această insulă a saşilor transilvăneni, care depun eforturi pentru a face faţă primejdiilor venind dinspre autorităţile române. Saşii sunt descrişi de Meschendorfer ca fiind în pericol. După aproape 400 de pagini în care românii de fapt abia dacă sunt prezenţi, scriitorul deplânge soarta minorităţii săseşti în România lărgită. Tot ceea ce vor saşii este „să rămână germani”, iar, dacă acest lucru nu este posibil, „fie ca urgia să ne ia pe toţi pe sus”[320]. După ce au adus civilizaţia în Est, saşii sunt pe cale să-şi piardă identitatea *din pricina* Estului. în geografia lui Meschendorfer, Kronstadtul fusese un oraş în Est, o insulă de germanitate în Est, însă tocmai această localizare geografică, proximitatea faţă de Est şi faţă de toate pericolele pe care le conţine l-au făcut aşa de uşor penetra- bil, germanitatea sa fiind deosebit de fragilă.

Graniţa simbolică aflată în Ţara Bârsei, separând Transilvania mai întâi de Principatele Române aflate sub influenţă otomană, apoi de statul român văzut ca parte a Orientului, joacă un rol important la Meschendorfer şi la Zillich, după cum ne-o arată personajele romanelor lor, în timp ce lumea românească de dincolo de munţi este, în ambele cazuri, radical diferită şi de interes scăzut, cel puţin până la momentul 1918. Totuşi, această lume este reprezentată drept capturându-i pe saşi şi punând presiune pe ei, presiune care duce implacabil la asimilare. Ştergerea politică a graniţei carpatice care avea şi o semnificaţie simbolică majoră aducea, pentru Meschendorfer şi Zillich, o decuplare de la lumea politică şi culturală ale cărei orbite erau Viena şi Berlinul, ceea ce explică discursurile identitare accentuând mentalitatea insulară, una a alienării şi a identităţii primejduite.

în ciuda unor diferente semnificative între cei doi, discursurile identitare şi geografiile simbolice propuse de Meschendorfer şi Zillich erau menite să transmită mesajul conform căruia saşii transilvăneni au fost colonizatori, civilizatori şi apărători ai europenităţii într-un mediu mai degrabă inferior, dar care pe termen lung a ajuns să ţintească la asimilare. Conexiunile culturale cu Germania şi cu spaţiul cultural de limbă germană au contribuit la dezvoltarea unui set de geografii simbolice şi la întărirea unor stereotipuri pozitive asociate cu identitatea săsească. Mai mult, cititorii scrierilor lui Meschendorfer şi

320 Meschendorfer, *Die Stadt im Osten,* p. 371.

Zillich erau în general germanofoni. Cei doi erau prezenţi în special pe piaţa de carte germană în timpul perioadei naziste. în cele din urmă, Zillich s-a stabilit în Germania, unde a continuat să fie adeptul unei înţelegeri conservatoare cu inflexiuni naziste de necontestat a germanităţii. După al Doilea Război Mondial, a activat în cadrul Asociaţiei Saşilor Transilvăneni din Germania, devenind unul dintre principalii antreprenori etnopolitici saşi din Republica Federală.

O tensiune internă poate fi însă detectată în toate aceste discursuri. *Fie* saşii transilvăneni reprezintă Vestul şi, prin intermediul unei metonimii, toată regiunea pe care au colonizat-o (Transilvania şi, prin extensie, întregul Regat Maghiar) ţine de cultura vestică, adică europeană,/h? saşii au fost educatori aducând cultura înaltă şi civilizaţia în Estul barbar, în special românilor (dar într-o anumită măsură şi maghiarilor), dar sfârşesc prin a-i paşte pericolul de a fi sufocaţi de acelaşi – esenţialmente non-european sau nu tocmai european – Est şi de a-şi pierde identitatea. Cea din urmă reprezentare înseamnă că de fapt caracterul vestic al Transilvaniei *nu* este luat de-a gata. Tensiunea Est-Vest ce reiese din aceste discursuri săseşti indică în fapt liminalitatea şi intermediaritatea ce caracterizează în general reprezentările cu privire la Europa de Est.

Incorporarea Transilvaniei în România a dus şi la publicarea unui text cu obiective politice clare, adresat în mod distinct unei audienţe româneşti, text care era menit să funcţioneze ca punct de sprijin într-o argumentaţie având ţelul de a asigura drepturi colective pentru saşi. *Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal?* a apărut în 1919, la scurt timp după unificarea României Mari. Broşura nu are un autor oficial, însă istoricul Vasile Ciobanu a arătat în chip convingător că cel care a redactat-o a fost Emil Neugeboren, un sas transilvănean anterior membru al Parlamentului maghiar[321].

Intenţia din spatele publicării textului în limba română, incluzând o prefaţă de istoricul român Nicolae lorga (în fapt, un text scris în 1909 în revista *Die Karpathen,* editată de Meschendórfer, şi republicat cu această ocazie), era probabil cea de a indica existenţa unei compatibilităţi româno-săseşti pe baza căreia comunicarea româno-săsească în general şi acomodarea intereselor săseşti în România Mare în particular erau considerate posibile. Totuşi, această compatibilitate era direct legată de reprezentarea unui raport civilizaţional ierarhizat care întărea la rândul său ideea superiorităţii săseşti: „Orişicine

321 Vasile Ciobanu, „Wer ist der Autor der Broschiire «Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal?»„, *Zeitschriftpur siebenbürgische Landeskunde,* 14, nr. 1 (1991), pp. 37-39.

cunoaşte poporul săsesc ştie că el alcătuieşte un element foarte preţios, că are un trecut de veacuri glorios şi plin de muncă şi poate servi ca un model de ordine şi de moravuri”[322]. Textul lui lorga descrie colonizarea săsească din secolul al XII-lea ca stând la baza legitimităţii drepturilor săseşti şi argumentează că pe baza acestor drepturi saşii au dezvoltat „un simţ foarte viu pentru libertate şi o concepţie şi un mod de gândire democratice cum numai la poporul elveţian se mai găsesc”[323]. într-o *captatio benevolentiae* a cărei ţintă o reprezentau noile autorităţi, Neugeboren sublinia poziţiile proromâne ale unor figuri de intelectuali şi politicieni saşi, precum Stephan Ludwig Roth sau Daniel Roth care, în secolul al XlX-lea, prevăzuseră că Transilvania va deveni la un moment dat parte dintr-un stat român. în acelaşi timp, în reprezentarea lui Neugeboren cu privire la saşii transilvăneni, adresată unei audienţe româneşti şi cu obiective politice clare, saşii apăreau *în toto* ca membri ai clasei de mijloc. Lipsiţi, carevasăzică, atât de o aristocraţie/nobilime, cât şi de un proletariat, saşii erau legaţi de o coeziune internă de clasă[324].

Afirmând că ţăranii saşi înstăriţi au constituit întotdeauna exemple de urmat pentru ţăranii români şi secui, Neugeboren efectua o pledoarie în favoarea unei forme de reforme agricole care să nu afecteze interesele celor dintâi. În fapt, impulsionaţi şi de „concurenţa cu pământul mult mai fertil al Munteniei şi Moldovei”, ţăranii saşi puteau deveni un factor important în dezvoltarea agriculturii în România Mare[325]. Comentând cu privire la industria şi comerţul săseşti, Neugeboren sublinia avantajele pe care integrarea într-un stat român lărgit le putea furniza:

> Domiciliul Saşilor a ajuns de la periferia unui Stat la mijlocul patriei lor nouă, şi trecătorile Carpaţilor-de-Sud nu mai pun stavilă transitului liber de material brut şi de mărfuri confecţionate. Acum se pot desvolta în voie toate însuşirile Saşilor, care-i îndrumează spre muncă în industrie şi comerţ, şi începutul care s-a şi făcut pe terenul acesta se poate continua în deplină libertate[326].

Pe de o parte, o astfel de imagine este în contradicţie cu reprezentarea saşilor transilvăneni ca bastion al Occidentului şi cu cea a Carpaţilor ca însemnând frontiera fizică şi culturală a germanităţii.

322 *Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal. Expunere din izvor competent,* Tipografia Cultura Neamului Românesc, Bucureşti, 1919, p. 9.

323 *Ibidem,* p. 13.

324 *Ibidem,* p. 22.

325 *Ibidem,* p. 28.

326 *Ibidem,* p. 30.

Pe de altă parte, prezentarea unificării României Mari şi a integrării saşilor în noul stat ca o potenţială poveste de succes cu accentul pus pe comerţul liber şi pe deschiderea de noi pieţe sugerează o altă strategie discursivă. Neugeboren accentuează rolul de punte al germanilor din Transilvania, subliniind apartenenţa lor la clasa de mijloc, precum şi acreditările lor capitaliste, care le-ar permite, atât timp cât sunt suportaţi de politica română de stat, să poată „merge ca bun exemplu înaintea concetăţenilor lor”[327].

În prefaţa sa la această tentativă săsească de a cultiva bunăvoinţa română, Nicolae lorga sublinia rolul civilizaţional al saşilor transilvăneni în Transilvania şi influenţa lor ca modele pentru etnicii români. Pasajul de mai jos este adesea citat în texte despre saşii transilvăneni, devenind practic un important element al discursurilor identitare săseşti, o evoluţie care sugerează compatibilitatea dintre reprezentări româneşti cu privire la saşi şi autoreprezentări săseşti:

> A fi adus cultură superioară cu sine, a fi implântat viaţă orăşenească pe amândouă povârnişurile Carpaţilor, a fi statornicit definitiv viaţa întregului Ardeal în forme fixate, a fi legat Apusul cu Răsăritul până la Dunăre şi la depărtatele ţări „tătăreşti”, greceşti şi turceşti prin relaţii de comerţ; a fi exercitat înrâuriri apusene, pline de roade, asupra celei mai vechi arte româneşti colorate răsăritean, a fi ajutat la biruinţa limbii naţionale a Românilor asupra formei culturale medievale a limbii slavone [...][328].

Dihotomia oriental *versus* occidental este ostentativă, iar întregul text al lui lorga reprezintă în fapt o laudă excesivă a influenţei săseşti asupra culturii române în Transilvania. Tropi orientalizanţi şi esticişti sunt aduşi în mod direct în primplan, însă liminalitatea şi intermediaritatea Europei de Est permit totodată referirea la existenţa unor influenţe reciproce. Colonizarea săsească a Transilvaniei este codată într-o cheie fundamental pozitivă, prezentată ca ducând la diseminarea unor elemente ale „culturii mai înalte” „în acest colţ al depărtatului Răsărit sălbatic”. Totuşi, conform lui lorga, înflorirea culturii săseşti nu ar fi fost posibilă fără „o civilizaţie localnică pregătitoare, împreună cu fireştii ei purtători”[329]. Astfel, istoricul român reuşeşte să lege laolaltă revendicările autoemancipatorii româneşti cu o lectură pozitivă a colonialismului săsesc într-un amestec de conservatorism, etnonaţionalism şi autocolonizare. lorga imagina o

327 *Ibidem,* p. 50.
328 Nicolae lorga, „Prefaţă”, în *Ce sunt şi ce vor,* pp. 3-8, aici pp. 4-5.
329 *Ibidem,* p. 4.

alianţă între spiritul latin al românilor şi spiritul german al saşilor şi o misiune comună de mediere între Est şi Vest. Istoricul român le atribuia în mod evident sasilor transilvăneni un rol educaţional, văzut ca întemeind şi caracterizând relaţia lor cu populaţia română. El înţelegea relaţiile istorice dintre saşii şi românii din Transilvania ca fiind inegale, cu cei dintâi reprezentând o cultură înaltă şi transmiţând-o celor din urmă. Mai mult, lorga postula şi că contribuţia săsească la cultura română ar fi constat în special în exercitarea unei influenţe care a dus la aclimatizarea unei serii de trăsături, simptome ale modernizării de tip vestic: urbanizare, stabilizare socială şi instituţională, contribuţia la dezvoltarea limbii române culte.

în 1920, Liviu Marian, parlamentar român în Basarabia, a dedicat o scurtă publicaţie, scrisă într-o cheie similară cu textul lui lorga, germanilor din această regiune, care fusese parte din Imperiul Ţarist până la finele Primului Război Mondial. Structura, mesajul şi logica textului lui Marian sunt în mare înrudite cu mai devreme discutatul *Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal.* Recunoscând riscul de „a trece drept «germanofil»„, parlamentarul afirma că statul român nu trebuie să cadă în capcana politică a oprimării minorităţilor, schiţând o imagine foarte pozitivă a germanilor basarabeni. Conform lui Marian, germanii din România Mare şi mai cu seamă cei din Basarabia întruchipau „toate virtuţile cetăţeneşti" de care statul român avea nevoie, întrucât erau „elemente harnice, muncitoare, capabile, cinstite şi patriote"[330]. Aceste caracteristici, combinate cu localizarea deosebit de favorabilă agriculturii, au dus la „o situaţie economică înfloritoare, cu drept cuvânt invidiată şi jinduită de ceilalţi conlocuitori"[331]. Foarte antirus, Marian critica puternic politicile migratorii ale ţarilor ruşi menite, în viziunea sa, să diminueze influenţa moldovenilor locali. Cu toate acestea, critica sa nu atingea şi migraţia germană. Din contră, abordând chestiunea aşezării germanilor în Basarabia, Marian îmbrăţişa o poziţie radical diferită, afirmând că ţarilor ruşi „le putem fi recunoscători pentru primirea pe pământul Basarabiei a coloniştilor nemţi", căci aceştia din urmă, „harnici, deştepţi şi disciplinaţi", „element de muncă serioasă, raţională, de pace şi ordine", „au ştiut să civilizeze cu adevărat meleagurile, unde s-au aşezat", reprezentând o pildă pentru „băştinaşii [...] răzleţi şi inculţi"[332]. Astfel, comunele lor

330 Liviu Marian, *Coloniştii nemţi din Basarabia. Consideraţii istorice, politice şi etnografice,* Tipografia „Providenţa", Bucureşti, 1920, p. 5.
331 *Ibidem,* p. 12.
332 *Ibidem,* pp. 14-15.

„înfloritoare, bogate, curate sunt dovada cea mai grăitoare a muncii lor neobosite şi a organizaţiei lor economice”[333]. Aceasta îi face – Marian stabilind o conexiune directă cu saşii transilvăneni – „singurii străini imigraţi, dela cari a putut profita ceva poporul şi ţara noastră, fără a fi duşmănit, păgubit sau chiar desnaţionalizat”[334].

Marian efectua o pledoarie explicită pentru o alianţă între români şi germani împotriva „slavismului expansiv”, argumentând şi că unirea Basarabiei cu România a reprezentat atât pentru unii, cât şi pentru ceilalţi „o adevărată salvare la timp din sclavie sau chiar dela o moarte sigură”[335]. Legitimitatea acestei alianţe era localizată în antibolşevismul şi europenitatea comune celor două popoare[336]. Mesajul politic anticomunist este evident. Din moment ce deţin pământ – iar în viziunea lui Marian germanii basarabeni meritau să fie proprietari întrucât îşi lucrau pământul cu dragoste şi iscusinţă –, aşadar datorită proprietăţii private, „furtul, jaful sau chiar omorul, prin cari te poţi îmbogăţi fără muncă din avut străin” nu sunt de găsit în satele lor[337]. Teama de bolşevism era cea care suscita argumentaţia lui Marian, însă în viziunea sa germanii basarabeni şi românii puteau lupta împreună împotriva acestui pericol. Totodată, preţuirea pe care Marian o manifesta cu privire la caracterul ordonat şi curat al satelor germane, unde nu ar exista sărăcie, pentru că „munca este o virtute preţuită de toţi, precum lenea un viţiu dispreţuit de toţi”, indică aspectul normativ şi civilizaţional pe care îl implicau aceste reprezentări extrem de pozitive cu privire la germanii din Basarabia, precum şi orizontul ideologic în care se situau[338]. Basarabia era într-adevăr asociată cu sărăcia şi cu înapoierea: însă prin sublinierea bunăstării germane din regiune, Marian indica şi că aproprierea virtuţilor germane („virtuţi cetăţeneşti”) era atât necesară, cât şi posibilă, permiţând populaţiei locale să ajungă la un nivel similar de progres, ceva ce bolşevismul aparent nu ar fi putut face.

Putem să ne referim la intervenţiile lui Iorga şi ale lui Marian pentru a nuanţa afirmaţia istoricului Sacha Davis conform căreia în perioada interbelică „politicienii români erau impasibili la apelurile cu privire la «superioritatea culturală» germană”, văzându-i „pe germanofoni drept

333 *Ibidem,* p. 15.
334 *Ibidem.*
335 *Ibidem,* pp. 5,15.
336 *Ibidem,* p. 22.
337 *Ibidem,* pp. 15-16.
338 *Ibidem,* pp. 19-20.

o minoritate care nu era ameninţătoare”[339]. Intr-adevăr, cei doi nu vedeau în minoritatea germană un motiv de ameninţare. Reprezentările saşilor transilvăneni şi ale germanilor basarabeni pe care le găsim în textele lui Iorga şi ale lui Marian, amândoi politicieni activi, recurg la tropi despre superioritatea culturală germană, ţintind la punerea acestei superiorităţi la lucru în contextul statului român proaspăt lărgit. Ţinând cont de perioada în care au fost publicate şi de faptul că autorii lor erau intelectuali-politi- cieni, cele două texte pot fi citite, pe de o parte, ca o formă de *captatio benevolentiae* bidirecţională – adresată atât noilor autorităţi, cât şi elitelor germane din România – şi, pe de altă parte, ca fiind adresate unui public românesc care nu era neapărat la curent cu realităţile etnice ale provinciilor nou-achiziţionate. Germanilor le erau în orice caz atribuite o serie de trăsături eminamente pozitive.

Când vine vorba de tratarea reprezentărilor germanităţii în România interbelică, nu îl putem omite pe Lucian Blaga, filozof şi diplomat care a comentat pe larg cu privire la saşii transilvăneni în lucrările sale de filozofie şi de teorie culturală. Intr-o lucrare pe care istoricul Keith Hitchins a numit-o „cea mai importantă investigaţie filozofică a tradiţionalismului românesc realizată în perioada interbelică”, Blaga a încercat să stabilească nişte legături între spaţiu şi cultură (într-o înţelegere foarte etniciza(n)tă şi esenţializa(n)tă a termenului[340]. în acest context, el a dezvoltat conceptul aşa-numitului „spaţiu mioritic”, pasămite caracteristic geografiei româneşti, caracterizat de oscilaţia între câmpie şi deal.

Pentru a-şi fundamenta argumentaţia, Blaga a juxtapus utilizarea română a spaţiului utilizării săseşti a spaţiului în satele transilvănene, afirmând că cele două utilizări reprezintă „orizonturi inconştiente” diferite. Casele din satele săseşti indică „verigile unei unităţi colective”, în timp ce casele din satele româneşti sunt definite de distanţele dintre ele[341]. Stând sub semnul unor „spaţii-matrice cu totul diferite”, românii şi saşii sunt „două feluri de oameni, care trăiesc în acelaşi peisaj, dar în spaţii diferite”, ceea ce face practic imposibilă „utopia inutilă şi nerodnică a unui aşa-zis «transilvănism», comun populaţiilor etnice care trăiesc alături în acest peisaj”[342]. Dacă pentru Blaga, într-o interpretare care va avea apoi o carieră lungă şi de succes

339 Davis, „Constructing the *Volksgemeinschaft”,* p. 48.
340 Hitchins, *România,* p. 349.
341 Lucian Blaga, „Spaţiul mioritic”, în *Trilogia culturii,* Humanitás. Bucureşti, 2011, pp. 155-327, aici pp. 167-168.
342 *Ibidem,* p. 170.

în dezbaterile intelectuale româneşti, spiritul românesc este marcat de fatalism în faţa destinului şi a morţii şi de cuvântul „dor", presupus intraductibil, saşii din Transilvania reprezintă „viziunea spaţială" a „europenilor apuseni, adică aceea în care s-a întrupat spiritul gotic, mistica libertăţii de nimic îngrădită şi duhul dârz, ingineresc, al unei gigantice lupte cu natura. Acest vast cadru organic şi inconştient şi l-a adus poporul saxon cu dânsul, chiar acum opt sute de ani, de pe malurile Rinului"[343]. Dihotomia români-saşi este aşadar vizibilă, pentru Blaga, în relaţia cu natura. Casele săseşti sugerează „prezenţa unei energii umane canalizate colectiv, potrivit unui plan primordial impus naturii", în timp ce satele şi casele româneşti par a fi amplasate la întâmplare, chiar dacă de fapt „ele cresc din peisaj atât de organic, că nici nu-ţi poţi închipui ca ele să nu fi fost totdeauna acolo unde sunt"[344]. De sub porţile caselor construite de coloniştii saşi „te poţi aştepta să vezi ieşind [...] o maşină de treierat", în timp ce „dintr-o casă românească te poţi aştepta să vezi ieşind pe Muma Pădurii"[345]. Dominaţia asupra naturii sub egida ordinii *versus* traiul într-o comuniune organică cu natura, raţionalitate *versus* superstiţie, construirea propriului destin *versus* fatalism, colonizare *versus* caracter indigen: prezentând „orizonturile inconştiente" român şi săsesc ca situate într-o relaţie dihotomică, Blaga recurge la un vocabular metafizic ce poate fi fără probleme pus în legătură cu opoziţiile presupus de netrecut pe care le implică discursurile orientaliste, esticiste şi colonialiste. În înţelegerea lui Blaga, culturile sunt unităţi bine delimitate, trăind vieţi aproape paralele unele lângă celelalte. Procese de comunicare, de transfer de cunoaştere, de aculturaţie, de asimilare sau de metisaj par a fi complet irelevante. O dihotomie Est-Vest naturalizată, aproape rasializată impregnează aceste elaborări teoretice:

> Occidentalul, indiferent că trăieşte la munte sau la şes, pe continent sau pe insule, în Europa, în America sau în Australia, în zone temperate, la tropic sau subtropic, se va păstra, prin atitudinile şi iniţiativele sale, în acelaşi orizont infinit, ca şi în ţara de obârşie[346].

Acest tip de retorică este în mare parte simptomatic pentru mediul politic şi cultural mai larg al perioadei, marcat de înţelegeri

343 Lucian Blaga, „Orizont şi stil", în *Trilogia culturii,* ed. cit., pp. 9-153, aici p. 66.
344 Blaga, „Spaţiul mioritic", p. 246.
345 *Ibidem,* p. 247.
346 Blaga, „Orizont şi stil", p. 69.

esenţializa(n)te ale identităţilor naţionale şi etnice. Elitele politice şi culturale din perioada interbelică s-au ocupat

extensiv de ce anume înseamnă să fii român, autoreprezentările comunicând cu reprezentările alterităţii.

Totodată, dincolo de discursurile culturale, România interbelică a fost, la nivel politic, situl unui proces sponsorizat de stat de construire a naţiunii, proces care încerca şi el să se autolegitimeze prin recursul la viziuni esenţializate şi în mare parte excluzive ale românităţii[347]. Acestui proces i-au urmat politicile şi practicile de epurare etnică şi de genocid îndreptate împotriva evreilor şi romilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Percepţia conform căreia integritatea teritorială a României era ameninţată de vecinii revizionişti ai ţării (Ungaria, Uniunea Sovietică, Bulgaria), precum şi de grupurile minoritare nesatisfacute de statutul lor în România Mare era foarte răspândită. Tineri intelectuali s-au îndreptat către extrema dreaptă şi către antisemitism. Mircea Eliade, Emil Cioran sau Constantin Noica s-au exprimat făţiş în favoarea Gărzii de Fier, propria mişcare de extremă dreapta a României, ori în favoarea Germaniei naziste. Cu toate acestea, la nivel discursiv, xenofobia ce reprezenta un aspect-cheie al naţionalismului pe care îl promovau nu era neapărat direcţionată împotriva comunităţii germane din România. Intr-una dintre izbucnirile sale xenofobe din perioada interbelică, Mircea Eliade putea merge într-atât de departe încât să identifice în „şvabi" singurii „aliaţi" ai românilor printre celelalte grupuri etnice din ţară[348]. Ulterior, în anii 1980, Emil Cioran, al cărui destin, precum al lui Eliade, a fost în afara României începând cu anii 1940, deplângea în corespondenţa personală cu Wolf von Aichelburg, scriitor sas, migraţia săsească din România, afirmând că îi rupe inima. Pentru Cioran, originar din Răşinari, un sat locuit în majoritate de români, dar aflat în imediata apropiere a Sibiului, într-un mediu aşadar cu precădere săsesc, populaţia săsească reprezenta o oază de moralitate în Balcani,

347 Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930,* trad. de Vlad Russo, Humanitás, Bucureşti, 1998; Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichenAnspruchs Grossrumäniens,* Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2001.

348 Leon Volovici, *Ideologia naţionalistă şi „problema evreiască". Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30,* Humanitás, Bucureşti, 1995, p. 139.

amintindu-şi că ar fi scris ceva în această direcţie în anii 1930[349].

Pe acest fundal, în anticiparea războiului şi în timpul războiului, geografiile simbolice şi discursurile identitare din România tindeau să sublinieze o presupusă compatibilitate culturală şi politică româno-germană[350]. Din perspectivă nazistă, al Doilea Război Mondial a fost în mare parte şi un act de apărare a culturii şi civilizaţiei europene[351]. Această reprezentare se lega deosebit de bine de reprezentările cu privire la superioritatea culturală germană, foarte bine primite în rândul comunităţilor germane din Europa de Est, precum saşii transilvăneni. În acelaşi timp, în România, alianţa româno-germană în al Doilea Război Mondial era la rândul ei reprezentată drept parte a unei lupte mai largi de apărare a Europei împotriva bolşevismului estic[352].Totuşi, în ciuda construcţiei acestei compatibilităţi româno-germane antibolşevice, fricţiunile româno-germane şi autoreprezentările germanilor din România se hrăneau din reprezentarea unei superiorităţi culturale germane şi a unei înapoieri şi subdezvoltări româneşti. Astfel de reprezentări au avut, de pildă, o contribuţie nu lipsită de importanţă în înrolarea în masă a saşilor şi şvabilor în SS şi în armata germană, şi nu în armata română[353].

---

349 Emil Cioran, *Scrisori către cei de-acasă,* trad. de Tania Radu, Humanitás, Bucureşti, 1995,

p. 268. .....

350 Vezi, de pildă, Ion Clopoţel, „Convieţuirea multiseculară cu saşii Transilvaniei. Realităţile trecutului şi comandamentele prezentului”, *Societatea de mâine. Revistă de ştiinţă sociografică, estetică şi cultură,* 19, nr. 6 (1942), pp. 85-87.

351 Silviu Miloiu, Elena Dragomir şi Alexandru Ştefanescu, „Projects for a United Europe during the World War II? The Axis, Romanian and Finnish Perceptions”, în Ion Stanciu, Silviu Miloiu şi Iulian Oncescu (eds.), *Europe as Viewed from the Margins: An East-Central European Perspective from World War I to the Cold War,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2007, pp. 95-145; Benjamin G. Martin, *The Nazi-Fascist New Order for European Culture,* Harvard University Press, Cambridge, 2016.

352 Constantin C. Giurescu, *Die europäische Rolle des rumänischen Volkes,* Dacia, Bucureşti, 1941; Miloiu, Dragomir şi Ştefanescu, cap. cit.; vezi şi Holly Case, *Between States: The Transylvanian Question and the European Idea during World War II,* Stanford University Press, Stanford, 2009.

353 Paul Milata, *între Hitler, Stalin şi Antonescu. Germanii din România în Waffen-SS,* trad, de Nadia Badrus, Schiller, Sibiu, 2018. Vezi şi Ottmar Traşcă, „Grupul Etnic German din România în «era» Andreas Schmidt. Septembrie 1940 – august 1944”, în Ottmar Traşcă şi Remus Gabriel Anghel (eds.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2018, pp. 113-148, aici pp. 140-143.

4.3. După 1945

întoarcerea armelor de către România la 23 august 1944, înfrângerea Germaniei naziste, precum şi transformările sociale pe care impunerea unui regim socialist de stat sprijinit de sovietici era menită să le aducă cu sine nu aveau cum să nu aibă un impact major asupra reprezentărilor oficiale ori neoficiale ale germanităţii din România. Discursuri prezentându-i pe saşii transilvăneni, precum şi pe celelalte grupuri germanofone drept apărători ai Europei şi diseminatori de civilizaţie în înapoiatul Est nu erau câtuşi de puţin compatibile cu noua situaţie politică. Pe acest plan, schimbarea era majoră în raport cu ceea ce se întâmplase la finele Primului Război Mondial.

La nivel oficial, în ultimele etape ale războiului şi imediat după conflagraţie, germanii din România au fost în mare parte echivalaţi cu naziştii. înrolarea în masă din anul 1943 a germanilor din România în SS a contribuit în mod direct la. impunerea acestei echivalenţe. Aceasta a însemnat şi că comunitatea germană a fost ţinta unor măsuri punitive distincte, precum deportarea din ianuarie 1945 în Uniunea Sovietică pentru „reconstrucţia ţării" (până în 1949) ori reforma agrară din 1945, două măsuri care au fost implementate în fapt în timp ce războiul era încă în desfăşurare[14]';

Cu toate acestea, începând cu finele anilor 1940 şi începutul anilor 1950, autorităţile române au purces la elaborarea de măsuri menite să acomodeze comunitatea germană din România şi să contribuie la integrarea ei în noua ordine politică şi socială. în mod concret, statul a avut o ofertă culturală şi educaţională în limba germană, menită să răspundă nevoilor particulare ale minorităţii germane în raport cu România socialistă, dar şi nevoilor particulare ale României socialiste în raport cu minoritatea germană din ţară. Această ofertă a fost acompaniată de tentative de a construi discursiv o identitate „germano-română", un proces îmbrăţişat şi de unele dintre elitele culturale şi politice ale germanilor din România din timpul socialismului de stat[354] [355]. Astfel de discursuri identitare nu se mai axau pe aspectele culturaliste şi civilizaţioniste ce caracterizaseră împletirile româno-

354 Georg Weber *et al., Die Deportation von Siebenbürger Sachsen în die Sowjetunion 1945-1949,* 3 vol., Böhlau Verlag, Köln, 1995; Dumitru Şandru, *Reforma agrară din 1945 şi ţărănimea germană din România,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1999; Hannelore Baier, „Deportare, deposedare, discriminare. 1944-1948", în Traşcă şi Anghel (eds.), *Un veac frământat,* pp. 149-172.

355 Annemarie Weber, *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (19441971),* Böhlau Verlag, Köln, 2010.

germane şi reprezentările germanităţii din România înainte de sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Totodată, istoria postbelică a germanilor din România a fost în esenţă marcată de separarea fizică a comunităţilor germano-române aflate de o parte şi de cealaltă a Cortinei de Fier. Această diviziune a conturat o criză identitară şi a avut consecinţe inevitabile pentru tropii şi miturile aflate la baza discursurilor de identificare ale grupurilor de germani din România, mai cu seamă ale saşilor transilvăneni[356], în Germania occidentală, germanii din România s-au organizat în principal pe baza afilierilor regionale din România (saşi transilvăneni, şvabi bănăţeni etc.)[357]. Discursurile identitare promovate de figurile de marcă din cadrul acestor asociaţii arătau continuităţi vădite cu identificările conservatoare, naţionaliste şi naziste promovate înainte de al Doilea Război Mondial şi pe parcursul acestuia. Mai mult, anticomunismul de tip conservator care a stat la baza diviziunii Est-Vest în timpul Războiului Rece era cât se poate de compatibil cu discursurile identitare şi reprezentările subliniind aderenţa saşilor transilvăneni, a şvabilor bănăţeni şi a celorlalte grupuri de germani din România la Germania, la Europa în accepţiunea ei vestocentrică şi la Occidentul anticomunist, având şi potenţialul să le alimenteze cu uşurinţă.

Principala problematică animând istoria postbelică a germanilor din România în toate dimensiunile ei a fost chestiunea migraţiei. Potenţiala întoarcere în România a celor aflaţi în Germania Occidentală a fost o posibilitate imaginată în anii imediat ulteriori celui de-al Doilea Război Mondial, sub stindardul aşa-numitului *Recht aufHeimat* (drept la patrie), care era şi în mare parte susţinut de mult mai numeroasele (şi mai vocalele) asociaţii ale germanilor expulzaţi din teritoriile de vest ale Poloniei ori din regiunea Sudeţilor. La astfel de viziuni s-a renunţat

356 Pierre de Trégomain, „Le syndrome du peuple élu: Les Saxons de Transylvanie et la destruction des confins”, *Cultures d'Europe Centrale,* 5 (2003), http://www.circe.paris-sorbonne.fr/spip. php?article61&lang=fr (ultima accesare, 2 martie 2021); *idem,* „Les frontières du dicible. Les Saxons de Transylvanie et la Seconde Guerre mondiale”, teză de doctorat, Université Paris III – Sorbonne Nouvelle, 2006; James Koranyi, „Between East and West: Romanian German Identities since 1945”, teză de doctorat, University of Exeter, 2008.

357 Johann Böhm, *Hitlers Vasallen der Deutschen Volksgruppe în Rumänien vor und nach 1945,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006; Mariana Hausleitner, „Lacune în istoriografie: asociaţiile germanilor emigraţi şi naţional-socialismul la germanii din România , în Mathias Beer, Sorin Radu şi Florian Kührer-Wielach (eds.), *Germanii din România. Migraţie şi patrimoniu cultural după 1945,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 2019, pp. 175-197.

totuşi rapid, iar asociaţiile germanilor din România aflaţi în Germania Federală au început să facă un puternic lobby în favoarea emigraţiei germanilor aflaţi în continuare în România, în numele reunificării familiale, chiar dacă au existat şi importante poziţii contrarii, mai ales în interiorul comunităţilor transilvănene[358].

în special imediat după al Doilea Război Mondial, au existat chiar şi oarecare discuţii cu privire la o migraţie transatlantică a grupurilor de germani originari din Estul Europei. în acest context, în 1950, Heinrich Zillich pleda în faţa unei audienţe de saşi din Germania de Vest împotriva migraţiei peste ocean, argumentând că saşii aparţin „minunatului Occident", o construcţie eurocentrică ce nu părea să includă America de Nord. în acelaşi discurs, Zillich a făcut referinţă şi la Kronstadt (Braşov/Brasso), numindu-l „cel mai sud-estic oraş al Europei"[359]. Reprezentarea unei incompatibilităţi între germani în general şi saşi în particular ca reprezentanţi ai Europei în sud-est şi statul român ca reprezentând ceva diferit de Europa se putea foarte uşor lipi de dihotomiile tipice Războiului Rece care subliniau presupusa non-europenitate a comunismului.

Conflictul săsesc din timpul Războiului Rece între cei care făceau presiuni în vederea migraţiei germanilor din România în Germania Federală şi cei care susţineau opţiunea opusă, cea a sprijinirii unei permanenţe săseşti (şi prin extensie germane) în România, a fost şi un conflict între diferite discursuri şi perspective identitare. Percepţia unei apartenenţe germane, precum şi europene a saşilor transilvăneni era un *sine qua non* al ambelor atitudini şi poziţii. Cu toate acestea, conform celor care pledau în mare în favoarea migraţiei, germanitatea şi euro- penitatea nu puteau fi menţinute în contextul unei diviziuni a continentului şi al calităţii României de membru al blocului socialist. Astfel de reprezentări se puteau lega de geografii simbolice cu o origine mai veche, care subliniau existenţa unor tensiuni culturale şi civilizaţionale legate de prezenţa germană în Europa de Est/la graniţele Europei. De pildă, într-o broşură publicată în 1976, având drept subiect soarta saşilor transilvăneni în România comunistă, autorul Hans Bergel, unul dintre principalii suporteri ai migraţiei din România şi redactor-şef al *Siebenbürgische Zeitung,* ziarul oficial al Asociaţiei Saşilor Transilvăneni, a prezentat o listă lungă de abuzuri şi

358 Georg Weber *et al., Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert,* Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, 2003, pp. 517-625.

359 Heinrich Zillich, *Das Schicksalsweg der Siebenbürger Sachsen. Festansprache bei der 800-Jahrfeier der Siebenbürger Sachsen am 21. Oktober 1950 zu München,* Verband der Siebenbürger Sachsen în Deutschland, München, 1950, pp. 27-28. ,

discriminări împotriva coetnicilor săi. Printre consecinţele politicilor antigermane, Bergel includea şi „pierderea tot mai evidentă a trăsăturilor genotipice ale saşilor, şi anume componenta vest-europeană- occidentală, care dispare treptat în favoarea celei est-europene-balcanice". Bergel vedea în asta nu numai o tragedie pentru saşii în numele cărora afirma că vorbeşte, ci şi pentru populaţia română, din moment ce o priva pe aceasta de prezenţa unei „forţe culturale" care „animase şi influenţase o dezvoltare fructuoasă din punct de vedere cultural şi politic a poporului român" şi care ar putea face acelaşi lucru în viitor[360].

Cei care se situau de partea opţiunii rămânerii în Transilvania/România recunoşteau provocările reprezentate de noua conjunctură politică, dar sugerau că părăsirea României ar echivala în fapt cu o înfrângere şi cu o abjurare simbolică de la identitatea săsească şi germană din Transilvania. Totodată, discursurile lor erau construite în jurul unei linii argumentative care sublinia datoria saşilor faţă de o cultură esenţialmente săsească-germană-europeană construită de strămoşii lor, în ciuda tuturor obstacolelor şi dificultăţilor care veniseră şi continuau să vină dinspre Est. Un al treilea tip de abordare identitară se referă la tentativa anterior menţionată de a construi o identitate „româno-germană" menită să reconcilieze aparenta opoziţie româno-germană şi, într-o anume măsură, să mute accentul de pe conotaţiile conservatoare, *völkisch* şi uneori cu inflexiuni a căror amprentă nazistă putea fi doar cu greu ştearsă ori trecută cu vederea, cărora ambele tabere din conflictul cu privire la emigraţie erau în fapt îndatorate, chiar dacă se raportau la ele în moduri diferite. De pildă, o atitudine progresistă era înscrisă în această tentativă, care a făcut ideea unei identităţi româno-germane atrăgătoare şi pentru tinerii scriitori şi intelectuali cu aplecări de stânga, critici cu privire la trecutul nazist al părinţilor lor[361]. în acelaşi timp însă, procesul de folclorizare a identităţilor etnice, tipic turnurii naţionaliste care a avut loc în special în anii 1970 şi 1980, a fost parte integrantă a reprezentărilor oficiale ale germanităţii în România.

Astfel, în cadrul acestei aparente diversităţi a discursurilor identificatorii ro- mâno-germane, poziţia asociaţiilor germanilor din România în Republica Federală pare să fi avut câştig de cauză, cel puţin dacă ne gândim la traiectoria majoră a migraţiei germanilor din

360 Hans Bergel, *Die Siebenbürger Sachsen nach dreißig Jahren Kommunismus. Eine Studie über Menschenrechte am Beispiel der ethnischen Gruppe hinter dem Eisernen Vorhang,* Wort und Welt Verlag, Innsbruck, 1976, pp. 13-14.

361 Richard Wagner, „Cărţile «pline» şi cerul «gol»„, interviu de Rodica Binder, *Observator cultural,* 317-318,20 aprilie 2006.

România, şi anume dinspre România spre Republica Federală. Această migraţie de „dezamestecare etnică” s-a desfăşurat pe parcursul întregului Război Rece, însă, după o perioadă în care a avut loc în mare parte fie ilegal, fie graţie medierii Crucii Roşii, în anii 1950 şi la începutul anilor 1960, a câştigat în mod evident în intensitate după reinstaurarea relaţiilor diplomatice între România şi Republica Federală, care s-a petrecut în 1967[362].

Sub conducerea lui Nicolae Ceauşescu — şi în special de pe la mijlocul anilor 1970 – ideologia de stat din România a urmat o cale distinct autoritar-naţiona- listă[363]. Consecinţele acestui naţionalism în ceea ce priveşte relaţia dintre statul român şi minoritatea germană, ca şi în ceea ce priveşte discursurile despre identitatea română şi alteritatea germană sau, invers, despre identitatea germană şi alteritatea română, au fost ambivalenţe. Pe de o parte, imaginarea discursivă a unei naţiuni socialiste făcea referire la o istorie a luptelor împotriva exploatării sociale şi naţionale în care saşii şi şvabii ar fi luat parte alături de români şi de celelalte „naţionalităţi conlocuitoare”[364]. Pe de altă parte, naţionalismul românesc, cuplat cu procesul constant de migraţie spre Republica Federală Germană ducea *de fado* la presiuni asimilaţioniste asupra germanilor din România, care erau la rândul lor un alt argument în favoarea migraţiei. Amestecul de ideologie naţionalistă şi dictatură paranoidă a întărit climatul de neîncredere în rândul germanilor din România, ale cărui origini erau totuşi mult mai vechi. De pildă, ceea ce antropologul Steven Sampson a numit „integrare naţională prin intermediul planificării socialiste”, adică aşa-numita „sistematizare” a satelor, unul dintre principalele procese de modernizare forţată de sus în jos ale regimului lui Ceauşescu, a fost un proces perceput drept menit a-şi lăsa o amprentă

362 Rogers Brubaker, „Migrations of Ethnic Umixing în the «New Europe»„, *The Internaţional Migration Review,* 32, nr. 4 (1998), pp. 1047-1065; Claudiu Florian, Dumitru Preda şi Ottmar Traşcă (coord.), *România – Republica Federală Germania,* voi. I: *începutul relaţiilor diplomatice 1966-1967,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2009; Weber *et al., Die Emigration-,* Florica Dobre, Florian Banu, Luminiţa Banu şi Laura Stancu (eds.), *Acţiunea „Recuperarea”. Securitatea şi emigrarea germanilor din România (1962-1989),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011; Cristian Cercel, „Postwar (West) German-Romanian Relations: Expanding Brubaker’s Analytic Triad”, *Naţionalism and Ethnic Politics,* 23, nr. 3 (2017), pp. 297-317.

363 Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu,* trad. de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Humanitas, Bucureşti, 1995; Emanuel Copilaş, *Naţiunea socialistă. Politica identităţii în Epoca de Aur,* Polirom, Iaşi, 2015, pp. 149-234.

364 Copilaş, *op. cit.,* p. 214.

puternică asupra minorităţilor etnice şi a contribui la asimilarea acestora, cu precădere în Transilvania[365]. Insă pentru unii observatori externi de la acea vreme, aparenta „preferinţă pentru modernizarea satelor săseşti" se baza în parte pe „aplecarea tradiţională a saşilor către muncă grea, seriozitate, chivernisire şi efort comunitar"[366]. în acelaşi timp, acest proiect de sistematizare a satelor era interpretat, cel puţin în cadrul comunităţii săseşti, şi mai degrabă preventiv, drept un pericol şi drept un atac asupra identităţii săseşti şi totodată asupra caracterului esenţialmente european al moştenirii germane în vestul României[367].

Discursurile de ideologie naţională promovate sub Ceauşescu ţinteau la afirmarea atât pe plan intern, cât şi pe plan extern a unei identităţi româneşti orgolioase şi se aflau într-un raport de dialog implicit şi explicit cu reprezentări ale „Europei" sau cu concepte cu denotaţii înrudite, precum „Vestul" sau „civilizaţia". Aşa-numitul „protocronism", un fenomen care a jucat un rol-cheie în politica culturală a regimului lui Ceauşescu în anii 1970 şi 1980, se referea la ideea conform căreia „evoluţii în cultura română" „anticipaseră evenimentele din culturile mai bine răspândite ale Europei Occidentale"[368]. Astfel, în fapt nu era vorba de o respingere a ideii unei Românii europene, ci mai degrabă de o încercare de a îmbunătăţi „imaginea internaţională a României", o tentativă ce reprezenta un „simptom evident al situaţiei culturilor subalterne dominate de centrele metropolitane"[369].

Combinat cu megalomania lui Ceauşescu şi pe fondul unor grave lipsuri economice, protocronismul a luat rapid forma unor exagerări extreme. Totuşi, chiar şi aceste exagerări au funcţionat (şi continuă să funcţioneze) ca nişte unităţi discursive de tip naţionalist doar prin intermediul unor referinţe făţişe la Europa. De pildă, teoriile cu privire la o veche civilizaţie dacică recunosc în Europa standardul contemporan al civilizaţiei, apropriindu-l însă prin trasarea genealogiei acestei civilizaţii la daci şi, de acolo, la românii contemporani. Conform unora dintre aceste teorii, Europa însăşi şi-ar fi avut originea pe

365 Steven Sampson, *National Integration through Socialist Planning: An Anthropological Study of a Romanian New Town,* East European Monographs, Boulder, 1984.

366 *Ibidem,* p. 115.

367 Bergel, *op. cit.*-,Marilyn McArthur, „The Politics of Identity: Transylvanian Saxons în Socialist Romania", tezà de doctorat, University of Massachussetts, 1981; Sampson, *op. cit.,* pp. 228-230.

368 Verdery, *op. cit.,* p. 153.

369 *Ibidem.*

teritoriul contemporan al României, iar dacii vorbeau latina sau o limbă foarte similară cu mult înaintea romanilor. De aceea, nu este vorba de o respingere propriu-zisă a Europei şi a ideii de Europa, ci mai degrabă de o încercare de a o anexa din punct de vedere intelectual şi discursiv. Pentru protocronişti, miza era a arăta cât de europeană este România, însă, pentru a arăta acest lucru, soluţia aleasă era într-un fel să arate cât de românească a fost şi este Europa. Astfel de teorii puteau fi şi deosebit

de utile în dezvoltarea unor argumente antimaghiare în conflictul politic şi cultural aparent fără sfârşit cu privire la Transilvania, căci subliniau caracterul indigen (şi prin urmare european) al românilor, în opoziţie cu originea „asiatică a hunilor ca strămoşi ai maghiarilor.

Ar fi prea simplist să indicăm în ideologia naţionalismului român de sub Ceauşescu sau presupusa respingere a totalitarismului şi a dorinţei de libertate ca tipice pentru germanii din România drept cauzele migraţiei acestora, chiar dacă unele dintre discursurile cele mai comune cu privire la istoria română şi istoria germanilor din România avansează această reprezentare. Emigraţia germanilor din România a fost rezultatul unei multitudini de chestiuni legate între ele, nu puţine dintre acestea fiind de natură economică, mai ales în contextul crizei economice de la sfârşitul anilor 1970 şi din anii 1980. Cadrul legislativ german, foarte primitor faţă de germanii din Europa Centrală şi de Est, a jucat şi el un rol foarte important în această privinţă.

Oficial, autorităţile române erau critice cu privire la migraţia germanilor din România în Germania Occidentală, însă în acelaşi timp documentele Securităţii arată că această migraţie era o sursă importantă pentru capitalul mult dorit de monedă convertibilă, mai ales în timpul crizei economice care a început la finele anilor 1970[370]. Procesul de emigraţie a contribuit şi el la dezvoltarea anumitor reprezentări şi idei cu privire la Germania de Vest, din moment ce germanii care emigrau îşi vizitau adesea rudele şi prietenii din România după dobândirea cetăţeniei vest-germane. Acest lucru a contribuit la întărirea fascinaţiei româneşti occidentaliste cu privire la Germania de Vest. Obiecte aduse din Germania de Vest de saşii şi şvabii emigraţi în călătoriile lor în România – de pildă, cataloagele Neckermann – erau văzute în România drept simboluri ale luxului capitalist[371], întrezărirea posibilităţii de a migra legal în Germania de Vest a fost unul dintre factorii principali care au contribuit la prezervarea unor indicatori ai etnicităţii germane în România, în ciuda unui aparent declin general al centralităţii identităţii etnice germane în viaţa socială[372]. Mai mult, această posibilitate a făcut probabil ca

370 Dobre *et al., op. cit.*

371 Dragos Petrescu, „Conflicting Perceptions of (Western) Europe: The Case of Communist Romania, 1958-1989”, în José M. Faraldo, Christian Domnitz şi Paulina Gulinska-Jurgiel (eds.), *Europa im Ostblock. Vorstellungen und Diskurse (1945-1991)/Europe în the Eastern Bloc: Imaginations and Discourses (1945-1991),* Böhlau Verlag, Köln, 2008, pp. 199-220, aici pp. 215-217; Koranyi, „Between East and West”.

372 McArthur, *op. cit.-,* Katherine Verdery,”The Unmaking of an Ethnic Collectivity: Transylvania’s Germans”, *American Ethnologist,* 12, nr. 1 (1985), pp. 62-83.

etnicitatea germană să fie într-o anume măsură atrăgătoare şi pentru cei care, datorită originii, religiei, cunoştinţelor lingvistice etc., puteau alege pe baza mai multor identificări etnice.

4.4. Alte alterităţî

Analiza reprezentărilor germanilor şi ale minorităţii germane în România post-1989 poate doar să câştige în profunzime dacă este situată într-un context mai larg. Concret, aceasta înseamnă o confruntare cu reţeaua mai largă de reprezentări ale alterităţii etnice. Aşadar, o scurtă discuţie cu privire la reprezentările altor alterităţi (celorlalţi ceilalţi) în contextul românesc poate pune sub lumină aparenta particularitate a cazului româno-german. Poate de asemenea să anticipeze câştigurile care pot fi derivate din juxtapunerea analitică a reprezentărilor minorităţii germane şi cea a percepţiilor şi reprezentărilor cu privire la alte grupuri etnice în România post-1989, o abordare la care voi recurge uneori pe parcursul următoarelor capitole.

Lucian Boia a subliniat existenţa a „trei dosare sensibile" care ţin de ceea ce el numeşte „conştiinţa românească", şi anume „ţiganii, maghiarii şi evreii", repre- zentaţi adesea în România printr-o lentilă xenofobă[373]. Pe lângă romi, unguri şi evrei, ne putem referi probabil şi la ruşi şi otomani/turci ca fiind o alteritate etnică relevantă în contextul istoric românesc. Imaginea otomanilor a oscilat în general între temere şi exotism de tip orientalist[374]. O rusofobie cu conotaţii politice a caracterizat reprezentările Rusiei şi ale ruşilor în cultura română de-a lungul ultimilor două sute de ani, chiar dacă unele nuanţe trebuie luate în considerare, cel puţin când vine vorba de imaginile oficiale ale Uniunii Sovietice şi ale Rusiei în primele decade de după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial[375].

Dezvoltarea identităţii naţionale româneşti în Transilvania, datorată în parte eforturilor Şcolii Ardelene la care am făcut deja referire în acest capitol, a implicat adoptarea unor atitudini particulare cu privire la celelalte etnii cu care românii se aflau în contact[376]. De pildă,

373 Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* ed. a Ill-a, Humanitás, Bucureşti, 2011, pp. 277-286. ’

374 Călin Felezeu, *Imaginea otomanului şi a civilizaţiei otomane în cultura românească,* Bybliotek, Cluj-Napoca, 2012. ,

375 Leonte Ivanov, *Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română 1840-1948,* Cartier, Chişinău, 2004, p. 117.

376 Sorin Mitu, *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni,* Humanitás,

mişcarea a respins cu tărie presupusa influenţă a slavilor asupra identităţii româneşti, căci aceasta ar fi fost în dezacord cu accentul pus pe originea romană a românilor[377].

Importante lucrări româneşti de literatură, istorie şi filozofie scrise la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX ilustrează caracterul xenofob al reprezentărilor cu privire la evrei şi la evreitate[378]. Un inventar comprehensiv al

Bucureşti, 1997.

377 Hitchins, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică.*

378 Maria Nicoleta Turliuc, *Imaginar, identitate şi reprezentări sociale. Imaginea elementului alogen în mentalul colectiv românesc,* Editura Universităţii „Alexandru loan Cuza , Iaşi, 2004, pp. 155-182.

reprezentărilor şi percepţiilor istorice asupra trăsăturilor presupus evreieşti în contextul sociocultural românesc ar arăta şi că stereotipurile şi clişeele asociate cu evreitatea nu sunt lipsite de paradoxuri şi contradicţii. În orice caz însă, dincolo de aceste paradoxuri şi contradicţii, reprezentările hegemonice cu privire la evrei- tate în contextul românesc au fost şi continuă să fie în mare parte impregnate de antisemitism. Mai mult, în ciuda dispariţiei pe scară largă a minorităţii evreieşti din România, ca urmare atât a antisemitismului eliminatoriu care a culminat cu Holocaustul din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cât şi a ulterioarei migraţii a evreilor din România către Israel, care a avut loc în timpul Războiului Rece, reprezentările antisemite au continuat să circule cu lejeritate în spaţiul public românesc.

‚Acumularea lentă şi tot mai largă de stereotipuri, distorsiuni, i" cu privire la evrei a fost analizată de istoricul Andrei Oişteanu într-o imagini şi slo- lucrare remarcabilă[379]. Caracterul ucigaş şi genocidal pe care acest antisemitism l-a avut în diferite momente de-a lungul istoriei române se află în directă relaţie cu politizarea reprezentărilor alterităţii etnice (sau religioase). În abordarea sa, Oişteanu a accentuat relevanţa comparaţiilor etnice, adică a scoaterii în evidenţă a similitudinilor, deosebirilor, dar şi a legăturilor şi împletirilor dintre reprezentările diferitelor alterităti etnice în unul şi acelaşi context[380]. Studiul lui Oişteanu a indicat şi că antisemitismul istoric din România poate fi pus în legătură cu contextul mai larg central-european. Insă nu doar antisemitismul românesc istoric, ci şi cel contemporan pot fi integrate într-un context mai larg. Antisemitismul românesc de astăzi este adesea legat de reabilitarea unor figuri anticomuniste în Europa Centrală şi de Est, ce reprezintă un element constitutiv al unor poziţionări conservatoare şi naţionaliste în mai multe ţări din regiune[381].

379 Moshe Idel, „Foreword", în Andrei Oişteanu, *Inventing the Jew: Antisemitic Stereotypes în Romanian and other Central East-European Cultures,* trad, de M. Adăscăliţei, University of Nebraska Press, Lincoln, 2009, pp. ix-x, aici p. ix.

380 Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est- central-european,* ed. a III-a revăzută, adăugită şi ilustrată, Polirom, Iaşi, 2012, p. 15.

381 Michael Shafir, „The Nature of Postcommunist Antisemitism în East Central

În ciuda absenţei în general a unor studii comprehensive cu privire la imaginea alterităţii maghiare în lumea românofonă, relaţia antagonistă construită între cele două naţiuni, vizibilă la nivelul discursurilor identitare şi mnemonice, s-a bazat şi se bazează pe reprezentarea generală a unei „confruntări permanente dintre români şi maghiari, văzută ca un element principal al istoriei acestora”[382]. Reprezentările istorice cu privire la români din cadrul societăţii maghiare au recunoscut această confruntare, însă aparent acelaşi lucru nu s-a întâmplat şi invers. Construcţia alterităţii româneşti în context maghiar este strâns legată de autoreprezentarea occidentală prevalentă istoric în societatea maghiară şi de ceea ce Maria Todorova a numit „liminalitate”. Reprezentările istorice maghiare cu privire la români ilustrează totodată în mod clar şi o ierarhie civilizaţională care plasa Vestul deasupra Estului şi prin urmare pe maghiari deasupra românilor. De aceea, ele sunt adesea legate de autoafirmarea unei identităţi maghiare vestice. O asemenea ierarhie provine parţial dintr-o mentalitate colonialistă, dar totodată este îndatorată şi binomului urban-rural, tipic Iluminismului. Astfel, reprezentarea populaţiei române fie drept o populaţie de „sălbatici nobili”, fie drept una de ţărani refuzând cu obstinaţie să îmbrăţişeze progresul era strâns legată de reprezentările mai largi cu privire la ruralitate din timpul Iluminismului. Merită subliniat şi că aspectul conflictual care stă la baza reprezentărilor reciproce româno-maghiare nu trebuie considerat o caracteristică imuabilă de-a lungul istoriei. În diferite contexte, adesea atunci când reprezentările alterităţii slave ca o ameninţare căpătau întâietate, românii au fost imaginaţi şi ca potenţiali aliaţi ai maghiarilor[383].

Pe lângă unguri, evrei şi germani, romii au reprezentat şi continuă să reprezinte cea mai semnificativă alteritate etnică pentru români, mai ales pe fundalul dispariţiei evreilor şi a germanilor din societatea română care a avut loc în ultimii 80 de ani. Istoria română a fost în mare scrisă fără includerea populaţiei rome[384]. Aceasta înseamnă şi că

Europe: Ideology’s Backdoor Return”, *Journal of Contemporary Antisemitism,* l,nr. 2 (2018), pp. 33-61.

382 Sorin Mitu, *Transilvania mea,* p. 239; vezi şi Ambrus Miskolczy, „Das Bild vom Anderen în Siebenbürgen”, în Valeria Heuberger, Arnold Suppan şi Elisabeth Vyslonzil (eds.), *Das Bild vom Anderen: Identitäten, Mentalitäten, Mythen und Stereotypen în multiethnischen europäischen Regionen,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 1999, pp. 169-175.

383 Mitu şi Mitu, *Ungurii despre români.*

384 *Y79.* Viorel Achim, *Ţiganii în istoria României,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998; vezi şi „Romania”, în Elena Marushiakova şi Veselin Popov (eds.),Ro/M« *Voices în History:A Sourcebook,* Ferdinand Schoningh Verlag,

istoria seculară a sclaviei romilor în Valahia şi Moldova este cel mai adesea eliminată, nefiind decât arareori discutată în spaţiul public. Când se îndepărtează de abordări cu o orientare naţională, studiile cu privire la istoria transilvăneană tratează pânza largă a împletirilor româno-maghiaro-săseşti, însă continuă să-i omită în mare parte pe romi[385]. Scrierea unei istorii româneşti/a României care să trateze în mod critic încrengăturile interetnice şi intersociale incluzându-i pe romi reprezintă un deziderat care încă aşteaptă să fie realizat.

Analizând critic într-o lucrare de doctorat relaţiile dintre reprezentările romilor şi identitatea românească modernă, antropologa Shannon Woodcock a văzut în populaţia romă „catalizatorul" pentru încadrarea antonimică a discursurilor identitare româneşti[386]. Examinarea pe care a întreprins-o Woodcock este un studiu comprehensiv al împletirilor istorice dintre reprezentările „Celuilalt Ţigan" şi discursurile identitare româneşti. în orice caz, în postsocialism şi în contextul proiectului de integrare europeană, „Celălalt Ţigan" a fost construit ca „un loc central al contestării" în România, după cum remarca antropologa Shannon Woodcock în 2007, anul integrării României în Uniunea Europeană[387]. între timp, lucrurile nu par să se fi schimbat în vreun fel, din contră[388]. Există însă o literatură care creşte constant şi care se concentrează printre altele şi pe imaginea şi reprezentările romilor în România post-1989[389]. Confuzia nominală a romilor şi românilor de către observatorii externi reprezintă un subiect deosebit de sensibil în societatea românească[390]. Tendinţa către trasarea unor graniţe foarte stricte între români şi romi sugerează existenţa unui proces de rasializare a identităţii rome de

Paderborn, 2021, pp. 306-466.

385 Harald Roth, *Mică istorie a Transilvaniei,* trad, de Anca Fleşeru şi Thomas Şindilariu, Pro Europa, Târgu-Mureş, 2006.

386 Shannon Woodcock, „«The Ţigan is not a Man»: The Ţigan Other as a Catalyst for Romanian ethnonational identity", teză de doctorat, University of Sydney, 2005.

387 *Idem,* „Romania and EUrope: Roma, Rroma and Ţigani as sites for the contestation of ethnonational identities", *Patterns of Prejudice,* 41, nr. 5 (2007), pp. 493-515.

388 lulia Haşdeu, „Supremaţia gagiilor şi rezistenţa romilor. Câteva învăţăminte din studiile postcoloniale", *Baricada România,* 28 martie 2019, https://ro.baricada.org/suprematia-gagiilor- rezistenta-romilor/ (ultima accesare, 2 martie 2021).

389 Vezi, de pildă, Vintilă Mihăilescu şi Petre Matei (eds.), *Condiţia romă şi schimbarea discursului,* Polirom, Iaşi, 2014.

390 Vezi şi István Horváth şi Lucian Nastasă (eds.), *Rom sau ţigan. Dilemele unui etnonim în spaţiul românesc,* Editura Institutului pentru Studierea Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2012.

către majoritatea românească, având la bază şi totodată întărind reprezentările cu precădere negative ale romilor în societatea română, care pot fi descrise fără ocolişuri drept impregnate de rasism şi romafobie[391].

După cum arată exemplele istorice, germanii au funcţionat pentru români în mare parte ca alteritatea europeană care merită să fie emulată sau, în orice caz, ca reprezentanţi ai unei culturi diferite înzestrate cu caracteristici pozitive. Ar fi fără doar şi poate eronat să afirmăm că germanii, fie ei saşi transilvăneni ori şvabi bănăţeni, fie ei germanofoni din restul Imperiului Habsburglc sau din Imperiul German, au fost scutiţi de heteroatribuirea de caracteristici negative de către observatori români. Totuşi, în comparaţie cu celelalte alterităţi semnificative tratate de pe poziţii identitare asumat sau implicit româneşti, pare că germanii s-au situat adeseori mai bine. Astfel de puternice dimensiuni auţoorientalizante şi europenizante, implicite şi explicite, nu pot fi găsite decât cu greu sau mai deloc în reprezentările româneşti ale celorlalţi ceilalţi cu care românii au interacţionat îndeaproape.

Juxtapunerea reprezentărilor alterităţii germane cu reprezentări ale altor alterităţi în contextul românesc ne permite o înţelegere mai profundă a celor dintâi. Este util să punem sub lumină interconexiunile dintre diferite heteroreprezentări în timp ce aducem totodată în primplan faptul că astfel de heteroreprezentări sunt legate nu doar de discursurile cu privire la propria identitate, ci şi de peisajul mai amplu al discursurilor cu privire la alte alterităţi. Astfel, după cum voi discuta în următoarele capitole, anumite reprezentări ale alterităţii capătă adesea un înţeles mai larg când sunt puse în legătură nu numai cu discursuri autoidentificatoare, ci şi cu reprezentări ale altor ceilalţi. Contextul multietnic românesc şi existenţa mai multor întâlniri istorice cu o serie de alterităţi, pe lângă întâlnirile istorice cu germanii, au produs o multitudine de reprezentări ale celorlalţi, care se influenţează şi se complică reciproc.

391 Vintilă Mihăilescu, „De ce urâm ţiganii. Eseu despre partea blestemată, manele şi mane- lism , în Matei Mihăilescu (ed.), *Condiţia romă şi schimbarea discursului,* Polirom, Iaşi, 2014, pp. 189-223.

„*O* contribuţie valoroasă şi inconfundabilă la viaţa societăţii româneşti”

5.1. Naţionalism, politici cu privire la minorităţi şi europenizare în România post-1989

Tratamentul discriminatoriu aplicat minorităţilor etnice în România sub conducerea lui Nicolae Ceauşescu s-a numărat printre principalele acuzaţii aduse regimului atât de criticii săi din afara ţării, cât şi de cei din interior. în special după Acordurile de la Helsinki din 1975, poziţiile critice la adresa situaţiei din România recurgeau fără ocolişuri la discursuri şi argumente care subliniau politicile asi- milaţioniste ale regimului şi încălcările drepturilor omului de către statul român[392], în acest context, autorităţile române care au preluat puterea pe fondul tulburărilor revoluţionare de la sfârşitul anului 1989 s-au văzut practic obligate să abordeze într-un fel sau altul moştenirea lăsată de regimul ceauşist în ceea ce priveşte relaţiile dintre majoritate şi minorităţi, precum şi politicile şi legislaţia referitoare la minorităţi. în acest sens, este elocvent faptul că, pe lângă vizita lui Eduard Şevardnadze, ministrul de Externe al Uniunii Sovietice, care a avut loc pe 6 ianuarie 1990, primele vizite ale unor oficiali de rang înalt în România după execuţia lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu au fost cele ale lui Gyula Horn (29 decembrie 1989) şi Hans-Dietrich Genscher (15-16 ianuarie 1990), ministrul de Externe al Ungariei, respectiv cel al Republicii Federale Germane, cele două ţări care se poziţionau ca state de neam

392Vezi, de pildă, Hans Bergei, *Die Siebenbürger Sachsen nach dreißig Jahren Kommunismus. Eine Studie über Menschenrechte am Beispiel der ethnischen Gruppe hinter dem Eisernen Vorhang,* Wort und Welt Verlag, Innsbruck, 1976; vezi şi Veneţia Newall, „The Destruction of the Hungarian Villages în Romania”, *Anthropology Today, 4, nr.* 5 (1988), pp. 3-5; László Kürti, „Transylvania, Land Beyond Reason: Toward an Anthropological Analysis of a Contested Terrain”, *Dialectical Anthropology,* 14, nr. 1 (1989), pp. 21-52.

pentru minorităţile maghiară şi germană din România[393].

393Joby Warrick, „Shevardnadze în Bucharest, Offers Soviet Aid”, *UPIArchives, 6* ianuarie 1990, https://www.upi.com/Archives/1990/01/06/Shevardnadze-în-Bucharest-offers-Soviet-aid/ 2932631602000/ (ultima accesare, 2 mai 2021); Csaba Zoltán Novák, „Relaţiile româno-maghiare şi schimbarea de regim din 1989”,*Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai”,* 16 (2013), pp. 43-63, aici pp. 56-57; Vasile Ciobanu, „Germani”, în Attila Gido (ed.), *Cronologia minorităţilor naţionale din România,voii: Albanezi, armeni, bulgari, croaţi, eleni, evrei şi germani,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2016, pp. 303-364, aici p. 307.

La prima vedere, noile autorităţi se arătau dispuse să facă nişte schimbări radicale şi să adopte un nou tip de politică privind minorităţile. Astfel, documentele programatice redactate de noile elite aflate la putere sau pe cale de a prelua puterea, făcute publice încă din ultimele zile ale anului 1989, recunoşteau şi respingeau politicile naţionaliste îmbrăţişate sub conducerea lui Ceauşescu[394]. Punctul 7 al declaraţiei citite la televiziunea de stat pe 22 decembrie 1989 în numele Frontului Salvării Naţionale (FSN) se referea în mod expres la „respectarea drepturilor şi libertăţilor minorităţilor naţionale şi asigurarea deplinei lor egalităţi în drepturi cu românii”[395]. Aceeaşi idee a fost apoi reiterată într-o manieră şi mai directă în declaraţia pe care FSN a emis-o la 5 ianuarie 1990. Aceasta condamna făţiş tratamentul minorităţilor etnice sub fostul regim şi afirma deschis o datorie intelectuală faţă de Declaraţia de la Alba lulia din 1918. Garanta drepturile individuale şi colective şi libertăţile minorităţilor naţionale. Mai mult, FSN proclama ulterioara includere a unei astfel de clauze în noua Constituţie. Nu în cele din urmă, cu aceeaşi ocazie s-a anunţat că o lege a minorităţilor va fi redactată la nu mai mult de şase luni după validarea Constituţiei[396].

Referinţa făţişă la Declaraţia de la Alba lulia din 1918 pare să fi funcţionat ca un soi de profeţie care s-a autoîmplinit. Dacă ne uităm cu atenţie la cele două declaraţii, observăm similitudini nu numai în ceea ce priveşte temeiurile şi perspectivele lor, ci şi lipsa lor de eficacitate. În ianuarie 1990, FSN a promis să acorde drepturi colective minorităţilor etnice din România, un gest de bunăvoinţă şi de reconciliere venind după politicile naţionaliste şi omogenizatoare ce prevalaseră sub conducerea lui Ceauşescu. în chip similar, Declaraţia de la Alba lulia, emisă la 1 decembrie 1918, stipulase şi ea că minorităţilor etnice le vor fi acordate drepturi colective. Cu toate acestea, autorităţile române interbelice nu au reuşit apoi să pună în practică promisiunile generoase înscrise în Declaraţie[397]. în consecinţă,

394Michael Shafir, „The Political Party as National Holding Company: The Hungarian Democratic Federation of Romania”, în Jonathan Stein (ed,),M.E. Sharpe, *ThePolitics of National Minority Participation în Post-Communist Europe: State-Building, Democracy, and Ethnic Mobilization,* Armonk, 2000, pp. 101-128, aici p. 102.

395„Comunicatul către ţară al Frontului Salvării Naţionale”, *Monitorul Of icial al României. Comunicate, decrete-lege, decrete, hotărâri ale Guvernului şi alte acte, 22* decembrie 1989.

396„Declaraţia Frontului Salvării Naţionale cu privire la drepturile minorităţilor din România”, *Adevărul,* 6 ianuarie 1990.

397Pentru o interpretare a Declaraţiei de la 1 Decembrie care afirmă că nu s-a

în special pentru grupurile minoritare precum maghiarii şi germanii din Transilvania, Declaraţia de la Alba Iulia poate fi privită drept o făgăduinţă neîmplinită. într-o evoluţie similară, prevederile aparent foarte liberale şi generoase pe care le regăsim în Declaraţia FSN din 5 ianuarie 1990 nu s-au regăsit în politicile ulterioare cu privire la minorităţi ale statului român: „Idila a fost de scurtă durată”[398].1 decembrie a fost declarată Ziua Naţională a României, dar se celebrează mai degrabă actul unificării, şi nu Declaraţia ca atare. Tensiunea ce reiese la o privire mai atentă asupra Declaraţiei, şi anume cea dintre promisiunile cu privire la respectarea drepturilor colective pentru minorităţile etnice, înscrise în text, şi poziţia oficială a statului român de a nu recunoaşte drepturi colective, nu a fost abordată în mod deschis[399].

Paradigma îmbrăţişată de autorităţile române de după 1989 a fost constant că drepturile minorităţilor ar trebui să fie privite, atât în teorie, cât şi în practică, ca drepturi individuale. Conform acestei interpretări, fiind conceptualizate drept o subspecie a drepturilor omului, drepturile minorităţilor pot fi aplicate doar indivizilor, şi nu grupurilor[400]. Comentând cu privire la conceptul de „drepturi colective ale minorităţilor” pe vremea când era preşedinte al României, Ion Iliescu l-a numit un „concept pseudojuridic, care urmăreşte scoaterea problematicii minorităţilor naţionale din domeniul drepturilor omului şi transformarea ei într-o armă pur politică”[401]. În mare, această interpretare a fost împărtăşită de mai toţi actorii politici români.

Astfel, în ciuda poziţiilor aparent deschise cu privire la minorităţi şi drepturile acestora, pe care schimbarea de putere a părut iniţial că le aduce cu sine, abordarea autorităţilor române a urmat rapid o altă cale. Atât la nivel discursiv, cât şi la nivel concret, naţionalismul a caracterizat puternic tranziţia incipientă către capitalismul de piaţă. Diferite grupuri şi-au apropriat, în diverse contexte sociale, ideea

---

referit în fapt la drepturi colective ca autonomie şi că, prin urmare, a fost de fapt implementată în spiritul ei, vezi Ioan-Aurel Pop, „Făurirea României în secolele al XIX-lea şi XX – câteva repere istorice”, în Valentin Naumescu (ed.), *România, marile puteri şi ordinea europeană,* Polirom, Iaşi, 2018, pp. 35-48, aici pp. 45-47.

398 Shafir, cap. cit., p. 102.

399 Cristian Cercel, „1 decembrie, promisiunea neîndeplinită”, *Observator cultural,* 452,4 decembrie 2008.

400 Bogdan Aurescu, „Drepturi individuale *versus* drepturi colective. Drepturi exercitate individual şi drepturi exercitate împreună cu alţii”, *Observator cultural,* 434, 31 iulie 2008.

401 Ion Iliescu, *Momente de istorie,* voi. I: *Documente, interviuri, comentarii: decembrie 1989 – iunie 1990,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 133.

naţională promovată deja, mai cu seamă în ultimele decenii ale guvernării Partidului Comunist[402]. Au existat astfel similarităţi şi continuităţi notabile între România sub Ceauşescu şi România de după 1989 în ceea ce priveşte naţionalismul şi politicile cu privire la minorităţi. Am putea chiar merge mai departe, trasând o continuitate directă care să meargă până la perioada interbelică. Această îmbrăţişare a naţionalismului a avut un impact semnificativ şi pe planul politicii externe. Când România şi-a depus candidatura pentru a deveni stat membru al Consiliului Europei (la doar trei luni după evenimentele de la sfârşitul anului 1989), a fost pusă sub un regim de observaţie excepţional de intens, din pricina îngrijorării privind statutul drepturilor omului în ţară, incluzând situaţia minorităţilor etnice[403], în primul deceniu postdecembrist a existat o presiune europeană semnificativă asupra guvernelor de la Bucureşti pentru ca acestea să îmbunătăţească situaţia minorităţilor[404].

Printre simptomele politicii intoleranţei manifestându-se în România după 1989 se numără şi apariţia mişcării naţionaliste Vatra Românească, confruntările violente româno-maghiare care au avut loc în Târgu Mureş în martie 1990 şi participarea la guvernarea Văcăroiu, între 1992 şi 1995-1996, a unor partide cu pedigri naţionalist şi xenofob, precum Partidul România Mare şi Partidul Unităţii Naţionale Române[405]. Minoritatea maghiară era în general văzută drept alteritatea ameninţând statalitatea românească ori caracterul naţional al acesteia. Discursuri cu privire la un potenţial „pericol maghiar" sau la „separatismul maghiar" în legătură cu Transilvania circulau şi erau diseminate nestingherit. Viziunile rasiste despre romi, percepuţi în parte ca purtând culpa consecinţelor reformelor economice menite să introducă economia de piaţă, erau la rândul lor extrem de răspândite[406]. Mai mult, disoluţia socialismului de stat a împământenit şi mai mult,

402 Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu,* trad. de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Humanitás, Bucureşti, 1995; *idem,* „Naţionalismul şi sentimentul naţional în România postcomunistă", în *Socialismul. Ce a fost şi ce urmează,* trad. de Mihai Stroe şi Iustin Codreanu, Institutul European, Iaşi, 2003, pp. 155-194.

403 Melanie H. Ram, „Romania: from Laggard to Leader?", în Bernd Rechel (ed.), *Minority Rights în Central and Eastern Europe,* Routledge, Londra, 2009, pp. 180-194, aici p. 180.

404 Andrew Bell, „The Hungarians în Romania since 1989", *Nationalities Papers,* 24, nr. 3 (1996), pp. 491-507, aici p. 505.

405 Tom Gallagher, *Democraţie şi nationalism în România,* trad, de Simona Ceausu, ATI., Bucureşti, 1999.

406 Verdery, „Naţionalismul şi sentimentul naţional", pp. 178-183.

atât în mass-media, cât şi pe scena politică, „antisemitismul fără evrei” ale cărui origini puteau fi însă identificate încă din perioada de dinainte de 1989[407]. în acest context, cea mai pertinentă observaţie, valabilă în special pentru primul deceniu postsocialist, este că „regimul român post-Ceauşescu [...] a continuat o strategie a statului-naţiune moştenită de la fostul regim”[408]. Această observaţie generală ne permite să accentuăm însă, prin contradistincţie, caracterul particular al fenomenului pe care eu îl numesc „filogermanism fără germani”.

Alegerile la nivel naţional care au avut loc în 1990 şi 1992 au fost câştigate de partidul *de fado* succesor al fostului Partid Comunist, reintitulat în iulie 1993 Partidul Democraţiei Sociale din România (PSDR). între 1992 şi 1996, acesta s-a aflat la guvernare alături de un partid nominal socialist şi de două partide făţiş naţionaliste. în ciuda acestui naţionalism manifest exprimat de principalele forţe politice din România, noua Constituţie a ţării a garantat dreptul la un loc în Parlament tuturor minorităţilor naţionale. în 1990,11 reprezentanţi ai grupurilor minoritare au devenit astfel membri ai Camerei Deputaţilor pe baza acestui principiu al reprezentării parlamentare pentru minorităţi, care stabileşte un prag electoral mai degrabă simbolic pentru acestea din urmă. Locurile respective erau şi sunt „menite să compenseze organizaţiile minoritare care nu au reuşit să depăşească pragul electoral” necesar în mod normal pentru a intra în Parlament[409]. în schimb, încă de la primele alegeri democrate organizate în România după 1989, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a reuşit să capete constant voturile necesare pentru a intra în Parlament la fel ca orice alt partid politic, fără a avea nevoie să se folosească de garanţia constituţională cu privire la reprezentarea minorităţilor naţionale în Parlament.

Existenţa acestei clauze de discriminare pozitivă a fost adesea prezentată drept argument pentru a transmite imaginea unui stat prietenos şi binevoitor faţă de minorităţi. în 1993 a fost înfiinţat un Consiliu pentru Minorităţile Naţionale, constând din reprezentanţi ai grupurilor minoritare. Totodată, relaţiile dintre autorităţile de stat şi

407Michael Shafir, „Antisemitism without Jews în Romania”, *Report on Eastern Europe,* 28 iunie 1991, pp. 20-32; Gabriele Eschenasi şi Gabriele Nissim, *Ébrei invisibili. Isopravvisuti dellEuropa Orientale dal communismo a oggi,* Oscar Mondadori, Milano, 2004, pp. 317-349.

408Zsuzsa Csergő, „Beyond Ethnic Division: Majority-Minority Debate about the Postcommunist State în Romania and Slovakia”, *East European Politics and Societies,* 16, nr. 1 (2002), pp. l-29, aici p 27.

409Oleh Protsyk şi Lupşa Marius Matichescu, „Electoral Rules and Minority Representation în Romania”, *Communist and Post-Communist Studies,* 43, nr. 1 (2010), pp. 31-41, aici p. 32.

minoritatea maghiară au continuat să fie mai degrabă tensionate. Doleanţele vocale exprimate de reprezentanţii acesteia din urmă cu privire la „autonomia culturală” nu dădeau bine într-un context în care discursul hegemonie din societatea şi politica românească era în mod clar unul naţionalist şi centralist[410]. Principiul reprezentării parlamentare a minorităţilor etnice în România a favorizat grupurile minoritare mai mici din ţară; în fapt, a fost cel mai probabil adoptat tocmai pentru a furniza o contrapondere la prezenţa maghiară în Parlament[411] [412]. în momentul de faţă există 19 minorităţi reprezentate în Parlament, dintre care 18 fac uz de clauza discriminării pozitive. Una dintre
. . ~21
acestea este minoritatea germana .

O schimbare semnificativă în relaţiile politice româno-maghiare, cu consecinţe şi la nivelul politicii cu privire la minorităţi, a avut loc în 1996, când o coaliţie la prima vedere destul de pestriţă, militând zgomotos pentru implementarea unor reforme economice radical neoliberale, a cooptat UDMR pentru a forma un guvern ca urmare a alegerilor din toamna acelui an[413]. Această schimbare guvernamentală a fost paralelă cu o modificare de politică şi de abordare în interiorul UDMR, liderii săi începând să promoveze ideea unei mai mari deschideri faţă de negocieri şi faţă de posibilitatea unor soluţii de compromis cu actorii politici majoritari[414]. în orice caz, începând cu alegerile din 1996, practicile cooptării organizaţiei maghiare în cadrul coaliţiilor guvernamentale din România şi ale guvernării cu sprijinul parlamentar al acesteia s-au repetat de mai multe ori.

Cele mai evidente ţeluri politice ale coaliţiei care a câştigat alegerile din 1996 au fost integrarea în Uniunea Europeană (UE) şi intrarea în Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Cele două obiective erau în mare privite ca făcând parte din acelaşi mare proiect politic, şi anume recuplarea formală a României la Europa şi la Vest,

---

410 Ram, cap. * cit., p. 182; Csergo, art. cit., p. 10.

411 Ciprian-Călin Alionescu, „Parliamentary Representation of Minorities în Romania”, *Southeast European Politics, 5,* nr. 1 (2004), pp. 60-75, aici p. 63.

412 Camera Deputaţilor, „Grupul parlamentar al minorităţilor naţionale”, http://www.cdep.ro/pls/ parlam/structura2015.gp?idg=6 (ultima accesare, 3 martie 2021).

413 Dan Pavel şi lulia Huiu, *„Nu putem reuşi decât împreună”. O istorie analitică a Convenţiei Democratice, 1989-2000,* Polirom, Iaşi, 2003, pp. 319-322.

414 Tibor Toro, „Hungarian Minority Politics în Post-Socialist Romania: Interests, Strategies and Discourses”, *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies,* 10 (2016), pp. 79-106, aici pp. 91-94.

aşa-numita întoarcere la Europa. Astfel, chiar dacă terapia de şoc aleasă de noul guvern filoeuropean şi filoocidental „a aruncat economia în vrie”, generând „o tragedie socială” şi „un dezastru macroeconomic”, România s-a aruncat cu capul înainte pe calea integrării în UE[415]. Invitaţia oficială de a deschide negocierile de accedere a venit în 1999[416]. Ulterior, întoarcerea la guvernare în 2000 a foştilor comunişti, rebranduiţi de această dată ca un partid apropiat de social-democraţia de tip „a treia cale”, nu a schimbat calea politică instituită de fostul guvern. Accederea în NATO a avut loc în 2004, în timpul guvernării Adrian Năstase. Proiectul şi procesul integrării în UE, integrare ce a avut loc în cele din urmă în 2007, au salvat într-o primă fază de la implozie proiectul (neo)liberal din România, continuat apoi şi consolidat după alegerile din 2004, câştigate de o coaliţie liberal-conservatoare, gata să continue implementarea unor reforme neoliberale radicale [417]. Guvernările post-2007 şi insti- tuţionalizarea şi hegemonizarea luptei împotriva corupţiei, care a avut loc în special din 2007 încoace, nu au atentat în vreun fel la proiectul europenizant, ba din contră, i-au întărit presupusa auto suficienţă.

Asimilarea standardelor cu privire la drepturile minorităţilor a fost multă vreme înţeleasă drept o componentă *sine qua non* a aşa-numitei întoarceri la Europa, parte din pachetul simbolic, ideologic şi legislativ care trebuia să fie îmbrăţişat (chiar dacă nu întotdeauna cu entuziasm) pentru a facilita şi a consfinţi această întoarcere şi pentru ca România să devină stat membru al UE. în 1993-1994, autorităţile române au aprobat oficial protecţia minorităţilor pe baza principiilor Recomandării 1201 a Consiliului Europei, pentru ca ţara să poată deveni membră a organizaţiei europene. Prima cooptare la guvernare a UDMR, „care a făcut posibile ulterioare reforme semnificative, s-a petrecut probabil în parte având în vedere obiectivul României de a deveni membră UE”[418]. Prin intermediul diferitelor mecanisme aflate la dispoziţia sa, Consiliul

415 Vezi Cornel Ban, „From Cocktail to Dependence: Revisiting the Foundations of Dependent Market Economies”, *GEGI Working Paper,* 2 decembrie 2013, p. 7, https://www.bu.edu/ pardeeschool/files/2014/11/Dependent-market-economy-Working-Paper.pdf (ultima accesare, 3 martie 2021); *idem, Dependenţă şi dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc,* trad, de Ciprian Şiulea, Tact, Cluj-Napoca, 2014, pp. 160-167.

416 David Phinnemore, „And We’d Like to Thank... Romania’s Integration în the European Union”, *Journal of European Integration,* 32, nr. 3 (2010), pp. 291-308, aici p. 292.

417 Ban, „From Cocktail to Dependence”, p. 7.

418 Ram, cap. cit., p. 188.

Europei a abordat adeseori critic rasismul antirom din România[419]. în acest context, începând cu a doua jumătate a anilor 1990, chestiuni cu privire la discriminarea minorităţii rome din România au început să primească tot mai multă atenţie, cel puţin la nivel discursiv[420].

Aşadar, principalele impulsuri în direcţia unor schimbări legislative concrete la nivelul politicii româneşti cu privire la minorităţi şi al altor domenii conexe au fost direct legate de obiectivul politic de aderare la UE şi de cerinţele pe care acest obiectiv le implica. Aderarea la UE depindea (şi) de îndeplinirea aşa-numi- telor „Criterii de la Copenhaga", care includeau în mod expres şi clauze cu privire la protecţia şi drepturile minorităţilor. Toate acestea au însemnat că, de la o poziţionare mai degrabă naţionalistă la începutul anilor 1990, autorităţile române şi-au schimbat încet abordarea, spre acomodarea cerinţelor şi nevoilor minorităţilor, influenţate şi condiţionate de aşa-numitul proces de „europenizare"[421]. De la începutul anilor 1990 până în 1996, politica românească cu privire la minorităţi a fost caracterizată de inerţie, care a luat forma „rezistenţei la schimbare ori chiar a lipsei schimbării sau chiar a rezistenţei faţă de schimbările cerute de UE"; a urmat apoi o a doua perioadă, din 1996 până în 2000, „caracterizată de un mix de schimbare şi de transformare în conformitate cu condiţionalităţile UE"; apoi, cea de-a treia perioadă, începând cu anul 2000, era interpretată în 2004 de poli- tologa Ana Maria Dobre „drept începutul unei transformări a contextului politic şi a politicilor relevante alese" pentru a fi urmate. Această din urmă periodizare poate fi extinsă cel puţin până la momentul 2007, anul în care România s-a integrat oficial în UE. în esenţă, autorităţile române au satisfăcut anumite cereri

419 *Ibidem,* p. 187.

420 *Ibidem,* p. 182.

421 Ana Maria Dobre, „The Europeanisation of the Romanian Minority Rights Policy: Misfit, Change and Controversies", *Studia Politica. Romanian Political Science Review,* 4, nr. 3 (2004), pp. 631-666, aici p. 646.

cu privire la politicile de protecţie a minorităţilor, în special la presiuni externe legate de integrarea în UE în particular ori în „structurile euroatlantice în general, şi pentru a-şi dovedi astfel identitatea politică europeană şi occidentală.

Stimulentele aflate la baza acomodării unora dintre doleanţele cele mai importante ale reprezentanţilor minorităţii maghiare, incluzând cereri cu privire la chestiuni precum utilizarea limbii maghiare în învăţământ şi în administraţia publică, şi legislaţia antidiscriminare, au fost aşadar o componentă importantă a procesului de integrare europeană[422]. Paşii efectuaţi pentru a aborda problemele întâmpinate de populaţia romă, chit că timizi şi în general lipsiţi de orice urmă de aplomb, entuziasm ori real interes, au fost şi ei legaţi de acelaşi proces. Astfel, „schimbarea dramatică" pe care a implicat-o accederea în UE „a afectat" decisiv „dinamica naţionalismului şi a drepturilor minorităţilor" în România[423]. Presiunile şi criteriile politice asociate cu integrarea europeană în ceea ce priveşte drepturile minorităţilor au contribuit aşadar la importante schimbări legislative şi de politici publice configurate în teorie pentru a facilita dezvoltarea identităţilor minoritare[424]. Ca urmare a seriei de măsuri din anii 2000 având drept obiectiv acomodarea minorităţilor naţionale şi luând în considerare complexitatea acestor măsuri, la sfârşitul primei decade a mileniului al treilea România era în mod optimist văzută ca ocupând o poziţie importantă pe scena internaţională în această privinţă, transformându-se dintr-un elev în pericol de corigenţă, „rămas în urmă", în „lider"[425].

Au existat totuşi şi voci care au sugerat că condiţionalităţile pe care procesul de integrare europeană trebuia să le implice au fost mai mult decât o dată trecute cu vederea în relaţia României cu UE[426]. Mai mult,

422 Ram, cap. cit., p. 183.

423 Brian G. Smith, „Ethnonationalism as a Source of Stability în the Party Systems of Bulgaria and Romania: Minority Parties, Naţionalism, and EU Membership", *Naţionalism and Ethnie Politics,* 22, nr. 4 (2016), pp. 433-455, aici p. 433.

424 Melanie H. Ram, „Democratization through European Integration: The Case of Minority Rights în the Czech Republic and Romania", *Studies în Comparative International Development,* 38, nr. 2 (2003), pp. 28-56; Gwendolyn Sasse,"National Minorities and EU Emargement: Externai or Domestic Incentives for Accommodation?", în John McGarry şi Michael Keating (eds.), *European Integration and the Nationalities Question,* Routledge, Londra, 2006, pp. 64-84.

425 Levente Salat, „Regimul minorităţilor naţionale din România şi contextul internaţional al acestuia", în *idem* (ed.), *Politici de integrare a minorităţilor naţionale din România. Aspecte legale şi instituţionale într-o perspectivă comparată,* Fundaţia CRDE, Cluj-Napoca, 2008, pp- 9-29, aici p. 9; Ram, „Romania: From Laggard to Leader?".

426 Pbtnnemore, art. cit.

în ciuda acestei aparente acomodări a intereselor minorităţilor în România, discursurile şi politicile antimaghiare şi antirome au continuat pe alocuri să-şi facă simţită prezenţa, atât pe plan local, cât şi la nivel naţional. Optimismul liberal vizibil în analizele efectuate la sfârşitul anilor 2000 şi începutul anilor 2010 pare să fi fost întru câtva prematur, chiar dacă voci care subliniază „spectaculosul regim minoritar” ce funcţionează în România au continuat şi continuă să fie auzite[427]. După accederea în UE, presiunile cu privire la politicile despre minorităţi au scăzut de fapt în intensitate şi pentru că nu mai există practic nicio pârghie politică ori instituţională în această privinţă. Aceasta ar putea explica şi de ce strategia udemeristă s-a îndepărtat tot mai mult de încercările de a exercita presiuni pe plan internaţional[428]. Problemele cu care se confruntă populaţia romă sunt departe de a fi rezolvate. Prejudecăţile şi discriminarea instituţionalizate continuă să caracterizeze în mod substanţial statutul social şi economic al romilor. Absenţa unei organizaţii solide care să îndeplinească funcţia de reprezentant politic care să vorbească în numele romilor joacă de asemenea un rol în această privinţă[429]. Astfel, integrarea romilor a rămas în continuare pe mai multe paliere mai degrabă un eşec decât un succes[430]. Rasismul antirom iese la suprafaţă constant şi capătă forme din ce în ce mai îngrijorătoare.

Maghiarii şi romii sunt grupurile minoritare cele mai numeroase din România, fapt care explică de ce s-au aflat şi continuă să se afle în centrul dezbaterilor şi al politicilor cu privire la minorităţi din România post-1989. Conform rezultatelor oficiale ale recensământului din 2011, în România trăiesc înjur de 1.200.000 de maghiari, aproximativ 6,5% din populaţia ţării. La acelaşi recensământ, aproximativ 620.000 de cetăţeni români s-au declarat romi, reprezentând aşadar în jur de 3,3% din populaţia României[431].

427Levente Salat şi Csaba Zoltán Novák, „Ethnicity, Nationalism, and the Minority Regime”, în *Post-Communist Romania at Twenty-Five: Linking Past, Present and Future,* Lavinia Stan şi Diana Vancea (eds.), Lexington Books, Lanham, 2015, pp. 63-85, aici p. 63.

428Tamás Kiss şi István Gergő Székely, „Shifting Linkages în Ethnic Mobilization: The Case of RMDSZ and the Hungarians în Transylvania”, *Nationalities Papers,* 44, nr. 4 (2016), pp. 591-610, aici p. 606.

429Nuray Ibryamova, „European Union political conditionality and minority rights: compliance în Bulgaria and Romania”, *The International Journal of Human Rights,* 17, nr. 3 (2013), pp. 350-367.

430Gabor Fleck şi Cosima Rughiniş (eds.), *Come Closer: Inclusion and Exclusion of Roma în Present- Day Romanian Society,* Human Dynamics, Bucureşti, 2008; Ibryamova, art. cit.

431Institutul Naţional de Statistică, „Recensământul populaţiei şi al locuinţelor

Studiile cu privire la politicile despre minorităţi şi care adesea se apleacă asupra celor două cazuri mai sus menţionate arată că dimensiunea europeană trebuie să fie luată în considerare ca un câmp analitic în sine în cadrul cercetărilor despre chestiuni cu privire la minorităţi în Europa Centrală şi de Est post-1989. Conform acestor studii, cadrul teoretic dezvoltat de Rogers Brubaker, aşa-numitul „triunghi analitic”, poate fi rafinat[432]. Concret, nexul triadic constând din statul-
naţiune, statul de neam şi minoritatea — conceptualizate drept câmpuri politice strâns legate între ele şi care dezvoltă relaţii procesuale unele cu celelalte — ar trebui să fie extins într-un nex cvadratic, prin adăugarea câmpului „europe- nizare/vesticizare”în peisajul analitic. Acest din urmă câmp dă seamă de relevanţa organizaţiilor internaţionale deja menţionate, şi anume în special Consiliul Europei şi, de la finele anilor 1990 încoace, Uniunea Europeană[433]. Mai mult, în cazul romilor, în absenţa unui stat de neam care să facă lobby în numele lor, putem vorbi de fapt de o triadă analitică, doar că aceasta a fost constituită de interacţiunile şi întrepătrunderile dintre câmpul statului român, cel al minorităţii rome din România şi câmpul „europenizării/vesticizării”, care include în principiu instituţii europene, dar şi alte state membre europene.

Totodată, cercetările care se apleacă asupra rolului Germaniei ca un stat de neam pentru minorităţile germane din ţările din Europa Centrală şi de Est, mai cu seamă după căderea socialismului de stat, au remarcat şi ele relaţia de întrepătrundere dintre politicile germane cu privire la minorităţile germanofone şi procesul de europenizare din ţările în cauză:

> Democratizarea fostelor societăţi comuniste în Europa Centrală şi de Est a deschis noi oportunităţi pentru politicile germane cu privire la minorităţile externe. Posibilităţi mai mari de sprijin pentru minorităţile germane în statele-gazdă, nevoia unui astfel de sprijin pentru a opri exodul masiv al etnicilor germani şi interesul autentic al fostelor state comuniste pentru a-şi ameliora relaţia cu Germania,

---

2011. Rezultate definitive. Tabelul 7 (stânga). Populaţia stabilă pe sexe, după etnie – categorii de localităţi, macroregiuni, regiuni de dezvoltare şi judeţe”, http://www.rpl2011.djsct.ro/inceputj.php?cod= 9&codj=0 (ultima accesare, 3 martie 2021).

432 Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question în the New Europe,* Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 55-76.

433 David J. Smith, „Framing the National Question în Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus?”, *Ethnopolitics,* 2, nr. 1 (2002), pp. 3-16.

care era văzută drept o bornă importantă pe drumul către accederea în UE şi în NATO, s-au comple- mentat într-un mod unic[434].

Aceasta înseamnă că accentul pus pe procesul de europenizare, adică pe „întoarcerea la Europa” ca proiect tradus prin integrarea politică în UE, cu reverberaţii şi efecte atât la nivelul politicilor şi discursurilor despre minorităţi, cât şi la nivelul politicilor şi discursurilor identitate, este legitim când ne uităm la reprezentările minorităţii germane în România post-1989.

5.2. Tratatul româno-german privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa

Căderea regimului ceauşist şi schimbările politice pe care aceasta le anunţa au dat semnalul ivirii unor oportunităţi noi pentru ca minorităţile etnice din România să se organizeze şi să fie reprezentate politic[435]. Astfel, încă de la sfârşitul lui decembrie 1989, elitele germane din România au profitat de primele semne ale schimbării de regim pentru a înfiinţa o organizaţie menită să reprezinte minoritatea[436]. Celeritatea cu care s-au organizat germanii din România, în primul rând saşii transilvăneni, poate fi înţeleasă şi luând în considerare bogata tradiţie politică şi instituţională a comunităţii. Mai mult, având în vedere politicile de românizare urmate de autorităţile române în ultimele decenii ale socialismului de stat, precum şi procesul de emigraţie a germanilor din România către Republica Federală aflat în plină desfăşurare, impulsul de a crea o organizaţie care să-i reprezinte pe germanii din România poate fi văzut ca o încercare de a răspunde tendinţelor naţionaliste ce impregnau o parte semnificativă a vieţii sociale şi politice româneşti de la finele lui 1989 şi începutul lui 1990[437].

434 Karl Cordell şi Stefan Wolff, „Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe”, *Nationalities Papers,* 35, nr. 2 (2007), pp. 289-315, aici p. 309; vezi şi Stefan Wolff, „The Impact of Post-Communist Regime Change and European Integration on Ethnic Minorities: The «Special» Case of Ethnic Germans în Eastern Europe”, în John McGarry şi Michael Keating (eds.), *European Integration and the Nationalities Question,* Routledge, Londra, 2007, pp. 139-168.

435 Nándor Bárdi, Attila Gidó şi Csaba Zoltán Novak (eds.), *Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România: 1989-1990,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2014.

436 Ciobanu, cap. cit., p. 303.

437 Josef Christoph Karl, „Die Minderheitenorganisation Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (DFDR)/Forumul Democrat al Germanilor din România

Pe fondul experienţelor de guvernare autoritară de sub regimul Ceauşescu, obiectivele de participare ale Forumului Democrat al Germanilor din România au fost enumerate în 1990 într-un memorandum trimis Consiliului Frontului Salvării Naţionale[438]. în contextul destrămării comunităţilor germanilor din România, care se petrecea la acel moment, întrebarea fundamentală era dacă constituirea Forumului reprezenta o „perspectivă de viitor” sau o „conjurare a trecutului”. Răspunsul se află probabil undeva la mijloc[439]. Amplele propuneri avansate de Forum în ianuarie 1990 tinteau la anularea măsurilor de asimilare ce fuseseră luate în ultimele decenii ale socialismului de stat. Concret, Forumul pleda pentru dreptul la autodeterminare în chestiuni culturale, dorea să aibă un cuvânt de spus în politica educaţională (atât la nivel preuniversitar, cât şi la nivel universitar), voia introducerea istoriei germanilor din România ca subiect de studiu în şcolile de limbă germană, înfiinţarea în Sibiu şi Timişoara a unor institute culturale pentru minoritatea germană, subsidii de stat pentru prezervarea culturii şi identităţii germane în România, folosirea toponimelor germane în media de limbă germană, reintroducerea programului în limba germană la televiziunea de stat şi, nu în cele din urmă, revânzarea către vechii proprietari a proprietăţilor expropriate ce aparţinuseră membrilor minorităţii germane[440]. Prin aceste măsuri, fondatorii Forumului intenţionau să riposteze împotriva consecinţelor naţionalismului de stat de dinainte de 1989 şi să instaureze un cadru pentru prezervarea şi dezvoltarea unei vieţi sociale, culturale şi economice germane în România.

Insă procesul de emigraţie a germanilor din România către Republica Federală Germania luase deja avânt în momentul în care socialismul de stat s-a prăbuşit în România. Imediat după schimbarea de regim din 1989-1990, dilema care continua să caracterizeze

(FDGR) seit 1989: Politisches Subjekt oder Objekt”, *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften,* 16 (mai 2006), http://www.inst.at/trans/16Nr/14_6/karll6.htm (ultima accesare, 3 aprilie 2021); vezi şi Josef Christoph Karl, „Ethnie Minorities between Political Participation and Cultural Representation în Post-Communist Romania with a Special Focus on the Democratic Forum of the Germans în Romania (DFDR/FDGR)”, teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, 2011.

438„Wir wollen selbst bestimmen können. Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien zur Verbesserung unserer Lage”, *Hermannstädter Zeitung, 5* ianuarie 1990.

439Paul Philippi, „Subjekt sein und mitbestimmen: Zwanzig Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2010, pp. 23-26, aici p. 23.

440 „Wir wollen selbst bestimmen”.

diferitele poziţii politice şi ideologice prezente în interiorul comunităţii germane din România era rămânerea ori plecarea din ţară, chiar dacă acum posibilitatea unei întoarceri era şi ea mult mai pregnantă[441]. Dintre cele trei opţiuni, a doua a fost cea aleasă de o majoritate covârşitoare a germanilor din România. în 1990-1991, aproximativ 150.000 de etnici germani din România au migrat către Germania[442]. Această plecare în masă a germanilor din România spre Republica Federală a fost legată şi de atmosfera naţionalistă din România şi de neîncrederea faţă de noile autorităţi române. Luând în considerare faptul că acestea erau văzute drept deopotrivă naţionaliste şi (neo)comuniste, percepţia dominantă era că se încerca perpetuarea fostului regim. Trebuie subliniat însă şi faptul că, în contextul crizei economice foarte grave din regiune, la începutul anilor 1990 a avut loc o emigraţie masivă a cetăţenilor din România (şi a est-euro- penilor în general) către Europa de Vest, indiferent de etnie.

în acest context, Forumul se afla într-o situaţie spinoasă. Emigraţia în masă a germanilor din România putea foarte uşor să pună sub semnul întrebării însăşi existenţa organizaţiei abia înfiinţate. Din moment ce orice organizaţie există
datorită membrilor săi, iar membrii săi erau etnicii germani din România, sprijinind emigraţia, Forumul ar fi sprijinit în fapt diminuarea către minimum a numărului de membri şi totodată a bazinului potenţial de votanţi. Cu cât plecau mai mulţi germani, cu atât Forumul era sortit să semene cu o „conjuraţie a trecutului” fără cine ştie ce perspective pentru viitor. Prin urmare, Forumul a fost încă de la început o organizaţie al cărei scop era mai degrabă cel de a crea stimulente pentru etnicii germani care doreau să rămână în România, chiar dacă acest lucru putea însemna la începutul anilor 1990 autoplasarea într-o poziţie delicată în raport cu ceea ce părea că majoritatea germanilor din România îşi doreşte. în esenţă, pentru ca existenţa unei organizaţii a minorităţii germane în cadrul statului naţional român să aibă sens pe termen lung, era de aşteptat ca reprezentanţii germanilor reuniţi în

441Anneli Ute Gabanyi, „Bleiben, gehen, wiederkehren? Zur Lage der deutschen Minderheit în Rumänien”, *Südosteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsforschung,* 40 (1991), pp. 493-517.

442Vezi cifrele oficiale germane cu privire la emigraţia germană din Europa de Est în Republica Federală, din anii 1950 până în 2000, pe ţări, în Daniel Levy, „Integrating Ethnie Germans în West Germany: The Early Postwar Period”, în David Rock şi Stefan Wolff (eds.), *Coming Home to Germany? The Integration of Ethnie Germans from Central and Eastern Europe în the Federal Republic,* Berghahn Books, New York, Oxford, pp. 19-37, aici pp. 33-34, tabelele 1.3 şi 1.4.

cadrul Forumului să sprijine alternativa rămânerii în ţară şi să susţină dezvoltarea unei culturi săseşti şi şvăbeşti în România, sub egida libertăţilor nou-dobândite. În acelaşi timp însă, germanii din România care aveau geamantanele deja făcute se aşteptau ca reprezentanţii minorităţii germane să facă tot posibilul pentru a facilita emigraţia. Forumul era astfel perceput de mulţi dintre cei în numele cărora voia să vorbească în România drept o instituţie menită să faciliteze eliberarea de vize pentru Germania, o reprezentare în răspăr cu faptul că Forumul – sau cel puţin unii dintre liderii săi – voia în special să sprijine minoritatea germană *în* România[443]. Astfel, germanii care doreau să părăsească România aveau dificultăţi în a percepe Forumul drept o organizaţie ce le reprezenta cu adevărat interesele[444].

La începutul anului 1990, noul preşedinte al României, Ion Iliescu, se arăta încrezător că germanii vor putea să-şi trimită reprezentanţii în Parlament fără să facă uz de prevederea discriminării pozitive pentru minorităţi. Intr-una din sesiunile din martie 1990 ale Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională, în care se discuta chestiunea reprezentării parlamentare a minorităţilor etnice chiar şi fără atingerea pragului electoral de 20.000 de voturi, Ion Iliescu îi sugera lui Florin Cioabă, reprezentantul unei organizaţii a romilor, că această prevedere nu ar avea de ce să se aplice romilor, maghiarilor ori germanilor: „Domnule Cioabă, noi discutăm art. 4 şi nu se pune problema pentru romi, maghiari şi germani, se pune probabil problema pentru nouă uniuni: sârbă, dar cred că şi aici s-ar putea rezolva, elenă, slovacă-cehă, turcă, lipoveni, ucraineni, bulgară, armeană şi evreiască”[445]. Se presupunea că atât mărimea, cât şi mobilizarea politică a minorităţii germane vor permite reprezentanţilor acesteia să capete numărul de voturi necesar ca să treacă pragul pentru partidele politice. Cu toate acestea, când votanţii s-au prezentat în fapt la urne, realitatea s-a dovedit a fi o alta. Rezultatele alegerilor din mai 1990 au scos la iveală absenţa marcantă a unei mobilizări politice germane concertate. Forumul a primit doar 38.768 de voturi pentru Camera Deputaţilor şi

443 Karl Ludwig Lupşiasca, „Was kann das Forum?”, *Zugänge,* 14 (1993), pp. 70-73, aici p. 73.

444 Mathias Durst, „Initiativgruppe Auswanderer, gegründet am 15. Januar 1990 în Großscheuern”, *Zugänge,* 14 (1993), pp. 43-45. .

445 „Sesiunea Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională din zilele de 9, 10, 13 şi 14 martie 1990”, *Monitorul Oficial al României. Şedinţele Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională,* 16 martie 1990.

19.105 pentru Senat[446]. Cei mai mulţi dintre germanii din România erau probabil mai preocupaţi să-şi organizeze plecarea şi să încerce să-şi imagineze şi să-şi construiască un viitor în Republica Federală Germană. Conform istoricului şi diplomatului Josef Karl, printre factorii adiţionali care au împiedicat Forumul să aibă un rezultat bun la alegerile din 1990 se numără absenţa unui birou în Bucureşti, precum şi eşecul de a câştiga încrederea şvabilor bănăţeni, care percepeau Forumul ca fiind o instituţie „săsească”[447].

în teorie, atât statul român, cât şi statul german au încercat să se opună febrei migratorii de care erau cuprinşi germanii din România. Ministrul german de Externe, Hans-Dietrich Genscher, a efectuat o vizită oficială în România în ianuarie 1990[448]. în discursul adresat mulţimii adunate în Sibiu în 16 ianuarie 1990, Genscher a recunoscut responsabilitatea statului german cu privire la situaţia minorităţii germane din România, afirmând că răspunderea guvernului federal german ţine de a face tot posibilul pentru a îmbunătăţi situaţia celor care doresc să rămână în România, dar şi a celor care s-au decis să se mute în Germania. Cu această ocazie, Genscher a promis că porţile Germaniei vor rămâne întotdeauna deschise celor care doresc să emigreze, probabil sperând astfel (zadarnic) că va stăvili eventuala migraţie în masă a germanilor din România[449].

Vizita lui Hans-Dietrich Genscher a fost urmată la 24 ianuarie 1990 de înfiinţarea unui comisii în Sibiu menite să comunice direct cu cancelarul german şi astfel să abordeze cu celeritate chestiunile cu privire la minoritatea germană din România în numele guvernului de la Bonn[450]. Autorităţile române încercau în parte să facă paradă de disponibilitatea de a acorda o atenţie particulară chestiunilor cu privire la minoritatea germană. Primul premier postdecembrist, Petre Roman, a înfiinţat o Comisie Guvernamentală pentru Stabilizarea Minorităţii Germane din România, care, chit că mai degrabă ineficientă, a fost nominal activă vreme de doi ani. Totodată însă, conceptul de „stabilizare” era privit cu scepticism în interiorul Forumului: „Purtătorii de cuvânt din cadrul Forumului au subliniat întotdeauna că este prea

446 Cristian Preda, „Partide, voturi şi mandate la alegerile din Romania (1990-2012)”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review,* 13, nr. 1 (2013), pp. 27-110, aici p. 70.

447 Karl, „Die Minderheitenorganisation”; *idem,* „Ethnie Minorities”.

448 Ciobanu, cap. eit., p. 308.

449 Ansprache des Aussenministers”, *Hermannstädter Zeitung,* 19 ianuarie 1990.

450 Philippi, art. cit., p. 24.

târziu pentru o «stabilizare» a situaţiei de la faţa locului şi că acum ar trebui să fie mult mai mult vorba de încurajarea restului minorităţii să purceadă la un nou început”[451].

Având în vedere numeroasele dificultăţi înregistrate în cadrul general al politicii româneşti a minorităţilor la începutul anilor 1990, germanii din România şi reprezentanţii lor nu aveau deosebite motive de optimism în ceea ce priveşte viitorul lor în România. Violentele conflicte interetnice româno-maghiare care au avut loc în Târgu Mureş în martie 1990, violenţele şi mineriadele din 1990 şi 1991 au contribuit la instaurarea unei atmosfere mai degrabă pesimiste. Mai mult, perpetua amânare a dezbaterilor parlamentare cu privire la legea minorităţilor şi absenţa unor investigaţii oficiale cu privire la migraţia germanilor în timpul regimului lui Nicolae Ceauşescu, precum şi dificultăţile întâmpinate de etnicii germani în accesarea unor eventuale reparaţii sugerau că hăul dintre scopurile şi obiectivele germanilor din România şi poziţia îmbrăţişată de autorităţile române se adâncea tot mai mult. în mai 1990, imediat după primele alegeri postcomu- niste, Forumul a emis o declaraţie oficială în care afirma, printre altele, că aşteptările pe care le avea în decembrie 1989 fuseseră îndeplinite doar într-o foarte mică măsură[452].

Pe acest fundal a avut loc o importantă apropiere româno-germană la nivel politic, materializată în 1992 prin semnarea Tratatului româno-german privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa. A fost primul tratat bilateral încheiat de autorităţile române după 1989 care a inclus prevederi şi garanţii cu privire la drepturile indivizilor aparţinând unei minorităţi, două dintre articolele sale tratând în mod direct minoritatea germană din România. în Preambul este menţionat explicit că „minoritatea germană din România a adus şi aduce în continuare o contribuţie valoroasă şi inconfundabilă la viaţa societăţii româneşti”, pe baza căreia reprezintă „o punte firească de legătură între cele două popoare”. „Dorinţa de a păstra viabilă această contribuţie istorică, spre binele comun” era şi ea parte integrantă a logicii aflate la baza Tratatului, aşa cum era exprimată în Preambul[453].

451 Paul Philippi, „Ziele der Forumsgründung 1989. Eine Retrospektive”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2002, pp. 19-28, aici pp. 23-24.

452 „Erklärung des Demokratischen Forums der Deutschen în Rumänien 9. Juli 1990”, *Zugänge,* 14 (1993), p. 46.

Tratatul continuă să furnizeze cadrul general ce guvernează relaţiile bilaterale româno-germane şi politicile cu privire la etnicii germani care trăiesc în România.

Articolele 15 şi 16 privesc în mod direct şi explicit minoritatea germană din România. Conform articolului 15, standardele legale referitoare la protecţia minorităţilor funcţionând ca norme juridice în ceea ce priveşte tratamentul persoanelor aparţinând minorităţii germane sunt cele „cuprinse în documentul Reuniunii de la Copenhaga asupra dimensiunii umane a Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare, din 29 iunie 1990, precum şi în alte documente ale Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa". Statul român afirmă că va proteja identitatea persoanelor aparţinând minorităţii germane din România şi că va sprijini „menţinerea şi dezvoltarea în continuare a identităţii etnice, culturale, de limbă şi religioase, la adăpost de orice încercare de asimilare împotriva voinţei lor", ba chiar că „va proteja identitatea persoanelor aparţinând minorităţii germane din România şi va sprijini promovarea ei prin măsuri concrete". Mai mult, statul român se angajează să permită şi să faciliteze „măsurile de promovare din Republica Federală Germania în favoarea minorităţii germane din România". înainte de schimbarea de regim din 1989-1990, o astfel de clauză ar fi fost cu siguranţă percepută şi respinsă drept o încercare de ingerinţă în afacerile interne ale României. Tratatul a marcat astfel o schimbare evidentă în abordarea românească cu privire la relaţia cu Republica Federală Germană. Totodată, având în vedere că acesta a fost doar unul dintr-o serie mai largă de acorduri similare încheiate între Germania şi unele ţări est-europene, Tratatul a consolidat interesul german particular pentru Europa de Est, putând astfel să fie situat în continuitate directă cu vest-germana *Ostpolitik* iniţiată la finele anilor 1960, în timpul guvernării social-democratului Willy Brandt[454].

în tonul Tratatului se întrevede o reală deschidere a statului român cu privire la minoritatea germană, deschidere înscrisă într-un orizont europenizant evident. „Europa" este inclusă deja în titlul oficial al actului: „Tratatul între România şi Republica Federală Germania privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa din

454Cordell şi Wolff, art. cit. Semnarea Tratatului germano-român a venit după semnarea tratatului polono-german, care a inclus la rândul său clauze cu privire la promovarea drepturilor minorităţii germane în Polonia (dar şi ale germanilor de origine polonă din Republica Federală Germană, care nu sunt totuşi denumiţi „minoritate polonă"), într-un mod mai comprehensiv faţă de cazul româno-german. Unele dintre articolele din Tratatul româno-german sunt identice cu clauzele din tratatul polono-german. Pentru acesta din urmă, vezi Hans-Adolf Jacobsen şi Mieczyslaw Tómala (eds.), *Bonn-Warschau 1945-1991. Die deutsch-polnischen Beziehungen 1945-1991,* Verlag Wissenschaft und Politik, Köln, 1992, pp. 552-564.

21.04.1992”. Numeroase alte referinţe la Europa sunt presărate în întregul text. Preambulul plasează semnarea Tratatului în contextul mai larg creat de „schimbările istorice din Europa”, care încurajează cele două părţi „să întreprindă paşi hotărâţi pentru depăşirea definitivă a divizării Europei şi pentru crearea unei ordini juste şi durabile de pace în Europa”. Documentul afirmă responsabilitatea comună a celor două state „pentru edificarea unei noi Europe, libere şi unite prin drepturile omului, democraţie şi statul de drept”, precum şi „contribuţia creatoare a celor două popoare la moştenirea culturală comună a Europei”. În plus, Preambulul menţionează explicit aspiraţia României la „dobândirea calităţii de membru al Consiliului Europei”, precum şi „apropierea ei de alte instituţii europene”. Textul articolelor propriu-zise consolidează la rândul lor viziunea europeană şi europenizantă a Tratatului.

Conform paragrafului 1 din Articolul 15, normele juridice care urmează să fie aplicate de „părţile contractante” sunt reprezentate de „standardele privind protecţia minorităţilor cuprinse în documentul Reuniunii de la Copenhaga asupra dimensiunii umane a Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, din 29 iunie 1990”. Documentul Reuniunii de la Copenhaga includea clauze cu bătaie lungă cu privire la minorităţile naţionale[455]. La momentul respectiv, aceste clauze depăşeau prevederile internaţionale în vigoare în acest domeniu[456]. Făcând referire la acest lucru, unii analişti observau în fapt, la scurt timp după semnarea Tratatului, că s-ar putea ajunge la concluzia că statul român este dispus să acorde minorităţii germane din ţară nişte oportunităţi pe care le-ar nega minorităţii maghiare[457]. Diferenţele în tratamentul minorităţilor maghiară şi germană au fost remarcate şi de jurnalistul şi activistul politic sas Horst Weber, care nota cu acuitate că Tratatul a permis guvernului federal german să iniţieze măsuri şi programe în favoarea minorităţii germane din România:

---

455 „Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE”, Copenhaga, 29 iunie 1990, https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true (ultima accesare, 18 mai 2018).

456 Gabriel Andreescu, Valentin Stan şi Renate Weber, „Pactul de Stabilitate în Europa: interesele României”, *Studii internaţionale,* 1 (1995), pp. 5-11, aici p. 9; vezi şi Jane Wright, „The Protection of Minority Rights în Europe: From Conference to Implementation”, *International Journal of Human Rights,* 2, nr. 1 (1998), pp. l-31, aici p. 4.

457 Andreescu, Stan şi Weber, art. cit.; vezi şi Andrew Bell, art. cit., p. 501.

O astfel de „discriminare pozitivă” a unei minorităţi nu are grad de comparaţie în România. Celorlalte minorităţi şi respectivelor state de neam care au cerut drepturi similare – în special maghiarilor – li s-a explicat că ar fi o ingerinţă în afacerile interne ale României (o formulare dragă lui Ceauşescu).

Germanii din România pot doar să salute un astfel de tratament. Insă, dacă acesta nu este generalizat şi utilizat în raport cu toate minorităţile, putem doar să ajungem la concluzia că un interes conjunctural (având legătură cu relaţia cu marea putere europeană care este Germania) se află mai presus de empatia cu privire la minorităţi şi mai presus de simţul justiţiei[458].

Pe baza Tratatului a fost înfiinţată o comisie interguvernamentală mixtă româno-germană, ce se reuneşte cu regularitate pentru a discuta chestiunile cu privire la etnicii germani care trăiesc în România. Remarcabilă în raport cu reticenţa la amestecul statelor străine în afacerile interne, care continua totuşi să impregneze în mare parte viaţa politică românească la începutul anilor 1990, mai cu seamă la nivelul partidelor aflate la guvernare, este următoarea stipulare din Tratat: „România va permite şi va facilita măsurile de promovare din Republica Federală Germania în favoarea minorităţii germane din România”. Se poate astfel trage concluzia că autorităţile române au recunoscut oficial încă din 1992 că poziţia Germaniei ca stat de neam în raport cu minoritatea germană legitimează un anumit grad de implicare directă în viaţa socială, culturală, precum şi economică a cetăţenilor români de etnie germană.

Adrian Năstase, ministru al Afacerilor Externe la momentul semnării Tratatului bilateral româno-german, a publicat o lucrare în nu mai puţin de zece volume despre mandatul său la cârma ministerului, bazată în mod substanţial pe agenda ministerială din cei doi ani în cauză (iunie 1990 – noiembrie 1992). în al patrulea volum al lucrării găsim detalii despre prima vizită oficială în Germania, care a avut loc în aprilie 1991, cu care ocazie i-a întâlnit pe Hans-Dietrich Genscher, Horst Waffenschmidt şi Franz Kroppenstedt, cei din urmă fiind la acea vreme secretari de stat în Ministerul Federal de Interne[459]. în discuţia purtată cu acest prilej a fost abordat subiectul minorităţii germane din România, Năstase subliniind în mod expres interesul României ca

458Horst Weber, „Minderheitenverständnis, Minderheitenrechte und Minderheitenschutz în Rumänien”, *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 5-13, aici pp. 12-13.

459Adrian Năstase, *România după Malta. 875 de zile la Externe,* voi. IV: *1 martie – 30 aprilie 1991,* Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, pp. 311-325.

germanii să rămână în ţară. în acelaşi timp, el afirma că singura modalitate realistă de a-i convinge pe aceştia să nu părăsească România era creşterea nivelului de trai; în vederea îndeplinirii acestui obiectiv, Năstase căuta sprijin (financiar) din partea guvernului german[460]. Concluzionând că ar fi adecvată înfiinţarea unei comisii interguvernamentale care să se ocupe de minoritatea germană şi, prin proiecte comune, să încerce să îmbunătăţească nivelul de trai al acesteia, Năstase trasa contextul general şi posibilele implicaţii ale unei asemenea întreprinderi dintr-o perspectivă românească:

> o chestiune foarte importantă pentru noi este să explicăm că nu putem avea două viteze de democratizare, una pentru majoritate şi una pentru minorităţi. Noi am făcut un efort deosebit pentru un statut special etnicilor germani, deşi ne putem crea dificultăţi în zona altor etnii.
> Este clar că, dacă putem discuta deschis, în relaţiile noastre cu Ungaria problema minorităţii ungare are o dimensiune politică. Ceea ce stabilim cu dumneavoastră capătă valoare de precedent, şi pentru noi poate fi periculos.
>
> Cu toate acestea, am făcut eforturi deosebite, atât în ceea ce priveşte asigurarea învăţământului în toate formele, acceptând profesori din Germania, plus ideea unui consulat la Sibiu. Sunt elemente pe care le facem cu bună-credintă şi din dorinţa de a ajuta un proces .[70]

încheiat în 1992, Tratatul româno-german a fost semnat într-un moment în care autorităţile române erau aşadar peste măsură de sensibile în ceea ce priveşte chestiunea drepturilor minorităţilor, mai ales când era vorba de minoritatea maghiară. De pildă, încercările statului maghiar de a deschide un consulat în Cluj-Napoca sau presiunile în vederea înfiinţării, cu finanţarea statului român, a unei universităţi de limbă maghiară în acelaşi oraş erau văzute ca imixtiuni în afacerile interne ale României, fiind întâmpinate cu o opoziţie politică acerbă. Statul german a putut să deschidă consulate în Sibiu şi Timişoara încă din 1990, fără să întâmpine dificultăţi în această privinţă din partea oficialităţilor române, în timp ce consulatul maghiar din Cluj-Napoca a fost deschis abia în 1996.

În acest context, pe lângă declaraţiile lui Năstase din timpul negocierilor cu reprezentanţii autorităţilor germane, o afirmaţie a lui Traian Chebeleu, la acea vreme secretar de stat şi şef de cabinet în

460 *Ibidem,* pp. 317-319.

Ministerul de Externe, ulterior consilier al preşedintelui Ion Iliescu, ilustrează la rândul ei percepţiile diferite cu privire la minorităţi şi la potenţialele consecinţe politice ale relaţiilor cu acestea în interiorul societăţii române. Chestionat într-un interviu cu privire la statutul minorităţilor în România şi la eventualele similarităţi dintre Declaraţia Maghiaro-Rusă cu privire la Drepturile Minorităţilor Naţionale, emisă în noiembrie 1992, şi Tratatul româno-german, încheiat în aprilie 1992, Chebeleu a reacţionat în felul următor:

> Există, apoi, prevederile de natură practică în care sunt încurajate măsuri concrete din partea Guvernului german în menţinerea minorităţii germane şi sprijinirea ei în reorganizarea vieţii sociale, culturale, economice în noile condiţii din România. Această prevedere de natură practică are o bază obiectivă, după cum ştiţi, datorită unor politici şi cauze pe care nu este locul să le comentăm. Minoritatea germană s-a subtiat treptat în timp, încât a ajuns azi la mai puţin de o treime din cât era în ultimii ani premergători revoluţiei. Minoritatea germană îmbogăţeşte cultural şi în alte planuri – spiritual, politic chiar – viaţa românească. Există interesul nostru de a menţine şi a consolida minoritatea germană şi cultivarea tradiţiilor ei în România. Acesta este sensul prevederii practice în Tratatul cu Germania. în relaţiile cu Ungaria, problemele nu se pun în acelaşi fel nici principial, nici practic[461] [462].

Analistul politic Valentin Stan a fost primul care a atras atenţia asupra afirmaţiei lui Chebeleu, remarcând diferenţa ierarhică implicată[463]. Comentariile deja amintite ale lui Adrian Năstase, făcute în faţa unor reprezentanţi oficiali ai Republicii Federale Germane, ilustrează acelaşi tip de abordare, conform căreia minoritatea germană în România ocupă un loc special în peisajul etnic, fiind mai valoroasă decât celelalte grupuri minoritare şi mai ales decât minoritatea maghiară.

Tratatul româno-german este singurul tratat bilateral semnat de

461 *Ibidem,* p. 321.

462 Traian Chebeleu, „Statutul minorităţilor nu poate fi obiect de negociere”, interviu de Rodica Chelaru, *Meridian, 7* decembrie 1992. în ceea ce priveşte Declaraţia Maghiaro-Rusă, vezi „Declaration on the Principles Guiding the Co-operation between the Republic of Hungary and the Russian Federation Regarding the Guarantee of the Rights of National Minorities (November 11,1992)”, http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19921111-2.pdf (ultima accesare, 21 iunie 2018).

463 Valentin Stan, „Naţionalism şi securitate europeană: integrarea euro-atlantică a României”, *Studii internaţionale,* 1 (1995), pp. 26-46, aici p. 43.

autorităţile române ce recunoaşte dreptul altui stat de a pune în practică măsuri în favoarea unei minorităţi care trăieşte în România. Tratatul româno-bulgar, semnat în luna ianuarie a aceluiaşi an, nu include nicio referire la drepturile indivizilor care aparţin respectivelor minorităţi, în ciuda faptului că există o minoritate română în Bulgaria şi o minoritate bulgară în România[464]. Mai mult, tratatele româno-maghiar şi româno-ucrainian, semnate în 1996, respectiv 1997, două dintre cele mai contestate tratate bilaterale ratificate de statul român după 1989, vor include prevederi cu privire la minorităţi, însă acestea vor afirma cu tărie exclusiv obligaţiile statului pe al cărui teritoriu se află grupul minoritar de a pune în practică măsuri pentru protecţia şi promovarea identităţii acestuia[465]. Eventuale drepturi ale statului de neam în această privinţă nu sunt stipulate.

Preambulul Tratatului româno-ucrainean nu include nicio referire la minoritatea ucraineană din România sau la minoritatea română din Ucraina ori la contribuţia lor la cele două societăţi. Preambulul Tratatului româno-maghiar include o referire generală la faptul că „minorităţile naţionale constituie o parte integrantă a societăţii din statul în care trăiesc”, afirmând că protecţia lor este strâns legată de cooperarea şi pacea în Europa, fiind astfel „o parte componentă a protecţiei internaţionale a drepturilor omului”. Sublinierea rolului şi contribuţiei pozitive ale unei minorităţi denumite în mod expres poate fi găsită doar în Tratatul româno-german, unde „minoritatea germană” apare deopotrivă ca subiect (colectiv) istoric şi ca subiect contemporan capabil să-şi aducă activ contribuţia la societatea română, atât timp cât sunt create condiţiile necesare. Au existat şi alte tratate bilaterale încheiate de România în anii 1990 cu state din vecinătate, incluzând

464Gabriel Andreescu, *Naţiuni şi minorităţi,* Polirom, Iaşi, 2004, p. 149. Vezi „Legea nr. 74 din 17 iulie 1992 pentru ratificarea Tratatului de prietenie, colaborare şi bună vecinătate dintre România şi Republica Bulgaria. Textul actului publicat în M.Of. nr. 174/23 iul. 1992”, http:// www.monitoruljuridic.ro/act/tratat-din-27-ianuarie-1992-de-prietenie-colaborare-şi-buna- vecinatate-intre-romania-şi-republica-bulgaria-emitent-parlamentul-publicat-n-31002.html (ultima accesare, 20 mai 2018).

465„Legea nr. 129/1997 pentru ratificarea Tratatului cu privire la relaţiile de bună vecinătate şi cooperare dintre România şi Ucraina, semnat la Constanţa la 2 iunie 1997”, http://www.dri. gov.ro/lege-nr-1291997-pentru-ratificarea-tratatului-cu-privire-la-relatiile-de-buna-vecinatate- şi-cooperare-dintre-romania-şi-ucraina-semnat-la-constanta-la-2-iunie-1997/ (ultima accesare, 20 mai 2018); „Tratatul de bază. Tratat de înţelegere, cooperare şi bună vecinătate între România şi Republica Ungaria”, http://www.monitoruljuridic.ro/act/tratat-din-16-septembrie- 1996-de-intelegere-cooperare-şi-buna-vecinatate-intre-romania-şi-republica-ungara-emitent- parlamentul-publicat-n-39628.html (ultima accesare, 22 august 2020).

referiri la minorităţi şi la drepturile minorităţilor, precum Tratatul româno-iugoslav (sârb), Tratatul româno-croat, Tratatul româno-polonez ori Tratatul româno-slovac. Insă niciunul dintre aceste tratate bilaterale semnate de reprezentanţii autorităţilor române nu cuprinde vreo clauză asemănătoare cu cea din Articolul 16, paragraful 1 al Tratatului româno-german, ce recunoaşte în mod distinct faptul că Republica Federală Germania este îndreptăţită să acţioneze ca stat de neam în raport cu minoritatea germană din România. Tratatul româno-croat şi cel româno-slovac includ fiecare o clauză conform căreia „dreptul de asociere al persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale” nu trebuie să fie utilizat împotriva intereselor celeilalte părţi[466]. O clauză subliniind obligaţia persoanelor aparţinând grupului minoritar de a fi loiale statului ale cărui cetăţeni sunt este inclusă în tratatele româno-ucrainean, româno-slovac, româno-croat. în schimb, conform Tratatului româno-german, măsurile convenite de cele două state pentru „a asigura menţinerea minorităţii germane” şi reorganizarea „vieţii ei sociale, culturale şi economice” trebuie să fie „concepute şi înfăptuite încât să nu lezeze drepturile altor cetăţeni români”.

Relaţiile dintre state sunt în mare parte utilitariste, discursurile cu privire la „prietenie” ori altele asemenea funcţionând mai degrabă ca „un instrument de relaţii publice şi propagandă”[467]. Analiza atentă a

466„Legea nr. 79 din 22 septembrie 1994 pentru ratificarea Tratatului privind relaţiile de prietenie şi colaborare dintre România şi Republica Croaţia, încheiat la Bucureşti la 16 februarie 1994. Textul actului publicat în M.Of. nr. 273/27 sep. 1994”, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck. htp_act_text?idt=14545 (ultima accesare, 20 mai 2018); „Legea nr. 28 din 24 mai 1993 pentru ratificarea Tratatului cu privire la relaţiile prieteneşti şi la cooperarea dintre România şi Republica Polonă, încheiat la Bucureşti la 25 ianuarie 1993. Textul actului publicat în M.Of. nr. 112/31 mai 1993”, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=13734 (ultima accesare, 20 mai 2018); „Legea nr. 112/1996 pentru ratificarea Tratatului cu privire la relaţiile de prietenie, bună vecinătate şi cooperare dintre România şi Republica Federală Iugoslavia, semnat la Belgrad la 16 mai 1996”, http://www.dri.gov.ro/lege-nr-1121996-pentru-ratificarea- tratatului-cu-privire-la-relatiile-de-prietenie-buna-vecinatate-şi-cooperare-dintre-romania-şi-republica-federala-iugoslavia-semnat-la-belgrad-la-16-mai-1996/ (ultima accesare, 20 mai 2018); „Legea nr. 10 din 7 martie 1994 pentru ratificarea Tratatului privind relaţiile de prietenie şi colaborare dintre România şi Republica Slovacă, încheiat la Bratislava la 24 septembrie 1993. Textul actului publicat în M.Of. nr. 64/11 mar. 1994”, http://www.cdep.ro/pls/legis/ legis_pck.htp_act_text? idt=14266 (ultima accesare, 20 mai 2018).

467Heather Devere, Simon Mark şi Jane Verbitsky, „A History of the Language of Friendship în Internaţional Treaties”, *InternaţionalPolitics,* 48, nr. 1 (2011), pp. 46-70, aici p. 65.

limbajului tratatelor poate facilita deconstrucţia acestor discursuri. în ceea ce priveşte Tratatul româno-german din 1992, referirile făţişe la Europa, precum şi sublinierea rolului important şi valoros al minorităţii germane din România indică echivalarea (instrumentală) a germanităţii din România cu europenitatea, atât la nivel simbolic, cât şi la nivel politic. Alte tratate bilaterale semnate în anii 1990 în numele statului român au la rândul lor un ton europenizam, însă acesta este mai puţin pregnant, iar textul lor nu denumeşte în mod distinct o minoritate sau alta ca fiind un agent colectiv aducând o contribuţie valoroasă la societatea română. Recunoaşterea românească conform căreia Republica Federală Germană are în fapt dreptul de a acţiona ca un stat de neam pentru minoritatea germană a fost cu siguranţă un act militarist, care arată apropierea simbolică şi politică a României de Europa (şi) prin intermediul minorităţii germane ca fiind un aspect-cheie al acestui utilitarism.

5.3. Economie: expertiză, tehnocraţie, management

în special la începutul anilor 1990, dar şi de atunci încoace, numeroase relatări cu privire la minoritatea germană din România tindeau să pună accentul pe problemele cărora membrii ei erau nevoiţi să le facă faţă, văzute drept o consecinţă atât a politicilor româneşti pre-1989, cât şi a celor postdecembriste. Unul dintre argumentele aflate la baza acestor relatări era că discursurile contextual germanofile ale autorităţilor române erau departe de a fi dublate de măsuri politice şi legislative adecvate. Totodată, când era recunoscută de elitele politice şi culturale ale germanilor din România, tendinţa discursivă de a atribui un loc preferenţial germanilor în interiorul peisajului minoritar din România era legată de faptul că reprezentările pozitive ale germanităţii în România puteau juca un rol instrumental în relaţia importantă atât pe plan politic, cât şi pe plan economic dintre România şi Republica Federală a Germaniei. în fapt, aprecierea (politică) a germanilor s-a materializat în câteva iniţiative, precum semnarea deja amintitului Tratat româno- german privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa sau înfiinţarea unei comisii pentru stabilizarea germanilor din România. Aceasta din urmă a fost teoretic activă la începutul anilor 1990, însă nu a avut rezultate notabile. Iniţiativa era percepută ca fiind mai degrabă o tentativă de a aduce capital dinspre

Republica Federală în România[468]. Această percepţie probabil că nu era deloc departe de adevăr. Ideea conform căreia germanii din România pot juca într-un fel sau altul un rol semnificativ în atragerea de capital şi de investiţii este una constant întâlnită în discursurile despre germani, fie ele în mass-media ori în politică.

În acelaşi timp însă, autoreprezentări cu rol instrumental au fost cultivate şi în interiorul comunităţii germane din România prin intermediul unor discursuri identitare care puneau şi pun accentul pe ideea că germanitatea poate fi o calitate în sine, utilă în a atrage capital economic şi diferite ajutoare în ţară pe baza legăturilor lor cu ţările vorbitoare de germană. De pildă, într-o scrisoare deschisă criticând discriminările antigermane în aplicarea Legii Fondului Funciar, adresată autorităţilor române de Forumul Democrat al Germanilor în aprilie 1992, se afirma că aceste discriminări fac ca eforturile „de a valorifica în folosul acestei ţări multiplele posibilităţi ce ni le oferă tocmai naţionalitatea noastră” să fie sortite eşecului[469]. Scoaterea în evidenţă a existenţei unor oportunităţi (economice) particulare, prezentate ca ţinând practic de simpla apartenenţă la naţionalitatea germană, este strâns legată şi de accentul pus pe dimensiunea culturală şi civilizaţională a contribuţiilor germane asupra societăţii româneşti în ansamblul ei.

Recunoscând rolul jucat de Republica Federală Germania drept stat de neam acţionând în favoarea minorităţii germane din România, Forumul a încercat încă de la începuturile existenţei sale să se prezinte şi să acţioneze ca un intermediar între România şi Republica Federală, ca fiind aşadar capabil să contribuie la atragerea capitalului străin extrem de necesar şi să ajute la dezvoltarea economică a României în general şi a germanilor din România în particular. în primul său program, făcut public la 19 ianuarie 1990 în *Hermannstädter Zeitung,* au fost enumerate patru domenii în care intenţiona să-şi concentreze activităţile. Aceste domenii erau politica, societatea, economia – prezentată discursiv ca „învigorare economică” – şi cultura. Patru puncte erau subsumate categoriei „domeniul economic”. Acestea priveau posibilitatea ca germanii din România să înfiinţeze întreprinderi şi cooperative private, „acceptarea de ajutor economic străin pentru reconstrucţie sau pentru reorganizarea agriculturii şi a meşteşugurilor, precum şi a întreprinderilor industriale sub forma

468 Weber, art. cit., p. 9.

469 Ingmar Brandsch şi Hugo Schneider, „«Avem» nemţi, dar nu ştim să-i păstrăm”, *Adevărul, 23* aprilie 1992.

afacerilor ori cooperativelor private". Ideea aflată la baza acestor viziuni era că o astfel de asistenţă economică „ar contribui la economia României ca întreg". în plus, Forumul voia dezvoltarea unui institut bancar al germanilor din România şi restituirea fostelor proprietăţi colective ale germanilor din România şi ale instituţiilor lor[470]. Mai cu seamă chestiunea restituţiei proprietăţilor va continua multă vreme să rămână unul dintre principalele motive de contestare şi insatisfacţie în relaţiile dintre organizaţiile germanilor din România şi autorităţile române, atât la nivel local, cât şi la nivel central[471]. Faptul că relevanţa problemei nu a încetat niciodată este ilustrat şi de aceea că a reprezentat constant o temă abordată în discursurile politicienilor români care au participat în anii 2000 şi în anii 2010 la „Zilele Patriei *(Heimattage)* organizate an de an de Asociaţia Saşilor Transilvăneni din Republica Federală în oraşul bavarez Dinkelsbiihl[472] [473].

O broşură electorală a Forumului, publicată în martie 1990 în contextul campaniei pentru alegerile care urmau să aibă loc în luna mai a aceluiaşi an, se încheia cu următorul apel: *„întreaga ţară* are nevoie de votul nostru, astfel încât competenţa economică să devină din nou profitabilă în viitor, atât pentru indivizi, cât şi pentru grupuri libere. *Noi stimulăm reconstrucţia economica* . Intr-o declaraţie a Forumului

---

470 „Programm des Demokratischen Forums der Rumäniendeutschen", *Hermannstädter Zeitung,* ■ 19 ianuarie 1990.

471 Katherine Verdery, *The Vanishing Hectare: Property and Value în Postsocialist Transylvania,* Cornell University Press, Ithaca, 2003; James Koranyi şi Ruth Wittlinger, „From Diaspora to Diaspora: The Case of Transylvanian Saxons în Romania and Germany", *Nationalism and Ethnic Politics,* 17, nr. 1 (2011), pp. 96-115, aici p. 109; vezi şi Brandsch şi Schneider, art. cit.; Wolfgang Wittstock, „Guvernul României a încălcat spiritul şi litera Tratatului dintre România şi Germania, privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa", interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 6 august 2001. ,

472 Vezi, de pildă, discursul lui Gheorghe Flutur din 2005 (Flutur era la acel moment ministru al Agriculturii), „Rumänien will Folgen des Kommunismus beseitigen", fişier MP3,2:41, https://www.siebenbuerger.de/reden/heimattag2005/dkb2005flutur.mp3 (ultima accesare, 3 martie 2021); discursul lui Vasile Blaga din 2011 (Blaga era pe atunci ministru de Interne), „Festrede von Vasile Blaga", fişier MP3, 18:56, http://www.siebenbuerger.de/reden/heimattag2010/ Festrede_Vasile-Blaga.mp3 (ultima accesare, 3 martie 2021) sau cel al lui Dacian Cioloş din 2016 (Cioloş era pe atunci premier al României), „Ansprache – Dinkelsbiihl 2016 – Heimattag der Siebenbürger Sachsen", https://www.youtube.com/watch?v=Xhu_7_lzBLY&feature=youtu.be (ultima accesare, 3 martie 2021).

473 Paul Philippi, „Was sollte das Forum sein und tun?", *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 13-19, aici p. 19.

din 9 iulie 1990 citim:

> Fără ajutor financiar şi economic din afară se prelungesc până la limita insuportabilului agonia economiei şi starea de anarhie generală [...]. Considerăm că procesul de democratizare din România trebuie nu numai accelerat în planul politicului, dar trebuie în paralel susţinut economic, ajutoarele economice din exterior fiind, aşadar, în măsură să ajute ţara în căutarea drumului ei spre Europa[474].

Astfel de afirmaţii ilustrează reprezentarea unei legături inextricabile între dezvoltarea economică adusă de potenţiala asistenţă financiară şi competenţa antreprenorială germană, pe de o parte, şi integrarea simbolică şi politică în Europa, pe de altă parte. Sloganurile utilizate de Forum în campaniile electorale de la începutul anilor 1990 subliniază această legătură: „Noi ajutăm să deschidem ferestre spre Europa” sau „noi putem transforma orice deşert într-o grădină înfloritoare. Trebuie doar să vrem”[475]. Reprezentarea germanilor din'România ca o „punte” – între România şi Germania, aşa cum sunt descrişi în textul Tratatului româno-german din 1992, sau între România şi Europa, aşa cum întâlnim în alte contexte discursive — este înscrisă în acelaşi cadru conceptual. La începutul anilor 1990, Paul-Jürgen Porr, astăzi preşedinte al Forumului, sublinia că arborarea drapelului european în frumoasa aulă a clădirii instituţiei nu era o întâmplare, ci tocmai o dovadă a acestei funcţii de „punte” a organizaţiei (şi astfel a germanilor din România, în numele cărora Forumul vorbeşte în mod oficial)[476]. Raţionamentul aflat la baza unor astfel de reprezentări este că germanii sunt din start mai aproape de Europa decât românii; însă, dacă condiţiile necesare sunt create pentru ca cei dintâi să-şi pună la lucru simţul german al antreprenoriatului şi conexiunile pe care însăşi germanitatea lor le oferă, ei pot în fapt să contribuie la aducerea Europei mai aproape de România şi de români.

Tratatul româno-german include o clauză privitoare la sprijinul acordat minorităţii germane din România, inclusiv la reorganizarea

474 Virgil Lazăr, „Declaraţia Forumului Democrat al Germanilor din România”, *România liberă,* 20 iulie 1990.

475 Hannelore Baier, „În der Heimat Europa heimisch. Glanzlichter în der 20-jährigen Geschichte des Demokratischen Forums der Deutschen în Rumänien”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2010, pp. 27-30, aici p. 29. Vezi şi numărul 14 al revistei *Zugänge* din 1993, unde sunt reproduse unele dintre aceste afişe.

476 Paul-Jürgen Porr, „Was alles unter der Schirmherrschaft des Forums geschieht”, *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 88-90, aici p. 90.

vieţii economice a acesteia:

> Părţile contractante vor conveni programe de măsuri concrete pentru a asigura menţinerea minorităţii germane şi pentru a o sprijini în reorganizarea vieţii ei sociale, culturale şi economice, în noile condiţii din România. Aceste măsuri vor fi astfel concepute şi înfăptuite încât să nu lezeze drepturile altor cetăţeni români[477].

Implicaţia unei astfel de referinţe este aceea că există şi că trebuie ajutată să existe o viaţă economică a minorităţii germane în România. De la semnarea Tratatului încoace, o comisie interguvernamentală româno-germană se reuneşte cu regularitate (în principiu în fiecare an, chiar dacă au existat şi excepţii) pentru a discuta chestiuni cu privire la minoritatea germană din România. Sprijinul în vederea dezvoltării economice reprezintă una dintre temele constante abordate în cadrul şedinţelor şi activităţilor comisiei.

Forumul a căutat încă de la început să dezvolte şi să aibă o politică economică bine conturată. Unul dintre principiile care stau la baza acesteia este că anumite măsuri economice sunt capabile să sprijine producerea şi reproducerea unei identităţi germane în România.[478] Programul său electoral din 1992 sublinia, de pildă, faptul că prin „comitetele economice locale, precum şi prin Fundaţia pentru Cooperare Internaţională din Banat şi prin Fundaţia Saxonia din Transilvania, Forumul oferă consiliere şi sprijină iniţiative private aparţinând germanilor şi negociază pentru ele ajutor material din străinătate în nişte condiţii favorabile”[479]. în aceeaşi notă sublinia cum îi sprijină pe fermierii germani să achiziţioneze pământ şi să înfiinţeze asociaţii agricole, le furniza seminţe şi echipament agricol şi intenţiona să pună la punct o mică industrie de procesare, cu sprijin din străinătate[480]. Conform statutului adoptat în 2001, una dintre cele cinci comisii de lucru ale Forumului este Comisia Economică[481].

Cinci fundaţii economice a căror activitate este strâns legată de cea a Forumului au fost înfiinţate în anii 1990: Saxonia, Banatia şi Fundaţia Sătmăreană în 1991, Transcarpatica în 1995 şi Bucovina în 1997, toate cu sprijin financiar din partea statului german. O recentă expoziţie temporară dedicată minorităţii germane din România, organizată de

477 „Legea nr. 95”.

478 Ciobanu, cap. cit., p. 340.

479 Horst Weber, „Das DFDR – Was es ist und was es will”, *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 60-67, aici p. 65.

480 *Ibidem.*

481 Forumul Democrat al Germanilor din România, „Organizaţia FDGR la nivel naţional”, http:// www.fdgr.ro/ro/statutul/lll (ultima accesare, 3 martie 2021).

Forum şi Ambasada Germană în România, a abordat în mod explicit aceste programe de dezvoltare economică, argumentând că au jucat şi joacă un rol important pentru identitatea germană contemporană în România, precum şi în cadrul întrepătrunderilor şi interconexiunilor româno-germane: „Un exemplu al bunei colaborări a minorităţii germane din România cu Republica Federală Germania este activitatea celor cinci fundaţii economice din România, care corespund organizării regionale a FDGR”[482]. Cei care au profitat de pe urma programelor de dezvoltare economică promovate de aceste fundaţii au fost în special „iniţiatorii de proiecte economice sau micii întreprinzători care doresc să-şi consolideze propria firmă sau să menţină şi să sporească competitivitatea acesteia”[483]. Pe acest fundal, funcţia de punte deja amintită a căpătat o dimensiune vădit economică, minoritatea germană din România transformându-se într-un „mediator în relaţiile economice dintre Germania şi România”. Acest proces de mediere este apoi văzut drept contribuind la consolidarea structurilor economice şi sociale ale minorităţii germane din România, devenind astfel un element important în producţia şi reproducerea unei identităţi germane în România[484]. în acelaşi timp însă, prezentarea activităţilor fundaţiei subliniază că sunt sponsorizate cereri de finanţare ale tuturor cetăţenilor români, indiferent de etnie. Această relativă deschidere există fără doar şi poate, fiind compatibilă şi cu felul în care Germania îşi conceptualizează în principiu politicile de sprijin economic cu privire la minorităţile germane din statele est-europene. Totodată însă, pentru a avea acces la această deschidere este necesară o familiaritate cu Forumul şi cu aceste fundaţii ca instituţii a căror logică este intrinsec legată de prezenţa unei minorităţi germane în România. Aceasta duce implicit la consolidarea prestigiului membrilor minorităţii germane, filialele regionale şi locale ale Forumului bucurându-se astfel tot mai mult de sprijinul beneficiarilor din rândul populaţiei majoritare[485].

Catalogul expoziţiei se încheie cu citate din Norbert Kartmann, preşedintele parlamentului landului Hessa între 2003 şi 2019, şi Peter Simon, fostul preşedinte al filialei româneşti a ABB, o corporaţie multinaţională specializată în tehnologie automatizată. Ambele citate

482 Forumul Democrat al Germanilor din România (ed.), *Minoritatea germană din România. Trecut şi prezent în Europa Unită,* Honterus Verlag, Sibiu, 2014, p. 74.

483 *Ibidem,* p. 75.

484 *Ibidem,* p. 78.

485 *Ibidem.*

afirmă explicit existenţa unei dimensiuni economice foarte importante în identitâtea germanilor din România. Conform celui dintâi, al cărui tată este originar din Transilvania, relaţia româno-germană include „un element care trebuie văzut în legătură cu economia: prezenţa de peste 850 de ani a germanilor în regiune şi prin aceasta dimensiunea cultural-spirituală a unei lungi faze de convieţuire”[486] [487]. Pentru cel din urmă,

> minoritatea germană a fost, este şi va fi o componentă importantă mai ales pentru dezvoltarea economică a României. Minoritatea germană reprezintă o punte de legătură între România şi cel mai important partener economic al său – Germania, dar şi către celelalte ţări germanofone. Membrii minorităţii germane au construit şi construiesc cu hărnicie, temeinicie, încredere şi disciplină relaţii economice de lungă durată şi de succes, mai ales la nivelul întreprinderilor mici şi mijlocii. Aceasta dă curaj pentru viitor .

Reprezentarea unei conexiuni între identitatea germană în România, relaţiile economice germano-române şi promisiunea unui viitor ori chiar a unui prezent „german” şi „european” sunt de asemenea extrem de relevante pentru a înţelege motivele din spatele momentului crucial pentru minoritatea germană din România şi pentru Forum ca reprezentant al acesteia, care a avut loc în vara lui 2000. Câştigătorul surprinzător al alegerilor la primăria Sibiului, centrul cultural şi politic tradiţional al saşilor transilvăneni, a fost Klaus Iohannis, profesor de fizică şi inspector şcolar, candidat mai degrabă necunoscut la acea vreme, propus de Forum. Succesul său a fost însoţit de succesul Forumului pe listele pentru Consiliul Local al municipiului Sibiu. Pentru a înţelege surpriza pe care au reprezentat-o la acea vreme rezultatele electorale din Sibiu, chiar şi pentru reprezentanţii Forumului, trebuie doar să avem în vedere că, în ciuda faptului că procentul de voturi obţinute ar fi permis organizaţiei germane să numească şapte consilieri locali, două locuri au fost pierdute întrucât Forumul nu numise suficienţi candidaţi pe lista electorală[488]. Succesul lui Iohannis poate fi explicat în parte prin intermediul nivelului înalt de dezamăgire prezent

486 *Ibidem,* p. 154.

487 *Ibidem.*

488 Hans Klein, „Zwanzig Jahre deutsches Forum Hermannstadt”, în Demokratisches Forum der Deutschen în Hermannstadt (ed.), *Zwanzig Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Hermannstadt,* Honterus Verlag, Sibiu, 2010, pp. 9-15, aici p. 12.

în Sibiu la acel moment, ca o consecinţă a performanţei extrem de slabe a fostelor administraţii[489]. lohannis va fi apoi reales ca primar al Sibiului în 2004,2008 şi 2012, de fiecare dată cu o majoritate covârşitoare de voturi, Forumul câştigând la rândul său alegerile pentru Consiliul Local. Mai mult, în 2004 şi 2008, succesul lui lohannis a venit la pachet cu succesul Forumului la nivelul întregului judeţ Sibiu. Ca urmare, între 2004 şi 2012, preşedintele Consiliului Judeţean a fost Martin Bottesch. în anii 2000, candidaţii Forumului au avut succes şi în alte localităţi din judeţul Sibiu, precum Mediaş (Mediasch/Medgyes), Cisnădie (Heltau/Disznod) şi Avrig (Freck/Felek). între timp, succesul politic al Forumului în judeţul Sibiu s-a atenuat: la alegerile locale din 2020, doar Astrid Fodor, candidata la primăria reşedinţei de judeţ, a avut câştig de cauză.

Capitalul simbolic şi politic al lui lohannis în particular şi al Forumului în general a fost în mare parte construit pe un aşa-numit „mit săsesc” şi pe imaginea pozitivă a germanilor în cadrul societăţii române[490]. Pe acest fondai, numele lui lohannis a fost asociat foarte rapid cu o potenţială carieră politică naţională, fie în calitate de candidat la preşedinţia României, fie ca un potenţial nominalizat la funcţia de prim-ministru[491]. Cu toate acestea, prima tentativă concretă de a intra în politica naţională a avut loc abia în 2009, când lohannis a fost sprijinit de o coaliţie parlamentară *ad-hoc* pentru a deveni premier.

---

489 Aceasta este şi explicaţia avansată de Paul-Jürgen Porr, actualul preşedinte al Forumului, în documentarul lui Florin lepan despre Klaus lohannis, *2 pentru România. Klaus lohannis,* https://www.dailymotion.com/video/x2a6e8o (ultima accesare, 22 august 2020).

490 Dragoş Dragoman, „La recomposition du champ politique régional en Roumanie. Le succès du Forum Allemand à Sibiu/Hermannstadt”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review,* 5, nr. 1 (2005), pp. 181-201; Dragoş Dragoman şi Andreea Zamfira, „L’influence des stéréotypes sur les performances électorales des partis des minorités ethniques en Roumanie. Allemands et Hongrois en perspective comparée”, *Transitions,* 48, nr. 1 (2008), pp. 135-161; Monica Stroe, „Heterorepresentations of Saxonness and Their Political Meanings în Transylvania”, în Brigitta Balogh, Sergiu Băltăţescu, Krisztina Bernath şi Éva Birô-Kaszâs (eds.), *European, National and Regional Identity: Proceedings of the International Conference „European, National and Regional Identity”, Organized în Oradea, 24-26 March 2011, în the Frame of Research Project HURO/0801/180,* Editura Universităţii din Oradea, Oradea, 2011, pp. 195-209; Dragoş Dragoman, „The Success of the German Democratic Forum în Sibiu: Non-Ethnic Voting, Political Neutrality and Economic Performance”, *Transitions,* 53, nr. 1/2 (2013), pp. 95-117.

491 R.C., „Călin Popescu Tăriceanu despre primarul Sibiului: «Mi-ar face mare plăcere să avem oameni de calitatea sa în PNL»„, *Adevărul,* 6 octombrie 2004.

Acest sprijin s-a dovedit însă fotil, dat fiind că preşedintele în funcţie la vremea respectivă,Traian Băsescu, a refuzat cu obstinaţie să-l numească la cârma guvernului. Ulterior, în 2013, lohannis a intrat în Partidul Naţional Liberal, iar un an mai târziu a candidat la preşedinţia României. De această dată, „proiectul lohannis" a fost încununat de succes, acesta învingându-şi oponentul, Victor Ponta, care a candidat din partea Partidului Social Democrat, şi devenind astfel preşedintele României. în 2019, lohannis a candidat pentru un al doilea mandat de preşedinte, pe care l-a câştigat în dauna candidatei propuse de social-democraţi, Viorica Dăncilă.

Intr-un interviu acordat săptămânalului *Formula As,* la scurt timp după succesul în alegerile locale din Sibiu din 2000, lui lohannis i s-a pus o întrebare cu privire la faptul că era primit pozitiv în Germania de politicienii germani, deşi nu avea „sprijin politic" şi nu căpătase „orientări de la centru". lohannis a răspuns în felul următor: „S-ar părea că în viaţa politică românească se arată zori noi. Câştigă teren tehnocraţii, oamenii tineri şi de acţiune, în defavoarea politicienilor de profesie". încă de la începuturile carierei sale în administraţia locală, imaginea cultivată de lohannis a fost cea a unui bun administrator, a unui expert în administraţie, neîntinat de tarele politicii şi ale politicianismului. în plus, ideea că germanitatea sa poate contribui atât la atragerea de capital, cât şi la impulsionarea antreprenoriatului a fost asociată dintru început cu lohannis. în acelaşi interviu, proaspătul (pe atunci) primar sibian sublinia şi legăturile dintre reprezentările asupra identităţii săseşti, europenitatea (pierdută şi regăsită) şi investiţiile economice: „Vrem să facem din Sibiu ceea ce a fost cândva. Vrem să fie un oraş european, un avanpost al integrării în României în Uniunea Europeană. [...] vom fi severi, vom da amenzi celor care nu păstrează curăţenia; vom stimula întoarcerea saşilor pentru a investi în oraş"[492]. întâmplător sau nu, o imagine ce are la bază discursuri asemănătoare şi teme precum ordinea, curăţenia, europenitatea este astăzi cultivată de Dominic Fritz, germanul ales primar al Timişoarei în 2020.

într-o carte publicată cu puţin înainte de alegerile prezidenţiale pe care avea să le câştige, lohannis a reflectat asupra carierei sale politice şi asupra implicării sale în Forumul German. Tensiunea dintre politică şi tehnocraţia presupus apolitică este una dintre temele pe care candidatul le aborda în scrierea sa. Subcapitolul în chestiune este

492 Klaus lohannis, „Vrem să facem din Sibiu ceea ce-a fost cândva. Un oraş european, un avanpost al integrării în Uniunea Europeană", interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 431, 18 septembrie 2000.

intitulat „Ucenicia într-ale politicii: FDGR”. în ciuda titlului, lohannis simte nevoia să accentueze „din capul locului că Forumul Democrat al Germanilor din România nu este un partid politic, iar aceasta este o subliniere pe care presupun că va trebui s-o reiau multă vreme de acum înainte”[493]. Nevăzând nicio neconcordanţă între presupusa lipsă a unei doctrine politice şi implicarea în administraţia locală, lohannis afirmă: „Politica locală a avut mai puţin de-a face cu esenţa politicii şi mai mult cu administraţia”[494]. Această perspectivă este în mare parte compatibilă cu viziuni filotehnocrate cu privire la nişte elite şi experţi presupus apolitici, care ar trebui să ţină frâiele puterii pentru a asigura dezvoltare şi stabilitate economică. lohannis afirmă însă în carte că s-a alăturat Partidului Naţional Liberal pentru că este un politician de dreapta[495]. De aici se poate totuşi deduce fără mari dificultăţi că politica locală pe care a urmat-o în Sibiu a avut poate de-a face cu esenţa politicii de dreapta şi că administraţia locală nu este lipsită de culoare politică. Mandatele lui lohannis în Sibiu au fost caracterizate de o dezvoltare economică a oraşului, ca urmare a investiţiilor străine şi, de asemenea, de dezvoltarea unui brand turistic şi cultural al Sibiului. Vizibilitatea tot mai mare a Sibiului a fost apoi legată şi de faptul că oraşul a obţinut titlul de Capitală Culturală Europeană în 2OO7[496].

Comentând cu privire la motivele care au dus la alegerea lui lohannis ca preşedinte al României în 2014, sociologul Florin Poenaru afirma:

> Votul prin care Klaus lohannis a fost ales preşedinte nu a fost unul politic, ci cultural [...]. în ultimă instanţă, a fost un vot antipolitic. [...] Klaus lohannis a fost votat nu pentru vreun program anume sau pentru vreo idee politică, ci pentru promisiunea că nu va face

493 Klaus lohannis, *Pas cu pas,* Curtea Veche, Bucureşti, 2014, p. 33.
494 *Ibidem,* p. 34.
495 *Ibidem,* pp. 134-151.
496 Bogdan lancu, „Sibiu CCE 2007. Moduri de întrebuinţare”, *Secolul21,*1-6 (2007), pp. 75-83; Monica Stroe, „în vitrina europeană”, *Secolul 21,* l-6 (2007), pp. 84-96; Florica Vasiliu şi Dragoş Dragoman, „Politici culturale şi afirmarea identităţii. Luxemburg şi Marea Regiune – Sibiu. Capitale Culturale Europene în 2007”, *Sociologie Românească,* 6, nr. 2 (2008), pp. 30-39; Alexandra Oancă, „Governing the European Capital of Culture and Urban Régimes în Sibiu”, teză de masterat, Central European University, Budapesta, 2010; Monica Stroe, „Sibiu European Capital of Culture 2007: Saxonness as a Románián Cultural Brand”, în Susanne Küchler, László Kürti şi Hisham Elkadi (eds.), *Every Day's a Festival!Diversity on Show,* Sean Kingston Publishing, Wantage, 2011,pp. 83-112; Dragoman, „The Success of the German Democratic Forum”; lohannis, *op. cit.,* pp. 44-133.

> politică, că va face doar administraţie, că va fi un „bun gospodar” pentru ţară, aşa cum a fost pentru Sibiu. [...] Fără partide, fără agendă, fără negocieri – imaginea perfectă a tehnocraţiei administrative[497].

în acelaşi context, Poenaru remarca şi că alegerea lui Iohannis a fost strâns legată de reprezentările autoorientalizante şi autocolonizante care sunt monedă curentă în discursurile autohtone[498]. Pentru Poenaru, Iohannis reprezintă un simbol al clasei de mijloc din România, care respinge la nivel discursiv politica, în timp ce face de fapt politică şi susţine anumite interese economice şi de clasă. Această imagine, laolaltă cu dimensiunea de clasă şi clasistă a proiectului european al României postdecembriste, poate fi pusă în legătură nu doar cu persoana lui Iohannis, ci şi, la un nivel mai general, cu auto- şi heteroreprezentările minorităţii germane şi ale germanităţii în România. Accentul pus pe expertiză, specializare, management, toate venind împreună cu o respingere a politicii în numele unui

497 Florin Poenaru, *Locuri comune. Clasă, anticomunism, stânga,* Tact, Cluj-Napoca, 2017, p. 91.
498 *Ibidem,* pp. 95-97.

know-how tehnocratic, a jucat un rol important în discursurile identitare atât din interiorul, cât şi din afara comunităţii. Acest accent furnizează, de pildă, Forumului posibilitatea de a construi un prezent şi de a imagina un viitor pentru sine ca organizaţie şi astfel pentru minoritatea germană în general. într-un interviu acordat în 2015, actualul preşedinte al organizaţiei, Paul-Jürgen Porr, afirma că Forumul ar trebui să se concentreze mai mult pe atragerea şi implicarea persoanelor tinere, „care vin din economie şi care înţeleg şi foarte mult cu privire la management”[499].

În comentariile sale cu privire la alegerea lui Iohannis ca preşedinte al României ca urmare a scrutinului din 2014, acelaşi Porr susţinea că alegerea celui dintâi „ne oferă o şansă reală să introducem şi de asemenea să respectăm normele europene în politica naţională, şansa de a începe de sus în jos asanarea mentalităţii dâmboviţene”[500]. Referirea la Dâmboviţa funcţionează ca un trop discursiv orientalist şi balcanist în contextul românesc, mai ales venind dinspre Ardeal. Dâmboviţa este râul ce curge prin Bucureşti şi care simbolizează tot ceea ce Iohannis şi ger- manitatea din România se imaginează ca opunându-i-se: corupţie, deturnare de fonduri, politicianism, politică.

În 2002, Forumul a început publicarea unui almanah, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien.* Publicaţia anuală reprezintă o sursă utilă cui vrea să analizeze substratul economic al configuraţiilor identitare din ultimele două decenii cu privire la prezenţa germană în România. Almanahul oferă un mix de articole şi interviuri care abordează direct diferite chestiuni cu privire la minoritatea germană din România. Cititorii pot găsi contribuţii despre politica Forumului la nivel local şi central, articole despre patrimoniul cultural (cel mai adesea fiind vorba de patrimoniul cultural german din România), recomandări turistice, contribuţii despre personalităţi istorice ale germanilor din România, scurte bucăţi literare ale unor autori germani din România etc. Totodată, în paginile publicaţiei regăsim constant un interes particular pentru subiecte economice şi pentru oportunităţile economice pe care germanitatea le aduce cu sine. Articole despre proiecte economice, precum şi interviuri cu investitori au fost publicate aproape în fiecare număr. în aceeaşi notă, fundaţiile economice asociate cu Forumul, menţionate mai devreme, înfiinţate la începutul anilor 1990, al căror rol a fost acela de a promova antreprenoriatul (în special german sau

499 Paul-Jürgen Porr, „Ein Erfolg: 25 Jahre Deutsches Forum”, interviu de Hannelore Baier, *Deutsches Jahrbuch Jur Rumänien,* 2015, pp. 36-40, aici p. 39.

500 *Idem,* „Liebe Leserinnen und Leser”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2015, p. 15.

germanofon), reprezintă frecvente obiecte de interes pentru editorii şi autorii almanahului.

Astfel de relatări şi interviuri, uneori publicate în cadrul rubricii „În slujba comunităţii", consolidează imaginea germanilor din România drept aflându-se în avangarda tranziţiei ţării către dezvoltarea (europeană) adusă de capitalism şi de economia de piaţă, înţelese în anii 2000, dar şi ulterior, drept componente-cheie ale procesului de integrare europeană. Uneori, cititorul atent poate discerne şi unele tensiuni cu privire la investiţiile străine în România şi la modelul economic propus de acestea, bazat atât pe costuri de producţie scăzute, cât şi pe salarii mici, şi competiţia cu ţări unde costurile de producţie şi salariile sunt şi mai mici, precum Ucraina ori China[501]. în general însă, tonul articolelor care tratează investiţiile economice sugerează o foarte mare deschidere faţă de investitori. În primul număr al almanahului a fost publicat un articol al cărui autor este directorul Fundaţiei Banatia, cu ocazia celei de-a zecea aniversări de la înfiinţarea acesteia. Subtitlul articolului subliniază că fundaţia a sponsorizat peste 500 de proiecte economice în zece ani. Abordând în mod retrospectiv începuturile Fundaţiei Banatia, Horst Martin afirma că apariţia acesteia fusese legată de nevoia presantă ca după căderea socialismului de stat să poată fi sponsorizate iniţiative private în economie, o nevoie recunoscută ca atare de Forumul Democrat al Germanilor din Banat, precum şi de diferite filiale locale ale sale[502].

Abordând chestiunea rezultatelor economice ale activităţilor Fundaţiei Banatia, Martin sublinia că „profitul generat stă în ţară şi sub nicio formă nu pleacă în afară, aşa cum se întâmplă în cazul investitorilor străini, astfel că este esenţialmente mai eficient". Mai mult, el argumenta în mod explicit că sprijinul acordat înfiinţării de afaceri în patrie *{Heimat)* le furnizează beneficiarilor o alternativă la emigrare[503]. în această notă, vorbind în numele Forumului, Martin afirma: „Forumul în Banat este convins că o dezvoltare economică constantă poate de asemenea crea baza materială pentru ca membrii comunităţii noastre să poată vedea un viitor pentru tânăra generaţie în patria lor ancestrală"[504]. Ideea conform căreia furnizarea de oportunităţi antreprenoriale a contribuit şi poate contribui la stăvilirea fluxului migraţiei germane din România a fost exprimată şi în alte

501 Cristina Müller, „Wer einen besseren Lohn wittert, ist weg", *Deutsches Jahrbuch Jur Rumänien,* 2005, pp. 153-155.

502 Horst Martin, „Zehn Jahre «BVIK Banatia»„, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2002, pp. 29-34, aici p. 29.

503 *Ibidem,* p. 30.

504 *Ibidem,* p. 32.

locuri, fiind adesea adusă în discuţie în relatări cu privire la activităţile fundaţiilor economice[505]. Principala critică din articolul lui Martin din *Deutsches Jahrbuch* era îndreptată împotriva statului român şi absenţei unor politici favorabile investitorilor. În acest context, o ordonanţă de urgenţă a guvernului român în vederea anulării datoriilor fundaţiei era văzută ca fiind pe deplin legitimă[506]. Mai mult, pentru Martin:

> Costurile nesalariale în creştere îi solicită în mod suplimentar pe antreprenori în stadiile de început. În timp ce marile întreprinderi de stat şi băncile de stat susţin pierderi mari, abia îşi plătesc datoriile, dar continuă să trăiască pe picior mare, cei mici trebuie să muncească din greu pentru ca ceva să intre în bugetul de stat, din care s-a practicat o generoasă politică socială vreme de ani de zile[507] [508] [509] [510].

Astfel, accentul pus pe expertiza şi specializarea economică germană sau condusă de germani venea la pachet cu respingerea implicării statului în chestiuni economice — mai puţin când vine vorba de ştergerea unor datorii ale antreprenorilor faţă de stat —, precum şi cu o critică la adresa statului social, a rolului direct al statului în economie şi a drepturilor muncitorilor, toate văzute ca obstrucţio- nând dezvoltarea economică. În cele din urmă, directorul fundaţiei, prezentată ca „instituţia executoare de proiecte” *(Projekträger)* a Forumului, afirma cu tărie rolul acesteia în dezvoltarea economică a României:

> Astăzi o putem spune foarte bine: aproape nimeni din România nu are atâta experienţă în ceea ce priveşte promovarea de întreprinderi mici şi mijlocii, în câmpul tehnic, economic şi juridic, şi suntem cu siguranţă capabili să preluăm aplicaţii similare din resurse

505 Leopold Minkiewicz, „Möglichkeiten der Wirtschaftsforderung der Rumäniendeutschen im Altreich Rumäniens”, în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 127-130, aici p. 130; Horst Martin, Jugendförderung durch Stiftungarbeit , în *Einblick und Ausblick,* pp. 111-117. Vezi şi FDGR, *Minoritatea germană,* p. 75.

506 Martin, „Zehn Jahre”, p. 33.

507 *Ibidem.*

508 *Ibidem,* p. 34.

509 Karl Arthur Ehrmann, „Zehn Kerzen auf der Geburtstagstorte”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2003, pp. 32-37.

510 Cristina Müller, „Zwölf Jahre Hilfe zur Selbsthilfe”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2004, pp. 39-40, aici p. 40.

> naţionale, dar şi din resurse străine: avem infrastructura necesară pentru [117] asa ceva .

Al doilea număr al almanahului, din 2003, includea un articol similar despre Fundaţia Saxonia din Braşov. Autorul articolului, însuşi managerul fundaţiei, sublinia că rolul Fundaţiei Saxonia a fost acela de „a facilita dezvoltarea de către antreprenori privaţi de origine germană a propriilor afaceri". Astfel, ei îşi puteau de asemenea „dezvolta propria valoare *(ftellen'wert)"^.* în numărul din 2004, un articol despre fundaţia economică din Satu Mare sublinia că

> fundaţia sprijină întreprinderile situate în localităţile unde este reprezentată şi minoritatea germană. Antreprenorii înşişi nu trebuie să aparţină minorităţii germane. Cu toate acestea, statisticile fundaţiei arată că peste 60% dintre aplicanţi sunt de origine [-119] germana .

în numărul din 2005, managerul Fundaţiei Transcarpatica publica propria dare de seamă cu privire la activităţile organizaţiei. Trecând în revistă perioada de început a Fundaţiei din anii 1990, acesta considera că „a facilitat o anumită îmbunătăţire pe plan economic a unor familii germane capabile şi cu spirit întreprinzător şi a celor din jurul lor"[511]. Acesta este în fapt unul dintre argumentele adesea aduse în prim-plan de Forum şi de autorităţile statului german, şi anume că sprijinul economic acordat minorităţii germane este menit să aibă un impact dincolo de minoritatea germană *per se,* ajutând întregul ambient social. Concluzionând cu privire la impactul Fundaţiei şi al perspectivelor sale cu privire la viitor, Leopold Minkiewicz afirma:

> în cazul germanilor din fostul regat, avem de-a face cu o populaţie relativ stabilă şi cu o răspândire în creştere a limbii germane (în special în sfera de business). Fundaţia Transcarpatica ar dori şă continue să-şi aducă contribuţia la dezvoltarea acestui climat favorabil[512].

Articolele din *Deutsches Jahrbuch* tratează şi chestiunea investiţiilor germane şi austriece în România făcute de actori economici majori. De pildă, o contribuţie publicată în primul număr al almanahului se apleca asupra fabricii Drăxlmaier din Satu Mare, furnizor de cabluri pentru companii precum Audi, BMW, Bosch, Daimler-Chrysler, Rover şi

511 Leopold Minkiewicz, „Von Jassy bis Tulcea", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2005, pp. 47-49, aici p. 48.
512 *Ibidem,* p. 49.

Volkswagen: „Fabrica s-a deschis la sfârşitul lui 1999 [...] radiază o atmosferă care doar rareori poate fi găsită în România: cea a actului creator dedicat, concentrat, focusat şi pur şi simplu ordonat”[513]. Autorul articolului, Werner Kremm, pare să fi adoptat complet perspectiva directorului administrativ al Drăxlmaier Romania, Ulrich Lübeck, criticând sever poziţia reprezentantului sindical. Chiar dacă recunoaşte – aproape şovăitor – faptul că costurile reduse cu salarizarea sunt unul dintre motivele care i-au făcut pe cei de la Drăxlmaier să-şi deschidă o fabrică în România, Kremm argumenta că reprezentantul sindical (care nu este niciodată numit şi care nu are o voce proprie în articol) a încercat „să interfereze cu filozofia de business şi cu managementul” într-o manieră „incompetentă”. Această presupusă interferenţă i-a prilejuit lui Lübeck motive de îngrijorare. Kremm comenta cu privire la situaţie într-o manieră vădit orientalistă, întrebându-se retoric într-o paranteză dacă această evoluţie nu este cumva una tipic românească. Rezultatul negativ al interferenţei reprezentantului sindical îl reprezenta stricarea atmosferei de lucru. Nu este deloc clar din text care a fost motivul conflictului dintre sindicat şi conducerea celor

de la Drâxlmaier, însă pentru Kremm era evident că dreptatea se află de partea celor din urmă: „La discuţia edificatoare de la masa rotundă, la care preşedinţia Consiliului Judeţean şi Consiliul Judeţean au invitat conducerea companiei şi pe cea a sindicatului, reprezentantul sindical a părăsit camera când a rămas fără argumente”. Astfel, Krenim conchidea:

> Lideri sindicali drept membri ai consiliului întreprinderii, care să gândească pozitiv în termenii întreprinderii (şi care să aibă în vedere şi cât de important este un astfel de mare investitor pentru întreaga zonă şi câţi alţi oameni, pe lângă cei 2.700 de angajaţi, trăiesc de pe urma companiei şi graţie companiei) şi care în acelaşi timp discern interesele angajaţilor nu par să existe încă în Satu Mare[514].

Intr-o notă similară, articole din diferitele numere ale almanahului par să funcţioneze drept propagandă prea puţin mascată pentru investiţiile germane în România, lăudând succesele investitorilor şi întreprinzătorilor mai mari sau mai mici având o conexiune germană (de pildă, germani din Republica Federală sau germani întorşi în

513 Werner Kremm, „Mehr als nur Kabelbäume”, *Deutsches Jahrbuchfür Rumänien,* 2002, pp. 128-130, aici p. 129.
514 *Ibidem,* p. 130. „

România sau germani care nu au părăsit România). Angajatorii germani care au venit la începutul anilor 1990 se referă la România în acea perioadă ca semănând cu „Vestul Sălbatic" american şi sunt prezentaţi ca „pionieri", care au avut „curaj şi au crezut în viitorul economic al ţării"[515].

O altă respingere a posibilităţii ca cerinţele muncitorilor să fie eventual legitime poate fi găsită într-un articol publicat în 2006 despre Pompilia Szellner, managera Delignit, o întreprindere de produse lemnoase, care era la vremea respectivă atât membră a Forumului, cât şi potenţială candidată în alegerile locale din Drobeta-Turnu Severin. Autoarea articolului sublinia fascinată „cât de complex trebuie să gândească un manager în economia de piaţă". Un aspect concret al acestei complexităţi l-ar reprezenta relaţia dificilă cu angajaţii, care trebuie să înţeleagă că ei sunt în fapt înlocuibili. În cuvintele lui Szellner, citate în articol: „O dată, când muncitorii au exprimat cereri de nesusţinut şi au intrat în grevă, am adus muncitori din exterior preţ de două zile şi pur şi simplu am lăsat personalul să facă grevă"[516]. Un articol intitulat „Gândire în afara cutiei, iniţiativă, curaj: şvăboaică a atins înainte de termen standardele UE" prezenta compania de call-center Netex, deschisă în vestul României de o antreprenoare care se autoidentifica drept şvăboaică, Andreea Kremm. La Netex, angajaţii oferă servicii cu clienţii în 23 de limbi. Unul dintre marile avantaje în negocierile de afaceri cu „străinătatea germanofonă" este acela de a vorbi corect germana. Coşmarul antreprenoarei?

„Să fiu controlată de autorităţile financiare." Articolul se încheia cu o afirmaţie pe jumătate ironică, pe jumătate serioasă: „Am un contabil slab, care îi permite statului să capete prea mulţi bani"[517].

Articolele elogioase despre investitori şi afacerişti germani şi interviurile cu aceştia consolidează reprezentarea germanilor — fie din România, fie din Germania, care au recunoscut oportunităţile de afaceri în România — ca europeni care muncesc din greu şi care întruchipează virtuţile capitalismului, ştiind cum funcţionează acesta şi încercând să-l aducă în România, indiferent de obstacole. Aici ei pot da de anumite dificultăţi, de pildă, muncitori care fac grevă sau reprezentanţi sindicali care intră în conflict cu managementul. În general, managerii sunt

515 Vezi Holger Wermke, „Vom Unternehmerstammtisch zum Wirtschaftsklub", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2003, pp. 33-38.

516 Siegfried Thiel, „Geglückter Tapetenwechsel für Banater Ingenieurin", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2006, pp. 96-99.

517 *Idem,* „Querdenken, Initiativfreude, Mut: Schwäbin schaffte frühzeitig EU-Standard",*Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2008, pp. 58-60.

văzuţi ca având legitimitate. Cel puţin aşa se întâmplă într-o proporţie covârşitoare în contribuţiile publicate în *Deutsches Jahrbuch,* care tind să furnizeze fără vreo urmă de nuanţă doar perspectiva investitorilor şi a antreprenorilor: aceste contribuţii sunt despre învingătorii şi producătorii germani ai economiei de piaţă. Fie că este vorba de întreprinderi mici şi mijlocii sau de mari investitori pe piaţa românească, germanitatea devine practic o identitate etnic-antreprenorială.

Dimensiunea economică a identificărilor postdecembriste ale germanilor din România este strâns legată de interesele economice germane în România. În acest context, o reţea de şapte cluburi de afaceri în România, de limbă germană, înfiinţate la finele anilor 1990 şi în anii 2000 cu sprijin de la statul german, joacă şi ea un rol important în ceea ce se arată a fi practic un fel de politică minoritară germano-română. Limba de comunicare în aceste cluburi este germana. Naţionalitatea şi etnicitatea nu sunt condiţii de apartenenţă, spre deosebire de cunoaşterea limbii germane. în numărul din 2009 al almanahului, deja citatul Wemer Kremm saluta în mod expres sprijinul clubului germanofon de business din Timişoara pentru candidatul la primărie, Gheorghe Ciuhandu, argumentând în favoarea unei implicări politice mai susţinute a actorilor economici germani din regiune:

> Din moment ce ei [cei mai mulţi membri ai clubului] locuiesc pe parcursul întregii săptămâni de lucru în România, din moment ce trebuie să trăiască succesele şi fricţiunile în mediul social şi politic al ţării, ar fi doar just şi echitabil ca ei să-şi exprime opinia politică în cadrul dat, mai ales opinia lor de cetăţeni care locuiesc în mod conştient şi operează în România. în viitor, poate într-o manieră şi mai determinată[518].

Ceva mai recent, după rezultatul alegerilor din 2016, Paul-Jürgen Porr şi-a explicat decizia de a-l susţine pe Wiegand Fleischer, unul dintre membrii tineri ai Forumului, pentru poziţia de vicepreşedinte al Consiliului Judeţean Sibiu, în următorii termeni:

> Fleischer a studiat economie, a făcut un doctorat în domeniul său, predă la Universitatea „Lucian Blaga şi este manager al Clubului German de Afaceri din Transilvania, este aşadar foarte familiarizat cu acest portofoliu. Este cu siguranţă cea mai bună alegere pentru

518 Werner Kremm, „Vom Stammtisch zum Wirtschaftsclub", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2009, pp. 51-54, aici p. 52.

Forumul German şi totodată pentru judeţul Sibiu[519].

Argumentaţia lui Porr recunoaşte întrepătrunderile dintre investiţiile germane în România şi politica Forumului German. Investiţiile germane în România sunt văzute drept capabile să contribuie la menţinerea şi dezvoltarea a ceva care să semene cu o sferă publică de limbă germană. în articolul mai sus menţionat cu privire la clubul de afaceri din Timişoara, Kremm sugera că economia şi societatea civilă sunt practic echivalente. Astfel, investiţiile economice germane pot de fapt să aibă o contribuţie directă la prezervarea şi ulterioara dezvoltare a unei identităţi germane în România, limba fiind un marker important al acestei identităţi, ţinând de moştenirea culturală a minorităţii germane, dar contribuind la consolidarea relaţiilor economice[520].

Un interviu luat în 2003 lui Klaus-Peter Marte, la acea vreme consulul nou- numit al Republicii Federale Germane la Timişoara, surprindea foarte bine dimensiunea economică a relaţiilor româno-germane. Interviul a fost publicat într-un alt almanah, cel al filialei timişorene a Forumului German. întrebat fiind „care sunt cele mai importante interese economice ale germanilor în România", consulul a replicat:

> România are o mare importanţă pentru Germania din trei motive: Avem aici anumite interese datorită minorităţii noastre germane, acesta este primul punct; apoi, desigur, interesul de a aduce România aproape de Europa – iar noi suntem unul dintre membrii de conducere ai Uniunii Europene – şi apoi, desigur, interesele economice, de a produce, de a subcontracta producţia undeva unde salariile sunt mai mici şi mai favorabile, pentru a ne putea păstra şi sediul în Germania.
> Este vorba de această formă mixtă, de a externaliza o parte şi de a salva restul, care altfel probabil că nu ar mai funcţiona. Vedeţi, investiţiile germane sunt de departe cele mai mari aici şi cred că vor rămâne aşa pe viitor[521].

Interviul apoi continuă cu Marte comentând cu privire la înfiinţarea

519 Paul-Jürgen Porr, „Statt mit Abblend- oder Standlicht mit Fernlicht denken", interviu de Hannelore Baier, *Deutsches Jahrbuch Jur Rumänien,* 2017, pp. 19-23, aici p. 21.

520 Kremm, „Vom Stammtisch", p. 51.

521 „Gespräch mit Klaus-Peter Marte, Konsul der Bundesrepublik Deutschland în Temeswar", *Jahrbuch des Demokratischen Forums der Deutschen în Temeswar,* 2003, pp. 29-30.

unui club de afaceri germanofon în Timişoara şi menţionând cum actori economici precum Siemens contribuie la renovarea amfiteatrelor Universităţii din Timişoara, întrebat despre avantajele regiunii pentru investitorii germani, Marte se referea la existenţa unei „forţe de muncă calificate" şi a unui învăţământ în limba germană care pregăteşte vorbitori nativi de germană *{Muttersprachler)^.* Marte a fost cel care a înfiinţat clubul de afaceri germanofon din Timişoara în timpul mandatului său în România[522] [523].

Interconexiunile dintre avantajele economice asociate cu germanitatea şi identitatea germană în România îşi găsesc o expresie particulară în discursurile cu privire la menţinerea reţelei de şcoli de limbă germană în România. În 2019-2020, numărul de copii înscrişi în grădiniţe, şcoli şi licee cu predare în germană era de 23.845, în timp ce numărul celor autodeclaraţi germani la ultimul recensământ efectuat de statul român, cel din 2012, a fost de 36.042[524]. în 2004, Martin Bottesch aprecia că aproximativ 90% dintre elevii înscrişi în şcoli de limbă germană nu provin din familii care se identifică drept germane[525] [526]. într-un discurs de bun-venit ţinut cu ocazia aniversării a un sfert de veac de la semnarea Tratatului germano- român, ambasadorul Cord Meier-Klodt l-a citat pe preşedintele Forumului, Paul-Jürgen Porr: „Nu avem o problemă cu numărul de elevi în şcolile germane, avem o problemă cu numărul de profesori!" *{Wir haben kein Schülerproblem Deutsch, wir haben ein Lehrerproblem Deutsch}[1]^.*

Impactul filogermanismului (fără germani, dar în căutare de germani) în România post-1989 trece de nivelul discursiv. Chiar şi în timpul regimului comunist, şcolile de limbă germană erau deosebit de populare în rândurile populaţiei române, din moment ce a vorbi germana şi a putea să-ţi asumi o identitate germană putea aduce cu

522 *Ibidem,* p. 29.

523 Kremm, „Vom Stammtisch", p. 53.

524 Cifre preluate de pe site-ul Forumului Democrat al Germanilor din România. Vezi http:// www.fdgr.ro/ro/statistici (ultima accesare, 16 martie 2021). în acest context, merită menţionat că întrebările la recensământ în România nu permit alegerea a mai mult de o identitate etnică.

525 Martin Bottesch, „Gedanken über die Zukunft des deutschsprachigen Schulwesens în Rumänien", în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 105-110, aici p. 105.

526 Cord Meier-Klodt, „25 Jahre Deutsch-Rumänischer Freundschaftsvertrag – mit- und füreinander für ein gemeinsames Europa", http://docplayer.org/66060871-25-jahre-deutsch- rumaenischer-freundschaftsvertrag-mit-und-fuereinander-und-fuer-ein-gemeinsames- europa.html (ultima accesare, 16 martie 2021).

sine, într-o anume măsură, posibilitatea de a emigra. Cu toate acestea, în ansamblul ei, reţeaua educaţională de limbă germană finanţată de stat îşi are problemele ei. Furnizarea de învăţământ de calitate în limba germană este dificilă, mai ales din cauza lipsei profesorilor care să vorbească germana ca limbă maternă şi care să fie capabili să predea germană sau în germană[527]. Recunoscând că viitorul şcolilor de limbă germană din România se află într-o relaţie strânsă, dar nu lipsită de ambiguităţi, cu viitorul minorităţii ca atare, Forumul este de asemenea conştient că interesul pentru educaţia în germană este legat de aceea că a vorbi germana poate reprezenta „un atu important în căutarea unui loc de muncă de genul celor oferite de investitorii germanofoni în cadrul filialelor lor din România”[528]. Educaţia în limba germană este văzută astfel drept aptă să furnizeze un „rezervor pentru piaţa muncii”, mai ales pentru nevoile „antreprenorilor de limbă germană”, după cum se exprima în mod explicit în 2013 parlamentarul Ovidiu Ganţ, reprezentantul Forumului Democrat în Parlamentul de la Bucureşti din 2004 încoace[529].

Astfel, o politică educaţională menită în principiu să contribuie la prezervarea identităţii minorităţii germane în România este tot mai mult înţeleasă drept o modalitate prin care copiii care provin din familii non-germane pot învăţa germană şi, astfel, pot căpăta acces la joburi puse la dispoziţie de investitorii germani în România[530]. În acelaşi timp, situaţia le permite antreprenorilor şi investitorilor care vin din ţări germanofone în România să găsească o forţă de muncă germano- fonă în ţară. Unele dintre dificultăţile care izvorăsc din această stare de fapt au de-a face cu aceea că politica educaţională este în principiu croită după nevoile minorităţii şi astfel presupune că germana este limba maternă a elevilor[531] [532]. Pentru Forum, „păstrarea şi promovarea sistemului de învăţământ în limba germană, precum şi a instituţiilor culturale existente ale germanilor din România” reprezintă „deziderate prioritare”, având în vedere sarcina autoimpusă de asigurare a „con-diţiilor pentru perpetuarea şi dezvoltarea în continuare a identităţii

527 Martin Bottesch, „Zur Lage der deutschen Minderheit în Rumänien von 1990 bis 2014”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2015, pp. 19-35, aici pp. 26-27.

528 FDGR, *Minoritatea germană,* p. 100; vezi şi Bottesch, „Gedanken über die Zukunft”.

529 Ovidiu Ganţ, „Das Reservoir für den Arbeitsmarkt ist în unseren *‚Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2013, pp. 23-24.

530 *Ibidem.*

531 Martin Bottesch, „Gedanken über die Zukunft”, p. 108

532 FDGR, *Minoritatea germană,* p. 48.

minorităţii »141 germane .

Atât direct, cât şi indirect, învăţământul în limba germană în România poate – şi este menit – aşadar să contribuie la reproducerea unei identităţi germane în România şi joacă un rol în relevanţa continuă a Forumului ca organizaţie minoritară. Conform Statutului, calitatea de membru în cadrul Forumului este condiţionată de cunoaşterea limbii germane. Mai mult, Forumul are şi o categorie specială a membrilor „susţinători", deschisă în principiu atât cetăţenilor altor ţări decât România, cât şi cetăţenilor români de alte etnii decât germană[533]. Astfel, reţeaua educaţională de limbă germană din România poate în fapt să producă noi membri sau noi „susţinători" ai Forumului. Totodată, un alt element pe care reprezentanţii Forumului l-au imaginat adesea ca eventual întărind minoritatea germană şi identitatea germană în România este cel al unei remigraţii ori al unei migraţii germane spre România, mai ales în contextul oportunităţilor economice aduse de procesul de integrare europeană[534]. Prezervarea reţelei educaţionale de limbă germană nu poate fi decât un avantaj în această privinţă.

Un alt aspect al sistemului educaţional legat de interesele economice germane este cel al învăţământului profesional dual *(duale Berufsausbildung.* După cum este precizat în catalogul expoziţiei din 2014 despre minoritatea germană, cluburile germane de afaceri din România şi în special Clubul Economic German din Braşov au jucat un rol foarte important în (re)înfiinţarea învăţământului profesional în România:

> De evidenţiat este şi angajamentul cluburilor în ceea ce priveşte pregătirea profesională dual după model german. La înfiinţarea unei noi şcoli profesionale de stat, cu profil orientat spre practică, Clubul Economic German Braşov (DWK), alături de câteva firme membre, a preluat iniţiativa. „Şcoala profesională germană Kronstadt" este singura care funcţionează cu sistem de pregătire dual, o noutate în sistemul de învăţământ românesc care, după schimbarea politică, şi-a desfiinţat şcolile profesionale şi a reluat subiectul pregătirii profesionale abia în 2012. Proiectul-pilot de la Braşov a fost realizat prin participarea energică a firmelor germane din regiune şi în cooperare cu factorii de decizie de la nivel local şi

533 „Calitatea de membru", http://www.fdgr.ro/ro/statutul/107 (ultima accesare, 8 iunie 2018).

534 Paul Philippi, „Die Zukunft der Siebenbürger Sachsen nach zehn Jahren im freien Rumänien", în *Kirche und Politik. Siebenbürgische Anamnesen und Diagnosen aus fünfJahrzehnten. Teil II: zwischen 1992 und 2005,* Hora Verlag, Hermannstadt, 2005, pp. 266-292, aici pp. 279, 284; Bottesch, „Gedanken", p. 110; *idem, „ZMX* Lage", p. 35.

> naţional din politică şi educaţie. [...] Eforturile sustenabile ale economiei germane în ceea ce priveşte învăţământul profesional dual în România sunt în folosul elevilor şi al întreprinderilor, care îşi vor'putea asigura în viitor o parte din necesarul de personal cu forţă de muncă calificată[535].

Limba de predare este româna, însă Forumul este unul dintre principalii suporteri la nivel politic ai sistemului educaţional vocaţional, în directă legătură cu susţinătorii săi din câmpul economic, şi anume cluburile germane de afaceri şi Camera de Industrie şi Comerţ Româno-Germană[536]. Prima şcoală profesională funcţionând pe baza sistemului dual s-a deschis în Braşov şi este numită oficial Şcoala Profesională Germană Kronstadt[537]. Sistemul, prezentat şi promovat ca un sistem „german" – referinţa funcţionând ca o recunoaştere a calităţii – joacă un rol-cheie în relaţiile contemporane româno-germane. Susţinându-l făţiş, în ciuda faptului că la prima vedere este în cel mai bun caz doar indirect legat de prezervarea identităţii germane în România, Forumul implementează practic rolul de mediator în raporturile economice dintre Germania şi România. Diplomaţii germani în România au subliniat şi ei constant rolul întreprinderilor din spaţiul germanofon în introducerea învăţământului profesional dual în România şi au făcut în mod consistent lobby pentru extinderea acestuia. Cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a semnării Tratatului româno-german privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa, ambasadorul german la Bucureşti, Cord Meier-Klodt, s-a referit la felul în care părinţii români aspiră să-şi înscrie copiii în programe educaţionale de limbă germană, făcând un apel ca dezvoltarea reţelei de învăţământ în germană să fie o prioritate a „noastră" (referinţa fiind cel mai probabil la Ambasada Germană şi la Forum, care a fost organizator al evenimentului din Timişoara), împreună cu „partenerii şi suporterii români din economie". Meier-Klodt a afirmat şi că acest lucru ar trebui să se întâmple datorită cererii sporite care vine „dinspre economia «în creştere», în special germană". Mai mult, el a ţinut să sublinieze relevanţa învăţământului profesional, pledând asiduu pentru extinderea acestuia, pentru a furniza astfel forţa de muncă calificată de care au nevoie investitorii[538]. Argumentaţia lui Meier-Klodt aduce în prim-plan sistemul de învăţământ profesional în raport cu existenţa unui model economic german pe care România se presupune că îl poate emula

535 FDGR, *Minoritatea germană,* pp. 80-82.
536 Ganţ, „Das Reservoir".
537 https://www.sgk.ro/despre-spgk/istoric/ (ultima accesare, 3 martie 2021).
538 Meier-Klodt, „25 Jahre Deutsch-Rumänischer Freundschaftsvertrag".

pentru ca economia să continue să crească. Declaraţia comună emisă cu ocazia celei de-a 20-a sesiuni mixte guvernamentale pentru problematica etnicilor germani din România a făcut şi ea referire la învăţământul profesional dual:

> O componentă importantă a cooperării româno-germane, susţinută constant de ambele părţi în cadrul Comisiei, au constituit-o eforturile comune pentru formarea profesională în sistemul dual de învăţământ. Adoptarea de către guvernul român, la sfârşitul anului 2016, a legislaţiei privind învăţământul dual, ca parte a învăţământului profesional şi tehnic, permiţând formarea profesională a tinerilor români cu sprijinul mediului economic german prezent în România, reflectă pe deplin excelenţa acestei cooperări[539].

într-o carte recentă despre germanii din România, jurnalista Ruxandra Hurezean prezintă povestea lui Hans Promm, un german din România care a părăsit ţara împreună cu familia sa pe când avea 17 ani, doar pentru a se întoarce ulterior în calitate de antreprenor. Unul dintre fondatorii Clubului Economic German din Braşov, Promm este prezentat şi drept unul dintre cei ale căror eforturi – alături de ale asociatului său, Werner Braun – au condus la introducerea sistemului de învăţământ profesional dual. în ciuda opoziţiei guvernului român, antreprenorul Promm, care se simte acasă atât în România, cât şi în Germania, reuşeşte „să înceapă să schimbe realitatea, pas cu pas”[540]. Eforturile germane sunt reprezentate ca facilitând succesul antreprenoriatului autentic în România.

Accentul pus pe antreprenoriat, expertiză şi dezvoltare economică drept ele- mente-cheie ale identităţii germane şi germano-române legitimează relevanţa constantă a unei prezenţe germane în România şi permite discursurilor despre germanii din România să fie orientate nu doar spre trecut, ci şi spre viitor. Subliniind legăturile dintre nevoile întreprinzătorilor şi investitorilor germani şi direcţia pe care sistemul educaţional din România ar trebui să o urmeze, precum şi depu- nând eforturi concrete în această direcţie, germanii apar ca agenţi ai

539 George Ciamba şi Hartmut Koschyk, „Cooperarea româno-germană pe tema minorităţilor este exemplară pentru Europa”, 11 aprilie 2017,https://www.dw.com/ro/cooperarea-germano- română-pe-tema-minorităţilor-este-exemplară-pentru-europa/a-38384515 (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

540 Ruxandra Hurezean, *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 208.

schimbării şi ai antreprenoriatului capitalist, permiţând în mod direct creşterea economică în România. Investiţiile economice germane în România au devenit aşadar un foarte important element autolegitimizator al identificării contemporane germane în contextul românesc. Ele pot furniza o perspectivă de viitor, una extrem de necesară, având în vedere constanta diminuare a populaţiei germane din România. Pentru reprezentanţii Forumului, perspectivele existenţei viitoare ale minorităţii germane în România sunt conectate şi ele cu migraţia din exterior:

> Este ca şi cum minoritatea germană din România nu poate avea o existenţă de durată fără migraţie din afară. Dacă o migraţie de vorbitori de germană are loc într-o măsură suficient de mare, atunci cele mai multe dintre întrebările cu privire la identitatea viitoare a minorităţii rămân *a fortiori* deschise[541].

În acest context, a acorda dimensiunii economice un rol important în producerea şi reproducerea unei identităţii germane în România şi a încerca crearea de condiţii necesare pentru ca o viaţă economică după model german sau eventual sub oblăduire germană să aibă loc în România pot furniza impulsuri importante pentru o asemenea migraţie şi pentru potenţiala imaginare a unei identităţi germane în România în viitor.

541 Bottesch, „Zur Lage”, p. 35.

„Cine n-are nemţi să şi-i cumpere”

6.1. Germanii din România ca victime. Memoria deportării în Uniunea Sovietică

Implicat direct în politica Forumului Democrat al Germanilor din România, fiind reprezentantul acestuia în Parlamentul de la Bucureşti (1992-1996 şi 1997-2004), precum şi preşedinte al formaţiunii între 1998 şi 2002, Wolfgang Wittstock afirma într-un text retrospectiv că domeniile de bază ale activităţii sale în raport cu autorităţile de la Bucureşti au privit protejarea minorităţii, reparaţiile pentru măsurile arbitrare luate în timpul dictaturii comuniste şi restituirea proprietăţilor naţionalizate[542]. Intr-o cheie similară, întrebat despre motivele care au stat la baza faptului că migraţia germanilor din România către Republica Federală Germania nu a încetat odată cu disoluţia regimului socialist de stat, ba chiar şi-a atins apogeul în primii ani de după căderea regimului Ceauşescu, criticul şi istoricul literar Ştefan Sienerth a făcut aluzie la un scenariu de istorie contrafactuală, admiţând totuşi că este vorba de un „gând imposibil de verificat”: „dacă reîmproprietărirea s-ar fi făcut la începutul anilor 1990 şi dacă scuzele oficiale din partea statului român ar fi venit mai repede, istoria germanilor din România poate ar fi arătat altfel”[543]. Când pleda pasional pentru un vot acordat candidatului la preşedinţie Klaus lohannis, Radu Carp afirma:

> Este un miracol faptul că această comunitate încă mai există. S-a făcut totul pentru ca ea să dispară. Cei care nu au fost deportaţi în Bărăgan sau în Siberia ori nu au

542 Wolfgang Wittstock, „Mitreden und mitentscheiden. Schwierigkeiten der parlamentarischen Vertretung eines Minderheitenverbandes”, în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 31-39, aici p. 34.

543 Stefan Sienerth, „Dacă Herta Müller ia mâine Premiul Nobel, literatura română o va accepta subit”, interviu de Cristian Cercel, *Observator cultural,* 391, 27 septembrie 2007.

fost condamnaţi la închisoare în timpul regimului comunist au fost vânduţi la bucată în Germania[544].

Atât pentru Wittstock, cât şi pentru Sienerth, precum şi pentru Carp — cel puţin în lumina acestor afirmaţii – istoria recentă a germanilor din România se arată în mare a fi o istorie a germanilor ca victime ale statului român. În acest context, căderea regimului ceauşist ar fi putut reprezenta o oportunitate pentru a repara, atât simbolic, cât şi concret, nedreptăţile suferite de populaţia germană, o posibilitate căreia însă statul român nu i-a dat curs cu celeritate. Importanţa acordată proceselor istorice care au avut loc în trecutul recent şi nevoii de a le aborda prin intermediul unor măsuri restauratorii şi/sau compensatorii indică în orice caz relevanţa deosebită pe care chestiunile cu privire la trecut şi la memorie au avut-o şi continuă să o aibă în desfăşurarea interrelaţiilor româno-germane de după 1989, chiar dacă poate într-o măsură mai mică decât în cazuri precum cel al relaţiilor germano-polone ori germano-cehe[545].

în naraţiunile care subliniază calitatea de victimă a germanilor din România, unul dintre momentele cruciale îl reprezintă deportarea civililor la muncă forţată în regiunea Donbas şi în Urali. Deportarea a avut loc în luna ianuarie a anului 1945 şi a fost prezentată oficial la vremea respectivă ca o măsură în vederea reconstrucţiei Uniunii Sovietice, stat care avusese de suferit distrugeri masive în urma războiului de agresiune purtat pe teritoriul său. Istoriografia vorbeşte despre o cifră între 70.000 şi 80.000 de germani din România care au fost deportaţi din ordinul direct al Moscovei[546]. .

Pe lângă deportare, reforma agrară din martie 1945, care a însemnat în practică exproprierea pe scară largă a germanilor din România, şi apoi migraţia către Republica Federală, prezentată adeseori prin folosirea unor termeni precum „trafic de oameni”, „vânzare de oameni”

544Radu Carp, „De ce trebuie votat Klaus Iohannis”, *Blogurile Adevărul,* 8 noiembrie 2014, http.7/ adevarul.ro/news/politica/de-trebuie-votat-klaus-iohannis-l_545dd0390dl33766a8a6bblb/ index.html (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

545Pierre de Trégomain, „«Normales»? Les relations germano-roumaines avant et après la chute du Mur”, *Allemagne d'aujourd'hui,* 182 (2007), pp. 81-89; Cristian Cercel, „Gli Altri Tedeschi”, *Equilibri,* 13, nr. 3 (2009), pp. 423-428.

546Georg Weber *et al., Die Déportation von Siehenbürger Sachsen în die Sowjetunion 1945-1999,* 3 vol., Bôhlau Verlag, Kôln, 1995; Hannelore Baier (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945. Culegere de documente de arhivă,* Forumul Democrat al Germanilor din România, Sibiu, 1994; Hannelore Baier (ed.), *Departe, în Rusia, la Stalino: amintiri şi documente cu privire la deportarea în Uniunea Sovietică a etnicilor germani din România (1945-1950),* InterGraf, Reşiţa, 2003.

sau „răscumpărare”, sunt celelalte două fenomene/procese istorice la care se face cel mai adesea referire pentru a construi istoria germanilor din România post-1945 drept una a germanilor ca victime[547]. Uneori, paradigma victimizantă este extinsă şi la perioada celui de-al Doilea Război Mondial, prin prezentarea germanilor din România drept victime ale lui Hitler şi ale Germaniei naziste.

Mai cu seamă în ultimele trei decenii, deportarea în Uniunea Sovietică s-a transformat într-un loc esenţial al memoriei germanilor din România, fiind recunoscută ca atare nu doar de germanii din România, ci şi de observatorii externi. După disoluţia regimului ceauşist, foşti deportaţi au fondat rapid asociaţii care să le reprezinte interesele[548]. O mulţime de texte memorialistice, de proiecte de istorie orală, precum şi prelucrări literare ale deportării au fost publicate atât în română, cât şi în germană[549]. Filme documentare, spectacole de teatru radiofonic şi proiecte fotografice completează peisajul amplu al deportării ca temă predilectă a confruntării mnemonice în cheie victimizatoare cu trecutul germanilor din România. De curând, regizorul Cristian Amza a realizat pentru Televiziunea Română o serie documentară în mai multe episoade despre deportare, intitulată „Deportaţii”, iar Florin Besoiu este autorul unui documentar – şi acesta de dată foarte recentă – intitulat *Supravieţuitorii la bătrâneţe.* Un

547 Remus Gabriel Anghel şi Luminiţa Gheorghiu, „Refugiaţi, vânduţi, regretaţi. Migraţia germanilor din România 1944-1993”, în Ottmar Traşcă şi Remus Gabriel Anghel (eds.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2018, pp. 308-335, aici pp. 311-312.

548 Vasile Ciobanu, „Germani”, în Attila Gidö (ed.), *Cronologia minorităţilor naţionale din România,* voi. I: *Albanezi, armeni, bulgari, croaţi, eleni, evrei şi germani,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2012, pp. 303-364, aici p. 311.

549 Hermann Rehner, *Wir waren Sklaven: Tagebuch eines nach Rußland Verschleppten,* Concordia, Bucureşti, 1993; Liane Weniger, *Schatten am Don. Als Zwangsdeportierte aus Siebenbürgen în Kohlebergwerken în Russland, 1945-1946,* Forschungsstelle Ostmitteleuropa, Dortmund, 1994; Helmut Berner şi Doru Radosav (eds.), *Und keiner weiß warum. Donbaß. Eine deportierte Geschichte,* Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben, Ravensburg, 1996; Ernest Ulrich, *Cartea vieţii mele: am fost deportat în URSS,* Editura Fundaţiei Culturale „Ion D. Sîrbu”, Petroşani, 2005; Herta Müller, *Leagănul respiraţiei,* trad. şi note de Alexandru Al. Şahighian, Humanitas Fiction, Bucureşti, 2010; Cătălin Dorian Flore seu, *Jacob se hotărăşte să iubească,* trad. şi note de Mariana Bărbulescu, Polirom, Iaşi, 2012; Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai şi Ilarion Ţiu (eds.), *Lungul drum spre nicăieri. Germanii din România deportaţi în URSS,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2012; Carol Aschembrener, *Cinci ani în Donbas,* Honterus, Sibiu, 2015; Mariana Gorczyca, *Dincoace şi dincolo de tunel. 1945,* Polirom, Iaşi, 2019.

spectacol de teatru radiofonic, *Cinci ani în Donbas,* a fost realizat de curând sub egida Radio România Cultural. Deportarea în Uniunea Sovietică este şi subiectul preocupărilor fotografului luxemburghez Marc Schroeder, al cărui proiect editorial intitulat *Order 7161* este în curs de apariţie[550].

Mai mult, odată cu acordarea premiului Nobel scriitoarei Herta Miiller, autoarea romanului *Leagănul respiraţiei,* se poate spune că tema deportării germanilor din România în Uniunea Sovietică a căpătat relevanţă dincolo de contextul specific româno-german. Totodată, chiar dacă transformarea deportării într-un chinte- senţial loc al memoriei pentru şi în ceea ce îi priveşte pe germanii din România este un fenomen care a avut loc în special după 1989, merită amintit că primele abordări literare şi memorialistice ale deportării au apărut încă din perioada Războiului Rece, cea dintâi dintre ele în limba franceză[551].

Relevanţa deportării pentru discursurile şi practicile identitate ale germanilor (originari) din România care pun accentul pe calitatea de victimă este scoasă în evidentă şi de evenimentele comemorative ce au loc în ianuarie atât în România, cât şi în Germania, precum şi de numeroasele articole pe această temă care apar în publicaţii în română ori în germană în aceeaşi perioadă ori de numeroasele plăci comemorative din localităţi din Transilvania şi Banat. Astfel de plăci şi de iniţiative memoriale îi includ adesea pe soldaţii care au luptat în al Doilea Război Mondial laolaltă cu cei care au murit în timpul deportării. în 1995, un monument dedicat deportărilor, realizat de sculptorul Hans Stendl, a fost ridicat în Reşiţa[552].

în a doua sa carte, Klaus lohannis s-a referit la deportare ca fiind un eveniment traumatic pentru comunitatea germanilor din România, descriind-o drept o „adevărată catastrofa”[553]. Un documentar despre

550Cristian Amza, *Deportaţii. Un trecut zbuciumat,* 2018, documentar, https://www.youtube.com/ watch?v=Q()34mt9fRPc (ultima accesare, 4 aprilie 2021); Adrian Popescu, *„Supravieţuitorii la bătrâneţe...* un film cu valoare arhivistică”, *Tribuna,* 17 februarie 2019, https://www.tribuna.ro/ stiri/cultura/supravietuitorii-la-batranete—un-film-cu-valoare-arhivistica-141793.html (ultima accesare, 7 mai 2021); Magda Duţu şi Lăcrămioara Stoenescu, *Cină ani în Donbas,* Radio România Cultural, 2018, spectacol de teatru radiofonic, https://www.radioromaniacultural.ro/cinci-ani- în-donbas/ (ultima accesare, 4 aprilie 2021); Marc Schroeder, *Order 7161,* în curs de apariţie, http://www.marcpschroeder.com/order7161/background (ultima accesare, 4 aprilie 2021).

551Jean Rounault, *Mon ami Vassia. Souvenirs du Donetz,* Sulliver, Paris, 1949; Bernhard Ohsam, *Eine Handvoll Machorka. Roman aus Russ land,* Kraft, Augsburg, 1958.

552 Ciobanu, cap. cit., p. 329.

553 Klaus lohannis, *Primul pas,* Curtea Veche, Bucureşti, 2015, p. 56.

lohannis, difuzat înaintea celei de-a doua runde a alegerilor prezidenţiale din 2014, a abordat la rândul său chestiunea deportării[554]. Printre cei intervievaţi în cadrul documentarului s-au numărat şi istoricul şi teologul Paul Philippi, preşedintele Forumului Democrat al Germanilor din România între 1992 şi 1998 şi preşedinte onorific al aceleiaşi organizaţii din 1998 până la decesul său, care a survenit în 2018, şi Gerhild Rudolf, directoarea Centrului Cultural „Friedrich Teutsch” din Sibiu. Amândoi, ca şi lohannis, au subliniat caracterul nedrept al acţiunii de deportare, plasând-o într-o naraţiune mai amplă care evidenţiază măsurile antigermane ce au fost luate în România către finele celui de-al Doilea Război Mondial[555]. Rudolf sugera chiar că exclusiv autorităţile române au fost cele care au decis deportarea populaţiei germane, chiar dacă istoriografia care s-a aplecat asupra acestei teme
s-a pus, în mare, de acord în legătură cu faptul că sovieticii au cerut în mod expres ca germanii să fie trimişi în Ucraina în vederea „reconstrucţiei”.

Documentarul — al cărui fir narativ aproape că începe cu deportarea — nu aduce în discuţie contextul mai larg al deportării, care ar fi implicat o abordare a nazismului şi a chestiunii înrolării în masă a saşilor transilvăneni şi a şvabilor bănăţeni în SS. Astfel, transmite ideea că momentul ianuarie 1945 reprezintă nu doar începutul suferinţelor germane, ci şi momentul zero al istoriei recente a germanilor din România, o strategie facilă şi uşor de înscris în paradigma anticomunismului banal care omite confruntarea cu trecutul nazist. Acelaşi tip de omisiune poate fi regăsit şi în cartea lui lohannis. Acesta se referă pe scurt la deportare ca la un „episod sensibil” atât pentru familia sa, cât „şi pentru identitatea comunităţii etnice” din care provine, prezentându-l drept o „catastrofa” (termen care apare de două ori pe o singură pagină) pentru germanii din România[556]. Apoi, în subsec- ţiunea imediat următoare, lohannis face trecerea la o discuţie despre „trecutul care ne priveşte”, şi anume trecutul comunist, văzut prin filtrul unei vizite la Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei din Sighetu Marmaţiei[557].

554Florin lepan, *2 pentru România. Klaus lohannis,* 2014, https://www.dailymotion.com/video/ x2a6e8o (ultima accesare, 16 iunie 2018).

555Vocea din off care narează documentarul menţionează că bunicii lui lohannis au fost deportaţi după sfârşitul războiului. Deportarea a avut loc însă în principal în ianuarie 1945, în timp ce războiul era încă în plină desfăşurare. Nu este clar dacă bunicii lui lohannis au fost în fapt deportaţi ulterior celor mai mulţi dintre germanii din România sau dacă este vorba de o eroare factuală în documentar.

556 lohannis, *Primul pas,* p. 56.

557 *Ibidem,* pp. 58-60.

Pe plan juridic, abordarea suferinţelor şi intereselor foştilor deportaţi imediat după căderea regimului lui Ceauşescu nu a fost un proces simplu. Când autorităţile române au redactat primele proiecte de lege având drept scop repararea nedreptăţilor comise în timpul socialismului de stat, borna temporală iniţială de la care s-a pornit a fost 6 martie 1945, şi anume data la care a fost instalat guvernul lui Petru Groza, cu sprijinul Moscovei. Aceasta însemna însă că germanii deportaţi în Uniunea Sovietică în ianuarie 1945 nu au fost iniţial incluşi în textul legii care le acorda anumite drepturi celor persecutaţi din motive politice „de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945”[558]. Prevederile Legii nr. 118/1990 au fost extinse abia în decembrie 1990, pentru a-i include şi pe cei care au fost deportaţi în străinătate după 23 august 1944[559]. începând din iulie 2013, prevederile legii se aplică şi germanilor din România care au fost deportaţi, dar care nu mai deţin cetăţenia română şi nu mai au domiciliul în România[560]. Declaraţia comună emisă cu ocazia sesiunii comisiei interguvernamentale mixte româno-germane din 2017 includea următorul pasaj:

> Legislaţia românească privind stabilirea de plăţi compensatorii pentru persoanele deportate sau persecutate de regimul comunist după cel de-al Doilea Război Mondial, gest unic la nivelul statelor Uniunii Europene, oferă astfel de drepturi germanilor originari din România, indiferent de cetăţenia sau locul de reşedinţă deţinute la momentul înaintării cererii. Aceasta a început să producă efecte încă din anul 2013, fiind un exemplu important, transpus în plan legislativ, care demonstrează că România îşi asumă trecutul[561].

558„Decret-lege privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945”, *Monitorul Oficial al României,* 9 aprilie 1990.

559„Lege privind extinderea prevederilor Decretului-lege nr. 118/1990 şi la persoanele deportate în străinătate după 23 august 1944”, *Monitorul Oficial al României,* 13 decembrie 1990.

560„Legea nr. 211 din 27 iunie 2013 privind acordarea unor drepturi persoanelor care nu mai au cetăţenia română, dar care au fost persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi cele deportate în străinătate ori constituite în prizonieri , *Monitorul Of icial al României,* 2 iulie 2013, https://lege5.ro/gratuit/gm3tcobzgi/legea-nr-211- 2013-privind-acordarea-unor-drepturi-persoanelor-care-nu-mai-au-cetatenia-romana-dar- care-au-fost-persecutate-din-motive-politice-de-dictatura-instaurata-cu-incepere-de-la-6-martie- 1945-p (ultima accesare, 4 aprilie 2021).

561George Ciamba şi Hartmut Koschyk, „Cooperarea româno-germană pe tema minorităţilor este exemplară pentru Europa”, 11 aprilie 2017, https://www.dw.com/ro/cooperarea-germano- română-pe-tema-minorităţilor-este-exemplară-pentru-europa/a-38384515 (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

Mai mult, prin două acte legislative emise de Parlamentul României în 2020 a fost extinsă acordarea indemnizaţiilor pentru deportaţi la copii, respectiv la soţ ori soţie[562].

în ianuarie 1995, cu ocazia celei de-a 50-a comemorări a deportării, o serie de evenimente au fost organizate în Braşov sub titlul „În memoriam deportationis 1945-1995”. Principalul organizator a fost Forumul Democrat al Germanilor. Din partea statului român, atât preşedintele Ion Iliescu, cât şi premierul Nicolae Vacăroiu au trimis mesaje oficiale adresate supravieţuitorilor deportării şi celor reuniţi în oraşul transilvănean.

La momentul respectiv, conducerea Forumului spera de fapt că Iliescu îşi va cere scuze oficial pentru deportare, ceea ce însă nu s-a întâmplat ca atare[563]. Mesajul pe care l-a trimis Iliescu a fost mai nuanţat decât ar fi vrut Forumul. Preşedintele român de la acea vreme a situat „drama minorităţii germane din România” în contextul mai larg al „răsturnărilor geostrategice şi al mutaţiilor politice produse în ultima parte a celui de-al Doilea Război Mondial şi în perioada imediat următoare”. Mai mult, el chiar a pus suferinţa germanilor pe acelaşi nivel cu abuzurile şi ilegalităţile ale căror victime au fost „numeroşi cetăţeni români, din toate categoriile sociale, etnice şi religioase”, imputând deportarea Comisiei Aliate de Control, dominată de sovietici. Iliescu s-a referit şi la migraţia în masă a germanilor din România petrecută în contextul „condiţiilor specifice din anii dictaturii comuniste”, subliniind totodată că „membrii minorităţii germane din România au suferit, asemenea majorităţii covârşitoare a populaţiei româneşti, strămutări şi exproprieri abuzive, privaţiuni şi încălcări ale drepturilor omului”. Totodată însă, mesajul lui Iliescu întărea obişnuitele stereotipuri filogermane, subliniind „sentimentele de simpatie şi preţuire” ale poporului român faţă de tradiţiile culturale ale

562 „Legea nr. 130 din 15 iulie 2020 pentru completarea art. 5 din Decretul-lege nr. 118/1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri”, *Monitorul Oficial al României,* 15 iulie 2020, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/227836 (ultima accesare, 4 aprilie 2021); „Legea nr. 232 din 5 noiembrie 2020 pentru modificarea şi completarea Decretului-lege nr. 118/1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri”, *Monitorul Oficial al României,* 5 noiembrie 2020, http://legislatie.just.ro/Pubfic/DetaliiDocumentAfis/232660 (ultima accesare, 4 aprilie 2021).

563 Wolfgang Wittstock, interviu realizat de autor, 7 ianuarie 2011, Braşov.

minorităţii germane, precum şi „contribuţia ei la dezvoltarea generală a societăţii româneşti”[564].

Scrisoarea lui Văcăroiu adresată participanţilor la comemorarea din 1995 a atribuit în mod direct responsabilitatea pentru deportare ordinului explicit al Moscovei, care a forţat guvernul român de la acea vreme să-i deporteze în Uniunea Sovietică pe cetăţenii germani consideraţi apţi de muncă, pentru reconstrucţia ţării. Ba mai mult, pentru Văcăroiu aceasta avusese la bază imputaţia absurdă a originii germane a celor deportaţi, chiar dacă ei erau cetăţeni români. Pentru premierul român era vorba astfel de o incriminare colectivă pentru o vină imaginară. Văcăroiu sugera că cetăţenia română făcea într-o oarecare măsură absurdă incriminarea originii germane, din moment ce cea dintâi ar fi trebuit să prevaleze faţă de cea din urmă. Premierul român a subliniat de asemenea opoziţia guvernului român faţă de deportare. La fel ca Iliescu, şi-a încheiat mesajul prin reiterarea unor stereotipuri pozitive cu care germanii sunt asociaţi în România, precum seriozitatea şi hărnicia[565].

Cele două mesaje nu erau pe de-a-ntregul compatibile cu naraţiunile victimi- zatoare cu privire la germanii din România care tind să sublinieze particularitatea suferinţei germanilor din România şi care fac din germani victimele *par excellence* ale istoriei române în secolul XX. Cu toate acestea, cele două mesaje dădeau de înţeles că abordarea suferinţei germanilor în cadrul discursurilor memoriale româneşti este posibilă. Era întâia oară când autorităţile centrale române recunoşteau oficial suferinţa germanilor, chiar dacă – în special Iliescu – încercau în parte să pună un bemol asupra caracterului particular german al acestei suferinţe şi să o situeze într-un context mai larg. însă trebuie notat că mesajele lui Iliescu şi lui Văcăroiu cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a deportării au fost exprimate într-o perioadă în care Ion Antonescu, dictatorul fascist din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, era practic reabilitat în cadrul societăţii române şi în care nu exista nicio recunoaştere ca atare a participării româneşti la Holocaust şi a vreunei responsabilităţi româneşti/a statului român pentru acesta.

Cu ocazia aceluiaşi eveniment, istoricul şi teologul Paul Philippi,

564„Mesajul domnului Ion Iliescu, Preşedintele României, adresat participanţilor la manifestările comemorative prilejuite de împlinirea a 50 de ani de la deportarea în URSS a unor grupuri de etnici germani din România — Braşov, 14 ianuarie 1995 , http://old.presidency.ro/pdf/ date_arhiva/482_ro.pdf (ultima accesare, 3 martie 2021).

565Textul mesajului lui Văcăroiu, în germană: „Eine schreckliche Vergeltung. Brief des Premiers Văcăroiu an die Teilnehmer der Veranstaltung”, *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien,* 21 ianuarie 1995.

preşedinte al Forumului, a rostit şi el un mesaj adresat formal preşedintelui Iliescu. Philippi a mers până la a afirma că „deportarea etnicilor germani în Uniunea Sovietică era doar primul pas al unei discriminări etnice de mare anvergură – singura discriminare (după câte ştim) desfăşurată în România pe o bază pur etnică"[566]. El a repetat această afirmaţie de două ori în timpul discursului său, chiar dacă inserarea observaţiei „după câte ştim" avea darul de a permite eventuale viitoare ajustări ale acestei alegaţii. Philippi a prezentat deportarea ca fiind doar un prim pas dintr-o serie mai amplă de măsuri antigermane, făcând referire şi la anularea drepturilor civice – de pildă, dreptul de vot – în 1946, la deportarea şvabilor bănăţeni în Bărăgan în anii 1950 şi la evacuarea saşilor din oraşele industriale transilvănene[567].

În mesajul lui Philippi din 1995, germanii din România apăreau aşadar drept victimele paradigmatice ale istoriei române din secolul XX. Implicit, aceasta însemna atât omiterea tacită a persecuţiei genocidale ale cărei victime au fost evreii şi romii în perioada premergătoare şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cât şi preistoria deportărilor, care ar fi implicat o discuţie cu privire la o temă ceva mai delicată, şi anume influenţa ideologiei naziste în interiorul comunităţilor de germani din România. Chiar dacă au arătat diferenţe notabile la nivelul stilului şi al accentelor, declaraţiile emise de Iliescu, Văcăroiu şi Philippi în 1995 indicau existenţa unor potenţiale puncte de intersecţie între două procese de cosmetizare sau de trecere sub tăcere a trecutului fascist de dinainte de 1945 – unul dintre ele românesc, celălalt româno-german –, procese care subliniază victimizarea în timp ce tind să tabuizeze sau să decontextualizeze culpabilitatea ori responsabilitatea. Merită remarcat şi că Philippi îşi adresa la acea vreme cererile pentru recunoaşterea calităţii de victime a germanilor din România nu doar guvernului român, ci şi autorităţilor germane. Astfel, în ianuarie 1996, istoricul şi teologul sas îi adresa o scrisoare preşedintelui german Roman Herzog, după ce acesta declarase 27 ianuarie drept Ziua Comemorării Victimelor Naţional-Socialismului. Philippi sugera că germanii din România care au servit în SS, alături de cei care au fost deportaţi în Uniunea Sovietică, ar trebui şi ei trataţi drept „victime ale naţional-socialismului"[568].

566 Paul Philippi, „Zum 50. Jahrestag der Deportation în die Sowjetunion (12. Januar 1995)", în *Kirche und Politik. Siebenbürgische Anamnesen und Diagnosen aus fünf Jahrzehnten. Teil II: zwischen 1992 und 2005,* Hora Verlag, Hermannstadt, 2006, pp. 97-104, aici p. 102.

567 *Ibidem.*

568 *Idem,* „Verstrickung, Schuld und Opfer", în *Kirche und Politik,* voi. II, pp.

Merită menţionat totuşi că, cu doi ani înaintea comemorării din 1995, Philippi publicase un articol în *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien* despre înrolarea în SS a germanilor din România. Articolul a fost publicat şi în presa de limbă română. în acest articol, Philippi pleda pentru o reflecţie asupra fenomenului — vorbind totodată de „idealism , de „o conştiinţă a datoriei morale”, prezentându-i pe SS-iştii originari din România drept „victime ale nazismului”, însă afirmând şi că „nu putem să ne amăgim că am fost simple victime ale unei avalanşe provocate de alţii” şi stabilind nişte legături cu deportarea ulterioară în Uniunea Sovietică, un impuls contextualizator care nu s-a regăsit apoi în declaraţiile din ianuarie 1995[569]. Philippi a fost el însuşi unul dintre cei care s-au înrolat în SS în 1943, la vârsta de 19 ani[570]. Discursul lui cu ocazia celei de-a 60-a comemorări a deportării, în contextul evenimentelor comemorative organizate în 2005 în Reşiţa, a avut un ton parţial diferit de cel din 1995, arătând o mai mare deschidere faţă de recunoaşterea apetenţei majore pentru nazism în rândul comunităţilor germanilor din România[571].

Noiembrie 1996 a marcat o schimbare guvernamentală în România, care a fost la acea vreme optimist salutată drept aducând modificări fundamentale la nivelul politicii româneşti. Puterea a fost preluată de o pestriţă coaliţie conser- vator-neoliberală a cărei legitimitate îşi trăgea în mare parte seva din agăţarea la rever a unui blazon europenist şi anticomunist. Unul dintre principalele obiective ale noilor autorităţi îl reprezenta accelerarea negocierilor pentru ca România să adere atât la Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), cât şi la Uniunea Europeană (UE). Calitatea de membru în cele două organizaţii era în mare percepută ca venind la pachet. Mai mult, prezentarea integrării în

150-151.

569 *Idem,* „în urmă cu 50 de ani, etnici germani din România s-au înrolat în «Waffen-SS»„, trad. de Annemarie Weber, *România liberă,* 25 mai 1993.

570 Vezi Paul Philippi, „Von der Schulbank 1943 în den Zweiten Weltkrieg”, prelegere, 3 noiembrie 2015, Forumul German Sibiu, https://www.siebenbuerger.de/ortschaften/hermannstadt/multimedia/sonstiges/46655-vortrag-des-zeitzeugen-prof-dr-paul.html (ultima accesare, 3 martie 2021).

571 „Nu ne-am lăsat, oare, orbiţi de entuziasmul pentru cel de-al Treilea Reich? Oare nu noi am lăsat frâiele comunităţii noastre în mâna acelora care au vrut să ne educe astfel încât să ne identificăm cu cel de-al Treilea Reich? Oare nu noi le-am cântat acestora cu voce tare cântecele?”, vezi Paul Philippi, „Reflecţii actuale şi de perspectivă privind deportarea germanilor”, trad. de Mircea Suhăreanu, *Altera, 7LG-27* (2005), http://www.altera.adatbank.transindex.ro/index. php? cid=370 (ultima accesare, 3 martie 2021).

NATO şi în UE ca fiind un obiectiv naţional corespundea şi afirmării cu tărie a unei identităţi politice (şi culturale) europene/occidentale autentice. La nivel discursiv, accentul pus pe Europa, prezentată ca un proiect de apartenenţă culturală, politică şi economică, a fost folosit pentru a stabili un instrument clar de diferenţiere în raport cu guvernul anterior şi cu ceea ce se presupunea că reprezenta el.

Pe acest fundal a avut loc în aprilie 1997 vizita oficială a ministrului german de Externe, Klaus Kinkel, în România. Cu acest prilej, guvernul român, prin vocea omologului lui Kinkel de la acea vreme, Adrian Severin, şi-a exprimat regretul cel mai profund şi şi-a cerut scuze pentru nedreptăţile cărora le-a căzut victimă minoritatea germană în timpul regimului comunist. Declaraţia lui Severin s-a referit în mod explicit la deportarea în 1945 a germanilor în Uniunea Sovietică, la deportările în Bărăgan care au avut loc în timpul conflictului Stalin-Tito din anii 1950, precum şi la aşa-numita „vânzare” a germanilor de către regimul Ceauşescu[572].

Pot fi făcute mai multe observaţii cu privire la acest moment. Prima dintre ele este de natură conceptuală şi are în vedere distincţia operaţionalizată de politologa Melissa Nobles. Aceasta distinge între două tipuri de scuze politice: cele ale guvernelor şi cele ale şefilor de stat. Cele dintâi sunt în general chestiuni puse în scenă cu mare atenţie, rezultatul unor dezbateri şi al unor procese de deliberare, şi aduc adesea cu sine compensaţii monetare. Cele din urmă, în schimb, sunt afirmaţii de natură verbală sau gesturi aparent mai spontane ale unor oficiali guvernamentali, ce rareori aduc cu sine compensaţii financiare. Cancelarul german Willy Brandt îngenunchind în 1970 în faţa monumentului Revoltei din Ghetoul Varşoviei este unul dintre cele mai cunoscute exemple de gesturi care pot fi privite ca ţinând de această din urmă categorie[573]. Declaraţia lui Severin aparţine la rândul ei din punct de vedere tipologic aceleiaşi categorii, după cum dau de înţeles propriile lui afirmaţii *post factum.* .

Celelalte observaţii care pot fi aduse cu privire la această declaraţie privesc conţinutul ei, precum şi explicaţiile ulterioare furnizate de Severin în legătură cu ceea ce l-a împins să o facă. în primul rând, declaraţia recunoştea în mod direct contribuţia autorităţilor române la deportarea în Uniunea Sovietică, „sub presiunea ocupaţiei străine”, o

572„Guvernul Ciorbea dezavuează total deportarea şi vânzarea etnicilor germani din România în perioada comunismului. Declaraţia d-lui ministru Adrian Severin”, *România liberă,* 3 mai 1997.

573Melissa Nobles, *The Politics of Official Apologies,* Cambridge University Press, Cambridge 2008, pp. 5-6.

relativă schimbare de nuanţă faţă de declaraţiile pe care Iliescu şi Văcăroiu le emiseseră cu doi ani mai devreme, ce le atribuiau vina exclusiv sovieticilor. Văcăroiu mersese chiar până la a accentua opoziţia guvernului român de la acea vreme, opoziţie pe care istoriografia tinde să o confirme. în al doilea rând, declaraţia lui Severin s-a referit şi la relocarea şvabilor din localităţi din Banat aflate la graniţa cu Iugoslavia în Bărăgan, în sud-estul României. Aceste măsuri, care au avut loc în timpul conflictului Stalin-Tito la începutul anilor 1950, nu au afectat doar şvabi, ci şi alţi locuitori ai satelor aflate la graniţă: etnici sârbi, români, bulgari, maghiari, romi etc. Adrian Severin a dezavuat aceste evenimente în contextul unei atenţii de natură a disculpa acordată exclusiv minorităţii germane din România. Scuzele sale nu au fost adresate tuturor celor strămutaţi, ci şvabilor strămutaţi. Astfel, Severin a stabilit o ierarhie a victimizării.' Printre cei deportaţi, şvabii — din moment ce erau germani, am putea adăuga — erau cei mai importanţi şi mai demni de a primi scuze simbolice. Nu în ultimul rând, Severin şi-a cerut scuze şi pentru aşa-numita „vânzare" a germanilor care a avut loc în timpul regimului comunist. După ştiinţa mea, niciun oficial român de rang înalt nu a mai făcut vreodată acest lucru, spontan ori nu, cu privire la populaţia evreiască, a cărei istorie sub regimul comunist din România este – paradoxal, dacă avem în vedere ceea ce s-a întâmplat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial — foarte asemănătoare cu cea a minorităţii germane[574].

După ce şi-a încheiat mandatul ministerial, Severin a oferit informaţii cu privire la activitatea sa în fruntea Ministerului de Externe. Relatările sale, publicate în anul 2000 într-o carte de dialoguri cu Gabriel Andreescu, au inclus informaţii din spatele uşilor închise despre întâlnirile cu Klaus Kinkel. în prima sa reuniune cu ministrul german, care a avut loc în februarie 1997, într-un context semioficial, Severin a pledat în faţa omologului său pentru accederea în alianţa nord-atlantică[575]. Pentru Severin, calitatea de membru al NATO era parte a

574Radu loanid, „Ceauşescu şi Dej au vândut 250.000 de evrei", interviu de Andrei Bădin,^e- *vărul,* 12 octombrie 2006, http://www.adevarul.ro/life/sanatate/Ceausescu-Dej-vandut-evrei_ 0_47395574.html (ultima accesare, 13 august 2017). Vezi şi Radu loanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel,* trad. de Ciprian Dumea şi Mirela Mircea, Polirom, Iaşi, 2005.

575Este imposibil să afirmăm în ce măsură amintirile lui Severin corespund realităţii, afirmaţiile fostului ministru de Externe părând a fi în mare parte un exerciţiu de autoreprezentare narcisică, în acelaşi timp însă, nu văd niciun motiv pentru care să chestionez faptul că spiritul discursului lui Severin în faţa ministrului german al Afacerilor Externe a fost într-adevăr cel pe care Severin l-a

procesului de unificare europeană şi astfel strâns legată de efortul de a afirma o identitate românească europeană şi occidentală.

în dialogul său cu Andreescu, Severin îşi rememora argumentaţia expusă în faţa lui Kinkel, subliniind că a numit România „o ţară din extremul orient al Europei Centrale, care reprezintă cea mai îndepărtată zonă de extensie a culturii germane spre Est”[576]. încercarea de a situa România la graniţa Europei Centrale este esenţialmente o ilustrare a unui discurs „orientalist”, un caz de „gradare a Orienturilor”, în termenii lui Bakic-Hayden[577]. Indică o tentativă de a deesticiza identitatea românească, într-o referire implicită la dezbaterile despre Europa Centrală ca un Occident răpit, care circulau în anii 1980[578]. Descriind România drept o ţară din Europa Centrală, Severin semnala dorinţa de a afirma o astfel de identificare şi, pe baza ei, de a intra în NATO încă din primul val de extindere, laolaltă cu Polonia, Ungaria, Republica Cehă şi Slovacia, ţările central-europene paradigmatice[579]. în studiul său despre cazul iugoslav, Bakic-Hayden arată complexitatea relaţiilor Est-Vest şi felul în care „Orientul” perceput drept Celălalt stă la baza discursurilor identitare nu doar în Europa de Vest, ci şi în Europa de Est[580]. Altfel spus, „Orientul” drept Celălalt este folosit ca instrument de legitimare în discursurile identitare promovate de elitele din ţările est-europene, pentru a se debarasa de atribuiri identitare esticizante şi a-şi afirma apartenenţa la cultura „europeană”. Aceasta se petrece adesea prin intermediul unei „orientalizări” discursive a tot ceea se află la est de respectivele ţări. Plasarea României la graniţa Europei Centrale reprezintă o tentativă de deorientalizare a României, care duce implicit la atribuirea unei identităţi „orientale” pentru tot ceea ce se află la est (şi la sud) de România. Geografiile simbolice din discursul lui Severin operau cu două

prezentat apoi, la trei ani distanţă, în cartea sa de dialoguri cu Gabriel Andreescu.

576Adrian Severin şi Gabriel Andreescu, *Locurile unde se construieşte Europa,* Polirom, Iaşi, 2000, p. 91.

577Milica Bakic-Hayden, „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia”, *Slavic Review,* 54, nr. 4 (1995), pp. 917-931.

578Milan Kundera, „Tragedia Europei Centrale”, trad, de Alina Ghimpu, în Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii,* Polirom, Iaşi, 1997, pp. 221-235.

579Maciej Janowski, Constantin lordachi şi Balâzs Trencsenyi, „Why Bother about Historical Regions? Debates about Central Europe în Hungary, Poland and Romania”, *East-Central Europe,* 32, nr. l-2 (2005), pp. 5-58.

580 Bakic-Hayden, art. cit.

diferenţieri implicite, una faţă de Balcani şi faţă de fosta Iugoslavie, precum şi una faţă de fosta Uniune Sovietică.

Continuând în acelaşi stil în cadrul discuţiei cu Kinkel, Severin s-a referit în mod direct la relaţiile culturale româno-germane, afirmând că „România şi-a dezvoltat o mare parte a culturii sale sub influenţa şi în intim contact cu cultura germană”[581]. Afirmaţia sugerează o abordare relativ diferită în raport cu naraţiunile şi discursurile care sunt în principiu ceva mai des întâlnite, ce subliniază caracterul francofil al culturii române moderne. Desigur, Severin se comporta-ca un diplomat al unei ţări pe care el însuşi o vedea drept periferică şi care încerca să câştige sprijinul şi bunăvoinţa lui Kinkel, ministrul de Externe al motorului/centrului Europei. Un discurs germanofil nu este surprinzător în acest context, existând oricum o tradiţie de la care se putea revendica. însă alegerea argumentelor şi accentele de care s-a folosit spun foarte multe. Alte discursuri ar fi putut fi imaginate, alte abordări ar fi putut fi scornite. Severin a optat pentru un discurs care punea accentul pe identitate şi memorie, definind identitatea europeană a României ca fiind în mare parte datorată culturii şi influenţei germane. în plus, Severin şi-a construit în mod explicit argumentaţia în jurul minorităţii germane din România, încercând să instrumentalizeze statutul Germaniei ca stat de neam pentru aceasta: l-am spus că avem o minoritate germană şi aceasta, chiar dacă mică, se întreabă fără îndoială ce va face ţara ei de aceeaşi origine culturală pentru ca ea să nu rămână în afara unei Europe extinse sau în afara unei Europe asigurate prin extinderea Alianţei N ord-Atlantice[582].

La acea vreme, Forumul Democrat al Germanilor pleda la rândul său pe lângă autorităţile germane în vederea îndeplinirii aceloraşi obiective. într-o scrisoare din 1997 adresată lui Helmut Kohl cu privire la accederea României în alianţa nord-atlantică, reprezentanţii de prim-plan ai Forumului argumentau în favoarea accederii pentru că „posibilitatea noastră de a exista ca germani în România depinde în mod decisiv de integrarea ţării noastre în structurile europene”[583].

Afirmaţiile lui Severin adresate lui Kinkel reprezintă un exemplu elocvent al încercării discursive (cu potenţiale consecinţe politice) de a legitima aspiraţiile României la accederea în alianţa nord-atlantică pe baza unei apartenenţe culturale europene (o apartenenţă central-

581 Severin şi Andreescu, *op. cit.,* p. 91.

582 *Ibidem.*

583 Paul Philippi, „Zur NATO-Mitgliedschaft Rumäniens”, în *Kirche und Politik,* vol. II, pp. 188-190, aici p. 189.

europeană, deci nu estică; central-europeană, deci aproape vestică). Pentru a afirma cu succes această apartenenţă culturală, Severin a prezentat influenţa germană ca fiind un element-cheie al identităţii române. Premisa lui era că germanitatea este prin excelenţă o identitate europeană: obiectivul său era de a transfera această europenitate asupra identităţii româneşti. Discursurile identitare şi mnemonice sunt esenţialmente legate de putere, legitimitate şi aspiraţiile politice. Scurta naraţiune identitară pe care Severin şi-a amintit că a expus-o în faţa lui Kinkel ilustrează foarte bine acest lucru.

Această primă întâlnire a pus bazele ulterioarei vizite a lui Kinkel la Bucureşti, care a avut loc în aprilie 1997. Cu această ocazie, Severin şi-a exprimat public (şi aparent spontan) părerile de rău pentru tratamentul aplicat minorităţii germane în România în timpul regimului comunist. Ulterior, el a afirmat că scuzele au fost menite să risipească neîncrederea prezentă în relaţiile româno-germane, presupusă a fi fost cauzată de tratamentul discriminatoriu la care a fost supusă minoritatea germană înainte de 1989. Mai mult, Severin îşi prezenta propria poziţie ca inspirându-se din procesul german de prelucrare critică a trecutului şi fiind compatibilă cu acesta:

> Dacă Germania cu sine face o asemenea analiză critică şi încearcă să rezolve problemele prezentului numai după ce şi-a înţeles critic trecutul, cu atât mai mult ea va evalua capacitatea de a se alia cu unii sau cu alţii pe baza experienţelor pe care le-a avut în trecut în contactele cu acele ţări sau naţiuni[584].

Conform amintirilor fostului ministru român al Afacerilor Externe, amintiri a căror autoromanţare este pe alocuri de-a dreptul candidă, declaraţia a stârnit emoţie şi surpriză în rândul delegaţiei germane, producând „o zguduire a conştiinţei interlocutorilor noştri” şi funcţionând ca o „exorcizare a unor sentimente grele care existau în conştiinţa lor şi care nu erau în niciun caz de natură să-i entuziasmeze când se gândeau la relaţiile germano-române”[585]. în relatarea lui Severin, Klaus Kinkel se arată chiar a fi fost pe punctul de a izbucni în lacrimi, în timp ce „traducătoarea oficială”, probabil ceva mai slabă de înger, „pur şi simplu a cerut un moment de pauză pentru că plângea de-a binelea”[586]. Mai mult, Severin a descris şi cum Kinkel şi-a amintit cu această ocazie de dădaca sa originară din Banat şi de povestirile ei

584 Severin Andreescu, *op. cit.,* p. 95.
585 *Ibidem,* p. 98.
586 *Ibidem,* p. 97.

despre soarta tragică a germanilor din România la finele celui de-al Doilea Război Mondial[587]. Severin a detaliat apoi şi presupusele rememorări ale omologului german cu privire la rolul acestuia în procesul de emigraţie a germanilor din România către Republica Federală, care a avut loc în timpul comunismului[588]'. Kinkel, pare-se,

> şi-a amintit, în cadrul acestei lungi şi foarte emoţionante povestiri, de modul în care la fiecare buget anual se tăiau ajutoarele sociale, se tăiau cadourile care se dădeau la pomul de iarnă pentru copiii orfani din Germania şi se făceau alte asemenea economii spre a se disponibiliza sumele de bani necesare răscumpărării bucată cu bucată a germanilor pe care regimul ceauşist îi vindea din România[589].

Astfel, regimul comunist din România se arăta a fi fost nu doar responsabil pentru practica destul de dubioasă şi chestionabilă din punct de vedere moral de a le permite membrilor minorităţii germane să emigreze doar în schimbul unor plăţi financiare, ci şi pentru Crăciunul tern şi lipsit de cadouri al orfanilor din Germania.

Severin susţinea că scuzele sale au permis României să facă paşi importanţi către accederea în alianţa nord-atlantică. Ele indică percepţia conform căreia discursurile despre germanitate în România pot fi instrumentalizate pentru a afirma o identitate europeană şi pentru a atinge anumite obiective politice concrete. Mai mult, conform propriei relatări cu privire la diferitele proiecte pe care i le-a propus ulterior cancelarului Helmut Kohl, precum construcţia unei autostrăzi între Bucureşti şi Budapesta sau retrasarea Coridorului Paneuropean de Transport IV, Severin afirma că a subliniat că aceste proiecte erau menite să fie benefice pentru saşii şi şvabii din Transilvania şi Banat[590].

Severin a făcut trimitere şi la faptul că decizia de a-şi cere scuze a fost luată de el însuşi, fără să fi discutat conţinutul declaraţiei cu preşedintele Emil Con- stantinescu. Mai mult, el a comentat cu privire la recepţia negativă a gestului său în presa română, subliniind şi opoziţia de care s-a lovit după eveniment în cadrul propriei coaliţii guvernamentale, de pildă, din partea lui Ion Caramitru, care pe atunci

587 *Ibidem,* pp. 97-98.

588 Severin afirmă că Kinkel era secretar de stat în Ministerul de Interne la acea vreme, ceea ce este o eroare. Kinkel a fost secretar de stat în Ministerul Justiţiei între 1982 şi 1990.

589 Severin şi Andreescu, *op. cit.,* p. 98.

590 *Ibidem,* p. 103.

era ministru al Culturii[591]. Realitatea este însă că gestul lui Severin a fost primul gest al unui înalt reprezentant al statului român care a recunoscut responsabilitatea românească pentru luarea unor măsuri discriminatorii împotriva unui grup etnic şi participarea directă a autorităţilor române la asemenea măsuri. A fost vorba de o recunoaştere mult mai puternică faţă de cea care reieşea din discursurile lui Iliescu şi Văcăroiu, cu doi ani în urmă. Că o astfel de recunoaştere a privit fenomene care au avut loc în timpul socialismului de stat şi că Severin a prezentat-o ca fiind în fapt parte dintr-un proces de prelucrare a trecutului în conformitate cu modelul german sugerează o echivalare implicită a nazismului cu comunismul.

O extrem de ambiguă recunoaştere oficială a participării române la Holocaust, prin vocea preşedintelui Emil Constantinescu, a avut loc pentru prima oară în luna septembrie a aceluiaşi an[592]. în mesajul său din mai 1997, Constantinescu a subliniat că „planificatorii acestui genocid de neiertat nu au fost români” şi că în timpul războiului autorităţile române „au organizat însă deportări, au înfiinţat lagăre şi au promovat o legislaţie rasială”, dar totodată „au încercat nu o dată să se opună cererilor naziste de lichidare totală a populaţiei evreieşti, au organizat imigrarea unor grupuri de evrei în Palestina, au protejat chiar făţiş unele personalităţi ale comunităţii evreieşti din România”[593]. Ulterioara re-recunoaştere a responsabilităţii româneşti pentru Holocaust, care a avut loc în 2004, va fi mult mai lipsită de echivoc şi mult mai vizibilă, probabil şi pentru că a fost însoţită de înfiinţarea unei Comisii Internaţionale pentru Studierea Holocaustului în România, condusă de Elie Wiesel. în ceea ce priveşte persecuţiile de stat împotriva romilor din România, o parte integrală a Holocaustului din România, preşedintele de atunci, Traian Băsescu, şi-a cerut oficial

591 Pentru nişte comentarii critice şi acide cu privire la scuzele lui Severin, vezi Bogdan Chirieac, „Germania — un refuz călduros”, *Adevărul,* 3 mai 1997. în termenii lui Chirieac: „Dacă România s-a scuzat pentru aşa ceva, atunci şi Germania ar fi trebuit să se scuze pentru pactul Ribbentrop-Molotov, pentru Diktatul de la Viena sau pentru bombardarea Bucureştiului după 23 august 1944”.

592 Aparent, în iunie 1997, cu ocazia unei vizite oficiale în Israel, Severin şi-a exprimat şi el regretul pentru rolul României în Holocaust, chiar dacă, conform afirmaţiilor sale, acest lucru nu a fost relatat în presa românească. Vezi Severin şi Andreescu, *op. cit.,* p. 135.

593 Emil Constantinescu, Jertfa evreilor de pe pământul României e o povară în inima noastră , *Adevărul,* 10-11 mai 1997.

scuze faţă de comunitatea romă abia în octombrie 2007[594]. în acest context, merită precizat şi că extinderea prevederilor Decretului 118 din 1990 la cei persecutaţi pe motive etnice între 6 septembrie 1940 şi 6 martie 1945 a avut loc abia în 1999[595].

într-una dintre primele lucrări de istorie publicate în România post-1989 şi care tratează critic comunismul românesc, economistul şi fostul deţinut politic Gheorghe Boldur-Lăţescu s-a referit la „prima tragedie a populaţiei de origine germană din România", afirmând că faptele sunt „destul de bine cunoscute"[596]. Boldur-Lăţescu nu intra în detalii, rezumându-se la a afirma că deportarea a dus la „zeci de mii de victime – decedaţi, invalizi, bolnavi incurabili" şi văzând în ea o dovadă că „crima împotriva fiinţei biologice a poporului începe să ia proporţii"[597]. Ulterior, în cel de-al treilea volum al lucrării sale, Boldur-Lăţescu a avansat cifra de 150.000 de etnici germani deportaţi în Uniunea Sovietică[598]. Aceasta este o supraestimare, dat fiind că cercetătorii care

594„Comunicat de presă (22 octombrie 2007). REF: Ceremonie de decorare a etnicilor romi supravieţuitori ai Holocaustului", http://www.old.presidency.ro/pdf/date_arhiva/9708_ro.pdf (ultima accesare, 13 august 2017).

595„Ordonanţa nr. 105 din 30 august 1999 (republicată) privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate de către regimurile instaurate în România cu începere'de la 6 septembrie 1940 până la 6 martie 1945 din motive etnice", *Monitorul oficial,* 13 februarie 2020, http:// legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/19161 (ultima accesare, 13 aprilie 2021). Poate fi făcută trimitere şi la faptul că minoritatea germană a fost numită direct în textul Legii 18/1991, cu privire la reconstituirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor agricole. Articolul 17 al textului legii (în forma iniţială, articolul 16) stipulează: „în localităţile cu cetăţeni români, aparţinând minorităţii germane sau în care locuiesc persoane care au fost deportate sau strămutate, deposedate de terenuri prin acte normative intervenite după anul 1944, se vor atribui în proprietate, la cerere, cu prioritate acestora sau moştenitorilor, suprafeţe de teren din rezerva aflată la dispoziţia comisiilor sau se va proceda conform art. 37". Vezi „Legea nr. 18 din 19 februarie 1991 (republicată)", *Monitorul oficial,* 5 ianuarie 1998, http://legislatie.just.ro/ Public/DetaliiDocument/1459 (ultima accesare, 13 aprilie 2021). Prevederea acordării de teren din rezervă a stârnit vii nemulţumiri în rândul membrilor minorităţii germane. Totuşi, ea a reprezentat multă vreme singura prevedere juridică pe baza căreia membrii unei minorităţi etnice identificaţi ca atare – cea germană – puteau să revendice titluri de proprietate considerate a fi fost pierdute abuziv în urma exproprierilor şi naţionalizărilor efectuate în primii ani de după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial.

596Gheorghe Boldur-Lăţescu, *Genocidul comunist în România,* voi. I: *Dimensiunile genocidului,* Albatros, Bucureşti, 1992, p. 21.

597 *Ibidem.*

598*Idem, Genocidul comunist în România,* voi. III: *Destine strivite,* Albatros, Bucureşti, 1998, p. 8.

s-au aplecat cu acribie asupra subiectului avansează o cifră între 70.000 şi 80.000 de deportaţi[599]. Raportul Final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România a recunoscut la rândul său deportarea germanilor din Uniunea Sovietică, parte a argumentaţiei cu privire la natura criminală a regimului comunist. Fenomenul este menţionat întâia oară în capitolul al doilea al Raportului, ca fiind unul dintre paşii iniţiali ai „genocidului comunist îndeplinit la ordinele Moscovei şi cu presupusa complicitate a liderilor comunişti din ţară. Capitolul preia literal pasaje întregi din lucrarea deja menţionată a lui Boldur-Lăţescu. Astfel, raportul începe prin a avansa aceeaşi cifră de 150.000 de etnici germani deportaţi în Uniunea Sovietică[600]. Cu toate acestea, peste doar 38 de pagini, cifra este înjumătăţită, iar numărul celor deportaţi devine 75.OOO[601]. Scurta secţiune din Raport dedicată în mod special minorităţii germane între 1944 şi 1990 prezintă istoria acesteia după ce România a întors armele în august 1944, subliniind represiunile, şi anume deportarea în Uniunea Sovietică la muncă de reconstrucţie, reforma agrară şi „vânzarea germanilor”[602]. Raportul include totuşi o referire la acordul interstatal româno-german din 1943, care a dus la înrolarea în masă a germanilor din România în SS[603].

Intr-o carte recentă despre satul transilvănean Criţ (Deutsch-Kreuz/Szâsz- keresztur), scrisă de Ruxandra Hurezean, una dintre cele mai apreciate voci ale jurnalismului românesc contemporan[604], şi prefaţată de Emil Hurezeanu, fost redactor la Radio Europa Liberă în anii 1980, ambasador al României la Berlin între 2015 şi 2021 şi actualmente ambasador al României la Viena, putem citi: „Din micul sat dintre dealuri aproape toţi bărbaţii au plecat să lupte în Primul Război Mondial. Apoi în al doilea. După primul război nu s-au mai întors 12 dintre ei, iar din al Doilea Război Mondial nu s-au mai întors 28. Alţii au murit în lagărele de muncă din Rusia”[605]. Urmează două pagini şi

599 Weber *et al., op. cit.*

600 Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final,* 2006, pp. 158-160, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf (ultima accesare, 3 martie 2021).

601 *Ibidem,* p. 198.

602 *Ibidem,* pp. 541-548.

603 *Ibidem,* p. 541.

604 Brîndușa Armanca, Jurnaliști de elită: Ruxandra Hurezean”, revista *22,*16 mai 2017, https:// revista22.ro/70262737/jurnaliti-de-elit-ruxandra-hurezean.html (ultima accesare, 25 mai 2018).

605 Ruxandra Hurezean, *Criţ. Istoria, poveştile şi viaţa unui sat de saşi,* Curtea

jumătate despre deportare, incluzând şi o listă nominală a tuturor deportaţilor din Criţ, dar absolut niciun cuvânt despre participarea localnicilor la război ca soldaţi în armatele hitleriste. în prefaţa la o altă carte a aceleiaşi autoare, istorica Anneli Ute Gabanyi îi prezintă pe germanii din România drept victime atât ale lui Hitler, cât şi ale lui Stalin: cel dintâi i-a făcut să se înroleze în armata germană şi în SS, cel din urmă i-a deportat în Ucraina pe cei apţi de muncă, sugerând practic o echivalenţă între cele două[606]. Tensiunile înscrise în simplificatoarea dihotomie faptaş- victimă sunt rezolvate printr-un alt act simplificator: aproape că nu mai există făptaşi şi responsabili, ci doar victime. Ruxandra Hurezean ajunge la un moment dat chiar să susţină teza unei inocenţe primordiale a saşilor transilvăneni, aducând drept argument presupusa origine flamandă a acestora, argument împrumutat în mod necritic de la bătrâna respondentă Sofia Folberth, personajul principal al cărţii lui Hurezean: „Oameni care se ocupau cu agricultura, femei care nu părăsiseră satul niciodată abia dacă auziseră de Hitler, dar plăteau pentru o vină generală. Ei erau flamanzi, or Hitler nu era flamand”[607].

O recentă ilustrare a eschivelor memorialistice pe care tinde să le implice tratarea contemporană a deportării, precum şi a semnificaţiilor acestora este furnizată de romanul din 2019 al Marianei Gorczyca, *Dincoace şi dincolo de tunel. 1945.* Acesta este, după ştiinţa mea, primul roman scris în limba română — adresat aşadar în principal unui public românesc — care tratează deportarea germanilor în Uniunea Sovietică. Este un roman scris „în căutare de repere comportamentale”, ca o evadare „într-un trecut din care speri să afli soluţii la ceea ce se întâmplă”, după cum aflăm din scrisoarea către cititori de la finalul cărţii[608]. Această scrisoare reprezintă penultimul capitol al volumului care se încheie, ca într-o lucrare academică, cu lista bibliografiei consultate. *Dincoace şi dincolo de tunel* se vrea aşadar un roman istoric cu iz pedagogic, un roman despre trecut şi despre memorie („despre multiculturalitate şi memorie”, după cum stă scris pe coperta a patra a cărţii), o intervenţie în peisajul mnemonic româno-german.

Memorie înseamnă însă un proces de (re)imaginare, (re)scriere, (re)contex- tualizare şi (re)interpretare a trecutului în raport cu

---

Veche, Bucureşti, 2017, p. 139.

606 Anneli Ute Gabanyi, „Cuvânt înainte”, în Ruxandra Hurezean, *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 9-13, aici p. 11.

607 Hurezean, *Criţ,* p. 41.

608 Gorczyca, *op. cit.,* p. 183.

prezentul şi, eventual, cu viitorul. Cum se produce însă acest proces în cartea Marianei Gorczyca? Para- textul cuprinde deja *în nuce* materialul de idei cu care operează cartea. Tunelul din titlu trimite la călătoria cu trenul pe care cei deportaţi au fost constrânşi să o facă, marcând separarea comunităţii între cei care au rămas „dincoace” şi cei care s-au dus „dincolo”. Tunelul apare ca atare în naraţiunea propriu-zisă, despărţin- du-i pe tinerii îndrăgostiţi Otto (Bruckner) şi Papa (Frank), ambii din Sighişoara, el luând silit calea Uniunii Sovietice, ea fiind salvată împotriva voinţei ei de tatăl înstărit: „La nici doi kilometri mai încolo, pe sub Kreutzberg, calea ferată străbă- tea un tunel. Otto Bruckner intra odată cu trenul în el”[609]. Subtitlul *1945* nu numai că plasează în timp trama romanului, ci reproduce implicit discursurile cu privire la germanii din România, care prezintă 1945 drept anul-turnură al istoriei acestora. în aceeaşi cheie, textul de pe coperta a patra face referire la unul „dintre cei mai tragici ani ai secolului XX”. Afirmaţia este, *stricto sensu,* adevărată, dar obscurează totodată faptul că 1945 este anul în care al Doilea Război Mondial a luat sfârşit, în care Germania hitleristă a fost învinsă, un an al victoriei şi al eliberării.

Pe copertă este reprodusă o tapiserie a artistei sighişorene LilianTheil *{Secolul XX),* anunţând cochetarea cu ideea conform căreia nazismul şi comunismul sunt două feţe ale aceleiaşi monede, o idee mult prea populară în sfera publică autohtonă, unde nu arareori se întâmplă şi ca zelul anticomunist şi nostalgia interbelicului să ducă chiar la o bagatelizare sau la o inocentizare a fascismului. Astfel de reprezentări sunt recurente pe parcursul cărţii, unde „de-alde Hitler, Stalin” apar drept nişte personaje care vin să tulbure cursul unei ape care altfel curgea liniştit. Conform firului gândirii Wilmei Frank, mama principalului personaj feminin al cărţii, cei doi dictatori „învolburează lumea, nimicind familii, vieţi, inşi care ar fi avut un trai normal, cu bucuriile pe care ţi le rânduieşte Dumnezeu, după chipul şi fapta ta”[610]. Nazismul şi comunismul apar astfel aproape drept exterioare lumii sighişorene, procesele economice şi sociopolitice de care sunt legate fiind în cel mai bun caz vag (involuntar?) sugerate, fără a exista vreo tentativă de a le aborda fatis.

Eschivarea politică, eschivarea de la a discuta cum şi de ce, discuţie ce ar implica în mod necesar o poziţionare critică faţă de ceea ce a precedat ianuarie 1945, caracterizează naraţiunea din *Dincoace şi dincolo de tunel.* Succesul de care ideologia de extremă dreaptă s-a

609 *Ibidem,* p. 18.
610 *Ibidem,* pp. 20-21.

bucurat în rândurile comunităţii săseşti este prezentat ca un soi de altoi extern ce nu a reuşit să prindă cu adevărat rădăcini. În romanul Marianei Gorczyca, anul 1945 reprezintă exclusiv drama civililor de etnie germană din România şi a celor care, fără să aibă vreo urmă de identitate germană, au nimerit în trenurile către Uniunea Sovietică din pură întâmplare. Memoria deportării la Gorczyca este în acest context aproape complet depoli- tizată, o memorie construită în jurul calităţii de victimă, o calitate care nu îi este refuzată, de pildă, nici personajului Friedrich Geiger, „unul dintre cei mai activi adepţi ai nazismului în Sighişoara”[611]. În trenul care îi duce pe saşi către o destinaţie necunoscută lor, Geiger continuă să propovăduiască mesajul ideologiei naziste, îmbrăţişându-şi totodată destinul: „Da, eu am simpatizat cu nazismul. […] Dacă pentru asta trebuie să fiu dus la muncă forţată, asta e. Un bărbat adevărat trebuie să înfrunte soarta”[612]. Urmează un discurs plin de poncife rasiste despre „pericolul ţigănesc”, faţă de care niciunul dintre ceilalţi ocupanţi ai vagonului nu ia poziţie. Ba chiar singurul care ridică glasul este însuşi tânărul Otto, de pe poziţii curajos- împăciuitoare: „ar fi bine ca noi toţi să rămânem uniţi. Ne-ajută cu ceva dacă ne certăm?”[613].

Un alt personaj nazist care apare în carte şi care, ca şi Geiger, are de fapt un rol cât se poate de secundar în economia romanului este un nazist deportat într-un

611 *Ibidem,* p. 38.
612 *Ibidem,* p. 39.
613 *Ibidem,* p. 42.

lagăr de muncă din Caracal. Pe nume Walter Markus, acesta găseşte totuşi timp să-i scrie fratelui său din lagăr misive în care deplânge moartea lui Hitler şi îşi pune întrebări privind viitorul saşilor în România: „încotro ne vom îndrepta? Cel care ne îndreptase coloana vertebrală s-a dus. O fi vrut mai mult decât s-a putut. [...] Dar eu mă întreb mereu: cine suntem noi, saşii din România? Vom putea fi aleşi vreodată în funcţii de conducere?”[614] [615]. Nazistul Walter este responsabil şi pentru faptul că nepotul său îmbrăţişează nazismul cu entuziasm, un proces care practic trece neobservat de tatăl copilului, fiind văzut drept o banală preocupare adolescentină, tocmai bună să alunge suferinţa provocată de moartea mamei: „Ocupat cu grijile casei, cu mersul la cimitir, şi-a cam lăsat feciorul în pace, cumva împăcat că are o preocupare în vacanţe şi mai uită de durere. Deportarea l-a luat prin surprindere şi l-a împovărat de vina de a nu-şi fi exercitat autoritatea paternă

• „ »[74]

mai apasat .

Din *Dincoace şi dincolo de tunel* rezultă practic că ideologia de extremă dreapta i-a lăsat aproape indiferenţi pe membrii comunităţii săseşti – cu mici excepţii –, aceştia fiind preocupaţi de viaţa de zi cu zi. Aşa cum sunt prezentaţi în carte, membrii comunităţii săsesti tind să nu ştie şi să nu vadă mai nimic din ce se întâmplă, până la momentul deportării. Eschivarea de la o confruntare temeinică cu trecutul are la bază acest discurs al naivităţii pe care cititorii sunt invitaţi să-l ia în serios. Butzi, fiul soţilor Frank, despre care aflăm că şi-a petrecut anii războiului studiind arhitectura în München, le scrie acestora din oraşul bavarez, după ce a luat parte la o vizită obligatorie la Dachau, organizată de autorităţile militare britanice şi americane: „Deşi mulţi bavarezi erau convinşi de superioritatea rasei lor şi deveniseră de bunăvoie nazişti, deşi se delimitau cu greaţă afişată de evrei, de ţigani, de francmasoni, de homosexuali, de călugări, eu nu m-am putut contamina şi am stat deoparte. Veneam din Siebenbürgen, numit în imnul nostru «plai de graiuri», «plai al toleranţei», «leagăn verde pentru oricare vlăstar»„[616].

Familia Frank, care se află practic în centrul romanului, este o familie înstărită. Deţine o vilă în Sighişoara şi reuşeşte să găsească suficient capital – sub forma unui covor persan şi a unei părţi însemnate din caseta cu bijuterii – cât să mituiască pe cine trebuie pentru a-şi

614 *Ibidem,* pp. 120-121.
615 *Ibidem,* p. 119.
616 *Ibidem,* p. 97.

salva în ultimul moment cele două fete care urcaseră deja în trenul ce urma să le ducă în Uniunea Sovietică. Capul familiei, Karl Frank, conduce o bancă, preluată de la un evreu, David Blau, între timp decedat. Pios, Karl Frank îi vizitează mormântul, întrebându-se ce l-ar fi sfătuit oare Blau să facă în anul 1945. Tot ce ni se spune despre relaţia personală şi de afaceri dintre cei doi este că Blau îi „cedase”„Banca”[617]. Nu căpătăm însă nicio informaţie despre contextul în care avusese loc acest act de cedare, dar gândul sare imediat la procesul de „romanizare /”arianizare care a avut loc înainte de 1945. Din roman nu aflăm nimic despre felul în care relaţionase Karl Frank, din poziţia de bancher, cu autorităţile antonesciene, cu cele germane ori cu Grupul Etnic German, ca şi cum economicul şi politicul ar fi două câmpuri funcţionând complet independent unul de celălalt.

Relaţia Frank-Blau nu este însă singura referinţă care obscurează resorturile relaţiei germano-evreieşti (ori chiar româno-germano-evreieşti) din anii războiului. *Dincoace şi dincolo de tunel* alege drept motto cinci versuri dintr-un poem al lui Ilarie Voronca, publicat în franceză în 1940, *Beauté de ce monde* (Frumuseţea acestei lumi). Ba mai mult, poemul joacă şi un rol propriu-zis în naraţiune. Un episod din *Dincoace şi dincolo de tunel* ni-i înfăţişează pe deţinuţii din lagărul de muncă forţată din Stalino organizând o serbare în august 1945. Spectacolul implică surpriza cântării imnului neoficial al saşilor transilvăneni, compus în secolul al XIX-lea de Johann Lukas Hedwig pe versuri de Maximilian Leopold Moltke. Acestui moment îi urmează însă ceva şi mai surprinzător şi extrem de implauzibil totodată: recitarea în germană a poemului lui Voronca de către tânărul Otto Bruckner.

Desigur, literatura ficţională îşi poate permite astfel de referinţe intertextuale. Cum să interpretăm însă această secvenţă narativă de o minimă verosimilitate? Ce înseamnă că un tânăr sas deportat în Uniunea Sovietică pe baza unei acuze de culpă colectivă, pe baza unei echivalenţe construite între a fi german şi a fi nazist (echivalenţă construită însă iniţial în Germania nazistă, precum şi în interiorul comunităţilor germane din afara Germaniei), recită în faţa unor ofiţeri sovietici un poem scris în original în franceză de un poet evreu originar din România care şi-a petrecut anii războiului în Franţa?

În faţa ofiţerilor sovietici, Otto Bruckner îl descrie pe Ilarie Voronca drept „un poet evreu plecat din România şi care trăieşte azi în Franţa”[618]. Ca evreu (cu poziţii politice de stânga), Voronca nu ar fi fost în siguranţă în România interbelică (a emigrat în Franţa în 1933) ori în

617 *Ibidem,* p. 44.
618 *Ibidem,* p. 147.

Germania, unde fratele iubitei lui Otto a putut studia arhitectura. în timp ce, dacă e să dăm crezare naraţiunii din *Dincoace şi dincolo de tunel,* saşii din Sighişoara îşi vedeau de treburile lor zilnice ignorând nazismul care era pe cale să cucerească Europa, dacă nu chiar susţinându-l, Voronca fugea din calea naziştilor, refugiindu-se mai întâi la Marsilia, apoi în Hautes-Alpes, de acolo în Moyrazès, unde, se pare, a fost chiar activ în Rezistenţa antifascistă[619].

Pentru Voronca, 1945 a fost anul Eliberării, iar că la sfârşitul lui 1945 el a putut face o vizită în România este consecinţa directă a faptului că Uniunea Sovietică a învins Germania nazistă pe frontul de est, şi nu invers. Aproprierea lui Ilarie Voronca într-un roman despre deportarea germanilor din România în Uniunea Sovietică, roman plasat în mare parte în Sighişoara, tocmai oraşul în care a trăit o vreme Victor Capesius, farmacistul de la Auschwitz, amalgamează experienţe istorice şi planuri memoriale distincte, chiar dacă strâns legate între ele (tocmai faptul că sunt strâns legate între ele face necesară gestionarea lor precaută)[620]. Referirile la antifascism sunt minimale şi puţin empatice în *Dincoace şi dincolo de tunel',* ofiţerii sovietici sunt în general ironizaţi, la fel şi Stalin, despre comuniştii din rândul minorităţii germane nu aflăm mare lucru, decât că i-au trimis o scrisoare lui Stalin dorind repatrierea coetnicilor deportaţi, în timp ce biografia lui Voronca şi poziţiile sale politice se arată a fi total irelevante.

Saşi deportaţi în Uniunea Sovietică şi evrei români plecaţi în Franţa, lupta antifascistă şi închiderea ochilor în faţa fascismului din rândurile comunităţii, ideologii şi proiecte politice diferite, ba chiar opuse: toate se întâlnesc într-un discurs memorial confuz, din care poţi cel mult rămâne cu ideea falsă şi amăgitoare că anul 1945 a fost o iraţională ieşire din matcă a unei ape care altfel curgea liniştit şi care de atunci nu a mai revenit la cursul ei obişnuit. Astfel de reprezentări nostalgic-conservatoare caracterizează adesea discursurile despre deportarea germanilor din România. Din acest punct de vedere, *Dincoace şi dincolo de tunel* nu face mai deloc notă discordantă. Dincoace şi dincolo de această memorie ?
naivă şi confuză rămâne nevoia unei poziţionări critice faţă de nişte discursuri ce răstălmăcesc şi amestecă şi care nu fac în vreun fel trecutul inteligibil.

Discursurile memoriale cu privire la istoria germanilor din România în secolul XX şi în special cu privire la deportarea în Uniunea Sovietică

619 Christophe Dauphin, *Ilarie Voronca. Le poète intégral,* Rafael de Surtis, Paris, 2011, pp. 137-156.

620 Vezi Dieter Schlesak, *Capesius. Farmacistul de la Auschwitz,* trad. şi note de Cosmin Dragoste, Polirom, Iaşi, 2008.

tind să evite orice discuţie critică legată de puternica atracţie a naţional-socialismului în rândul comunităţilor germanilor din România ori de ulterioara participare la cel de-al Doilea Război Mondial şi la Holocaust. Această evitare face posibil accentul pus pe statutul de victimă al germanilor din România şi comparaţia-echivalare cu Holocaustul, prezentă uneori în discursurile despre deportare. Astfel, locul central pe care deportarea îl capătă atât în auto-, cât şi în heteroreprezentările germanilor din România se leagă foarte bine de mai ampla paradigmă anticomunistă liberal- conservatoare care a caracterizat şi continuă să caracterizeze discursurile şi evoluţiile post-1989 atât la nivel românesc, cât şi la nivel european şi care totodată pare să ducă de fapt la o spoială şi la o trivializare a fascismului trecut, dar şi a celui prezent. Accentuarea în mare parte decontextualizată a calităţii de victimă şterge atât contextul mai larg care a dus la deportare, cât şi conflictele politice şi sociale, procesele sociale şi economice care au creat condiţiile ce au făcut deportarea posibilă.

Fără doar şi poate, ar fi eronat să nu recunoaştem rolul important pe care autorităţile din Berlin l-au jucat în istoria germanilor din România în perioada interbelică şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial[621]. Istoria germanilor din România în acea perioadă s-a desfăşurat într-adevăr „între Hitler, Stalin şi Antonescu”, după cum spune titlul unei cărţi a lui Paul Milata[622]. însă prezentarea istoriei germanilor din România în secolul XX ca o istorie a unei comunităţi victimizate, al cărei punct de plecare este ianuarie 1945 trece sub tăcere evoluţiile ce au avut loc în cadrul comunităţilor germane din România în perioada interbelică şi în timpul războiului ca atare. îmbrăţişarea unei memorii selective cu privire la rolul ideologiei naziste ori foarte apropiate de nazism în istoria din secolul trecut a germanilor din România, prezentarea comunismului drept rădăcina răului, în timp ce sunt subliniate legăturile strânse dintre identitatea germanilor din România, europenitate şi civilizaţia europeană – paradigma implicită care funcţionează aici este una îngrijorător de apropiată de un conservatorism de tip radical. Noiembrie 1940 (acordarea autonomiei Grupului Etnic German din România), aprilie-mai 1943 (înrolarea în SS a germanilor din România) şi ianuarie 1945 (deportarea civililor în Uniunea Sovietică, la muncă forţată) ar trebui să fie legate ca parte a uneia şi aceleiaşi naraţiuni, o naraţiune care să trateze critic aderenţa la nazism

621Ottmar Traşcă, *Relaţiile politice şi militare româno-germane: septembrie 1940 – august 1944,* Argonaut, Cluj-Napoca, 2013.

622Paul Milata, *între Hitler, Stalin şi Antonescu. Germanii din România în Waffen-SS,* trad, de Nadia Badrus, Schiller, Sibiu, 2018.

şi la o idee europeană nazist-conservatoare a unei părţi semnificative a comunităţilor germanilor din România.

însă aceasta ar arăta totodată şi că istoria germanilor din România nu este o istorie a victimizării pure, ci mai degrabă una în care îmbrăţişarea naţional-socia- lismului în rândul comunităţilor germanilor din România, înrolarea în masă în SS şi deportarea în 1945 în Uniunea Sovietică sunt de fapt fenomene strâns legate între ele. în esenţă, deportaţii *au fost* victime (dezechilibrul de gen în rândul deportaţilor este şi el ilustrativ în această privinţă) obligate să plătească pentru culpa celor care au luat parte activ, în numele germanităţii, la un război de exterminare şi de anihilare dezlănţuit de Germania nazistă. A ne aminti şi a vorbi exclusiv despre cei dintâi şi despre suferinţa lor nu este decât un mod de a evita abordarea unor chestiuni delicate din istoria germanilor din România şi din istoria României. A sublinia că, înainte ca unii germani din România să fi fost deportaţi *doar pentru că* erau germani, (alţi) germani din România au îmbrăţişat nazismul tocmai pentru că au văzut în el o expresie a germanităţii la care merita să adere, au fost paznici în lagărele de concentrare şi exterminare din Auschwitz şi Treblinka, au mers la război şi au luptat în SS în numele Germaniei naziste şi *pentru că* credeau că germanitatea le conferă o superioritate inerentă faţă de alte popoare ar arunca o lumină diferită asupra deportării. Aceasta nu ar diminua drama personală prin care au trebuit să treacă cei deportaţi, dar ar situa „drama germană colectivă” într-un context diferit şi ar sugera ceva mai multă precauţie când vine vorba de îmbrăţişarea necritică a unor discursuri identitare ce fac din germani victimele paradigmatice ale istoriei româneşti din secolul XX.

6.2. Vânzare de oameni

Scuzele lui Severin exprimate în faţa omologului său german, Klaus Kinkel, s-au referit nu numai la deportarea în Uniunea Sovietică, ci şi la „vânzarea”germanilor în timpul regimului comunist. Pe 18 decembrie 2006,Traian Băsescu, la acea vreme preşedintele României, a condamnat oficial regimul comunist pe baza raportului deja menţionat, redactat cu o viteză remarcabilă de Comisia Prezidenţială pentru Studiul Dictaturii Comuniste din România, comisie care fusese înfiinţată cu doar opt luni în prealabil. în discursul de condamnare, ţinut în faţa camerelor reunite ale Parlamentului României, în prezenţa unor figuri anticomuniste bine-cunoscute precum Lech Walşsa din

Polonia, Jeliu Jelev din Bulgaria şi fostul rege al României Mihai I, Băsescu a enumerat „principalele acţiuni criminale menţionate în Raport”, acestea reprezentând argumentele în favoarea condamnării simbolice a regimului comunist. „Persecuţia minorităţilor etnice, religioase, culturale ori de orientare sexuală”, precum şi „deportările cu scop de exterminare, represiunile etnice, goni- rea şi «vânzarea» evreilor şi germanilor” s-au numărat printre cele 20 de acţiuni criminale la care Băsescu s-a referit distinct în discursul său[623].

Migraţia germanilor din România în Republica Federală Germania, care a avut loc în timpul Războiului Rece, prezentată atât în naraţiuni populare, cât şi în naraţiuni academice prin intermediul unor expresii precum „trafic cu fiinţe umane”, „răscumpărare”, „vânzare de oameni” şi altele asemenea, reprezintă un element-cheie adus în discuţie atunci pentru a sublinia victimizarea constitutivă identităţii germanilor din România. Adesea, o formă rudimentară de anticomunism se află la baza unor astfel de discursuri şi reprezentări. Reprezentările oscilează între zugrăvirea germanilor drept nişte obiecte fundamental pasive ale caracterului arbitrar al despotismului comunist, „vânduţi ca la piaţă”, „vânduţi ca

623„Discursul preşedintelui României Traian Băsescu, prilejuit de prezentarea Raportului Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (Bucureşti, 18 decembrie 2006)”, http://www.lapunkt.ro/2014/12/18/18-decembrie-2006-condamnarea-comunismului- în-parlamentul-romaniei/ (ultima accesare, 3 martie 2021). Pentru mai multe poziţii critice cu privire la raport, vezi Vasile Emu, Costi Rogozanu, Ciprian Şiulea şi Ovidiu Ţichindeleanu (eds.), *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale raportului Tismăneanu,* Cartier, Chişinău, 2008.

pe vite , „«marfa» de export , şi înfăţişarea germanilor drept subiecţi în căutarea libertăţii de care nu se puteau bucura în România comunistă, dar de care puteau beneficia în Germania Occidentală[624]. Procesele politice, culturale, sociale şi economice care ar putea arunca o lumină mai complexă asupra acestei migraţii — ce ar putea fi clasificată drept una de „dezamestecare etnică”, pentru a folosi o expresie a lui Rogers Brubaker, şi care ar putea fi plasate în contextul mult mai larg al migraţiilor dinspre Est spre Vest – sunt împinse în fundal sau pseudo-explicate prin recursul discursiv hipersimplificator la caracterul totalitar al regimului comunist[625]. Mai mult, tratarea chestiunii migraţiei şi a efectelor ei vine adesea la pachet cu afirmarea obişnuiţilor tropi filogermani autoorientalizanţi:

> Astfel, în perioada postbelică, România a pierdut populaţia sa de origine germană, după ce timp de opt secole coloniştii germani au trăit şi au impus un model de civilizaţie şi cultură pe aceste meleaguri. Valori specifice mediului german precum munca temeinică şi statornică, ordinea, corectitudinea, hărnicia şi disciplina au dispărut treptat din România după plecarea etnicilor germani, lăsând în urmă o societate care s-a dezobişnuit să se organizeze şi să aducă prosperitate cetăţenilor săi[626].

Consecinţa migraţiei germane, şi anume absenţa germană din România, este echivalată cu „golul pe care comunismul l-a deschis în istoria noastră”[627]. Pentru Adrian Cioroianu, istoric şi fost ministru al Afacerilor Externe, migraţia germanilor din România a dus la „una dintre marile pierderi ale României secolului XX”, din moment ce

624 Stefan Both, „«Paşaport pentru Germania», cum a vândut Ceauşescu ca la piaţă un sfert de milion de cetăţeni ai României”, *Adevărul,* 15 februarie 2014, http://adevarul.ro/locale/ timisoara/title-l_52ff3b56c7b855ff565c3eae/index.html (ultima accesare, 25 mai 2018); *idem,* „Cum au ajuns evreii şi germanii «marfa» de export în România comunistă. Sute de milioane de dolari, profitul regimului”, *Adevărul,* 12 iulie 2016, http://adevarul.ro/locale/timisoara/ cum-ajuns-evreii-germanii-marfaf-export-romania-comunista-sute-milioane-dolari-profitul-regimului-l_5783d6455ab6550cb8c38a3e/index.html (ultima accesare, 25 mai 2018); Alex Nedea, „Români vânduţi ca pe vite”,.*Jurnalul,* 15 martie 2016, https://jurnahihro/special-jurnalul/ romani-vanduti-ca-pe-vite-709832.html (ultima accesare, 9 iulie 2021).

625 Rogers Brubaker, „Migrations of Ethnic Umixing în the «New Europe»„, *The International Migration Review,* 32, nr. 4 (1998), pp. 1047-1065.

626 Luminiţa Gheorghiu, *Comunitatea dispărută. Germanii din România între anii 1945 şi 1967,* Tritonic, Bucureşti, 2015, p. 7.

627 Hurezean, *Criţ,* pp. 12-13.

minoritatea germană a fost „o etnie care, de-a lungul timpului, adusese în mod cert mai multe beneficii decât probleme”[628]. Dintr-o astfel de afirmaţie s-ar putea deduce că există şi etnii care aduc mai multe probleme decât beneficii. Rămâne eventual întrebarea care sunt acelea.

Urmând un tipar folosit deja în cazul migraţiei evreieşti din România în Israel, migraţia germanilor din România în Republica Federală Germană a fost condiţionată financiar[629]. Concret, pe baza unor acorduri secrete între cele două state şi prin intermediul unor canale de comunicare secrete care includeau Securitatea şi avocaţi şi negociatori vest-germani, Republica Federală Germană a plătit o sumă de bani pentru fiecare etnic german căruia i-a fost acordată permisiunea de a părăsi România[630]. Unele dintre documentele legate de acest proces arată că, din perspectiva statului român, sumele pe care guvernul vest-german trebuia să le plătească depindeau de nivelul de educaţie şi de calificarea migranţilor[631]. Aceste sume erau înţelese ca o compensaţie pentru investiţiile financiare ale statului român în educaţia şi pregătirea celor care urmau să emigreze şi pentru pierderile şi prejudiciile economice pe care statul român le suferea ca o consecinţă a migraţiei forţei de muncă (o argumentaţie cu oarecare deficienţe, mai ales având în vedere că se aplica şi celor aflaţi deja la pensie). Faptul că autorităţile române erau compensate de statul vest-german pentru cetăţenii români de origine germană care primeau permisiunea legală de a părăsi ţara întăreşte şi ideea unei relaţii între germanii din România, pe de o parte, şi ideea de câştig economic, pe de altă parte, care continuă să joace un rol important atât în auto-, cât şi în hetero- reprezentările germanilor din România.

Acest proces de migraţie a jucat un rol şi în dezvoltarea şi în stabilizarea anumitor imagini foarte pozitive cu privire la Germania de

628 Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* ed. a Il-a, Curtea Veche, Bucureşti, 2007, p. 172.

629 Ioanid, *op. cit.*

630 Florica Dobre, Florian Banu, Luminiţa Banu şi Laura Stancu (eds.), *Acţiunea „Recuperarea”. Securitatea şi emigrarea germanilor din România (1962-1989),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011; Heinz-Günther Husch, Hannelore Baier şi Ernst Meinhardt (eds.), *Cumpărarea libertăţii,* trad, de Nadia Badrus, Honterus, Sibiu, 2014; Heinz-Günther Hüsch, Peter-Dietmar Leber şi Hannelore Baier (ed.), *Wege în die Freiheit. Deutsch-rumänische Dokumente zur Familien-zusammenführung und Aussiedlung 1969-1989,* Landsmannschaft der Banater Schwaben e.V, Aachen, 2016; Paul Cristian Bagiu, *Die Geheimsache Kanal. Analyse der staatlich vermittelten Aussiedlung Rumäniendeutscher în die BRD (1968-1989) nach markttheoretischen Gesichtspunkten,* Honterus, Sibiu, 2021.

631 Dobre *et al., op. cit.*

Vest, din moment ce germanii care migrau se întorceau adesea ca să-şi viziteze rudele şi prietenii, după ce căpătaseră cetăţenia vest-germană. Aceste legături au contribuit la o anume fascinaţie românească faţă de Germania Occidentală. Bunurile materiale aduse din Germania de Vest de saşi şi şvabi în călătoriile lor în România simbolizau luxul capitalist[632].

Un documentar bine primit din 2014, regizat de Răzvan Georgescu (1965-2017), ilustrează în mare paradigma principală ce caracterizează înţelegerea migraţiei germanilor din România către Germania Occidentală din a doua jumătate a secolului XX. Titlul românesc al documentarului este *Paşaport de Germania,* iar titlul oficial în engleză este *Trading Germans.* Intervievând mai mulţi germani din România care au migrat în Republica Federală – fie legal, adică după ce au primit permisiunea de a pleca, fiind aşadar oficial „cumpăraţi" de statul vest-german, fie ilegal –, precum şi pe unii dintre actorii direct implicaţi în procesul de negociere între cele două părţi, filmul se plasează în mare de partea germană a naraţiunii. Imaginea pe care o zugrăveşte este una a germanilor aflaţi în căutarea libertăţii şi a unui stat român stabilind în mod arbitrar un preţ pentru această libertate. La un moment dat, documentarul pune în scenă o întâlnire între Heinz-Günther Husch, avocatul german care a negociat din partea guvernului german, şi Stelian Octavian Andronic, unul dintre ofiţerii români ai Securităţii care s-au ocupat de acest proces şi care au negociat direct cu Hüsch. Acesta din urmă se foloseşte de oportunitatea care i se oferă pentru a afirma că ceea ce au făcut vest-germanii a fost în numele drepturilor omului, în timp ce pentru partea română a fost exclusiv vorba de o afacere. Germania Occidentală cea capitalistă a acţionat pe baza umanitarismului, România comunistă a acţionat exclusiv din considerente financiare. Cea dintâi a fost legitimă din punct de vedere moral, cea din urmă a fost imorală. Germanii din România au fost (răs)cumpăraţi de statul vest-german pentru a fi eliberaţi. Naraţiunea lui Hüsch, conform căreia politica vest-germană de a sprijini financiar în acest fel migraţia etnicilor germani în Republica Federală a fost o politică eminamente umanitară, este în mare parte naraţiunea pe care filmul şi-o însuşeşte şi o prezintă.

632Dragoş Petrescu, „Conflicting Perceptions of (Western) Europe: The Case of Communist Romania, 1958-1989", în José M. Faraldo, Christian Domnitz şi Paulina Gulinska-Jurgiel (eds.), *Europa im Ostblock. Vorstellungen und Diskurse (1945-1991)/Europe în the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945-1991),* Böhlau Verlag, Köln, 2008, pp. 199-220, aici pp. 215-217; James Koranyi, „Between East and West: Romanian German Identities since 1945", teză de doctorat, University of Exeter, 2008.

O privire mai atentă asupra fenomenului ar putea dezvălui însă paradoxurile, tensiunile şi fricţiunile care sunt înscrise în această naraţiune. Aceste paradoxuri şi tensiuni pot fi detectate în film, însă mai degrabă dacă citim printre rânduri, aşa cum se întâmplă de fapt de cele mai multe ori în relatările cu privire la „traficul de oameni" care a legat România şi Republica Federală Germană în timpul Războiului Rece. întâi de toate, după cum o recunoaşte unul dintre respondenţii germani din România în filmul lui Georgescu, migraţia în Germania de Vest a fost de asemenea legată de înrolarea în masă în armata germană şi în SS, ce a avut loc drept consecinţă a acordului dintre Hitler şi Antonescu din 1943. Acesta a fost unul dintre principalele motive care au dus la o consistentă prezenţă ger- mano-română în Germania de Vest după cel de-al Doilea Război Mondial, chiar dacă nu singurul. Cel intervievat, scriitorul Johann Lippet, sugerează că această înrolare nu a fost nici pe deplin voluntară, nici complet obligatorie. Filmul însă nu abordează mai în detaliu influenţa nazismului asupra comunităţilor germanilor din România ori legătura dintre nazism şi migraţie, acest din urmă proces fiind interpretat exclusiv în cheie anticomunistă.

Mulţi dintre cei care s-au stabilit în Germania Occidentală în siajul celui de-al Doilea Război Mondial şi care au devenit antreprenori etnopolitici ai asociaţiilor germanilor din România au avut un trecut hitlerist. Totodată, aceste asociaţii au fost şi cele care au făcut lobby pentru migraţie, atât în numele drepturilor omului şi al umanitarismului, cât şi în numele unor discursuri identitare puternic tributare unor mai vechi concepte de sorginte nazistă şi *völkisch.* întrepătrunderile dintre aceste două tipuri de discursuri ar merita cercetate mai îndeaproape. Acesta este unul dintre paradoxurile istoriei germanilor din România de după al Doilea Război Mondial. Un alt paradox este legat de faptul că statul român a contribuit în mare parte la crearea condiţiilor prin care mărci identitare germane puteau fi păstrate şi reproduse, de pildă, prin educaţia de stat în limba germană, care le-a permis apoi germanilor din România să se integreze mai uşor în Republica Federală. Un paradox adiţional este acela că membrii unui grup discriminat din cauza etni- cităţii (mai cu seamă în timpul naţionalismului lui Ceauşescu) puteau totodată să ia în calcul o migraţie legală către Vest, ceea ce în mare parte nu era o posibilitate realistă pentru cetăţenii români care nu puteau revendica apartenenţa la etnia germană, dar care aveau la rândul lor astfel de aspiraţii. în contextul României comuniste, posibilitatea de a emigra legal prezenta şi caracteristicile unui paradoxal şi ambiguu privilegiu în raport cu cetăţenii români care nu aveau un stat de neam precum Germania

Federală care să le reprezinte cauza. Antreprenorii etnopolitici din Germania de Vest au construit imaginea minorităţii germane din România ca o comunitate a cărei germanitate putea fi salvată doar dacă i se permitea să părăsească România. Aceasta a dus la discursuri mai degrabă dubioase, poate cel mai bine simbolizate de expresia „expulzaţi, însă ţinuţi în ţara care i-a expulzat", folosită de un activist sas în Germania de Vest în anii 1980 pentru a descrie situaţia comunităţii din România[633].

La baza migraţiei germanilor din România în Republica Federală a stat o înţelegere a drepturilor omului contextualizate etnic. Naraţiunea conform căreia procesul vest-german de „cumpărare"/"răscumpărare" a germanilor nu a fost nimic altceva decât o politică umanitară urmată în numele drepturilor omului trebuie nuanţată semnificativ. în documentarul lui Georgescu, negociatorul german afirmă că vest-germanii nu voiau să plătească pentru non-germanii care migrau în Republica Federală, ceea ce sugerează că această politică îşi avea limitele ei, era circumscrisă etnic şi era aşadar esenţialmente bazată pe o formă de naţionalism german, iar nu pe un umanitarism pur. Există chiar şi documente care arată că, la vremea respectivă, Hüsch le sugera autorităţilor române că ar trebui să fie mai stricte când acordă vize de ieşire pentru motive turistice, din moment ce unii dintre cei care primiseră astfel de vize fugiseră sau revendicaseră azil odată ajunşi în Germania Occidentală. La rândul său, aceasta a avut consecinţe asupra cifrelor incluse în acordurile anuale cu privire la migraţia germană din România. Mai mult, există şi documente care arată că compensaţiile plătite statului român luau, de pildă, şi forma tehnologiei de interceptare a telecomunicaţiilor[634].

În fapt, a privi mai atent şi a nuanţa discursul victimizant cu privire la migraţia germanilor din România în timpul socialismului de stat şi a merge dincolo de naraţiunea germanilor-aflaţi-în-căutarea-libertăţii ar implica sublinierea situaţiei economice catastrofale în care se afla România (în special în anii 1980) ca jucând un rol foarte important pentru migraţie. Din punctul de vedere al statului român, având o nevoie disperată de valută, situaţia economică a fost unul dintre principalele motive pentru a accepta migraţia, chiar dacă acest fenomen nu era lipsit de contradicţii, din moment ce pierderea de forţă de muncă calificată putea la rândul ei să aibă efecte negative pe plan economic. însă, dacă s-ar pune prea mult accentul pe această dimensiune materială, ar exista riscul ca germanii originari din România să ajungă

633Hans Hartl, „Die Deutschen în Rumänien 1918-1940-1945-1985. Zur Geschichte ihres Niedergangs als Volksgruppe", manuscris dactilografiat, 1985.

634 Dobre *et al., op. cit.*

în cele din urmă să fie prezentaţi (şi) ca migranţi economici. Legitimitatea care poate fi derivată din naraţiuni ce subliniază statutul de victimă ar fi pusă sub semnul întrebării. O astfel de accentuare ar chestiona şi locul germanilor din România în cadrul mai larg al societăţii germane. Cel puţin la nivel instituţional, identitatea germanilor din România în Republica Federală Germania se bazează pe un statut de victimă împărtăşit cu celelalte grupuri de „expulzaţi", reunite sub organizaţia-umbrelă Federaţia Expulzaţilor. Totodată, a prezenta migraţia germanilor din România într-un cadru interpretativ care subliniază anticomunismul şi umanitarismul vest-german permite şi interpretarea acestei migraţii drept parte a unui proces mai larg prin care România a fost decuplată şi s-a îndepărtat de Europa, proces pus în mişcare de comunism. Aceasta implică apoi că o potenţială remigrare a germanilor după căderea comunismului ar putea contribui la o (reînnoită) apropiere simbolică şi concretă de Europa.

6.3. Germani care pleacă, germani care rămân, germani care se întorc

Imediat după revoluţia din 1989, pe 8 ianuarie 1990, cotidianul german *Die Welt* a publicat un interviu cu noul şef de stat *de fado* al României, Ion Iliescu[635]. Titlul reproducea pledoaria lui Iliescu împotriva unei migraţii a germanilor din România: „îi rog pe germani: rămâneţi cu noi în România!". Iliescu facea trimitere la bunele contacte personale cu membri ai minorităţii germane din perioada în care muncise în Timişoara, cel mai important oraş din Banat, centrul economic, educaţional

635Ion Iliescu, „Ich bitte die Deutschen: Bleibt bei uns în Rumänien", interviu de Walter H. Rueb, *Die Welt,* 8 ianuarie 1990.

şi cultural al şvabilor bănăţeni. Mai mult, nu numai că în respectivul interviu Iliescu insista ca germanii să nu părăsească România — conştient aşadar de procesul de emigraţie ce era în plină desfăşurare —, ci îşi exprima şi dorinţa ca unii dintre germanii care părăsiseră deja România să se întoarcă.

După o vizită efectuată în Sibiu în 1992, un altul dintre cei trei candidaţi la alegerile din 1990, Ion Raţiu, nota în jurnal:

> Eu vreau să servesc România, nu numai naţiunea română din care mă trag. [...] Vreau să-i fac pe toţi cetăţenii ei să fie mândri că aparţin acestei ţări. E, probabil, influenţa îndelungilor ani petrecuţi, în parte, dar cu regularitate şi mare frecvenţă, în Elveţia. Aşa trebuie să fim. Aşa vor reveni mulţi din saşii şi şvabii noştri în ţară. Să ne ajute să avem o administraţie centrală şi locală mai bună, mai echitabilă, mai plină de iubire 95
> pentru aproape .

Raţiu, membru proeminent al diasporei române în timpul Războiului Rece, părea să manifeste acelaşi tip de dorinţă cu privire la o remigraţie germană în România precum contracandidatul său Ion Iliescu. Căutând modele europene pe care să le emuleze, Raţiu îşi plasa poziţiile cu privire la saşi şi şvabi într-un context europenizam, alegând Elveţia drept model-de-emulat şi imaginând întoarcerea saşilor şi a şvabilor atât ca o consecinţă, cât şi ca o contribuţie la atingerea statutului mult dorit.

în septembrie 1990, Petre Sălcudeanu, un cunoscut scriitor transformat în analist politic după schimbarea de regim din 1989, a publicaţ un editorial în *Adevărul,* unul dintre cele mai populare ziare româneşti la acea vreme. în editorialul în cauză, Sălcudeanu îşi descria un vis. Reveria implica un eu narativ intrând în dialog cu Helmut Kohl şi discutând cu acesta despre o potenţială remigrare a germanilor din Republica Federală în România, întrucât aceştia „au fost pentru noi, românii, un element de stabilitate şi de civilitate”[636] [637]. Dorind să anuleze procesul de migraţie petrecut pe parcursul ultimilor 50 de ani, Sălcudeanu sugera ca fiecare dintre cei care se întorceau să primească 8.000 de mărci germane, aceeaşi sumă despre care se considera că ar fi fost plătită de statul vest-german pentru fiecare german din România care a migrat înainte de 1989. Mai mult, pentru a-i convinge pe germani să se întoarcă, Sălcudeanu imagina în articolul său şi un

636Ion Raţiu, *Istoria unei candidaturi deturnate. Note zilnice. lanuarie-decembrie 1992,* Regent House Printing & Publishing, Bucureşti, 2001, p. 119.

637Petre Sălcudeanu, „Rr-ar să fie... de vis”, *Adevărul,* 9 septembrie 1990. în 1993, Sălcudeanu va fi numit ministru al Culturii, poziţie pe care a ocupat-o scurt timp,

proces complet de restituire a proprietăţilor, căreia i se adăuga acordarea unor facilităţi:

> Uite, Helmut [...].Tu ai dat câte opt mii de mărci pentru fiecare emigrant, ştii şi tu cui i-ai dat. Noi, cu acordul tău, o să-i dăm această sumă fiecărui doritor să se întoarcă şi tot pe-atât celor ce vor să rămână. în plus, au să-şi capete casele înapoi, terenurile, cele vechi sau altele noi, pot să-şi alcătuiască aşezări întregi dacă vor, deşi dintre toate naţionalităţile, cu ei ne-am înţeles cel mai bine. Nu văd de ce ar dori să trăiască separat[638].

Pentru Sălcudeanu, mai cu seamă etica germană a muncii ar fi fost cea care ar fi făcut o astfel de întoarcere foarte utilă pentru România, din moment ce germanii „vin la lucru cu un sfert de oră mai devreme". Mai mult, potenţiala întoarcere a germanilor ar fi pus în mişcare un proces de reconectare românească cu tradiţiile antreprenoriale pre-1945. Sălcudeanu manifesta o nostalgie pentru fabrica de bere Czell, din Braşovul copilăriei sale, condusă de nişte germani, şi visa la o întoarcere a proprietarilor pentru a o ridica la loc[639].

Câteva luni mai târziu, în februarie 1991, Sălcudeanu revenea asupra subiectului. Din nou, se folosea de acelaşi artificiu stilistic, scriind despre un „vis". Reveria îl includea iarăşi pe „prietenul meu, dl. Helmut", adică Helmut Kohl, închipuit de această dată ca ţinând un discurs în faţa unei mulţimi de saşi, pentru ca aceştia să se întoarcă în România, unde vor putea să întemeieze „mici industrii" şi să împrăştie „gunoiul natural pe ţărână" aşa cum au facut-o „vreme de atâtea secole"[640]. Ca şi în alte relatări, saşii îi reprezintă pe toţi germanii din România[641]. Discursul lui Kohl, aşa cum era imaginat de Sălcudeanu, facea apel la reprezentarea unei compatibilităţi româno-germane şi a unei tradiţii de cooperare istorică împotriva ameninţărilor externe, rasializate stereotipic drept asiatice: „aţi apărat împreună cu românii graniţele de invazia celor cu ochii oblici"[642]. Imaginaţia lui Sălcudeanu mergea şi mai departe. în visul său, germanii răspundeau pozitiv la apelul lui Kohl, pentru ca apoi să stea la coadă ca să intre în România, o

638 *Ibidem.*

639 *Ibidem.*

640 Petre Sălcudeanu, „Migranţii din Carpaţii Bavarezi. Pleacă Vlad cu munţii-n spate", *Adevărul,* 1 februarie 1991.

641 Vezi, de pildă, recenta carte a Ruxandrei Hurezean *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* ed. a Il-a, Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017. în ciuda titlului, două din cele 12 capitole sunt despre şvabi bănăţeni.

642 Sălcudeanu, „Migranţii".

ţară ordonată şi cât se poate de nerăbdătoare să-i primească înapoi, fără ca vreun „bişniţar autohton sau de culoare” să poată fi văzut la graniţă. Comisii orăşeneşti şi săteşti le ofereau germanilor titlurile de proprietate, împrumuturi şi nişte reparaţii financiare suplimentare, pentru ca aceştia „să uite greul” prin care au trecut. La intrarea în satele de unde proveneau, saşii şi şvabii erau aşteptaţi de români „îmbrăcaţi în straie săseşti şi şvabe”. în fapt, această reprezentare se va dovedi a avea un rol prevestitor: sărbătorile tradiţionale săseşti şi şvăbeşti în localităţile în care existase o puternică prezenţă săsească şi şvăbească sunt în ultimii ani performate în special de etnici români, aşa cum elevii care urmează şcolile de stat şi private în limba germană provin cel mai adesea din rândul populaţiei majoritare (şi probabil şi din rândul celorlalte grupuri minoritare) şi mai puţin din rândul celor 30.000 de germani din România[643]. Viziunile cu privire la performativitatea românească a germanităţii au fost abordate şi în ficţiune, într-o manieră ironic-ludică: loan T. Morar a scris un roman în care imaginează povestea unui german originar din România, devenit afacerist milionar şi care, din nostalgie, se întoarce în satul din Banat în care s-a născut. Acolo, actorii secţiei de limbă germană a teatrului din Timişoara – români şi puţinii germani rămaşi în România — aduc din nou la viaţă satul „german” cu ocazia vizitei afaceristului Klaus Bernath[644].

După introducere, Sălcudeanu a făcut un salt discursiv de la visul remigraţiei germane în România la realitatea concretă, simbolizată de decizia luată de Nicu Vlad, halterofil de succes, de a părăsi ţara. Scriitorul devenit comentator politic regreta în mod evident această decizie, văzând în Vlad un simbol al României:

> L-am văzut doar la televizor şi bunătatea de pe chipul lui de icoană strict românească, fără nimic bizantin în ea, seninătatea de pe chip şi cumintele din ochi mi l-au apropiat în aşa măsură, încât l-am confundat până la disoluţie cu ţara[645].

643 Bianca Boţea, „«Valoare colectivă» şi discurs performativ asupra interculturalităţii: o abordare a noilor procese de dezvoltare la Jimbolia”, în Smaranda Vultur (ed.), *Banatul din memorie. Studii de caz,* Marineasa, Timişoara, 2008, pp. 223-246; Claudia Câmpeanu, „Kronenfest/ Ziua Coroanei după migraţia saşilor: reconfigurări ale etnicităţii într-un sat din sudul Transilvaniei”, în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Rein- ventândgermanitatea. Etnicizare, mobilitate şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 337-366.

644 loan T. Morar, *Lindenfeld,* Polirom, Iaşi, 2006.

645 Sălcudeanu, „Migranţii”.

Astfel, Sălcudeanu trasa făţiş o paralelă între două plecări din România: cea a lui Nicu Vlad, atlet şi campion văzut drept unul dintre cei mai valoroşi şi mai de succes reprezentanţi ai naţiunii române, şi cea a saşilor şi şvabilor, care astfel erau imaginaţi ca aparţinând simbolic elitei României. Germanitatea era aşadar reprezentată ca o valoare în sine care, precum halterofilul Nicu Vlad, alegea despărţirea de România. Pentru Sălcudeanu, cele două plecări – a lui Nicu Vlad şi a germanilor din România – ilustrau situaţia tragică a României. Rândurile de final ale articolului întăreau această concluzie: „De ce, oameni buni, de ce? Ce-am făcut atât de rău că ne părăsesc cei mai buni din cei mai buni, adică Ţara? Ţara, de ce pleacă, oameni buni, ce i-am făcut?”[646]. Paralela între Nicu Vlad şi comunitatea germană din România sugerează şi ideea unei idealizate şi elitare compatibilităţi identitare româno-germane.

Totuşi, după schimbarea de regim din 1989, discursurile despre migraţia germanilor din România au început să includă şi un element nou, şi anume idea întoarcerii germanilor în România, imaginată fie ca vestind schimbarea, fie drept o consecinţă a schimbării. Am văzut deja această pereche în afirmaţia lui Iliescu, citată la începutul acestui subcapitol. La începutul anilor 1990, perechea migraţie- întoarcere era abordată în presa română de vocile celor direct implicaţi, de pildă, reprezentanţii Forumului Democrat al Germanilor din România. Un interviu cu Thomas Năgler, la acea vreme preşedinte al organizaţiei, publicat în 23 mai 1990, se intitula „Etnici germani care pleacă sau revin în ţară”[647]. în ciuda faptului că titlul părea a plasa cele două categorii pe acelaşi nivel, conţinutul articolului furniza adevărata imagine a celor două fenomene: zeci de mii voiau să plece, în timp ce doar zeci se întorceau. Intervievatorul îi numea pe cei dintâi „o adevărată pierdere pentru România”, atribuind şi el germanităţii o valoare pozitivă[648].

Intr-un alt articol scris în perioada imediat următoare schimbării de regim din 1989, publicat de această dată în *România liberă.,* erau prezentate diferite voci din interiorul comunităţii săseşti din Ţara Bârsei, regiunea din jurul Braşovului. Articolul voia să răspundă la întrebarea „De ce mai pleacă saşii?”. Interogaţia aborda în mod subtil

646 *Ibidem.*

647 Thomas Năgler, „Etnici germani care pleacă sau revin în ţară”, interviu de Ion Marin, *Adevărul,* 23 mai 1990.

648 *Ibidem.*

unul dintre paradoxurile incluse în naraţiunea principală cu privire la migraţia germanilor din România în Republica Federală Germană: dacă regimul comunist fusese de vină pentru relocarea din timpul Războiului Rece, de ce nu se oprise procesul de migraţie, ba din contră, chiar crescuse în intensitate, odată cu căderea comunismului? Respondenţii din articolul semnat de Dumitru Bujdoiu subliniau, pe de o parte, raţiunile economice din spatele deciziei de a migra şi, pe de altă parte, disoluţia structurilor sociale şi culturale care faceau posibilă o viaţă „germană” în România. Una dintre persoanele intervievate citate în articol, o tânără suplinitoare, îşi explica decizia ca fiind o îmbrăţişare directă a „Europei”, imposibilă în contextul românesc, în ciuda legăturilor emoţionale cu ţara: „Ştim că rostul nostru este aici, dar, dacă întreaga ţară nu face eforturi să intre în Europa, de ce am fi opriţi noi, saşii?”[649]. Decizia de a migra în Germania era astfel prezentată drept permiţându-le germanilor din România să-şi afirme propria europenitate, afirmare percepută ca fiind tot mai dificilă în contextul românesc.

Poate cel mai important purtător de drapel al filogermanismului românesc de după 1989 a fost, încă de la primele sale numere din 1991, publicaţia săptămânală *Formula As,* revistă populară ce abordează subiecte de interes general: celebrităţi, reţete, viaţă socială şi politică, ecologie, cultură, reportaje etc. Articolele publicate de *Formula As* şi numeroasele scrisori primite de la cititori tind să se învârtă în jurul unei expresii a „românităţii”; „românitatea” şi „memoria culturală românească, interpretate în diferite moduri şi prezentate sub diferite înfăţişări, constituie în mare miezul temelor abordate în mod repetat în paginile revistei[650]. Totodată, *Formula As* s-a remarcat şi prin publicarea constantă de articole cu privire la populaţia germană din România.

De pildă, în 1992, Voicu Bugariu, scriitor şi critic literar, scria în paginile *Formulei As* despre „întristătorul exod” al germanilor din România. În acest context, el afirma cu tărie valoarea europenizantă a germanilor în România: „S-ar părea că nu ne rămâne decât să-i regretăm pe aceşti oameni corecţi, până mai ieri locuind împreună cu noi, ca adevăraţi emisari ai unei Europe spre care abia tindem”[651].

649 Dumitru Bujdoiu, „De ce mai pleacă saşii?”, *România liberă,* 5 decembrie 1990.

650 Gary Burnett şi Mihaela Nocosian, „A Romania of the Imagination: *Formula As,* Virtual community, and Normative Behavior”, *First Monday,* 13, nr. 11 (2008), http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/ftn/article/view/2257/2040 (ultima accesare, 3 martie 2021).

651 Voicu Bugariu, „întristătorul exod”, *Formula As,* 28 (16), mai 1992.

Tristeţea cu privire la emigrarea germană era, pentru Bugariu, tristeţea pierderii contactului cu „Europa” de lângă noi, cu Europa tangibilă reprezentată de populaţia germană. Şcolile germane se închideau şi astfel românii pierdeau posibilitatea de a se familiariza cu „o veche şi prestigioasă cultură”, anume cultura germană. Germanii emigrau, astfel că relaţiile personale dintre aceştia şi românii atraşi de cultura germană se diminuau[652].

Totuşi, furnizând şi o contrapondere la astfel de relatări jeluitoare, *Formula As* a acordat constant o atenţie particulară şi acelor etnici germani care s-au decis să rămână în România. Pe aceeaşi pagină cu textul apărut sub semnătura lui Bugariu era publicat un interviu cu Rohtraut Wittstock. La acea vreme (1992), Wittstock era redactoarea culturală a *Neuer Weg,* cotidianul comunităţii germano- fone din România, care ulterior, în 1993, a fost redenumit *AUgemeine Deutsche Zeitung.* între 2008 şi 2020, Wittstock a fost redactoare-şefa a ziarului. Interviul publicat în *Formula As* atingea două subiecte principale: pe de o parte, soarta ziarului sub dificilele auspicii generate de convulsiile postcomuniste şi, pe de altă parte, migraţia germană din România şi posibilităţile de stabilizare a comunităţilor germane. Naraţiunea lui Wittstock sublinia existenţa unei legături istorice permanente între comunităţile germane din Transilvania şi Banat şi cultura germană şi europeană (în cuvintele lui Wittstock: „marea cultură germană”). Pentru ea, comunismul reprezentase o încercare de a anihila comunitatea.

Cu toate acestea, spre deosebire de majoritatea celorlalţi germani din România, Wittstock se decisese să rămână în ţară. în interviu ea utiliza autoidentificarea „nemţoaică din România”, subliniind existenţa unor „legături afective puternice pentru anumite locuri de aici”. Mai mult, Wittstock sublinia importanţa majoră acordată de germanii din România sentimentului de apartenenţă la o comunitate, văzut ca o explicaţie pentru supravieţuirea grupului etnic: „pentru germanii din România, [...] întotdeauna interesele individului au fost subordonate celor ale comunităţii”[653].

De-a lungul anilor, cititorii *Formulei As* au avut posibilitatea de a lectura numeroase interviuri sau articole despre personalităţi germane care au decis să rămână în România, şi nu să migreze în Republica Federală, precum istoricul Adolf Armbruster[654], muzicianul Hanno

652 *Ibidem.*

653 Rohtraut Wittstock, „Rădăcinile mele spirituale sunt în acest spaţiu”, interviu de Dieter Werner, *Formula As,* 28 (16), mai 1992.

654 Adolf Armbruster, „Saşii nu se mai întorc niciodată, deşi au vrut din tot sufletul să facă treabă aici”, interviu de Claudiu Ionescu, *Formula As,* 235, 28 octombrie

Hofer[655], scriitorul şi pastorul luteran Eginald Schlattner[656] şi, după 2000, primarul Klaus Iohannis[657]. Mai mult, arătând în mod deschis o apreciere distinctă faţă de ceea ce este german, *Formula As* a folosit constant o variantă germanofilă a unui bine-cunoscut proverb românesc care subliniază că trebuie să-i apreciem pe cei bătrâni. Astfel, „Cine n-are bătrâni să-şi cumpere” a devenit în versiunea sa filogermană „Cine n-are nemţi să şi-i cumpere”. O ironie subtilă poate fi detectată, având în vedere discursurile comune despre germanii care au fost „vânduţi” de statul român în timpul Războiului Rece. E chiar foarte posibil ca această rescriere paremiologică să fi apărut dinainte de căderea regimului ceauşist, un apropo subtil la procesul de „vânzare” a germanilor de către acesta din urmă[658].

Astfel, în *Formula As* putem discerne o tentativă particulară de a construi discursuri mnemonice şi identitare româneşti ca un loc geometric în care este investit prestigiul german. Saşii transilvăneni şi şvabii bănăţeni par aşadar să funcţioneze ca o valoare adăugată la

1996.

655 Iulian Ignat, „Avem şi noi nemţii noştri: Hanno Höfer”, *Formula As,* 296, 26 ianuarie 1998; *idem,* „Cine îl opreşte pe Hanno Höfer?”, *Formula As,* 347, 1 februarie 1999; Hanno Höfer, „Mi-ar părea rău dacă ar trebui să plec acum în Germania”, interviu de Corina Pavel, *Formula As,* 398, 31 ianuarie 2000; *idem,* „Nu am niciun regret că am rămas aici. Fac ceea ce-mi place şi trăiesc din asta”, interviu de Iulian Ignat, *Formula As,* 545, 9 decembrie 2002; Corina Pavel, „Neamţul care a uitat să mai plece. Hanno Höfer”, *Formula As,* 829, 19 iulie 2008.

656 Eginald Schlattner, „în 1200, când la Berlin orăcăiau broaştele, biserica din Roşia avea cor în limba latină”, interviu de Sorin Preda, *Formula As,* 375, 16 august 1999; *idem,* „Ţin la această ţară şi ştiu că Dumnezeu mă vrea aici. Aici mă cunoaşte Dumnezeu după nume”, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 668, 23 mai 2005; *idem,* „Românilor le lipseşte mândria de-a fi români”, interviu de Sorin Preda, *Formula As,* 470, 25 iunie 2001.

657 Klaus Iohannis, „Vrem să facem din Sibiu ceea ce-a fost cândva. Un oraş european, un avanpost al integrării în Uniunea Europeană”, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 431,18 septembrie 2000; *idem,* „Prea mulţi politicieni români sunt simpli figuranţi. Ei excelează prin a povesti problemele, nu prin a le rezolva”, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 641, 8 noiembrie 2004; *idem,* „La o Ţară Europeană se cuvine şi o Capitală Europeană”, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 749,25 decembrie 2006.

658 într-un discurs rostit în cadrul Forumului Economic de la Crans-Montana în 1992, Adrian Năstase afirma: „Sentimentul larg răspândit că ţara noastră datorează mult minorităţilor sale găseşte o ilustrare sugestivă într-o veche zicală românească, care sună după cum urmează: «Dacă nu ai un neamţ, cumpără-ţi unul»„. Vezi Adrian Năstase, *România după Malta. 875 de zile la Externe,* voi. IX: *1 aprilie – 30 iunie 1992,* Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2011, p. 578.

identitatea românească, făcând posibil caracterul european al culturii şi identităţii române, înţelese ca o potenţialitate şi pe care prezenţa germană — în variile ei forme — o poate face realitate, în timp ce absenţa germană o face imposibilă. Aceasta duce şi la o construcţie discursivă ce pune acccentul pe nişte valori europene mai degrabă conservatoare, pe baza cărora se configurează o compatibilitate româno-germană particulară.

Referinţele făţişe la Europa sunt deosebit de vizibile, de pildă, în interviuri cu scriitorul Eginald Schlattner şi cu politicianul Klaus lohannis. Schlattner apare drept un suporter ardent al valorii europene a culturii române. Pastor luteran şi autor al mai multor romane tratând trecutul transilvănean, Schlattner se arată adeseori fascinat de religiozitatea românilor. Totodată, în ieşirile sale publice, Schlattner a diseminat constant un discurs nostalgic despre viaţa în România înainte de al Doilea Război Mondial, folosind acest discurs drept argument în favoarea integrării europene a României[659]. Intr-unui dintre interviurile publicate în *Formula As,* Schlattner afirma: „Românii de azi sunt nepoţii celor care în 1930 mergeau prin Europa, plătind în lei-aur”[660]. Un argument cu şi mai mare valoare în ceea ce priveşte europenitatea României poate fi extras dintr-un interviu cu acelaşi Schlattner, luat de Ion Longin Popescu în 2005. Introducerea facea referire la cuvintele pe care le-ar fi rostit Schlattner în faţa lui Otto Schilly, ministrul de Interne al Germaniei, atunci când cel din urmă a vizitat biserica fortificată din satul Roşia, ce reprezenta parohia lui Schlattner. Pasajul merită citat în întregime:

> Când în pădurile şi mlaştinile unde astăzi se află Berlinul creştea pir, aici, în Transilvania, se cânta nemţeşte şi se rosteau rugăciuni latineşti. Asta înseamnă vechimea săsească! Iar dacă astăzi vă pot saluta în limba noastră comună, germana, acest lucru îl datorez Patriei mele, România, care niciodată nu ne-a interzis limba germană, nici chiar în acele nouă luni de zile, de la 23 august 1944 la 9 mai 1945, când Regatul român s-a aflat în război cu Reichul german[661].

Astfel de afirmaţii sunt perfect consonante cu viziunile naţionalist-conserva- toare şi hipernostalgice care sunt o marcă a revistei *Formula As.* Recurgând pe plan argumentativ la vechimea bisericilor săseşti şi la anterioritatea lor în comparaţie cu Berlinul, afirmaţiile satisfac şi jindul

659 Schlattner, „Românilor le lipseşte mândria”.
660 *Ibidem.*
661 Schlattner, „Ţin la această ţară”.

aspiraţional europenizam cu privire la identitatea românească. Transilvania ajunge să funcţioneze ca o potenţială sinecdocă pentru România – simbolizând totodată partea mai bună a României –, în timp ce Berlinul devine o sinecdocă pentru Germania. Dacă Schlattner s-ar fi referit la, să zicem, Trier, demonstraţia lui s-ar fi lovit de nişte impedimente. Insă obiectivul său era de a dovedi germanitatea fundamentală a saşilor transilvăneni, în ceea ce este aproape o referire implicită la discursurile despre *germanissimi germanorum,* vechi de secole, şi, strâns legate de acestea, la europenitatea saşilor şi a României ca întreg. Saşii transilvăneni sunt prezentaţi ca reprezentanţi ai unei culturi germane ale cărei acreditări sunt mai vechi decât cultura germană în Germania însăşi[662]. Acest discurs ar fi fost rostit în faţa lui Schilly în 2005, aşadar înaintea intrării României în UE. Mai mult, cu această ocazie, Schlattner a argumentat cu tărie tratamentul „european” pe care România l-a acordat minorităţilor naţionale de-a lungul istoriei. Răspunsul său la prima întrebare pe care i-a adresat-o intervievatorul a fost următorul: „Am vroit să le demonstrez că românii sunt europeni prin vocaţie şi ţinută, că această ţară vine din istorie cu *acquis*-\A comunitar însuşit, pe care-l şi depăşeşte la capitolul toleranţă faţă de minorităţi”[663].

Dacă Schlattner îmbracă haina intelectualului sas care confirmă reprezentarea României ca o ţară prietenoasă faţă de minorităţi în general, şi foarte empatică faţă de minoritatea sa germană în particular, aşadar europeană prin excelenţă, o perspectivă diferită, axată pe politică şi pe administraţia locală, găsim în discursurile promovate de şi cu privire la Klaus lohannis, primarul Sibiului între 2000 şi 2014, preşedintele României începând cu 2014 şi una dintre personalităţile politice favorite ale revistei *Formula As.* La scurtă vreme după ce a fost ales primar, lohannis a vorbit deschis despre obiectivul său de a-i aduce pe saşi înapoi la Sibiu, „ca simbol”. în primul interviu acordat revistei *Formula As,* în toamna anului 2000, lohannis sublinia că vorbeşte română fără accent şi că este căsătorit cu o româncă, arătându-şi astfel legăturile puternice cu cultura română. Totodată, el se referea şi la încercarea de a transforma Sibiul într-un avanpost al integrării române în Uniunea Europeană[664]. în fapt, în timpul administraţiei lui lohannis, Sibiul şi-a depus cu succes dosarul pentru a

662 în documentarul deja menţionat despre Klaus lohannis, *2pentru România,* Emil Hurezeanu – pe atunci jurnalist, astăzi ambasador al României la Viena — subliniază anterioritatea Sibiului în raport cu Berlinul.

663 Schlattner, „Ţin la această ţară”.

664 lohannis, „Vrem să facem din Sibiu”.

deveni Capitală Culturală Europeană în 2007. în 2006, lohannis putea deja afirma că „bătrânii saşi, care au părăsit Sibiul cu sufletul îndoliat şi şi-au găsit sfârşitul pe pământ străin, ar fi mândri de lucrarea noastră", având viziunea unui Sibiu care „nu va mai fi niciodată oraşul provincial pe care l-am cunoscut cu toţii până acum"[665].

Formula As s-a străduit nu doar să sublinieze valoarea adăugată adusă de personalităţile culturale şi politice germane care au rămas în România, ci a depus eforturi şi pentru a scoate în prim-plan impactul pozitiv al unor germani mai puţin cunoscuţi, fermieri, mici antreprenori, antreprenori în turism etc. Mai mult, în acelaşi context, cititorii revistei au avut constant şansa de a da peste articole despre germanii din Republica Federală care au decis să se stabilească în România, cel mai adesea în Transilvania rurală, făcând astfel legătura cu conexiunile „germane" ale regiunii. Astfel de articole subliniază, pe de o parte, caracterul tradiţional şi natural al vieţii în satele din România şi indică aşadar o înţelegere conservator- tradiţionalistă a identităţii europene, germane şi româneşti pe care *Formula As* o diseminează. Pe de altă parte, reprezentarea ce stă la baza acestei înţelegeri este cea a României ca o ţară unde germanii şi-au prezervat şi ar putea să continue să-şi prezerve identitatea tradiţională şi la a cărei dezvoltare au contribuit şi continuă să contribuie. Un interviu publicat în aprilie 1997 prezenta „minunata poveste a unui german care se îndrăgosteşte de România". Titlul textului surprindea inter-conexiunile dintre două procese migratorii: „Saşii pleacă, nemţii vin". Intervievata era Gerlinde Gabler-Braun, directoarea spitalului şi a casei de bătrâni „Cari Wolff", menit să satisfacă nevoile distincte ale populaţiei săseşti îmbătrânite, finanţat cu generozitate de Ministerul german al Afacerilor Interne[666]. Un alt articol, semnat de Beatrice Ungar, aborda laolaltă chestiunea saşilor întorşi („saşii noştri") şi a germanilor originari din Republica Federală, care s-au decis să se stabilească în România. Prezenţa germană în Transilvania este înfăţişată ca situându-se sub egida speranţei, articolul fiind intitulat „Paşi ai speranţei în Transilvania".[667]

Saşii şi şvabii care au rămas în ţară ajung aproape obligatoriu să reprezinte întreaga comunitate, valoarea lor fiind practic sporită de faptul că au rămas în România. Subtitlul extins al unui articol semnat de Beatrice Ungar, despre Michael Lienerth, primarul sas al satului

665 *Idem,* „La o Ţară Europeană".

666 Gerlinde Gabler-Braun, „Saşii pleacă, nemţii vin", interviu de Beatrice Ungar, *Formula As,* 257, 7 aprilie 1997.

667 Beatrice Ungar, „Paşi ai speranţei în Transilvania", *Formula As,* 300, 1 iunie 1998.

Vurpăr (Burgberg/Vurpod), este ilustrativ în această privinţă: „Nu toţi saşii au părăsit România. Iar cei care au rămas fac unul cât şapte”[668]. Astfel, calitatea-de-a-fi-ultimii şi numărul lor redus ajung să fie două valori adăugate ale sasităţii şi ale germanităţii. Prin calitatea-de-a-fi-ultimii mă refer la faptul că germanii care nu au plecat din România sunt înzestraţi discursiv cu trăsături pozitive tocmai pe baza faptului că sunt aici şi că sunt văzuţi drept ultimii germani. Germanii aflaţi încă în România trebuie să fie apreciaţi pentru că sunt atât de puţini. Multe alte exemple pot fi invocate: un şvab sătmărean, Francisc Moser, conducătorul unei cooperative agricole din satul Petreşti (Petrifeld/Mezopetri), este descris drept contribuind, la nivel local, la dezvoltarea post-1989 a României. Textul îşi construia argumentaţia având la bază locul comun conform căruia România a fost cândva „grânarul Europei”, deplângând starea curentă a agriculturii din ţară, unde se iau puţine iniţiative precum cea de la Petreşti. Moser îşi sublinia legăturile cu România, evidenţiată şi de decizia sa de a rămâne în ţară când ar fi putut emigra, sugerând totodată că chiar şi cei care au plecat nu se pot debarasa de puternicele conexiuni emoţionale şi fizice cu vatra sătmăreană. Totodată, el accentua existenţa unei etici germane a muncii. întrebat fiind ce ar putea împrumuta agricultura română de la modelul german, Moser a răspuns: „Munca. […] Am văzut cu ce seriozitate se munceşte acolo, de dimineaţă până seara”[669].

în textul introductiv al unui interviu din 2002 cu Hermann Spack, un sas întors şi proprietar al unei gospodării înscrise în circuitul turistic în Cristian (Grofiau/Keresztenyisziget), un sat din apropierea Sibiului, intervievatorul Ion Longin Popescu se referea la saşi şi la şvabi ca fiind o populaţie care a reprezentat un *„etalon* (subliniere în original) în procesul dezvoltării şi integrării europene. Popescu deplângea migraţia populaţiei germane din România, numindu-i pe germanii din România „«cap de pod» pe pământ românesc al uneia dintre cele mai dezvoltate civilizaţii europene”, „avanpost strategic al germanismului răsăritean”[670]. Spack sublinia profundele sale legături emoţionale cu România, care l-au făcut să se întoarcă în ţară. Deschizând o afacere în satul Cristian, el voia cu încăpăţânare să demonstreze „că şi în România se pot face afaceri, respectând legea cu stricteţe”[671]. Totodată,

668 Michael Lienerth, „Un om credincios nu părăseşte ţara în care l-a aşezat Dumnezeu”, interviu de Beatrice Ungar, *Formula As,* 2ol, 12 mai 1997.

669 Bogdan Lupescu, „Extemporal cu grâu în câmpia Sătmarului”, *Formula As,* 471,2 iulie 2001.

670 Hermann Spack, „în copilărie, la Sibiu mi se zicea «hitleristül»; mai târziu, în Germania, toată lumea îmi zicea «românul»„, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 505,4 martie 2002.

671 *Ibidem.*

afirma că, deşi el şi soţia sa au vorbit întotdeauna săseşte acasă, s-au simţit întotdeauna români[672].

în interviul deja citat cu Iohannis din septembrie 2000, intervievatorul îl întreba pe proaspăt alesul primar al Sibiului dacă are în minte „un program de întoarcere a saşilor la vetrele lor”[673]. Opt ani mai târziu, acelaşi jurnalist publica o relatare despre ceea ce el percepea a fi un „«miracol» adevărat”: saşi întorşi în România, pentru a ajuta la propăşirea economică a ţării. Relatarea pe o pagină întreagă se referea la doi saşi întorşi, Erich Schell şi Dietrich Schuster, investind în piaţa imobiliară din România, mai precis în Tălmaciu (Talmesch/Talmacs), un sat din imediata apropiere a Sibiului. Conform autorului Ion Longin Popescu, o întoarcere a saşilor în România ar fi un „noroc pe capul ţării”:

> Decât să caute imigranţi asiatici, necesari şi ei, dar cu o mentalitate străină spaţiului european, angajatorii români ar face mai bine să-i cheme pe saşii tineri, să-i încurajeze să calce pe urmele strămoşilor lor de acum 800 de ani[674].

Argumentaţia lui Popescu continua: „Din sutele de mii de saşi (şi şvabi) emigraţi în diverse etape, dacă s-ar întoarce câteva mii, faptul acesta s-ar reflecta în evoluţia pozitivă a afacerilor, ba chiar şi mai mult”[675]. Astfel, guvernul român era încurajat să pună în mişcare un „proiect inteligent de renaştere, pe baze noi, a civilizaţiei germanice din Carpaţi”[676]. Felul în care spiritul antreprenorial al celor doi întorşi este prezentat în *Formula As* ne lasă să aruncăm o privire în imaginarul asociat cu întoarcerea germană şi cu investiţiile germane în România: „Noi construim totul de la început, nemţeşte, din respect pentru clienţi şi pentru lucrul bine făcut”, afirma unul dintre cei doi investitori[677]. Fie drept cauză, fie drept consecinţă, germanii din România sunt reprezentaţi în legătură cu progresul şi cu creşterea economică. încă de la începutul anilor 1990, articolele din *Formula As* au construit o deosebită afinitate româno-germană, subliniindu-i potenţialul (şi doritul) rezultat: un mix româno-german, o apropriere a valorilor „germane” tipice precum ordinea şi disciplina, toate asezonate cu un preaplin de nostalgie şi cu o dedicaţie naţionalist-conservatoare pentru lucrurile româneşti şi pentru spiritualitate, precum şi cu viziuni ale unei

672 *Ibidem.*
673 Iohannis, „Vrem să facem din Sibiu”.
674 *Ibidem.*
675 *Ibidem.*
676 *Ibidem.*
677 Ion Longin Popescu, „România e ţara noastră”, *Formula As,* 808, 25 februarie 2008.

dezvoltări capitaliste cu spirit şi suflet, pe baza tradiţiei şi a tradiţionalismului.

Prestigiul germanilor în România este intensificat de raritatea populaţiei germane din ţară şi stârneşte subtonuri şi supratonuri nostalgice. Calitatea-de-a-fi-ultimii a germanilor din România, chiar dacă este uneori atenuată de relatări despre o remigraţie săsească şi şvăbească, e o componentă de bază a acestei nostalgii.

Locul comun „ne-au plecat nemţii”, în multiplele sale variante, stârneşte consideraţii melancolice, tânguitoare, parte integrală a reprezentărilor constant reiterate cu privire la minoritatea germană din România. Tocmai această reiterare permite integrarea unor asemenea reprezentări în discursurile mnemonice româneşti. Astfel de discursuri se referă la starea actuală de delăsare în care se găsesc foste case, monumente şi localităţi săseşti şi şvăbeşti, într-o veşnică opoziţie faţă de vremurile cele bune de altădată, care sunt mai întotdeauna trecutul precomunist. Nostalgia are uneori nevoie să construiască un prezent sumbru pentru a putea lăuda presupusele virtuţi ale trecutului[678].

Relatările lacrimogene despre satele transilvănene care nu mai au viitor din cauza emigraţiei germane erau predominante în anii 1990. Situaţia din localităţile transilvănene care fuseseră locuite în mare parte de saşi era adesea înfăţişată în termeni sumbri: ele erau, de pildă, descrise drept „cetăţi care mor în picioare”, în ciuda recunoaşterii eforturilor făcute, de exemplu, de o activistă precum Caroline Fernolend în Viscri (Deutsch-Weifikirch/Szâszfehéregyhâza)[679].
Un articol publicat în *Adevărul,* în 1997, trata soarta satului Hărman (Honigberg/ Szâszhermâny), un sat cu o biserică fortificată, aflat în apropiere de Braşov. Localitatea este părăsită, asaltată de nepăsare şi decădere. Găsim aceeaşi imagine a decrepitudinii într-un articol publicat în *România liberă,* care trasa o conexiune între degradarea localităţii şi migraţia germană: „întemeiată de către cavalerii teutoni, locuită sute de ani de către saşi, localitatea s-a degradat odată cu plecarea acestora definitiv în Germania”[680]. Astfel de articole sugerau că Hărman reuşise poate să facă faţă atacurilor şi asalturilor din trecut, însă nu părea să reuşească să ţină piept tranziţiei româneşti, recunoscând totodată apartenenţa satului la patrimoniul naţional românesc[681]. Decăderea şi sărăcia erau reprezentate ca punând sub

678 Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia,* Basic Books, New York, 2001.

679 Mihai Creangă, „La Amnaş, cele mai tinere sunt suspinele”, *România liberă,* 18 septembrie 1991; Ciprian Chirvasiu şi Dumitru Manolache, „Cetăţi care mor în picioare”, *România liberă,* 1 septembrie 1993.

680 Vasile Şelaru, „O localitate săsească fără saşi”, *România liberă, 5* martie 1997.

681 Vezi şi Carmen Chihaia, „Cetatea Hărman este asediată azi de nepăsare şi

stăpânire Brateiu (Bratei/Barathely), un sat de la periferia Mediaşului (Mediasch/ Medgyes), sau un număr de sate din jurul Sighişoarei (Schâfiburg/Segesvâr)[682]. În anii 1990, articolele despre Sibiu, astăzi *caput mundi* pentru saşii transilvăneni, prezentau oraşul ca fiind în pragul ruinei, o diferenţă foarte mare faţă de imaginea post-2007, a oraşului, mult mai strălucitoare şi mai atrăgătoare, ce îi subliniază cu predilecţie europenitatea[683].

Două articole din *Formula As* merită să fie tratate mai în amănunt, pentru a ilustra nostalgia asociată cu trecutul german în România, unul semnat de Sânziana Pop, celălalt de Sorin Preda[684]. Articolul semnat de Pop, redactoarea-şefa a revistei *Formula As,* înfăţişă un tablou în care gloriosul trecut german era contrapus atât realităţilor comuniste, cât şi celor postcomuniste. Nostalgia pusă în funcţiune în articolul lui Pop este, conform unei clasificări propuse de Svetlana Boym, una de tip reflexiv, care se opreşte „asupra ruinelor, asupra patinei timpului şi a istoriei”[685]. Cu toate acestea, pare şi să fie stârnită de două discursuri mnemonice diferite: pe de o parte, Pop arăta o nostalgie după nişte vremuri imemoriale, când coloniştii saşi au sosit în Transilvania şi au început să construiască o civilizaţie, în timp ce, pe de altă parte, o nostalgie după trecutul trăit poate fi la rândul ei discernută în text, după un trecut în care autoarea însăşi a experimentat coabitarea cu saşii în Sighişoara adolescenţei. întregul tejxt este lacrimogen. Cititorul este introdus într-o lume transformată în mod magnific de colonişti, care, venind „din Germania în Ardeal”, şi-au adus cu ei „modelele de civilizaţie”: „vecinătatea săsească a propulsat populaţia românească din zonă cu o mie de ani avans pe scara civilizaţiei”[686]. În relatarea lui Pop, trecutul istoric este transformat în conformitate cu nevoile prezentului.

ruină”, Adevărul, 15 februarie 1997.

682 Adrian Cercelescu, „Sărăcia se întinde ca o epidemie”, *Adevărul,* 21 iunie 1999.

683 Pentru Sibiu ca oraş ameninţat de ruină, vezi Adriana Vela, „1.500 de imobile stau să cadă în capul locatarilor”, *Adevărul,* 16 mai 1996; Carmen Chihaia, „în Cetatea Sibiului, casele se prăbuşesc peste oameni”, *Adevărul,* 12 iunie 1997; Adriana Vela, „195 de clădiri monument istoric din Sibiu – în pericol de prăbuşire”, *Adevărul,* 6 aprilie 1998; Camelia Popa, „Cetatea Sibiului stă gata să se surpe”, *România liberă,* 20 martie 1997. Pentru reprezentarea Sibiului ca poveste de succes, vezi, de pildă, articolele din grupajul tematic din *Dilema veche,* 205,20 ianuarie 2008, dar şi Silvia Kerim, „Astă vară la Sibiu”, *Formula As,* 684,19 septembrie 2005. în articolul său, Kerim numeşte Sibiul „Occidentul de la porţile Orientului”.

684 Sânziana Pop, „Saşii din Ardeal”, *Formula As,* 388, 15 noiembrie 1999; Sorin Preda, „Saşii din Roşia se pregătesc pentru Rai”, *Formula As,* 374, 9 august 1999.

685 Boym, *op. cit.,* p. 41.

686 Pop, art. cit.

Astfel, ea se referea la colonişti drept venind din „Germania”, o realitate politică modernă care nu exista în secolul al Xll-lea. Ba mai mult, studiile cu privire la aşezarea saşilor în Transilvania au subliniat că coloniştii medievali au venit de fapt dintr-o varietate de regiuni, care nu ar putea fi desemnate drept „Germania” conform geografiilor contemporane. Făcând referire la „Germania”, Pop îi „germaniza’^or/*factum* pe coloniştii secolului al Xll-lea, veniţi printre altele din regiuni aflate astăzi în Luxemburg ori Belgia, într-un ecou al unor concepţii mai vechi cu privire la o naţiune pangermanică, instrumentalizate în mod tragic de ideologiile radical-conservatoare şi de extremă dreapta ale secolului trecut.

Naraţiunea lui Pop continua, prezentând o populaţie română fascinată de germanii care construiau civilizaţia: „Sub ochii uluiţi (probabil) ai localnicilor români, ei au început să ridice cetăţi, biserici gigantice, străzi pavate, turnuri de bresle, pieţe publice – toate înconjurate cu ziduri şi ferecate cu porţi uriaşe de lemn”. Relatarea lui Pop propune o ierarhizare transparentă a grupurilor etnice: germanii, venind din vest, au pornit imediat la concretizarea propriei misiuni civilizatoare, în timp ce românii sunt reprezentaţi drept incapabili să-şi depăşească statutul de privitori şi de băgători de seamă, aşteptând pasiv să fie „civilizaţi”, pe cât posibil, de agenţii germani ai Istoriei. Mai mult, felul în care Pop îşi încadra discursul memorial cu privire la faptele germane în Transilvania ilustrează şi presupusa superioritate transilvăneană faţă de alte regiuni din România:

> Fără blestematul diluviu roşu, fără exodul dramatic al saşilor înapoi, în Germania, probabil că Transilvania ar fi fost azi un etalon de civilizaţie europeană. Dar chiar şi aşa, cu toată mizeria şi deruta celor 50 de ani de dominaţie comunistă, avansul de civilizaţie al Ardealului faţă de toate celelalte zone geografice româneşti a rămas şi se vede imediat ce treci graniţa de piatră a Carpaţilor. Un dar făcut românilor de coloniştii germani care le-a marcat ardelenilor din zonele limitrofe nu doar viaţa materială şi conduita morală (respectul legii şi al cuvântului dat, disciplină, punctualitate, rigoare), dar le-a stimulat demnitatea şi orgoliul naţional, prin perpetua referire la un model vecin şi... european[687].

Naraţiunea lui Pop ilustrează foarte bine ceea ce Bakic-Hayden numea „gradarea Orienturilor”[688]. Subliniază o identificare „vestică” a Transilvaniei, în timp

687 *Ibidem.*
688 Bakic-Hayden, art. cit.

ce sugerează transparent că celelalte regiuni din ţară sunt mai puţin civilizate, mai rămase în urmă. însă, având în vedere argumentul pe care îl avansez în cartea de faţă, cel mai important aspect al discursului lui Pop este că presupusa superioritate a Transilvaniei faţă de celelalte regiuni este strâns legată de influenţa germanilor asupra dezvoltării sociale şi culturale a regiunii. întrucât a fost locuită de germani, Transilvania a devenit mai civilizată, afirma Pop, derivând de aici o întreagă ierarhie a statelor, grupurilor etnice, afilierilor culturale, ideologiilor politice şi regiunilor geografice.

Ea remarca şi că transilvănenii manifestă un sentiment de nostalgie pentru instituţiile pre-1918 de extracţie germanică. Reprezentările pozitive cu privire la saşii transilvăneni se împletesc cu şi duc la o imagine stereotip a Transilvaniei ca fiind regiunea mai civilizată din România, precum şi cu rămăşiţe ale unui discurs intelectual melancolic cu privire la Imperiul Habsburgic ce trimite la diviziunea dintre „Europa Centrală" şi „Europa de Est", reieşind din dezbaterea pe temă foarte în vogă în anii 1980[689]. Astfel, trecutul săsesc şi memoria săsească sunt înscrise într-un discurs identitar transilvănean. însă discursurile regionaliste şi construcţia discursivă a identităţilor regionale nu pot fi decuplate de căutarea legitimităţii. în esenţă, discursurile identitare regionale sunt despre putere şi legitimitate simbolică şi politică, asemenea oricărui alt tip de discursuri identitare sau memoriale[690].

întâlnim un ton similar în articolul semnat de Sorin Preda, care a scris despre comunitatea săsească din Roşia (Rothberg/Veresmart), pentru a ilustra caracterul tragic al exodului german. Referirea la „tiparele civilizatorii cărora românii ardeleni le datorează enorm" este din nou prezentă. Pentru ca mesajul său să fie mai eficace, Preda se referea la prezenţa germană în Transilvania drept „1.000 de ani de loialitate istorică". Primele fraze din articol sunt ilustrative:

> Ani de zile, inima noastră a bătut cu speranţa că saşii din Ardeal vor rămâne acasă, aici, în satele pe care le-au înălţat şi în care au fost aproape 1.000 de ani fericiţi. [...] Un mileniu de istorie săsească în Ardeal se sfârşeşte dramatic, într-o totală indiferenţă, stergându-şi tiparele civilizatorii, cărora românii ardeleni le datorează enorm. [...]

689 Robin Okey, „Central Europe/Eastern Europe: Behind the Définitions", *Past & Présent,* 137, nr. 1 (1992), pp. 102-133.

690 Pierre Bourdieu, „L'identité et la représentation. Éléments pour une réflexion critique sur l'idée de région", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales,* 35 (1980), pp. 63-72.

> Plecarea lor este, în primul rând, o înfrângere românească. [...] Acum, ce ne mai desparte de ei este cuvântul de traversare a Stixului: adio. Vă mulţumim pentru 1.000 de ani de loialitate istorică[691].

Imaginea unui mileniu de fericire şi loialitate istorică nu poate decât să stârnească nostalgie, acesta fiind tonul în care este redactat întregul material, ce se întinde pe două pagini de ziar şi care include două interviuri: cu Eginald Schlattner şi cu Julius Roth, unii dintre ultimii saşi care trăiau la acel moment (1999) în Roşia.

Articolul lui Preda subliniază calitatea-de-a-fi-ultimii a saşilor transilvăneni, adăugându-i nişte subtonuri religioase evidente. Astfel, se conturează o caracteristică morală a saşilor, vizibilă încă din titlul care afirmă că saşii din Roşia se pregătesc pentru Rai. Pe de o parte, expresia sugerează că saşii sunt de fapt pe cale de dispariţie, în timp ce, pe de altă parte, înzestrează la nivel auctorial etnicitatea germană cu trăsături esenţialmente pozitive moral, pe baza cărora se presupune că etnicii germani se vor bucura de o frumoasă viaţă de apoi în Rai. Calitatea de a fi ultimii se transformă într-un bilet de intrare în Paradis. Cono- taţiile religioase stau adesea la baza reprezentărilor pozitive şi nostalgice ale germanilor din România. Schlattner subliniază că el a rămas în România pentru că aici Dumnezeu îl „cunoaşte după nume”[692]. Un articol despre şvabii care se întorc în România este intitulat „Şvabii noştri cei de toate zilele”, trimiterea evidentă fiind la rugăciunea „Tatăl nostru”[693]. Mottoul unui articol despre Viscri, preluat de pe inscripţia situată deasupra unei porţi în sat, este: „Mă gândesc la tine, Doamne, în fiecare dimineaţă când mă trezesc şi mă rog, în fiecare seară, când merg la culcare, să Te gândeşti şi Tu la mine”[694]. Nostalgia are o componentă „spirituală”[695] puternică. În cazul germanilor din România, această componentă capătă dimensiuni religioase directe.

Saşii care continuau să trăiască în Roşia, satul despre care scria Preda, erau mai puţin de 20, toţi bătrâni. Vidul relicvelor şi nostalgia după un trecut mai viu sunt intensificate de portretele celor care sunt încă acolo, care nu vor să plece. Prin intermediul relatării lui Preda şi al altor relatări de acelaşi tip, saşii sunt prezentaţi aproape ca o specie pe cale de dispariţie, ai cărei ultimi membri constituie un obiect de interes

691 Preda, „Saşii din Roşia”.
692 Schlattner, „în 1200”.
693 Sorin Preda, „Şvabii noştri cei de toate zilele”, *Formula As,* 685, 26 septembrie 2005.
694 Dan Tăpălagă, „Satul cu blazon”, *Formula As,* 738, 9 octombrie 2006.
695 Boym, *op. cit.,* p. 8.

pentru publicul larg şi care sunt importanţi tocmai întrucât sunt cei din urmă. Această abordare şi această reprezentare a sasităţii şi a şvabităţii sunt vizibile într-o mulţime de alte articole şi texte, unele deja citate, precum, de pildă, textul lui Beatrice Ungar despre primarul Michael Lienerth, la care am făcut trimitere în paginile anterioare[696].

Mai mult, există numeroase alte exemple de articole şi reportaje cu privire la localităţi unde astăzi mai sunt doar foarte puţini – sau deloc – saşi şi şvabi, adesea subliniind starea lor de abandon sau cel puţin tristeţea implicată de îmbătrânire şi de dispariţia graduală a populaţiei germanofone. în alte cazuri, cititorii pot da şi de cealaltă faţă a monedei, şi anume poveştile de succes ale ultimilor saşi sau şvabi care au reuşit să transforme aceste localităţi în atracţii turistice, prezervând totodată tradiţiile şi obiceiurile. Accentul deosebit pus pe cazul Viscri este relevant în această privinţă, în special pentru că a devenit o atracţie turistică graţie eforturilor lui Caroline Fernolend, care a decis să nu părăsească România[697], dar şi din motive ceva mai neobişnuite, precum vânzarea, sub îndrumare germană, de şosete de lână împletite de mână de femeile din Viscri pentru clienţi din Germania[698]. O poveste şi mai ieşită din comun este cea a lui Thomas Herbert, un sas din Sibiu care a făcut o afacere din deschiderea unei ferme de reni în oraşul transilvănean[699]. Beatrice Ungar descria Hărman drept „micul paradis”[700], în timp ce Prejmer (Tartlau/Prâzsmâr), şi el în apropiere de Hărman, era văzut de Valentin Iacob, tot în paginile *Formulei As,* ca un sat refuzând să moară, cel care păstra cheile bisericii mulţumindu-i lui Dumnezeu în fiecare seară pentru că se născuse acolo[701]. Satele germane din Banat au şi ele poveşti de succes, precum Gărâna (Wolfsberg), o localitate care, observa autoarea unui articol, a înflorit după ce a fost părăsită de cei mai mulţi dintre germanii boemi. Aceştia s-au întors în cele din urmă, şi-au transformat casele în locuinţe de vacantă, făcând ca Gărâna să trăiască din turism, sau cel puţin aşa

696 Lienerth, art. cit.

697 Caroline Fernolend, „Prinţul Charles a spus că satul nostru e cel mai frumos din lume şi nu înţelege de ce ne trebuie «Dracula Park»„, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 519, 10 iunie 2002; Tăpălagă, art. cit.

698 Adrian Popescu, „Viscri – satul care s-a scos din foame cu «ora de şosete»„, *Adevărul,* 5 octombrie 2004.

699 Loredana Voiculescu, „Un sas şi-a făcut fermă de reni în Sibiu”, *Gândul,* 28 aprilie 2006.

700 Beatrice Ungar, „Micul paradis de la Hărman”, *Formula As,* 521, 24 iunie 2002.

701 Valentin Iacob, „Cetatea care nu vrea să moară”, *Formula As,* 633,13 septembrie 2004.

sugera textul publicat în 2005[702].

Emigraţia germanilor este în general prezentată ca un fenomen trist, chiar tragic, o ruptură în viaţa comunităţii. Mai mult însă, ea este prezentată şi ca o decuplare parţială de europenitate, de Occident. În acest context, un interes deosebit este acordat celor care nu au plecat odată cu valul, celor care au stat în ţară sau celor care s-au întors, arătând astfel că încă este posibil să împreunezi cultura germană (aşadar europeană) şi valorile germane (aşadar europene) cu mentalitatea românească. Articolele dedicate unor astfel de personalităţi indică existenţa anumitor trăsături pozitive asociate cu germanitatea. Germanii sunt oameni de succes, întreprinzători, un model de emulat, ei iubesc România, aducând un soi de oază de „normalitate”, de succes în viaţa cotidiană a diferitelor comunităţi locale. Europa este cea care vorbeşte prin intermediul lor, acea Europă căreia românii vor să-i aparţină, adusă mai aproape de germani, după cum implică astfel de naraţiuni, în 1998, jurnalistul Virgil Lazăr de la *România liberă* scria despre dorinţa de întoarcere a etnicilor germani care au părăsit România în timpul comunismului.

Rememorându-şi experienţa traiului alături de saşii transilvăneni, Lazăr facea observaţii laudative cu privire la gospodăriile lor trainice şi la performanţele agriculturii lor. Era destul de convins că, dacă saşii s-ar întoarce în regiune, ar înfiinţa „nişte ferme familiale cum numai ei au ştiut să iniţieze”, reprezentând astfel un model de emulat pentru populaţia română[703]. în,»Argumentul” unui număr al revistei *Dilema* dedicat germanilor din România, Adrian Cioroianu se referea la emigraţia germanilor ca având la bază motivaţii economice, adăugând plin de dorinţă că germanii s-ar putea întoarce odată ce situaţia economică a României s-ar îmbunătăţi[704]. Mirajul unei întoarceri a germanilor a funcţionat constant (şi continuă să funcţioneze) în legătură cu dezvoltarea economică, fie ca o potenţială contribuţie la aceasta, fie ca o consecinţă a ei.

Abordând chestiunea migraţiei germane din România şi a remigraţiei germane în România, filozoful Vasile Morar sugera existenţa unei etici săseşti distincte ce e caracterizată de sentimentul datoriei, transferate în parte şi asupra populaţiei româneşti, şi de respingerea dezordinii, a anormalităţii, a vidului[705]. Morar afirma că sensul unei ipotetice

---

702 Caterina Nicolae, „Al doilea descălecat al pemilor”, *Gândul,* 12 octombrie 2005.

703 Virgil Lazăr, „Se reîntorc germanii?”, *Satul. Supliment săptămânal de agricultură al ziarului România liberă,* 26 mai 1998.

704 A.C. (Adrian Cioroianu), „Argument”, *Dilema,* 334, 2 iulie 1999.

705 Vasile Morar, *Morala elementară – stări, praguri, ■virtuţi,* ed. a Il-a, Paideia,

întoarceri a saşilor este acela de a ne face să visăm şi să ne imaginăm cum ar fi arătat multe evenimente dacă „ei” nu ar fi plecat: „Cum ar fi arătat viaţa noastră cotidiană, dacă aceşti purtători valorici ar fi fost prezenţi, şi nu absenţi?”[706]. Răspunsul are de-a face cu Europa şi cu Uniunea Europeană:

> Ecuaţia istorică şi raţională este, în chip simplificat, aceasta: între reîntoarcerea românilor în Europa şi „întoarcerea” saşilor în România există o relaţie puternică de determinare şi ea ţine de posibila coincidenţă dintre *instituţiile societăţii deschise* şi substanţa în formare a *moralei deschise* a, până nu demult, închiselor comunităţi europene[707].

Elaborările lui Morar au o amploare diferită în comparaţie cu cele întâlnite în articolele din *Formula As* şi în mass-media în general, însă ceea ce le uneşte este reprezentarea saşilor în raport cu Europa, a saşilor care au potenţialul de a aduce Europa mai aproape de români. Totodată, după cum arată multe dintre exemplele pe care le-am adus, această Europă este adesea înţeleasă ca un proiect conservator-tradiţionalist cu dimensiuni religios-spirituale, la care se ataşează viziuni de dezvoltare economică pe care (doar) etica germană a muncii le poate aduce.

Bucureşti, 2011, pp. 289-298.

706 *Ibidem,* p. 296.

707 *Ibidem,* p. 297.

„Bogatele sate din zona Braşovului şi Sibiului au fost invadate de migraţia ţigănească”

7.1. Patrimoniul german din România ca patrimoniu european

Căror elemente le poate fi mai precis atribuită contribuţia „valoroasă şi inconfiin- dabilă” a germanilor din România la societatea românească? Un scurt text al istoricului loan-Aurel Pop (2016), rector al Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca între 2012 şi 2020 şi preşedinte al Academiei Române începând cu 2018, despre „influenţa modelelor germane şi germanofone asupra românilor” comentează cu privire la unele dintre principalele trăsături pozitive asociate cu influenţa germană asupra societăţii româneşti[708]. Textul ilustrează interpretarea interconexiunilor româno-germane în Transilvania şi Banat (dar şi dincolo de aceste regiuni) drept o istorie a unor contribuţii inconfundabil europenizante şi occidentalizante (aşadar pozitive) aduse de germani românilor. Pop începe cu observaţia că românii „sunt aşezaţi sub aspect geografic în centrul Europei, adică la jumătatea distanţei dintre punctele extreme de est şi de vest ale continentului”, ceea ce înseamnă că ei îmbină „în firea lor aspecte occidentale şi răsăritene deopotrivă”[709]. Astfel, Pop respinge ideea unei identităţi româneşti fundamental est-europene. Afirmaţia pe care o face în schimb istoricul preşedinte al Academiei este că atât influenţele vestice, cât şi cele estice joacă un rol în cadrul identităţii româneşti, însă cele dintâi sunt mai degrabă cele care trebuie să fie alimentate şi sprijinite. Liminalitatea identificată de Todorova în lucrarea ei cu privire la imaginarea Balcanilor este pusă la lucru în argumentaţia lui Pop.

Concret, influenţele vestice ar proveni de la saşi, al căror etnonim Pop îl priveşte în mod eronat în textul în cauză ca arătând „unul dintre locurile lor de

708Ioan-Aurel Pop, „Influenţa modelelor germane şi germanofone asupra românilor. Câteva consideraţii”, în *Transilvania, starea noastră de veghe,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 151-160.

709 *Ibidem.*

origine, Saxonia”[710]. Drept consecinţă a colonizării săseşti, „românii, ca şi ceilalţi locuitori ai Transilvaniei, au învăţat” ce înseamnă civilizaţia urbană, metode agricole avansate, cum să construiască case şi sisteme de canalizare ori cum să ţină curate străzile şi casele[711]. în plus, aşezarea saşilor în Transilvania ar fi fost doar primul „impuls pe care l-au primit românii înspre modelul occidental de civilizaţie” „dinspre lumea germană”, pentru a fi apoi urmat de modernizarea Transilvaniei în timpul Renaşterii şi al Reformei, adusă din nou, cel puţin parţial, de germani, şi apoi de impunerea stăpânirii habsburgice asupra regiunii. Cea din urmă a adus cu sine Unirea cu Roma a unei părţi a Bisericii Ortodoxe, precum şi colonizarea şvabilor, la rândul lor „purtători ai unor valori de civilizaţie occidentală”[712]. Scurta relatare a lui Pop are drept obiectiv sublinierea „vocaţiei noastre europene”, vocaţie făcută posibilă datorită influenţei germane[713]. Cam ca orice discurs despre trecut, mizele sale sunt de fapt în prezent. Vocaţia europeană a României este subliniată din nou în ultimul capitol al cărţii, în care Pop face o pledoarie pentru ca România să urmeze „calea magistrală a Occidentului”[714]. în acest ultim capitol, Pop accentuează ideea conform căreia românii nu sunt est- europeni sau nu doar est-europeni, din moment ce sunt situaţi între Est şi Vest. Totodată, naraţiunea sa prin care stabileşte o corelaţie directă între prezenţa istorică germană în regiunile vestice ale României contemporane şi vocaţia europeană a României vine laolaltă cu reprezentarea discursivă a unei relaţii simbolic ierarhice între coloniştii germani şi celelalte grupuri etnice din Transilvania şi din celelalte regiuni unde impactul colonizării germane este construit în mod similar.

Astfel, fundamentala contribuţie germană în Transilvania şi, prin

710 *Ibidem,* p. 153. Pop nu este singurul istoric care face astfel de afirmaţii. Atribuiri similare ale originii saşilor transilvăneni pot fi întâlnite şi în lucrări ale lui Neagu Djuvara (O *scurtă istorie a românilor povestită celor tineri,* ed. a V-a, revăzută, Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 45) şi Vasile Pascu *(.Istoria antică şi medievală a românilor,* Clio Nova, Bucureşti, 1998, p. 128), precum şi într-un manual de istorie pentru clasa a IV-a din 1998 (Liviu Burlec, Liviu Lazăr şi Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor. Manual pentru clasa a IV-a,* AII Educaţional, Bucureşti, 1998, p. 33). Acest fir călăuzitor etimologic este însă înşelător, căci „saxon” (lat. *Saxones,* germ. *Sachse)* indica mai degrabă un statut juridic decât o referinţă geografică: vezi Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen,* Langen Müller, München, 1998, p. 30.

711 Pop, cap. cit., p. 153.

712 *Ibidem,* pp. 153-155.

713 *Ibidem,* p. 159.

714 Ioan-Aurel Pop, „Vocaţia occidentală a românilor”, în *Transilvania, starea noastră de veghe,* pp. 283-298, aici p. 298.

extensie, în România este aceea de a fi adus civilizaţia europeană şi occidentală românilor. Această contribuţie este direct legată de crearea unui potenţial pentru afirmarea unei identităţi româneşti europene. în acest context, patrimoniul cultural german în Transilvania (dar şi în Banat, şi altundeva) joacă practic rolul urmelor fizice, înscrise în piatră ale acestei identităţi europene de orientare occidentală. Astfel interpretează, de pildă, Emil Hurezeanu, fost jurnalist, ambasador al României la Berlin între 2015 şi 2021 şi ambasador al României la Viena începând cu 2021, prezenţa bisericilor fortificate în peisajul transilvănean. Hurezeanu trasează paralele simbolice între acestea şi palatele maure din locuri precum Granada, Sevilla sau Córdoba. Aşa cum se presupune că cele din urmă reprezintă „amprentele indelebile ale Orientului asupra Occidentului", bisericile fortificate săseşti din Transilvania reprezintă pentru Hurezeanu „un *silver line* inalterabil al civilizaţiei europene la porţile Orientului"[715]. Prezenţa lor funcţionează ca o marcă a europenităţii pe teritoriul unde au fost ridicate. Altundeva, Hurezeanu cita şi o presupusă afirmaţie a poetului francez Paul Valéry, şi anume că Europa se termină acolo unde pot fi întâlnite ultimele (adică cele mai estice) biserici gotice:

> Paul Valéry scrie undeva că Europa se sfârşeşte acolo unde se află ultimele biserici gotice. Iar ultimele biserici gotice au fost construite de saşi între Sibiu şi Braşov, în sudul Transilvaniei, la începutul Evului Mediu. Dacă vii dinspre Hamburg şi Viena, la Sibiu şi Braşov e sfârşitul Europei. Dacă ajungi aici dinspre mările calde şi mai porţi încă pe pelerină praful Drumului Mătăsii, navele gotice ale saşilor ardeleni sunt primul blazon valabil al vechii Europe[716].

Echivalarea europenităţii cu arhitectura gotică şi referirea la „vechea Europă" fac evidente orizontul interpretativ şi aparatul reprezentaţional în care se situează accentul pus pe europenitatea identităţii săseşti. Patrimoniul cultural săsesc este văzut ca înzestrând Transilvania cu o identitate europeană. Legarea răspândirii arhitecturii creştine gotice de delimitarea unor graniţe simbolice şi fizice ale europenităţii chestionează implicit identitatea europeană a ceea ce se

715 Emil Hurezeanu, „Transilvania, *mon amour?,* în *Pe trecerea timpului. Jurnal politic românesc 1996-2015,* Curtea Veche, Bucureşti, 2015, pp. 488-490, aici p. 490.

716 *Idem,* „Saşii transilvăneni – cine sunt şi ce vor ei", în *op. cit.,* pp. 490-494, aici p. 494.

află de cealaltă parte a acestor graniţe. Interpretarea lui Hurezeanu se potriveşte cu geografiile simbolice săseşti care fac din arhitectura săsească o marcă a europenităţii şi a căror implicaţie este că dincolo de ultimele biserici gotice se află Orientul, unde europenitatea poate fi oricând pusă sub semnul întrebării. În acest context, merită menţionat şi că, din cele şapte situri româneşti înscrise în Patrimoniul Cultural Mondial UNESCO, două sunt considerate „săseşti", şi anume complexul de şapte biserici fortificate (Biertan/Birthâlm/Berethalom, Câlnic/Kelling/ Kelnek, Prejmer/Tartlau/Prázsmár, Viscri/Deutsch-Weifikirch/Szászfehéregyháza, Dârjiu/Ders/Székelyderzs, Saschiz/Keisd/Szászkézd, Valea Viilor/Wurmloch/ Nagybaromlak) şi centrul medieval al Sighişoarei. Faptul că biserica fortificată din Dârjiu este de fapt unitariană, secuiască, este rareori menţionat.

Discursurile cu privire la patrimoniul cultural sunt strâns legate de chestiuni identitare. Miza este cea a conectării moştenirii culturale germane din România cu afirmarea unei identităţi culturale europene. Politicile regimului ceauşist s-au manifestat printr-o raportare ambiguă la trecut şi la patrimoniu, căci accentul tot mai strident pus pe un imaginat trecut glorios în acord cu orientarea naţionalistă a lui Ceauşescu a venit la pachet şi cu un proces de distrugere fizică a patrimoniului, interpretat adeseori ca fiind îndreptat cu precădere împotriva patrimoniului minorităţilor naţionale. Totodată, moştenirea săsească din Transilvania a fost îndeosebi aptă să fie instrumentalizată întrucât putea să furnizeze un acces relativ uşor la o identitate europeană simbolică premodernă. Astfel de instru- mentalizări încearcă să aproprieze patrimoniul cultural german de pe poziţii naţionaliste. în acest context, faptul că un politician naţionalist precum Corneliu Vădim Tudor alegea în 1996 să plaseze pe coperta a patra a uneia dintre cărţile sale o ilustraţie care poate fi uşor interpretată drept reprezentând o biserică fortificată săsească indică valoarea simbolică a patrimoniului cultural săsesc în Transilvania. Cartea în cauză este intitulată *Jurnal de vacanţă,* iar în paginile ei Tudor se întreabă retoric şi agresiv de ce tratează „şefii saşilor" Biserica Neagră din Braşov de parcă ar fi „moşia sau prăvălia lor", argumentând, că, dincolo de caracteristicile sale ce ţin de exercitarea unui cult religios, „Biserica Neagră e o componentă a Patrimoniului Naţional Românesc, un reper important al României"[717].

Totodată, o altă relevantă linie argumentativă subliniază tocmai

717Corneliu Vădim Tudor, *Jurnal de vacanţă,* Editura Fundaţiei Umaniste România Mare, Bucureşti, 1996, pp. 135-136.

caracterul german al patrimoniului din Transilvania şi Banat. Starea acestui patrimoniu cultural este apoi folosită pentru a argumenta în favoarea europenităţii, fie drept ceva ce este tot mai mult pierdut, fie ca ceva ce poate şi trebuie să fie menţinut, prezervat sau salvat. Cine frunzăreşte presa românească de după 1989 dă de ştiri şi articole de opinie care abordează chestiunea patrimoniului cultural german din Transilvania şi Banat plasându-l adesea în relaţie directă cu o identitate europeană. De pildă, un articol publicat în *România liberă* în 3 octombrie 1990 — data unificării germane – şi semnat de regizoarea de teatru Sorana Coroamă-Stanca susţinea prezervarea monumentelor şi a caselor germane în România, trasând o legătură directă între valoarea unor astfel de eforturi şi europenitatea acestor clădiri şi dimensiunea lor spirituală: „Trăim în 1990. în Europa. Nu putem lăsa ca paragina să ne năpădească nici oraşele, nici monumentele, nici satele, nici sufletele"[718]. Utilizarea posesivului „ne" sugerează o potenţială apropriere românească a lucrurilor germane, însă această apropriere este diferită atât în grad, cât şi în fel de cea a lui Corneliu Vădim Tudor, la care am făcut referire mai sus. Este o apropriere simbolică bazată pe imaginarea unei compatibilităţi româno-germane aspiraţionale, în timp ce afirmaţia lui Tudor – pe urmele naţionalismului de tip ceauşist — era mai degrabă o încercare de a şterge germanitatea şi de a puncta în mod clar că patrimoniul este unul românesc, unde „românesc" se putea referi atât la statul a cărui naţiune titulară este cea română, cât şi la naţiune în sine. Articolul lui Coroamă-Stanca deplângea depopularea localităţilor germane din cauza migra- ţiei germanilor din România. în contextul schimbării de regim, condiţia dezolantă a monumentelor germane din regiunile vestice ale României era înţeleasă drept dovada decuplării de Europa, reprezentând o consecinţă a fostului regim. Patrimoniul german devine aşadar ceva ce este lăsat moştenire românilor, de care românii ar trebui să aibă grijă, pentru că această germanitate este şi o marcă a europenităţii. Fără această moştenire, însăşi europenitatea riscă să devină un miraj.

Alte articole de la începutul anilor 1990 care abordează chestiuni legate de moştenirea culturală din Transilvania încearcă să reconcilieze sublinierea presupusei anterioriăţi româneşti în regiune şi indicaţia că patrimoniul medieval este în mod deosebit unul săsesc. Ceea ce este în orice caz clar în astfel de relatări e starea deplorabilă a acestui patrimoniu şi nevoia implicită ca acesta să fie salvat[719]. Textele

718 Sorana Coroamă-Stanca, „Românii-germani", *România liberă,* 3 octombrie 1990.

719Adrian Bucurescu, „Cine salvează Sighişoara?", *România liberă,* 29 iunie 1991; *idem,* „Va mai fi salvată Sighişoara?", *România liberă,* 14 mai 1992; Ciprian

argumentând în favoarea salvării acestei moşteniri se folosesc adesea de opoziţia implicită şi încărcată valoric dintre Europa şi Orient: „A devenit un loc comun să tot spui că în România se află, cu binecuvântarea lui Dumnezeu, cel puţin zece Elveţii. Este drept că, din decembrie 1989 încoace, s-au perindat prin România cel puţin zece Beiruturi”[720].

începând în mare cu a doua jumătate a anilor 1990, este vizibilă o creştere considerabilă a interesului pentru patrimoniul cultural german din România (în special pentru cel săsesc din Transilvania). Actorii implicaţi în procesele de prezervare asociate cu acest interes au fost atât din interiorul comunităţii, precum. Forumul German în România, Asociaţia Saşilor Transilvăneni din Germania, Fundaţia Săsească, cât şi din afara ei, şi anume autorităţile române, statul german prin intermediul Societăţii Germane pentru Cooperare Tehnică şi Fundaţia Mihai Eminescu Trust, aflată vreme îndelungată sub patronajul prinţului Charles al Marii Britanii. Profilul căpătat de chestiunile referitoare la moştenirea săsească a fost extrem de vizibil, de pildă, în dezbaterile cu privire la potenţiala construcţie a unui parc tematic Dracula în apropiere de Sighişoara sau în procesele culturale legate de alegerea Sibiului drept Capitală Culturală Europeană în 2007[721]. în ambele situaţii, germanitatea patrimoniului cultural al localităţii în cauză a jucat un rol-cheie în dezbaterile şi în respectivele politici culturale, în ciuda numărului redus al etnicilor germani trăitori atât în Sighişoara, cât şi în Sibiu.

La începutul anilor 2000, planul ministrului Turismului, Dan Matei Agathon, de a construi un uriaş parc de distracţii — Dracula Park — în apropiere de Sighişoara a stârnit o opoziţie acerbă, care a găsit spaţiu de desfăşurare în special în paginile cotidianului *România libera^*. Printre cei care au protestat la nivel naţional şi internaţional împotriva creării parcului şi pentru prezervarea moştenirii medievale a Sighişoarei s-a numărat şi prinţul Charles. Acesta a intervenit personal şi aparent a reuşit să contribuie la stoparea proiectului, argumentaţia sa fiind construită în special pe viziuni despre dezvoltarea unui turism

Chirvasiu şi Dumitru Manolache, „Cetăţi care mor în picioare”, *România liberă,* 1 septembrie 1993; Mariana Petcu şi Irina Pop, „O cetate fortificată şi un castel care nu mai interesează pe nimeni”, *România liberă,* 13 decembrie 1996; Carmen Chihaia, „Cetăţile-săseşti din Transilvania – un patrimoniu-unicat în pericol de pulverizare”, *Adevărul,* 14 decembrie 1996.

720 Chirvasiu şi Manolache, art. cit.

721 Claudia Nicoleta Câmpeanu, „Material Desires: Cultural Production, Post-Socialist Transformations, and Heritage Tourism în a Transylvanian Town”, teză de doctorat, University of Texas, Austin, 2008; Emanuela Grama, „Searching for Heritage, Building Politics: Architecture,

sustenabil şi pe sublinierea semnificaţiei moştenirii culturale săseşti pentru regiune. Intervenţiile prinţului Charles, alături de implicarea altor instituţii şi autorităţi europene, de pildă, din Germania şi Luxemburg, arată europenizarea cu sânge albastru a chestiunii moştenirii săseşti, un subiect adesea îmbrăţişat de presa română. În acest context, prinţul Charles a preluat o vreme şi patronajul Mihai Eminescu Trust, una dintre principalele fundaţii care face lobby şi acţionează pentru prezervarea moştenirii culturale transilvănene, inclusiv săseşti. În 2015, el şi-a înfiinţat propria fundaţie „pentru a duce mai departe proiecte care îi sunt aproape de suflet, precum păstrarea patrimoniului arhitectural, susţinerea micilor fermieri şi a antreprenoriatu- lui în zona rurală"[722] [723] [724]. Viziunea sa, a unei Europe aflate în strânsă comuniune cu rădăcinile sale rurale, tradiţionale, a găsit un obiect perfect de interes în cultura şi moştenirea săsească din Transilvania. Lobby-ul lui Charles în favoarea regiunii din jurul Sibiului s-a bazat pe faptul că acesta este „un colţ nealterat al Europei", o expresie preluată şi de presa din România[725]. Autorul unui articol din *Formula As* chiar îşi exprima speranţa că eforturile depuse de Charles pentru prezervarea satelor săseşti din Transilvania vor duce la întoarcerea saşilor transilvăneni în fosta lor patrie[726].

Analizând în profunzime cazul Sighişoarei, antropologa Claudia Câmpeanu a remarcat „fixaţia plină de speranţă pe moştenirea germană" care s-a aflat la baza dezbaterilor cu privire la proiectul Dracula Park[727]. în 2001, Sighişoara era un loc al conflictului şi contestării, întrucât autorităţile centrale de la Bucureşti, având sprijinul autorităţilor locale, se pronunţaseră în favoarea construcţiei unui parc tematic Dracula, care ar fi schimbat radical peisajul zonei.

722Archaeology, and Imageries of Social Order în Romania (1947-2007)", teză de doctorat, University of Michigan, 2010; Alexandra Oancă, „Governing the European Capital of Culture and Urban Regimes în Sibiu", teză de masterat, Central European University, Budapesta, 2010; Monica Stroe, „Sibiu European Capital of Culture 2007: Saxonness as a Románián Cultural Brand", în Susanne Küchler, László Kürti şi Hisham Elkadi (eds.), *Every Days a Festival! Diversity on Show,* Sean Kingston Publishing, Wantage, 2011, pp. 83-112.

723În 2002, sub titlul „DRACULAREA", *România liberă* a publicat constant articole critice despre proiectul Dracula Park. Vezi, de pildă, numerele dintre 21 februarie şi 8 martie.

724Fundaţia Prinţul de Wales, https://www.casaprintuldewales.ro/fundatia-printul-de-wales/ ?lang=ro (ultima accesare, 14 aprilie 2021).

725 Iulia Blaga, „Sibiul, «un colţ nealterat al Europei»„, *România liberă, 5* mai 2000.

726 Horia Ţurcanu, „Transilvania – dulce patrie", *Formula As,* 519, 10 iunie 2002.

727 Câmpeanu, *op. cit.,* p. 8.

Moştenirea culturală şi arhitecturală germană risca să fie viciată de consecinţele pe termen lung ale potenţialei investiţii, ceea ce a dus la conflicte deschise între comunitatea germană din România, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană din România şi comunitatea săsească din Germania, pe de o parte, şi autorităţile române, pe de altă parte. Sprijinul deschis al celor din urmă pentru un proiect ce ameninţa în mod direct moştenirea germană medievală din oraş se amesteca uneori cu observaţii mai degrabă nefavorabile cu privire la opoziţia faţă de proiect pe care o arăta comunitatea săsească din România şi din afara ţării. Totodată însă, „cartea germană" era jucată în diferite moduri nu numai de cei care se opuneau proiectului, ci iniţial şi de suporterii săi cei mai înfocaţi, după cum a arătat Câmpeanu. Observaţiile antropologei cu privire la acest fenomen merită citate *în extenso:*

> Menţiunile germane erau în parte nişte gesturi preventive, chiar dacă prost plasate, de bunăvoinţă faţă de comunităţile germane locale şi diasporice, semnalându-le acestora că erau incluse în proiect şi că proiectul fusese conturat cu *ele* în minte. însă ceea ce făceau îndeosebi aceste apropouri germane era, aş afirma, să schiţeze şi să acceseze un imaginar – hai să-l numim modern sau developmentalist – în care speranţele româneşti la un viitor vestic şi la prosperitate vestică se situau de decenii bune. Felul în care Agathon [ministrul Turismului la acea vreme] prezenta proiectul – şi nu era vorba doar de viziunea sa personală – cocheta cu informaţii germane despre acest peisaj dorit şi sperat: etica germană a muncii, seriozitatea şi succesul, prosperitatea germană şi promisiunea împărtăşirii ei şi a revărsării ei în buzunarele noastre nevoiaşe. Referentul german era probabil unul dintre cele mai credibile şi cel mai bine conturate din acest imaginar, graţie memoriei persistente a tuturor emigranţilor şi a pachetelor care curgeau către ţară înainte de 1989. Germania fusese un semn concret şi real al Vestului, o dovadă credibilă a existenţei şi succesului său, însă doar un semn şi cel mult un semn al unei realităţi îndepărtate. Agathon a făcut greşeala să încerce să facă mai mult decât doar să se refere la el; a încercat să-l materializeze, să promită replica sa perfectă printr-un proiect hiperbolic care urma să aducă la Sighişoara – conform declaraţiilor sale – un milion de turişti pe an, care urma să creeze 6.000 de joburi la nivel local şi care ar fi totalizat 18 milioane de euro în investiţii directe şi 20 de milioane de euro în investiţii indirecte. Un proiect făcut de germani pentru germani, după un model german nu avea cum să eşueze. Cu toţii aşteptam asta[728].

728 *Ibidem,* pp. 65-66.

Imaginarul care se afla la baza dezbaterilor cu privire la viitorul Sighişoarei se învârtea aşadar în jurul construcţiei discursive a oraşului „drept un oraş german", chit că atât oponenţii, cât şi susţinătorii proiectului aveau moduri contradictorii şi ireconciliabile de a configura viziunile „germane" cu privire la viitorul oraşului[729].

Cu două decenii în urmă, geografii JosephJ. Gallagher şi Philip N J.Tucker se aplecau asupra cazului Braşovului şi concluzionau că, în ciuda absenţei minorităţii germane, urmele acesteia „în peisajul cultural par să dăinuie mult mai mult decât comunitatea însăşi"[730]. Procesele de restaurare, consolidare şi turisticizare ce au loc în satele săseşti tind să se legitimizeze tocmai de la acest trecut săsesc, chiar dacă asta duce uneori la o confruntare cu nevoile prezente ale locuitorilor satelor respective, cel mai adesea români şi romi[731]. în Viscri, satul unde Mihai Eminescu Trust este deosebit de activ, turismul care este promovat se axează pe „cultura săsească ca patrimoniu", din moment ce este „considerată cea mai autentică, cea mai demnă de păstrat şi cea mai atrăgătoare pentru turişti". Astfel, „chiar dacă saşii sunt astăzi puţini, cultura lor continuă să caracterizeze imaginea turistică a satului", un proces care „umbreşte patrimoniul aparţinând românilor şi romilor"[732].

Sibiul constituie cu siguranţă un vârf al brandingului cultural german în Transilvania, din moment ce dezvoltarea şi construcţia identităţii sale după 2000 au mizat în mare măsură pe cartea moştenirii săseşti. Politicile culturale care au precedat titlul de Capitală Culturală Europeană, obţinut în 2007 (alături de Luxemburg) şi evenimentele propriu-zise din cadrul CCE arată regermanizarea simbolică a oraşului,

729 *Ibidem,* p. 97.

730 Joseph J. Gallagher şi Philip N.J. Tucker, „Aussiedler Migration and Its Impact on Braşov's Ethnic German Population and Its Built Environment", *Geojournal,* 50, nr. 2-3 (2000), pp.305-309.

731 Tom Hughes, Alina Hughes şi James Koranyi, „Transylvanian Villages: Conservationism, but at What Price?", *openDemocracy,* 26 august 2010, http://www.opendemocracy.net/james-korany-tom-hughes-alina-hughes/conservation-at-what-price (ultima accesare, 4 martie 2021).

732 Andrea Corsale şi Monica lorio, „Transylvanian Saxon Culture as Heritage: Insights from Viscri, Romania", *Geoforum,* 52 (2014), pp. 22-31, aici pp. 22-23; vezi şi Andrea Corsale şi Monica lorio, „Managementul turistic al patrimoniului săsesc", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventândgermanitatea. Etnicizare, mobilizare şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 67-88.

o mişcare îmbrăţişată de autorităţile locale şi de cele naţionale. Programul CCE a fost în mare parte şi despre identitate- şi despre auto-reprezentarea oraşelor în faţa unei audienţe naţionale, dar şi în faţa uneia mai largi, europene. Povestea Sibiului care devine neaşteptat şi brusc Capitală Culturală Europeană a fost deja spusă, accentul fiind pus pe caracterul aproape fortuit al acestei ascensiuni la preeminenţă culturală prin intermediul programului CCE. Luxemburgul trebuia să fie singura Capitală Culturală Europeană în 2007, până când autorităţile luxemburgheze au decis să coopteze Sibiul, recurgând în încercarea lor la presupusul „mit al originilor comune", conform căruia strămoşii saşilor au venit în Transilvania din Luxemburg[733]. în România, rezultatul a fost cât se poate de bine-venit, mai ales că s-a petrecut în acelaşi timp cu accederea României la Uniunea Europeană. România se reunea politic şi simbolic cu familia europeană. În mod emblematic, ascendenţa germană a oraşului era exprimată manifest. Sibiu – CCE 2007 a stat sub egida redescoperirii caracterului săsesc al oraşului, ceea ce a stabilit şi o ierarhie simbolică în ţesutul urban, din moment ce marii învingători ai disputelor cu privire la ce şi cum trebuie reprezentat au fost cu precădere instituţiile săseşti, de pildă, Muzeul Brukenthal sau Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană. La celălalt capăt al unei scale imaginare s-au aflat instituţii precum Muzeul Astra, dedicat vieţii rurale româneşti. în ciuda unui accent discursiv manifest pe multiculturalism înţeles ca valoare europeană, Sibiul – CCE 2007 a făcut vizibile întâi de toate tradiţiile săseşti şi patrimoniul săsesc[734].

în pregătirile pentru Sibiu – CCE 2007, prin intermediul deja menţionatei Societăţi Germane pentru Cooperare Tehnică, statul german a sprijinit parţial restaurarea clădirilor din centrul oraşului. Abordarea în acest context a fost una a „moştenirii-ca-practică", aşa cum a numit-o istorica Emanuela Grama, o abordare ce intenţiona să-i înveţe pe locuitorii din centrul oraşului, în special români şi romi, „să fie" saşi, adică să-şi aproprieze un set de comportamente şi practici considerate ca fiind specifice comunităţii săseşti[735]. Cazul Sibiului nu este singurul în care germanitatea ajunge apropriată, prezervată şi

733 Florica Vasiliu şi Dragoş Dragoman, „Politici culturale şi afirmarea identităţii. Luxemburg şi Marea Regiune – Sibiu. Capitale Culturale Europene în 2007", *Sociologie Românească,* 6, nr. 2 (2008), pp. 30-39; Oancă, *op. cit.*

734 Bogdan lancu, „Sibiu CCE 2007. Moduri de întrebuinţare.", *Secolul21,*1-6 (2007), pp. 75-83, aici p. 80; Stroe, cap. cit.

735 Grama, *op. cit.,* pp. 315-326.

performată de non-germani. în Viscri, se aşteaptă de la români şi romi „să devină custozi ai patrimoniului săsesc" şi să se comporte astfel încât „să păstreze şi să exploateze acest patrimoniu valoros în cel mai bun mod cu putinţă"[736]. Totodată, acest proces este produs pentru un public occidentalizat[737]. Antropologa Bianca Boţea a analizat cazul Jimboliei (Hatzfeld/Zsombolya/Zombolj) în Banat, remarcând că, cu ocazia festivităţilor de *Kirch'weih,* o sărbătoare tradiţională anuală a şvabilor, copiii ce performează diferitele dansuri sunt de fapt români[738].

Relevanţa unor astfel de fenomene poate fi mai bine înţeleasă dacă o legăm de observaţiile teoretice ale sociologului Paul Connerton cu privire la memorie şi la locul acesteia în viaţa socială. Connerton a explicat relaţia dintre memorie, legitimitate şi ierarhiile puterii, arătând că memoria socială se formează şi se disemineză prin practici şi comportamente sociale[739]. Accentul pus pe moştenirea germană şi pe practicile sociale germane tipice Sibiului, dar şi altor localităţi cu o fostă puternică prezenţă săsească şi şvăbească spune de fapt foarte multe nu numai despre prestigiul înalt al germanităţii pe care acestea îl disemineză, ci şi despre integrarea, în multe cazuri, a trecutului german în memoria socială românească. Mai mult, reproducerea germanităţii şi integrarea germanităţii în practici de memorie socială, într-un context în care extrem de puţini germani încă mai trăiesc în România, acţionează aşadar ca o resursă simbolică europenizantă în mediul politic, cultural şi social românesc[740]. Aceasta înseamnă şi că trecutul german, într-o formă foarte idealizată, capătă întâietate în raport cu nevoile curente ale populaţiei (în special non-germane) – sau, altfel spus, devine parte a acestor nevoi, devine limbajul prin care ele

736 Corsale şi lorio, art. cit., p. 27; *idem,* cap. cit.

737 Cheryl Klimaszewski, Gail E. Bader, James M. Nyce şi Brian E. Beasley, „Who Wins? Who Loses? Représentation and «Restoration» of the Past în a Rural Romanian Community", *Library Review,* 59, nr. 2 (2010), pp. 92-106, aici p. 99.

738 Bianca Boţea, „«Valoare colectivă» şi discurs performativ asupra interculturalităţii: o abordare a noilor procese de dezvoltare la Jimbolia", în Smaranda Vultur (ed.), *Banatul din memorie. Studii de caz,* Marineasa, Timişoara, 2008, pp. 223-246, aici p. 231. în romanul său *Lindenfeld,* publicat în 2006 la Polirom, loan T. Morar a abordat şi el fenomenul performativităţii contemporane a germanităţii de către non-germani, ale cărui motivaţii sunt nu în ultimul rând de natură economică.

739 Paul Connerton, *How Societies Remember,* Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

740 Vezi şi Judy Batt, „Reinventing Banat", *Regional and Federal Studies,* 12, nr. 2 (2002), pp. 178-202; James Koranyi, „Reinventing the Banat: Cosmopolitanism as a German Cultural Export", *German Politics and Society,* 29, nr. 3 (2011), pp. 97-112.

pot fi articulate — a cărei potenţială dezvoltare economică este condiţionată de îmbrăţişarea anumitor discursuri memoriale care tind să reproducă diferite ierarhii, atât etnice, cât şi sociale.

În plus, procesul concret de patrimonializare a satelor transilvănene printr-un accent pus pe trecutul săsesc în detrimentul non-saşilor care sunt în cea mai mare parte prezenţi acum în acele sate pentru a atrage turişti este acompaniat şi de un proces de „colonizare narativă" care transformă satele săseşti într-un „peisaj bucolic medieval", similar unei „Arcadii săseşti preindustriale"[741]. Astfel, construcţia unui prezent împletindu-se cu trecutul german în Transilvania este şi parte a unui proces de reinventare a Europei rurale, a cărui expresie particulară este cea a nostalgiei după un trecut idilic întâlnindu-se cu discursuri şi practici contemporane de dezvoltare ecologică sustenabilă. „Ultimul refugiu al Europei rurale" este apoi oferit lumii sub chipul unei presupuse autenticităţi săseşti, europene, conservatoare, reinventată de fapt în numele turismului[742].

7.2. Reprezentări antagonice ale germanilor şi romilor

După cum a reieşit deja în mai multe ocazii pe parcursul acestei cărţi, discursurile cu privire la germanii din România se referă atât implicit, cât şi explicit la unele dintre celelalte minorităţi etnice şi naţionale care trăiesc în România. Contra- punerea reprezentărilor germanilor în România post-1989 cu cele ale celorlalte etnicităţi poate fi deosebit de utilă pentru a discerne sensurile mai profunde ale acestor discursuri. În acest context, o privire mai atentă asupra reprezentărilor pozitive ale germanităţii în opoziţie cu cele privind populaţia romă din România poate permite o înţelegere mai bună a sensului şi semnificaţiei celor din urmă, precum şi a orizontului de idei în care se situează.

În numărul din 3 octombrie 1990, cotidianul *România liberă* a dedicat un aşa-numit „fotoreportaj" (în fapt, un articol de o pagină însoţit de mai multe fotografii) germanilor din România, numiţi în mod pregnant şi mai degrabă inedit „românii-germani"[743]. Folosirea substantivului *românii,* cu articol hotărât, un mod rareori utilizat de a-i apropria/româniza discursiv pe germanii din România, face evidentă reprezentarea unei idealizate compatibilităţi româno-germane. Textul

741 Monica Stroe, *Gustul locului. Producţia de peisaje culturale agro-alimentare în sudul Transilvaniei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, p. 24; vezi şi Corsale şi Iorio, art. cit., p. 28.

742 Corsale şi Iorio, art. cit., p. 29.

743 Coroamă-Stanca, art. cit.

semnat de Sorana Coroamă-Stanca, din care am citat deja în subcapitolul precedent, este puternic caracterizat de o nostalgie după trecutul german în Transilvania, descris în opoziţie cu un prezent mult mai sumbru. Fotoreportajul ilustrează diferitele probleme identitare şi reprezentaţionale care îi privesc pe români şi relaţia lor cu germanii, cu Germania şi cu Europa, indicând totodată şi legătura dintre aceste chestiuni şi relaţia românilor cu romii. Articolul era prilejuit de reunificarea germană. încă de la începutul textului, Coroamă-Stanca, o reputată regizoare de teatru, se referă într-un mod foarte laudativ la „saşi, şvabi, austrieci, precum şi alte comunităţi germanice". Mai mulţi referenţi etnici cu privire la germani erau astfel amalgamaţi discursiv. Saşii, şvabii, austriecii, germanii, „alte comunităţi germanice", toţi împărtăşesc o germanitate printre ale cărei caracteristici se numără „geniul lor naţional, munca neobosită, spiritul de ordine şi de gospodărire, convieţuirea exemplară cu românii, a căror limbă o cunosc şi o vorbesc perfect, fără niciun fel de accent străin". Referirea la cunoaşterea şi la folosirea fără cusur a limbii române – pe care o întâlnim nu arareori în discursurile cu privire la germanii din România – întăreşte reprezentarea unei compatibilităţi româno-germane particulare. Ea poate funcţiona totodată şi ca o aluzie implicită la alte alterităţi etnice din România, în special maghiarii. Discursurile despre aceştia din urmă care subliniază că nu vorbesc o română corectă şi că nu vor să se integreze în societatea românească sunt curente.

Deplângând faptul că etnicii germani care rămân în ţară sunt doar cei în vârstă, autoarea Sorina Coroamă-Stanca regreta atât pierderile economice, cât şi pe cele spirituale provocate de migraţia germanilor din România. Mai mult, ea manifesta un regret deosebit din cauza schimbărilor demografice care se petreceau ca urmare a acestei migraţii, scriind despre un „schimb nedorit de populaţie" ce era în desfăşurare. Imaginea pe care o descria este cea a unei apocalipse anarhice: „în casele şi gospodăriile părăsite, câteodată lungi uliţe de sate frumoase odinioară, intră indivizi fără de căpătâi, devastează, distrug, fură porţi, ferestre, uşi, până şi zidurile. Unii, murdari şi jegoşi se aciuiesc acolo". Coroamă-Stanca nu facea nicio trimitere explicită la identitatea etnică a acestor nedoriţi nou-veniţi. Una dintre fotografiile care îi însoţesc textul arată însă o femeie îmbrăcată în portul tradiţional rom. Fotografia era intitulată retoric „Viitorii etnici din Hărman?", furnizând astfel o lejeră cheie interpretativă cititorilor cotidianului *România liberă.* Celelalte fotografii care însoţesc textul sunt ilustraţii

ale delapidării şi dezolării satelor părăsite de locuitorii lor, înfăţişând oameni bătrâni, case abandonate, cimitire cu pietre funerare seculare.

În articol, Coroamă-Stanca atingea şi un alt aspect care va deveni recurent în cadrul reprezentării relaţiei României cu Europa de Vest, şi anume acela al migra- ţiei. Ea argumentează că germanii din România trebuie să acţioneze ca mediatori între România şi Germania, pentru a construi un viitor comun onest, opunând acestuia presupusa invadare a Germaniei de către „bişniţari şi cerşetori" din România. După căderea comunismului, reprezentările unei migraţii româneşti în Europa de Vest constând din hoţi, escroci, cerşetori, prostituate, mici infractori şi grupuri mafiote au fost foarte răspândite, atât în România, cât şi în străinătate. Impunerea la scurt timp după schimbarea de regim a unui sistem de vize pentru a călători în ţări vest-europene precum Austria ori Germania a fost prezentată şi înţeleasă drept o consecinţă directă a acestei mobilităţi. Mai mult, în interiorul României, această migraţie a fost adesea reprezentată ca una romă, reprezentare având la bază un virulent rasism antirom. Aceste discursuri îi excludeau implicit, dar şi explicit pe romi din interiorul naţiunii române, transformându-i în ţapii ispăşitori ai respingerii simbolice şi politice a României de către Europa. Opu- nându-i pe germanii din România – care ar fi putut fi „cea mai lesnicioasă cale a noastră" spre Germania – bişniţarilor şi cerşetorilor care ar fi invadat Germania anticipează tensiunile şi fricţiunile pe care le conţin reprezentările contradictorii ale emigraţiei româneşti în Europa de Vest: reprezentarea unei emigraţii a rebuturilor şi a mizerabililor, creând o imagine negativă a României în ochii Vestului, *versus* reprezentarea unei diaspore româneşti conectate din punct de vedere cultural şi politic la Europa şi la Vest, având adevărata mentalitate europeană şi care ar putea aşadar să funcţioneze ca o punte între România şi Europa, ca un agent al schimbării şi al dezvoltării. Reprezentările germanilor din România şi ale migraţiei germane în Republica Federală se leagă foarte bine de această din urmă imagine, ale cărei trăsături clasiste sunt transparente.

În încheierea textului, Coroamă-Stanca afirmă: „Să salutăm ivirea noii Germanii, paşnice, democratice, factor de echilibru, cumpănă dintre Răsărit şi Apus"[744]. Apoi: „Şi, fie ca România, aşezată de Istorie la porţile acestui Răsărit, să rămână patria mult iubită, din greu apărată a tuturor populaţiilor sale"[745]. Cititorului atent al articolului semnat de Coroamă-Stanca i-ar fi greu să înţeleagă dacă în viziunea

744 *Ibidem.*
745 *Ibidem.*

autoarei România aparţine Estului sau Vestului. Dacă Germania este cea care poate acţiona ca o balanţă între Est şi Vest, se poate deduce că România este amplasată pe talerul estic al acestei balanţe, însă, dacă România se află de fapt fix la porţile Estului, chestiunea privind graniţele dintre Est şi Vest devine ceva mai înceţoşată. Această înceţoşate ne aminteşte de ceea ce Maria Todorova a numit „liminalitate", faptul de a fi între, tipic discursurilor identitare ce sunt prevalente în ţări din Europa de Est[746]. Cu toate acestea, un lucru este clar: euro- penitatea Germaniei nu poate fi pusă sub semnul întrebării, în timp ce apartenenţa României la Europa este ceva ce poate fi interogat, prezenţa romilor (chiar dacă nu sunt niciodată numiţi ca atare!) contribuind la ridicarea unor astfel de semne de întrebare. Ultima propoziţie din articol, conform căreia România este „la porţile acestui Răsărit" şi prin urmare ar trebui „din greu apărată", sugerează că europenitatea României nu a fost şi nu este un dat, ci mai degrabă ceva pentru care trebuie luptat ca să fie atins. Prezenţa „germanilor noştri" ar fi putut contribui activ la eliminarea îndoielilor cu privire la europenitatea României, de unde tristeţea pe care o stârneşte faptul că ei părăsesc ţara, din moment ce fenomenul poate duce la interogarea acestei foarte dorite europenităţi.

Ultimele propoziţii din articolul lui Coroamă-Stanca ilustrează tensiunile mocnite cu privire la apartenenţa culturală şi politică a României între Est şi Vest şi la aspiraţiile europenizante care pot fi împlinite prin intermediul unei mai bune relaţii cu Germania. Această relaţie poate fi intermediată de „germanii noştri". Referinţele subtile la romii care iau locul germanilor indică şi distanţa despre care se consideră că îi separă pe germani şi romi. Astfel de referinţe au fost şi continuă să fie foarte des întâlnite în România. Imaginarea României drept situată simbolic între Est şi Vest, între Orient şi Occident, se leagă cu reprezentarea românilor prinşi între romi şi germani. Plecarea celor din urmă le lasă locul celor dintâi, un proces închipuit în fapt ca aducându-i pe români mai aproape de Orientul necivilizat şi înapoiat. Finalul apoteotic şi atotcuprinzător ar putea sugera o mai mare deschidere faţă de populaţia romă, una dintre multele

746Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul,* trad. de Mihaela Constantinescu şi Sofia Oprescu, Humanitás, Bucureşti, 2000.

„populaţii" ale României. însă imaginea unei ţări care trebuie „din greu apărată" îi invită mai degrabă pe cititori să stabilească legături cu istoria prezenţei săseşti în Transilvania, dat fiind că unul dintre scopurile aşezării saşilor în Transilvania a fost de fapt defensiv. Legătura dintre consideraţiile despre „un schimb nedorit de populaţie" având loc în România, cele despre „bişniţari şi cerşetori" care invadează Germania şi semnul de întrebare retoric cu privire la viitoarea prezenţă romă în satele transilvănene indică în fapt cum Coroamă-Stanca era, pe de o parte, gata să-i vadă pe germani drept compatibili cu România şi cu identitatea românească (sau cu dorita reprezentare a identităţii române), în timp ce, pe de altă parte, îi respingea pe romi.

Reprezentări în mare parte similare despre populaţia romă, subliniind opoziţia dintre romi şi germani, structurate pe baza unor dihotomii orientaliste, erau diseminate şi în presa germanilor din România. De pildă, la finele lui 1990 şi începutul lui 1991, scrisori furioase ale unor germani au fost publicate în *Her- mannstădter Zeitung,* un cotidian sibian de limbă germană, ca reacţie la difuzarea de către postul de televiziune ARD a unui documentar despre romii din România. În cadrul documentarului fuseseră intervievaţi şi doi saşi transilvăneni, Annemarie Weber, jurnalistă, şi Horst Weber, la acea vreme preşedinte al Forumului Democrat al Germanilor din Transilvania. Poziţiile celor doi care, după cum afirmau, intenţionau să vorbească „fără prejudecăţi" despre „ţigani" au fost întâmpinate cu stupoare şi respingere de cititorii *Hermannstădter Zeitung*[3]'. Cei doi Weber argumentau, de pildă, că comerţul pe piaţa neagră în care romii fuseseră implicaţi de-a lungul regimului socialist le permisese celor care trăiau în România să guste din „libertate" şi din „societatea de consum", sub forma „blugilor, a adi- daşilor, a aparatelor video, a cosmeticelor, a cărţilor şi a ziarelor"[747] [748]. Conform celor doi autori, romii aduseseră într-o anume măsură în România acelaşi tip de produse pe care rudele germanilor din Republica Federală le furnizaseră şi ele în aceeaşi perioadă. Astfel, romii apăreau drept relee prin care se menţinuse legătura cu Occidentul şi cu Europa în timpul comunismului. Mai mult, cei doi Weber subliniau că în situaţia economică din România bântuită de austeritate, germanii din România făcuseră şi ei ilegalităţi şi fuseseră şi ei implicaţi pe piaţa neagră. Pe acest fundal, cei doi intelectuali saşi criticau transformarea romilor în ţapii ispăşitori pentru

747Annemarie Weber şi Horst Weber, „Selbstgerecht im Wohlstand", *Hermannstädter Zeitung,* 14 decembrie 1990.

748 *Ibidem .*

relele şi neajunsurile din societatea românească. Mai mult, abordând chestiunea furtului şi hoţiei, cei doi Weber făceau o comparaţie care nu avea cum să fie decât foarte negativ primită de audienţa germană a documentarului:

> Ce au făcut părinţii noştri în Rusia? Atunci când era posibil, căutau în jurul fermelor şi, pe lângă oul pe care îl cerşeau, ascundeau imediat şi găina sub haină. Sărăcia nu cunoaşte moralitate! Oricine trăieşte în lagăr sau în ghetou, oricine este exclus de către societate – iar ţiganii sunt excluşi de societate – îi încalcă regulile[749]

Astfel de opinii (asupra cărora se va reveni în contextul dezbaterii care s-a desfăşurat apoi în paginile *Hermannstädter Zeitung)* au incitat răspunsuri emoţionale şi ultragiate din partea cititorilor ziarului, care au simţit nevoia să ia atitudine. Intr-o astfel de scrisoare, unul dintre cei ofensaţi, afirmând că vorbeşte „în numele unui grup de germani din România", întreba cu privire la romi: „Nu aţi avut destul ocazia să vă daţi seama că sunt un popor hoţ, fără aplecare spre muncă, necinstit şi că se ocupă cu afaceri dubioase?"[750]. O altă reacţie, mult mai amplă, a fost publicată în următorul număr, autoarea afirmând şi ea că opinia ei era „împărtăşită de alţii"[751]. Cititoarea ziarului era foarte deranjată de încercarea de a stabili similitudini între deportării germani din 1945 şi romii din România comunistă. Ea însăşi fostă deportată, îşi descria pe larg în articol viaţa în Ucraina, pentru a sublinia trivializarea implicată de comparaţia pe care o făcuseră cei doi Weber, comentând apoi explicit cu privire la această comparaţie:

> Nu am nimic cu ţiganii. Şi ei sunt oameni ca noi, dar ar trebui să muncească. Unii chiar fac asta. Dar de ce s-au dus atât de mulţi dintre ei în Germania? Vor pur şi simplu să-i sprijine statul acolo, adică oamenii care muncesc? Este de înţeles că germanii sunt ultragiaţi de asta. [...] Am fost în vizită în Germania şi ştiu că trebuie să munceşti din greu şi onest acolo ca să ai un salariu. Ai noştri n-au primit nimic pe gratis acolo. Au luat totul de la zero, aşa cum am făcut şi noi după ce ne-am întors din Rusia[752].

Reprezentarea germanilor din România care au migrat în Germania,

749 *Ibidem.*

750 Hertha Böhme, „An die Redaktion der «Hermannstädter Zeitung»„, *Hermannstädter Zeitung,* 14 decembrie 1990.

751 Grete Tischler, „Fünf verlorene Jahre", *Hermannstädter Zeitung,* 11 ianuarie 1991.

752 *Ibidem.*

unde au luat totul de la zero şi pur şi simplu au muncit din greu pentru a construi cu succes o nouă viaţă, eludează complet faptul că germanii din România au putut recurge la o întreagă reţea de sprijin administrativ furnizată de Republica Federală, menită să le facă posibilă integrarea în Germania.

în plus, autoarea scrisorii se referea şi la reforma din 1945, care i-a adus pe romi în casele saşilor: „Ţiganii au venit în casele noastre, au scos şi ars podelele”[753], într-o notă similară, autorul altei scrisori, mai scurte, purtând titlul „1990 nu este 1945”, afirma: „Aici, ţiganii ne-au chinuit destul, mai ales în anii 1945-1948. Ar trebui să continue să facă asta în Germania? Acum au «moştenit» satele săseşti. O să vedem cum o să arate satele astea în cinci sau zece ani”[754].

Contrapunerea germanilor şi romilor este strâns legată de reprezentarea unui schimb de populaţii, unde casele părăsite de saşi şi şvabi au fost şi sunt acaparate de romi. Felul în care acest fenomen a fost şi este descris în public este puternic marcat de un sentiment antirom. Reprezentarea este cea a germanilor civilizaţi şi civilizatori care au părăsit satele transilvănene, fiind înlocuiţi de romii anarhici reuşind rapid să desfacă secole de civilizaţie. Rareori, dacă se întâmplă vreodată, întâlnim tentative de a aborda în vreun fel conflictele şi antagonismele sociale care au caracterizat interconexiunile germano-rome în Transilvania şi în Banat în secolul trecut şi în cel actual. Culturalizarea şi esenţializarea clivajului dintre cele două grupuri permit construcţia unor ierarhii etnice insurmontabile, care au totodată şi o dimensiune socială importantă. Un pastor luteran din Sibiu vorbea în 1990 despre două mentalităţi diferite, două moduri incompatibile de a trăi, întrebând retoric dacă intervievatorul a văzut cum arată o casă săsească înainte şi după ce a fost ocupată de ţigani:

> Cum pleca un german, în casa lui era instalată o familie de ţigani. În foarte scurt timp nemţii din vecinătatea lor făceau cerere de emigrare. Am vorbit o dată cu un preot din SUA şi mi-a povestit că acolo, la ei, era suficient ca o familie de negri să se mute într-un cartier de albi pentru ca toţi albii să se mute imediat în altă parte. Nu trebuie să mă înţelegeţi greşit, nu e vorba neapărat de rasism, ci de o incompatibilitate între două mentalităţi de a trăi[755].

753 *Ibidem.*

754 Andreas Homm, „1990 ist nicht 1945”, *Hermannstâdter Zeitung,* 11 ianuarie 1991.

755 Wolfgang Rehner, „Revoluţia a venit prea târziu”, interviu de Mircea *Bunea, Adevărul,* 23 iulie 1990.

Având în vedere şi paralela cu raporturile dintre populaţia albă şi populaţia de culoare din Statele Unite pe care citatul de mai sus o aduce în discuţie, putem face referire la un model teoretic dezvoltat de cercetătoarea Gina Philogene, care susţine că există o „semnificaţie dublă a alterităţii" în contextul nord-american[756]. Unul dintre sensuri se referă la „statutul relativ al grupurilor de imigranţi pe măsură ce devin americani", iar celălalt se referă la „excluziunea persistentă a americanilor negri de la participarea deplină la societatea americană"[757]. Semnificaţia dintâi – ceea ce Philogene numeşte alteritate culturală – implică „un sentiment al nefamiliarităţii", care poate fi însă depăşit prin învăţarea cu privire la ceea ce este nefamiliar[758]. Semnificaţia din urmă — alteritatea socială, în termenii lui Philogene – „conjură un sentiment de non-apartenenţă", fiind „de o natură mai permanentă, impermeabilă la efectele de moderare ale familiarizării care creşte cu timpul şi bazându-se „pe un act de excluziune ce îi separă pe toţi de cel care este desemnat drept Celălalt"[759]. Alteritatea asociată cu imigranţii nou- veniţi este în cele din urmă surmontată, particularităţile culturale ale comunităţii de imigranţi fiind astfel „încorporate în ţesutul societăţii americane"[760]. Construcţia unor identităţi duale, compozite — germano-americani, italo-americani etc. — sugerează percepţia unei compatibilităţi între grosul societăţii americane şi majoritatea grupurilor etnice de imigranţi. Nu acelaşi lucru poate fi spus însă cu referire la descendenţii sclavilor africani, a căror experienţă de viaţă continuă să fie marcată de segregare, margmalizare şi discriminare. în acest context, rasia- lizarea — construcţia socială şi politică a rasei — facilitează ostracizarea şi este folosită pentru a-i exclude în mod sistematic[761]. Nu întâmplător, cea mai vizibilă încercare de a transforma alteritatea socială a americanilor de culoare într-o alteritate culturală care poate fi depăşită şi care poate fi imaginată drept compatibilă cu societatea americană dominantă a fost crearea unei reprezentări incluzive şi pozitive, menite

756 Gina Philogene, „Social Representations of Alterity în the United States", în Gail Moloney şi lain Walker (eds.), *Social Representations and Identity: Content, Process, and Power,* Palgrave Macmillan, New York, 2007, pp. 31-42, aici p. 31.

757 *Ibidem,* p. 33.

758 *Ibidem.*

759 *Ibidem.*

760 *Ibidem,* p. 36.

761 Pentru o discuţie amănunţită a conceptului de rasă, vezi Marius Turda şi Maria Sophia Quine, *Istorie şi rasism. Ideea de rasă de la Iluminism la Donald Trump,* trad, de Marius-Adrian Hazaparu, Polirom, Iaşi, 2019.

să spargă asocierea cu identitatea rasială, şi anume autoiden- tificarea drept afro-americani[762].

În contextul românesc, reprezentările filogermane cuplate cu reprezentările romofobe sunt reproduse constant. Ele se mulează până la un punct pe distincţia teoretică dintre alteritatea culturală (care poate fi depăşită) şi cea socială (care nu poate fi depăşită). În mass-media românească de după 1989 găsim numeroase articole şi relatări de presă ce reproduc acest tip de dihotomie, între germani şi saşi, pe de o parte, şi romi, pe de altă parte. Această dihotomie construieşte prezenţa germană în Transilvania drept legitimă, opunându-i acesteia o prezenţă romă presupus ilegitimă.

Sublinierea unui prosper trecut săsesc este opusă sărăciei „ţigăneşti", ale cărei cauze sunt descrise ca fiind lenevia ori lipsa apetitului pentru muncă[763]. înaintea tevaturii cu privire la redescoperirea de către Sibiu a europenităţii sale, sub conducerea unui primar sas, oraşul era ceva mai adesea prezentat ca aflându-se sub ameninţarea unei preluări de către „ţigani". Un articol publicat în *România liberă* în 1996 de Bogdan Burileanu se referea la Sibiu ca la o potenţială „capitală transnaţională a ţiganilor". Articolul începea cu descrierea istoriei Sibiului, recunoscând influenţa saşilor asupra oraşului. Saşii locuiseră în oraş, îşi lăsaseră amprenta asupra lui atât pe plan sociocultural, cât şi pe plan economic. Deplângând deportările şi politicile comuniste faţă de saşi, autorul identifica două categorii care ar fi avut cel mai mult de câştigat de pe urma plecării celor din urmă, şi anume „activiştii de partid şi ţiganii":

> Principalii profitori ai acestui fenomen au fost activiştii de partid şi ţiganii. Casele părăsite de saşi erau ocupate imediat, ori de unii, ori de alţii. încetul cu încetul, aceştia din urmă au ajuns să reprezinte principala minoritate etnică, înmulţindu-se rapid prin sporul natural abundent. În momentul de faţă, în tot judeţul au rămas câteva, doar câteva sute de saşi, în timp ce ţiganii (autointitulaţi romi) înseamnă 17 la sută după populaţia judeţului şi 4 la sută din cea a oraşului[764].

762Philogene, cap. cit., p. 39-40; vezi şi *idem, From Black to African American: A New Social Representation,* Praeger, Westport, 1999.

763Vasile Şelaru, „O localitate săsească fără saşi", *România liberă,* 5 martie 1997; Dan Tăpălagă, „Satul cu blazon", *Formula As,* 9 octombrie 2006.

764Bogdan Burileanu, „Sibiu. O capitală transnaţională a ţiganilor?!", *România liberă, 5* august 1996. Un alt articol despre influenţa „ţigănească" în Sibiu, cu sfidarea legilor şi a autorităţilor, dar fără referire la trecutul săsesc: Mariana Petcu şi Flavius Popa, „Sfidarea autorităţilor", *România liberă,* 2 aprilie 1997.

Acesta era doar începutul unui articol extrem de critic la adresa diferitelor ilegalităţi comise de liderii ţigani care, sugera Burileanu, deveniseră adevăraţii stăpâni ai oraşului. în alte articole, Timişoara era prezentată ca o Mică Vienă pe cale de a deveni Fâşia Gaza, din cauza proliferării clădirilor ţigăneşti şi arabe într-un oraş cunoscut pentru stilul său arhitectural central-european[765]. Identitatea romă şi identitatea occidentală sunt văzute aşadar drept incompatibile. într-un articol despre Viscri, jurnalistul Adrian Bucurescu nota că, „în ciuda presiunii demografice ţigăneşti, câţiva europeni occidentali şi-au cumpărat sau şi-au construit case aici"[766]. El făcea probabil aluzie la cei doi antreprenori germani care s-au stabilit în Viscri şi au pornit o afacere graţie căreia romii din localitate îşi puteau vinde în Germania şosetele de lână împletite de mână. Dacă e să ne luăm după relatările de presă, această poveste, care s-a dovedit a fi de succes, a trebuit să depăşească neîncrederea iniţială a romilor care i-au înlocuit pe saşii plecaţi[767].

Un articol publicat în 1996 în *România liberă* prezenta un plan de repopulare a unor sate săseşti. Autorul începea prin a explica situaţia de la momentul respectiv a satelor în felul următor:

> Până în 1989, aceste sate erau locuite într-o proporţie de peste 60% de saşi. Imediat după Revoluţie, o mare parte dintre ei au plecat în Germania. Saşii care au mai rămas în Transilvania pot fi număraţi pe degete. Gospodăriile celor plecaţi au fost lăsate în părăsire. Ţiganii au furat tot ce se putea fura[768].

Ceva mai recent, Ruxandra Hurezean descria transformările petrecute în Viscri după căderea socialismului de stat în termeni similari, însă într-un mod ceva mai subtil:

> În Viscri, după anii '90, a mai rămas doar familia săsoaicei Sara. Apoi au început să vină, rând pe rând, oameni noi. Majoritatea rromi. Au umplut ogrăzile şi s-au aşezat în casele saşilor. Departe de lumea dezlănţuită de după căderea comunismului, o întreagă lume construită cu sute de ani în urmă, de primii oameni liberi ai

765Ion Medoia, „«Mica Vienă», târâtă spre «Fâşia Gaza»„, *România liberă,* 24 octombrie 1997; *idem,* „Timişoara. «Palatele» ţigăneşti cu «turnuleţe» iau locul construcţiilor în stil vienez", *România liberă,* 10 iulie 1998; *idem,* „Bulevardul C.D. Loga, îmbâcsit de turnuri şi turnuleţe orientale", *România liberă,* 10 noiembrie 2000.

766 Adrian Bucurescu, „Cetatea Viscri", *România liberă,* 23 noiembrie 2000.

767Adrian Popescu, „Viscri – satul care s-a scos din foame cu «ora de şosete»„, *Adevărul, 5* octombrie 2004.

768 Irina Pop, „Satele săseşti vor fi repopulate, dar la primăvară", *România liberă,* 7 decembrie 1996.

imperiului, se înlocuia cu alta[769].

Haosul transmis de imaginea romilor umplând curţile şi trăind în casele săseşti este întărit de sublinierea ruşinii pe care această imagine o stârneşte, genul de ruşine care ar trebui ascunsă de ochii unei figuri regale europene, precum viitorul rege al Marii Britanii: „În anul în care prinţul Charles a hotărât că vrea să vină în România, Ion Caramitru, ministrul român al Culturii, nu l-a lăsat să intre în Viscri. Pentru că erau prea mulţi ţigani, l-a adus numai până la Moşna”[770]. În 2009, în *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* Gheorghe Ciuhandu, la acea vreme primar al Timişoarei, a fost întrebat în mod direct de cei doi intervievatori dacă nu cumva există vreun risc ca centrul Timişoarei să devină un cartier rom. Răspunsul său sublinia că nu ar trebui să se întâmple aşa ceva şi că primăria luptă pe căi birocratice şi juridice împotriva acestei primejdii şi că ar trebui sprijinită[771].

Formula As, portdrapelul deja menţionat al unei imagini extrem de pozitive şi de nostalgice cu privire la comunităţile germane din România, furnizează la rândul său numeroase surse care ilustrează juxtapunerea germanilor şi romilor şi care arată că romofobia este adeseori o componentă de bază a filogermanismului românesc şi a tentativelor româneşti de a afirma o identitate europeană. Intr-un text emblematic pentru viziunea apologetică şi plină de elogii cu privire la saşii şi şvabii din România, Sânziana Pop, redactoarea-şefa a revistei, scria:

> în spiritul echităţii socialiste, imuabila proprietate germană a fost încălcată, iar din ordinul statului – bogatele sate din zona Braşovului şi Sibiului au fost invadate de

769 Ruxandra Hurezean, *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. *TI.*

770 *Ibidem.*

771 Gheorghe Ciuhandu, „Bis an den Rand physischer Erschöpfung”, interviu de Ana Sălişte şi Werner Kremm, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2009, pp. 41-45, aici p. 42.

> migraţia ţigănească, care şi-a impus, şi ea, modelele de civilizaţie, aprinzând focurile de sub ceaune, direct pe podelele de stejar din casele vechi de sute de ani[772].

Pop contrapunea un presupus trecut splendid al Transilvaniei — splendid întrucât fusese german — evenimentelor de după 1945, când, în viziunea sa, modelul civilizaţional german din Transilvania a fost distrus de autorităţile comuniste, ceea ce a dus rapid la migraţia în masă a germanilor în Republica Federală. Reprezentarea antinomică a celor două moduri de viaţă — pe de o parte, civilizaţia trainică simbolizată de casele vechi de secole şi, pe de altă parte, cazanele folosite de nomazi pentru a-şi prepara mâncarea — sare în ochi. Ordinea şi disciplina întruchipate de saşi fuseseră substituite de haosul şi mediocritatea aduse de „migraţia ţigănească", totul în numele „echităţii socialiste". Astfel se construieşte o ierarhizare etnică, unde germanii se află la nivelul superior, în timp ce romii sunt fundamental ultimii pe această scară civilizaţională şi în acelaşi timp capabili să desfacă fizic achiziţiile civilizaţiei germane. Ideile de egalitate socială sunt aruncate la coşul de gunoi al istoriei. Pentru Pop, astfel de idei au contribuit la decăderea civilizaţiei, din moment ce au permis ca „proprietatea germană" să fie transgresată de romii cei necivilizaţi. Există totodată o cinică ironie în prezentarea populaţiei rome, ţinta unui proiect de anihilare fizică în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, atât din partea guvernului român, cât şi din partea guvernului german, ca fiind responsabilă de dispariţia fizică a moştenirii germane în Transilvania.

Construcţia discursivă a romilor ca „migranţi" ilegitimi veniţi „să-i înlocuiască" pe saşi arată că procesele de excluziune au drept scop delegitimarea prezenţei romilor în Transilvania (dar şi în general în România). În schimb, migraţia germană în România este prezentată în termeni foarte diferiţi: este o migraţie care a avut loc în numele libertăţii şi este aşadar văzută drept legitimă. Nostalgia pentru un trecut în care germanii trăiau în centrele satelor transilvănene şi lamentarea cu privire la un prezent în care romii le-au luat locul nu reprezintă altceva decât jinduirea după o Europă a ierarhiilor sociale şi etnice de sorginte conservatoare, după segregare şi invizibilitatea romilor şi a săracilor. în descrierea realităţilor post-1945 şi post-1989, marcate de opoziţia dintre germani şi romi, Pop înfăţişă o imagine deplorabilă a suferinţei, a buruienilor, a scheletelor, a uitării şi a stupidităţii. Textul semnat de Pop se încheia într-un pseudooptimism ironic: „Dar duceţi-vă să vedeţi Sighişoara! Culorile vesele, pastelate,

772 Sânziana Pop, „Saşii din Ardeal", *Formula As,* 388,15 noiembrie 1999.

vernil, bleu-ciel, roz-bombon au fost iarăşi împrospătate peste mucegaiul şi igrasia cetăţii, de aceeaşi inexpugnabilă bidinea”[773].

Prezentarea reprezentărilor germanităţii şi ale celor asociate cu romii în societatea română ca paralele şi antinomice duce la concluzii relevante cu privire la chestiuni mai generale ce ţin de discursurile identitare contemporane din România. Dacă germanii sunt văzuţi drept agenţi colonizatori ai europenizării, referirile la romi (care au migrat şi ei pe teritoriul contemporan al României, însă la trei secole după primele valuri de migraţie săsească şi fără să le fie acordate privilegii de către conducătorii de atunci ai Transilvaniei) au adus adesea în prim-plan presupusa „problemă romă” ca un obstacol în faţa integrării europene. Romii reprezintă primejdia ca România şi naţiunea română să se îndepărteze de Europa şi să se apropie de Orient[774]. Romii nomazi, percepuţi ca reprezentând un stil de viaţă total diferit, sunt prin urmare contrapuşi stabilităţii asociate cu bisericile fortificate germane şi cu presupusa înrădăcinare germană în România. Dihotomia reprezentărilor cu privire la romi şi la germani şi poziţionările române cu privire la cele două grupuri etnice sunt cel mai bine înţelese pe fundalul tensiunilor şi fricţiunilor legate de afirmarea unei identităţi româneşti între Occident şi Orient şi de antagonismele şi conflictele sociale înscrise în aceste tensiuni şi fricţiuni.

Migraţia saşilor şi şvabilor către Germania Occidentală este prezentată ca lăsând în urmă o pierdere. Visurile şi fanteziile cu privire la o reîntoarcere a germanilor în Transilvania şi Banat ilustrează acelaşi tip de gândire. în schimb, migraţia romă în Europa de Vest şi întoarcerea romilor în România sunt prezentate ca motive de ruşine. Germanii europenizează şi occidentalizează România; romii o deeuropenizează şi o orientalizează. în special după 1989, afirmarea românească a unei identităţi europene a fost construită pe baza unei respingeri a „Celuilalt Ţigan”[775]. Să ne gândim, de pildă, la critica faptului că etnonimul „romi” a ajuns să înlocuiască etnonimul „ţigani”, producând astfel potenţiale confuzii nedorite între romi şi români. Procesul de integrare europeană a făcut parţial ca exprimarea făţişă a romofobiei şi respingerea romilor să fie mai dificile, cel puţin la nivel politic. Ar fi însă un semn de miopie să nu recunoaştem că perechea

773 *Ibidem.*

774 Vintilă Mihăilescu, „De ce urâm ţiganii. Eseu despre partea blestemată, manele şi manelism”, în Matei Mihăilescu (ed.), *Condiţia romă şi schimbarea discursului,* Polirom, Iaşi, 2014, pp. 189-223.

775 Shannon Woodcock, „Romania and EUrope: Roma, Rroma and Ţigani as Sites for the Con-
testation of Ethno-national Identities”, *Patterns ofPrejudice,* 41, nr. 5 (2007), pp. 493-515.

filogermanism şi romofobie indică în fapt o viziune conservatoare, rasistă, ierarhică şi ierarhi- zantă a Europei. Identitatea europeană de la care se revendică filogermanismul românesc îi exclude adeseori pe romi ca un Celălalt social. Reprezentările nostalgice ale unui trecut precomunist sunt menite să naturalizeze inegalităţi sociale şi etnice atât trecute, cât şi contemporane ori chiar viitoare.

Un cotidian naţional tipărit la Bucureşti prezenta un film documentar despre două familii mixte din Transilvania într-un articol intitulat „Combinaţie bizară de etnii: saşi şi ţigani în Transilvania"[776]. Producţia destul de sărăcăcioasă în realizare a fost prezentată într-o instituţie de stat, Institutul Cultural Român din Bucureşti[777]. Mergea pe urmele unor familii saso-rome văzute drept o curiozitate antropologică. Romii (numiţi „ţigani" pe parcursul întregului film) sunt prezentaţi drept cei care au ocupat casele goale ale saşilor care s-au mutat în Germania. Documentarul punea accentul pe reprezentările dihotomice ale celor două grupuri etnice, afirmând că germanii şi romii sunt două „minorităţi extreme" în ceea ce priveşte nivelul lor de civilizaţie şi cultură. Germani şi romi laolaltă: iată ceva bizar, un soi de stranie încrucişare, demnă de a fi investigată ca o curiozitate, dat fiind că în societatea românească cele două grupuri sunt imaginate ca reprezentând două lumi diferite, având două seturi de valori diferite, incompatibile unele cu altele. După cum scria într-un articol publicat în *Adevărul* în noiembrie 2007, cu referire la situaţia dintr-un sat transilvănean: „Deşi au luat locul saşilor plecaţi în Germania, ţiganii vătraşi nu au moştenit prosperitatea şi nici ordinea nemţească"[778]. Dacă germanii, dată fiind afilierea lor cu cultura germană/europeană, sunt văzuţi ca un simbol al progresului şi civilizării, romii sunt văzuţi ca lipsiţi de civilizaţie, furnizând un „catalizator" pentru încadrarea antonimică a discursurilor româneşti cu privire la identitatea naţională[779].

Astfel, în contextul românesc, germanii par a îndeplini rolul unui „Celălalt cultural", spre deosebire de romi, care sunt „Celălalt social". Chiar dacă şi ei sunt diferiţi de grupul din interiorul căruia sunt făcute

776A.E.G., „Combinaţie bizară de etnii: saşi şi ţigani în Transilvania", *Ziua,* 28 iulie 2008, http:// ziarero.antena3.ro/articol.php?id=1217244520 (ultima accesare, 23 septembrie 2018).

777Geo Scripcariu,^^/« *& Agnetha,* https://www.youtube.com/watch?v=bvOB8KTGhYc (ultima accesare, 23 septembrie 2018).

778Sorin Ghica, „ Vătraşii din Sibiu s-au mutat din corturi în casele saşilor", *Adevărul,* 14 noiembrie 2007, https://adevarul.ro/news/eveniment/vatrasii-sibiu-s-au-mutat-corturi-casele-sasilor- l_50ba03307c42d5a663afc95a/index.html (ultima accesare, 4 martie 2021).

779 Woodcock, art. cit.

observaţiile, alteritatea celor dintâi poate fi „depăşită prin învăţarea a ce este nefamiliar şi prin ancorarea acestei învăţări”[780]. Numeroase articole din *Formula As* şi din alte publicaţii care încearcă să sublinieze compatibilitatea româno-germană sau posibilitatea unei astfel de compatibilităţi, caracterul de model jucat de germani pentru populaţia română şi aproprierea de către români a obiceiurilor germane arată cum şi de ce germanii pot fi „germanii noştri”. În schimb, romii nu sunt niciodată „romii noştri”, aşa cum nici săracii nu sunt „săracii noştri”, decât cel mult într-un ipocrit paternalism pseudofilantrop. încercarea de a îmbrăţişa germanitatea şi respingerea romilor au o importantă dimensiune de clasă: reprezentările ierarhiilor etnice şi sociale sunt strâns împletite.

Discursurile care încearcă să meargă dincolo de reprezentarea unei opoziţii aproape conflictuale între romi şi germani în Transilvania şi Banat reproduc ierarhii etnice similare. Antreprenoriatul şi ghidajul german îi pot ajuta pe romi să scape de sărăcie, după cum puteau să afle cititorii ziarului *Adevărul,* de pildă, dintr-un articol la care am făcut deja trimitere în acest capitol, despre producţia de şosete din lână din Viscri[781]. Articolul raporta că sub conducerea unei familii germane, adică a unui cuplu german care, „asemeni străbunilor lor, şi-au lăsat Germania natală pentru a se muta în Transilvania, localnicele rome puteau să-şi câştige existenţa vânzând în Germania şosetele de lână pe care le împleteau oricum tradiţional. în recenta ei carte intitulată *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* jurnalista Ruxandra Hurezean prezintă cum Viscri a devenit o poveste de succes, în ciuda faptului că mulţi romi au venit în sat după 1989. Artizanii transformării Viscriului sunt una dintre ultimele familii de saşi rămase în sat, prinţul Charles şi Fundaţia Mihai Eminescu Trust. Consecinţa este că „satele cândva pustii încep să se repopuleze, iar cei câţiva saşi, puţini, le arată celorlalţi cum a fost şi cum ar putea să mai fie”[782]. Ghidaţi de germani şi saşi, precum şi de alţi experţi şi beneficiind de ajutor din partea familiei regale britanice, simplii locuitori ai satului – unii dintre ei romi – sunt învăţaţi cum să aibă propriile afaceri, aşadar cum să fie liberi. Orizontul ideologic al acestor reprezentări, conform cărora libertatea este legată de a avea propria ta afacere, este transparent. În acest context, merită să ne referim şi la felul în care Caroline Fernolend, *spiritus rector* al evoluţiilor din Viscri, vorbea despre romii din sat într-un interviu acordat revistei *Formula As* în

780 Philogene, cap. cit., p. 33.
781 Popescu, art. cit. Vezi şi Hurezean, *op. cit.,* pp. 88-90.
782 Hurezean, *op. cit.,* p. 80.

2002: „După plecarea dureroasă a celor 240 de vecini, am încercat să creăm o altă comunitate, cu ţiganii şi românii. în bună măsură am reuşit, cei mai mulţi dintre ţiganii noştri sunt gospodari, au grădini, animale, pământ"[783]. Un articol despre Viscri publicat însă patru ani mai târziu în aceeaşi revistă avea un ton întru câtva diferit când se referea la romii din sat:

> Ţiganilor din Viscri nu le place să le spui ţigani. La recensământ s-au declarat doar doi, deşi pe listă s-ar fi putut trece, liniştiţi, mai bine de jumătate din sat. Cu chiu, cu vai, unii s-au dat după gospodăreala săsească. Au atârnat de copaci coşuri de nuiele, în care aruncă hârtii, PET-uri sau pungi de plastic. în fiecare sâmbătă, trece căruţa şi ridică gunoiul. „Le plătim 40 de mii pe căruţă şi ei ne zic că duc 7-8. Dar nu cară niciodată mai mult de 5", zâmbeşte Caroline. Uliţele sunt, totuşi, curate. Uneori, ţiganii uită de obiceiul săsesc şi aruncă gunoiul în şanţ. Caroline are, parcă, urme de reproş în glas: „Zic că oricum o să-l ia apa când plouă"[784].

în capitolul despre pastorul şi scriitorul Eginald Schlattner, Ruxandra Hurezean subliniază relaţia specială pe care pastorul luteran din Roşia a dezvoltat-o cu ceilalţi locuitori ai satului, români şi romi, şi în special eforturile sale în favoarea şcolarizării romilor. Totodată, Hurezean subliniază şi că romii din satul lui Schlattner sunt întru câtva diferiţi de romii obişnuiţi:

> Are [satul] şi mulţi rromi, recunoscuţi ca rromi de localnici, dar care la recensământ s-au declarat români. [...] Povestea ţiganilor din Roşia nu e una obişnuită. Ei nu au venit din haosul migraţiei, ci sunt „ţiganii caselor", ei erau slugile saşilor. Stăteau dincolo de deal, într-un cătun, unde mergeau doar toamna, la Sfântu' Dumitru, ca să-şi repare bordeiele, să nu le intre şerpii. După plecarea saşilor, ei au venit în sat[785].

Sublinierea diferenţei rasializate, aşadar o diferenţă care nu poate fi în mod esenţial depăşită, se potriveşte foarte bine cu caracteristicile alterităţii sociale în modelul propus de Gina Philogene. „Localnicii" sunt cei care îi recunosc pe romi, chit că aceştia se declară români. Implicit,

---

783 Caroline Fernolend, „«Prinţul Charles a spus că satul nostru este cel mai frumos din lume şi nu înţelege de ce ne trebuie în România Dracula Park»„, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 519,10 iunie 2002.

784 Tăpălagă, art. cit.

785 Hurezean, *op. cit.,* pp. 45-46.

rezultă că romii nu sunt şi nu pot fi tot „localnici”, o caracteristică rezervată saşilor şi românilor (care ar putea eventual să preia modelul săsesc). Romii sunt ai locului doar datorită existenţei istorice ca slugi ale saşilor. Filogermanismul la Hurezean se arată astfel a fi nostalgie după ierarhiile sociale şi etnice de altădată, după o societate stratificată în care inegalităţile sunt acceptate şi neinterogate, după o hune în care saşii erau stăpâni şi romii slugi.

Chiar dacă practic recunoaşte existenţa unei relaţii istorice de inegalitate şi servitute, Hurezean nu face vreun efort să o abordeze critic. Mai degrabă sugerează că dependenţa directă a romilor din Roşia a furnizat o distincţie folositoare în raport cu alţi romi, a căror origine în Transilvania este'legată de „haosul migraţiei”. Ierarhiile sunt astfel naturalizate şi esenţializate. Succesul şi bunăstarea economică par să depindă de recunoaşterea şi de netransgresarea lor. Actele de transgresiune sunt în cel mai bun caz posibile în contexte carnavaleşti, precum cel la care se referă Emil Hurezeanu în prefaţa la cealaltă recentă publicaţie a Ruxandrei Hurezean în care este vorba despre saşi. Hurezeanu scrie despre unul dintre multele festivaluri de vară în care germanitatea (pierdută) este performată în România, aşa-numita Săptămână a Ţării Ovăzului (Haferlandwoche), afirmând cum „romi veseli în pantaloni scurţi de piele” iau parte la „o tentativă naivă şi aproape reuşită de reîncântare a trecutului, care nu poate ocoli dezîncântările prezentului”[786].

O nostalgie faţă de lumea de altădată în care ierarhiile erau clare este manifestă în volumul recent semnat de Ruxandra Hurezean, despre satul transilvănean Criţ: „Dacă o singură comunitate din această ţară ar adopta modelul de convieţuire de la saşii de altădată, şi el ar da roade, abia atunci am putea spune că e posibil ca istoria să fie recuperată, că putem să ne luăm înapoi sutele de ani de experienţă de viaţă pierdută ’[787]. „Modelul de convieţuire” este însă unul al ierarhiilor sociale şi etnice, aceste ierarhii fiind înţelese ca fiind în firea lucrurilor. în acest context, comunismul este văzut drept responsabil pentru aruncarea în aer a acestor ierarhii, chit că, paradoxal, ele continuă să funcţioneze la nivel simbolic:

---

786 Emil Hurezeanu, „Trecutul este o altă ţară”, în *Criţ. Istoria, poveştile şi viaţa unui sat de saşi,*
Ruxandra Hurezean, Curtea Veche, Bucureşti, 2017, pp. 7-11, aici p. 9.

787 Ruxandra Hurezean, *Criţ. Istoria, poveştile şi viaţa unui sat de saşi,* Curtea Veche, Bucureşti,
2017, p. 13. ’

> Dar, chiar dacă economic şi politic şi-au pierdut întâietatea, ei au continuat să domine în plan simbolic. Consideraţi în fruntea ierarhiei atât de către români, cât şi de către ţigani, saşii nu sunt „supraevaluaţi", aşa cum ar părea la prima vedere, ci le este recunoscut implicit rolul în instaurarea normelor[788].

Aruncarea în aer a ierarhiilor şi a rânduielii de către „boala asta numită comunism"[789] – comunismul reprezintă la Hurezean, ca şi la Pop, răul fundamental – s-ar fi petrecut prin înlocuirea germanilor de către romi. Cei din urmă au primit casele celor dintâi, pe care, după cum citim în cartea Ruxandrei Hurezean, le-au umplut de păduchi[790]. Mai mult, romii au ajuns chiar să preia frâiele localităţii, primar devenind „un ţigan care nu ştia carte, dar era bun la suflet"[791]. în noul context, toate lucrurile erau făcute „anapoda"[792]. întregul proces este interpretat de autoare – în complet acord cu poziţia Sofiei Folberth, o bătrână săsoaică, ce este practic personajul principal al cărţii – drept un proces de umilire a germanilor de către noile autorităţi comuniste[793]. în plus, „ironia sorţii"face apoi ca procesul să se repete paradoxal imediat după căderea comunismului: „când aproape toţi saşii au părăsit România, tot ţiganii să le ocupe casele din satele părăsite"[794].

Dacă în ceea ce îi priveşte pe germani putem vorbi de o apropriere, de imaginarea unei identităţi de sinteză, discursurile despre romi tind să sublinieze mai degrabă diferenţa imposibil de depăşit. Dacă germanii sunt fără probleme priviţi drept „nemţii noştri", romii ori nu sunt apropriaţi, ori sunt apropriaţi în numele unei autodepreciative imagini cu privire la identitatea românească. În locul emulării modelului civilizaţional german are loc o presupusă contaminare cu non-mode- lul civilizaţional rom. Spaţiul online este plin de comentarii care merg în această direcţie. Iată, de pildă, cum opina un comentator al unui articol despre saşi şi şvabi: „locul lor a fost luat de o altă minoritate în curs de devenire majoritate – au

dat foc până şi duşumelelor caselor primite; poate asta e minoritatea pe care o meritäm!"[795]. >

788 *Ibidem,* p. 142.
789 *Ibidem,* p. 146.
790 *Ibidem,* p. 142.
791 *Ibidem,* p. 147.
792 *Ibidem.*
793 *Ibidem,* p. 142-147.
794 *Ibidem,* p. 143.
795 Ştefan Michiu, comentariu la Ramóna Găină şi Ştefan Both, „Diferenţele dintre

Reticenţa ori chiar rezistenţa faţă de folosirea etnonimului „rom este cât se poate de elocventă în acest context, având în vedere că argumentul principal stând la baza respingerii termenului „rom" este potenţiala confuzie cu termenul „român"[796]. Manifeste sunt nu numai temerea că romii contribuie la o compromitere a identităţii româneşti, ci şi frica de o identificare a romilor cu românii şi viceversa[797]. După cum am văzut, o astfel de temere nu există sub nicio formă când vine vorba de potenţiale identificări germano-române.

Reîntorcându-ne la modelul teoretic propus de Gina Philogene şi la transfe- rabilitatea acestuia de la contextul nord-american la cel românesc, trebuie spus că la prima vedere există fără doar şi poate şi nepotriviri între cele două contexte. Una dintre nepotrivirile care pot sări în ochi are de-a face cu relaţia — simbolică şi concretă, politică – cu Europa şi cu ideea unei identităţi şi a unei apartenenţe europene a României, o relaţie ce vine la pachet cu o anumită tensiune, cea privind (dorita) compatibilitate ori (temuta) incompatibilitate între o identitate românească – estică – şi una europeană – vestică, cu cauzalităţi, consecinţe şi reverberaţii politice[798]. în fapt însă, tocmai această relaţionare cu Europa poate arunca lumină asupra sensului pe care îl au reprezentările celor două alterităţi şi asupra orizontului lor politic şi ideologic.

Dacă germanii (în general, saşii transilvăneni) sunt percepuţi cu precădere drept agenţi civilizatori şi diseminatori de cultură, romii sunt adesea reprezentaţi drept leneşi, inculţi, paraziţi, hoţi, infractori, criminali. Dacă minoritatea germană simbolizează legătura directă cu

---

saşi şi şvabi. Etnicii germani au ajuns pe teritoriul actual al României la diferenţă de cinci secole unii de alţii şi vorbesc dialecte diferite", *Adevărul,* 18 august 2015, https://adevarul.ro/locale/sibiu/ diferentele-sasi-svabi-etnicii-germani-ajuns-teritoriul-actual-romaniei-diferenta-cinci-secole- unii-altii-vorbesc-dialecte-diferite-l_55dlf789f5eaafab2c9c0241/comment/967279.html (în original, cu greşeli şi fără diacritice) (ultima accesare, 21 septembrie 2019).

796 Petre Matei, „Romi sau ţigani? Etnonimele – istoria unei neînţelegeri", în István Horváth şi Lucian Nastasă (eds.), *Rom sau ţigan. Dilemele unui etnonim în spaţiul românesc,* Editura Institutului pentru Studierea Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2012, p. 38.

797 *Ibidem.*

798 Vezi, de pildă, Claude Karnoouh, *Inventarea poporului-naţiune. Cronici din România şi Europa Orientală, 1973-2007,* trad. de Teodora Dumitru, Idea, Cluj-Napoca, 2012; Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română,* ed. a Il-a revăzută, Polirom, Iaşi, 1999; Vintilă Mihăilescu, „Despre excepţionalism şi ipostazele sale româneşti", în Vintilă Mihăilescu (ed.), *De ce este România astfel? Avatarurile excepţionalismului românesc,* Polirom, Iaşi, 2017, pp. 43-71.

Vestul, fiind prezentată şi totodată autorepre- zentându-se – ne putem referi aici, de pildă, şi la discursurile promovate de Forumul Democrat al Germanilor din România încă de la începutul anilor 1990 – ca aducându-ne mai aproape de Europa (simbolic şi economic), minoritatea romă
este adeseori reprezentată ca suscitând contrariul: o îndepărtare de Europa şi de Uniunea Europeană, un impediment în calea afirmării europenităţii României. Insă acest antagonism se potriveşte în fapt cât se poate de bine cu distincţia teoretică propusă de Philogene.

Patrimoniul cultural şi arhitectural german — bisericile fortificate săseşti sau oraşele transilvănene a căror istorie a fost profund marcată de comunitatea săsească, precum Sibiu şi Sighişoara — este prezentat ca parte a patrimoniului cultural european, este ceea ce putem şi trebuie să arătăm Europei pentru a ne dovedi europenitatea, o europenitate germano-română sau o europenitate germană şi săsească transferată cumva asupra identităţii române[799]. Să ne gândim, de pildă, la Sibiu, Capitală Culturală Europeană în 2007, ori la summitul UE organizat în acelaşi oraş în 2019, ori la intervenţiile prinţului Charles, gata să salveze patrimoniul rural săsesc şi european. Când vine vorba de romi, reprezentările sunt cu totul diferite: de exemplu, ele accentuează ceea ce este considerat drept „kitsch" arhitectural. Este suficient să avem în vedere aversiunea privind vizibilitatea arhitecturii aşa-zis „orientale", adesea asociată cu minoritatea romă, dar şi tabuizarea sărăciei şi a condiţiilor de locuire din taberele de romi din oraşele româneşti ori din oraşele europene sau interpretarea acestora drept semne ale înapoierii şi drept ceva natural. Am făcut deja referire la discursul despre romii care distrug fizic casele nemţilor, punând duşumelele pe foc, un discurs ce ilustrează percepţia şi construcţia acestei opoziţii fundamentale, în care stabilitatea şi trăinicia germane sunt distruse de romi. Nişte centre „germane" ale oraşelor şi satelor sunt de dorit, aceasta este alteritatea-identitate la care tânjim, alteritatea cu care putem construi o sinteză, romii în centru nu sunt de dorit. Marginalitatea romă sărind în ochi, fie ca sărăcie, fie ca bogăţie ostentativă este refuzată, respinsă, este alteritatea cu care nu vrem să avem nimic de-a face.

Putem duce mai departe paralela dintre alteritate culturală şi alteritate socială, dintre reprezentările despre germani şi cele despre romi. Migraţia saşilor şi şvabilor spre Transilvania şi Banat? Migraţie legitimă în căutarea libertăţii, migraţie aducătoare de modele de civilizaţie, de dezvoltare economică, de ordine, migraţia care contribuie

799 Stroe, cap. cit.

la europenitatea noastră. Migraţia în Germania? Din nou, migraţie legitimă în căutarea libertăţii simbolizate de Europa şi civilizaţia occidentală, dar şi „vânzare" organizată de un regim comunist simbolizând răul fundamental. Migraţia înapoi în România, atunci când se întâmplă? Un deziderat, mai ales dacă vine la pachet cu investiţii economice, care – nu-i aşa? – ne aduc mai aproape de Europa. Migraţia romă, în schimb, este încărcată semantic cu totul diferit. Este o migraţie ilegitimă a haosului şi a dezordinii, e migraţia ce strică ordinea, e „colonizarea" care strică ceea ce a adus „colonizarea" germanilor. Migraţia romilor în Europa? Migraţia care ne rupe de Europa.

Caracterul antagonic al reprezentărilor despre germani şi romi în societatea românească post-1989 (având, desigur, origini mai vechi) poate fi sintetizat în tabelul următor.

Reprezentări despre germani şi reprezentări despre romi

Germani – *alteritate culturală (diferenţa poate fi depăşită, posibilitatea unei identităţi de*	Romi – *alteritate socială (excluziune, marginalizare, diferenţă „tare", construcţia non-*
Migraţie (legitimă) -> stabilitate,	Migraţie (ilegitimă) -> haos,
Colonizare (civilizare)	Colonizare (decivilizare)
Muncă	Lene, nemuncă
Utopie a trecutului, ideală utopie a viitorului ca trecut	Prezent dezolant, distopie viitoare
Occidentalism	Orientalism
Bătrâni, puţini, ultimii	Tineri, mulţi
Agenţi istorici	Marginali
Intrarea în Europa	Ieşirea din Europa
Antreprenoriat (spirit capitalist)	Bişniţă

7.3. Reprezentări antagonice ale germanilor şi maghiarilor

Pe lângă juxtapunerea germanilor şi romilor în România, merită folosită o încadrare analitică similară şi pentru a comenta pe marginea dihotomiei germano- maghiare în cadrul reprezentărilor româneşti ale alterităţii. Aceasta este de o natură diferită în comparaţie cu antagonismul construit germano-rom, chiar dacă este şi ea legată de viziunea unei potenţiale compatibilităţi româno-germane, opusă unei presupuse incompatibilităţi româno-maghiare. Intr-un interviu publicat

în *Hermannstädter Zeitung* la începutul anilor 1990, Radu Câmpeanu, candidatul Partidului Naţional Liberal la primele alegeri prezidenţiale din România post-1989, afirma că vechile dispute româno-maghiare pot fi rezolvate cu înţelepciune şi moderaţie, deplângând însă în aceeaşi frază dispariţia minorităţii germane din România, dat fiind că germanii au avut mereu o influenţă civilizaţională asupra românilor[800].

Declaraţia unuia dintre cei trei candidaţi la alegerile prezidenţiale în primăvara anului 1990, la acea vreme proaspăt întors în România după ce trăise în Franţa în timpul Războiului Rece, implica în mod făţiş o viziune autoorientalizantă despre românitate ce caracteriza reprezentarea relaţiei germano-române. Totodată însă, această reprezentare venea la pachet cu sublinierea caracterului diferit al relaţiei româno-maghiare marcate de conflict şi dispute. M-am referit deja la diferitele valori atribuite în mod implicit ori explicit minorităţilor germane şi maghiare din România în comentariile şi declaraţiile politicienilor români în contextul semnării Tratatului bilateral româno-german.

Pe acest fundal, merită comentat pe scurt cu privire la disputa româno-ma- ghiară generată de una dintre cele mai controversate propuneri legislative maghiare de după 1989, şi anume aşa-numita Lege a Statutului din 2001 sau, mai corect, Actul cu privire la maghiarii trăitori în ţările vecine. Juxtapunerea şi compararea răspunsului românesc cu privire la aceasta şi cu privire la politicile statului german faţă de etnicii germani din România, care au avut un impact asupra minorităţilor germane din Europa Centrală şi de Est, şi implicit şi din România, scot în evidenţă diferenţele care stau la baza reprezentărilor relaţiilor româno-germane şi ale relaţiilor româno-maghiare. Prin intermediul acestui proiect legislativ, guvernul maghiar a încercat să instituie o serie de beneficii şi privilegii pentru maghiarii trăind în ţările vecine, pe baza etnicităţii lor[801]. Cea mai controversată dintre prevederile sale avea de-a face cu eliberarea de „cărţi de identitate etnică" maghiare şi cu acordarea de „permise de muncă" etnicilor maghiari

800Radu Cämpeanu, „Rumänien im 4 Jahren ein Sozialstaat?", interviu de Annemarie Schuller, *Hermannstädter Zeitung, 27* aprilie 1990.

801Bogdan Aurescu, „Romanian Legislation on Kin-Minorities", în European Commission for Democracy through Law/Commission européenne pour la démocratie par le droit (ed.), *The Protection of National Minorities by Their Kin-State/La protection des minorités nationales par leur État-parent,* Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de 1'Europe, Strasbourg, 2002, pp. 175-193; Myra A. Waterbury, *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-State Nationalism în Hungary,* Palgrave Macmillan, New York, 2010; Szabolcs Pogonyi.Ex/ra-T^rn- *torial Ethnic Politics, Discourses and Identities în Hungary,* Palgrave Macmillan, New York, 2017.

trăitori în ţările vecine ale Ungariei[802]. Proiectul de lege a suscitat critici numeroase din partea autorităţilor române. Cu toate acestea, atât în ceea ce priveşte fundamentele sale ideologice, cât şi potenţialul său impact, Legea Statutului avea similarităţi cu politica pentru coetnicii din afara graniţelor promovată de statul german, care nu le-a făcut însă niciodată pe autorităţile române post-1989 să exprime acelaşi tip de critică.

Esenţialmente, atât Ungaria, cât şi Germania consideră că au anumite datorii şi responsabilităţi faţă de coetnicii care trăiesc în afara graniţelor. În fapt, la fel consideră şi România în relaţie cu etnicii români care trăiesc în afara graniţelor sale[803]. Printre principalele obiecţii ale părţii româneşti cu privire la Legea Statutului se numărau chestiunea extrateritorialităţii şi cea a discriminării în raport cu cetăţenii români non-maghiari, precum şi chestiunea spinoasă a certificatului de maghiar, care ar fi urmat să stabilească oficial cine este şi cine nu este etnic maghiar[804]. Luând în considerare sensibilităţile simbolice majore adeseori prezente în relaţiile româno-maghiare, faptul că partea română s-a poziţionat foarte critic şi a respins şi a criticat actul legislativ nu este deloc surprinzător[805]. însă, în ciuda similarităţilor ce pot fi trasate, unele dintre punctele critice specifice care au fost scoase în evidenţă în contencioasa dezbatere româno-maghiară nu au fost niciodată abordate în mod critic în România cu privire la politicile germane faţă de coetnicii care trăiesc dincolo de graniţele Germaniei, printre care se numără saşii transilvăneni, şvabii bănăţeni şi celelalte grupuri germanofone din România.

Prima chestiune disputată a fost cea a extrateritorialităţii, adică aplicarea unei legi dintr-un stat pe teritoriul altui stat şi, în înţelegerea sa negativă, extinderea jurisdicţiei unui stat asupra cetăţenilor altui stat. Au existat însă întotdeauna efecte ale legislaţiei germane asupra cetăţenilor români de etnie germană. La începutul anilor 1990, în timpul mandatului lui Adrian Năstase la cârma Afacerilor Externe, peste 100.000 de cetăţeni români au migrat în Germania: au putut să o

802 Waterbury, *op. cit.,* p. 110.

803 Aurescu, cap. cit.

804 Zoltán Kántor, „Legea statutului: politică naţională sau o nouă abordare a protecţiei minorităţilor?", trad, de Elek Szokoly, *Altera,* 9 (20-21), 2003, http://altera.adatbank.transindex. ro/?cid=422 (ultima accesare, 14 aprilie 2021).

805 Walter Kemp, „Kin-States Protecting National Minorities: Positive Trend or Dangerous Precedent?", în John McGarry şi Michael Keating (eds.), *European Integration and the Nationalities Question,* Routledge, Londra, 2006, pp. 103-123; Watebury, *op. cit.*

facă pe baza legislaţiei germane. în ciuda unor pledoarii formale pentru ca ei să rămână în ţară, oficialii români nu au protestat niciodată cu privire la extrateritorialitatea pe care o implica legislaţia germană. în acelaşi timp, o declaraţie precum cea a premierului maghiar Jozsef Antall din 1990, conform căreia se consideră premierul a 15 milioane de maghiari (adică incluzându-i pe etnicii maghiari care trăiesc în afara Ungariei) a stârnit răspunsuri şi critici din partea autorităţilor române[806]. Acelaşi lucru se poate spune şi cu privire la declaraţii ulterioare similare ale oficialilor maghiari. Politicile şi declaraţiile unor Helmut Kohl şi Hans-Dietrich Genscher, care au dus în mod direct la migraţia cetăţenilor români din România spre Germania şi la acordarea cetăţeniei germane acestora, nu au suscitat niciodată vreun tip de critică în România.

în Germania, o schimbare legislativă majoră a avut loc în 1992, când a fost propusă şi ratificată Legea cu privire la eliminarea consecinţelor războiului *{Kriegsfolgenbereinigungsgesetz},* care a modificat substanţial cadrul legal şi ideologic ce reglementa relaţia Germaniei cu germanii din Europa Centrală şi de Est[807].

806Tibor Toró, „Hungarian Minority Politics în Post-Socialist Romania: Interests, Strategies and Discourses",^/« *Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies,* 10 (2016), pp. 79-106, aici p. 96.

807 Amanda Klekowski von Koppenfels, „The Decline of Privilege: The Legal Background to the

Migration of Ethnic Germans", în David Rock şi Stefan Wolff (eds.), *Coming Home to Germany? The Integration of Ethnic Germans from Central and Eastern Europe în the Federal Republic,* Berghahn Books, New York, 2002, pp. 102-118.

Până atunci, această relaţie era în principal înţeleasă pe baza unui cadru legislativ datând din epoca wilhelmiană şi a ideii unei datorii istorico-morale a statului german faţă de germanii aflaţi de cealaltă parte a Cortinei de Fier. Migraţia germanilor din România în Germania a avut loc sub egida unui cadru legislativ care a permis cu generozitate mai întâi integrarea expulzaţilor (*Vertriebenen)* şi apoi a aşa-numiţilor *Aussiedler.* Drept consecinţă a legii din 1992, a devenit însă mult mai dificil pentru germanii din străinătate să obţină cetăţenia germană. în teorie, acest lucru era posibil doar dacă etnicii germani erau discriminaţi în calitate de germani în ţara de reşedinţă. Dovedirea acestei discriminări a devenit însă aproape imposibilă odată ce respectivele ţări (în acest caz, România) au fost considerate oficial a se afla pe calea democratizării şi a europenizării[808]. începând din 1993, noile măsuri legislative din Germania au oprit în mare parte migraţia germanilor din România. Politicile germane şi Tratatul bilateral româno-german au continuat să confirme legal responsabilitatea directă a Germaniei pentru etnicii germani din România.

În al doilea rând, chestiunea discriminării privea stabilirea unei distincţii condiţionate etnic între cetăţeni români, ce ar fi condus la o discriminare negativă a cetăţenilor români care nu sunt de etnie maghiară. Conform Constituţiei României, sprijinul pentru prezervarea şi dezvoltarea identităţii minorităţilor nu poate conduce la discriminare împotriva altor cetăţeni români (o prevedere pe care o găsim exprimată în diferite feluri şi în tratate bilaterale, inclusiv în Tratatul româno-german). Cu toate acestea, tentativa maghiară nu era singura încercare de „discriminare pozitivă" care ar fi putut fi interpretată drept conducând la discriminare împotriva altor cetăţeni români. De pildă, o ordonanţă cu privire la excepţiile de la interdicţia recrutării *(Anwerbestoppausnahmeverordnung)* reglementa excepţiile de la interdicţia cu privire la munca străinilor în Germania. între 1991 şi 1994, Paragraful 10 al ordonanţei a permis ca etnicilor germani din afara Germaniei care se aflau în posesia unei decizii de acceptare *(Aufnahmebescheid')* sau care vizitau rude să le fie acordat un permis de muncă[809]. Decizia de acceptare era un document emis pentru

808 Georg Weber *et al., Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert,* Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, 2003, pp. 145-183.

809 „Verordnung über Ausnahmeregelungen für die Erteilung einer Arbeitserlaubnis an neueinreisende ausländische Arbeitnehmer (Anwerbestoppausnahme-Verordnung)", http://archiv.jura.uni-saarland.de/BGBl/TEILl/1990/19903014.1.HTML#GL10 (ultima accesare, 7 mai 2021).

germanii din ţările central- şi est-europene şi din fosta Uniune Sovietică ce le recunoştea apartenenţa la naţiunea germană. în 1994, ordonanţa avea să fie modificată, posibilitatea ca cei care se află în vizită la rude să capete un permis temporar de muncă fiind eliminată[810]. Această din urmă prevedere stabilea practic o serie de obstacole birocratice de depăşit pentru ca germanii din România să capete un permis de muncă în Germania. Cu toate acestea, Paragraful 10 le permitea anumitor cetăţeni români, pe baza etniei germane dovedite prin deţinerea unui document emis de autorităţile statului german şi care le confirma apartenenţa etnică germană, să poată munci legal în Germania[811].

Astfel, Paragraful 10 stabilea o discriminare pozitivă în favoarea anumitor etnici germani care nu erau însă cetăţeni germani, în timp ce acelaşi paragraf stabilea indirect un caz de discriminare pozitivă pe criterii etnice în România: cetăţenii români de etnie germană, având o decizie de primire, puteau să dobândească un permis de muncă pe baza unui act legislativ german. Văzută din această perspectivă, decizia de acceptare *(Aufnahmebescheitî)* are similarităţi cu legitimaţia de identificare maghiară propusă prin intermediul Legii Statutului. În 2001-2002, când dezbaterea maghiaro-română era în toi, ordonanţa cu privire la excepţiile de la interdicţia recrutării era în continuare în vigoare.

în al treilea rând, oficialii români au obiectat cu privire la implicarea Ungariei în chestiuni care depăşeau cadrul sprijinului educaţional şi cultural. Insă implicarea germană în România în favoarea etnicilor germani a mers întotdeauna dincolo de sprijinul educaţional şi cultural, aspectul economic fiind foarte important pentru dorita stabilizare a etnicilor germani în România. Tratatul bilateral româno- german include o referire la „reorganizarea vieţii sociale, culturale şi economice" a minorităţii germane din România. Principala diferenţă constă în aceea că, într-un caz, implicarea statului de neam în viaţa economică a minorităţii din alt stat a fost reglementată printr-un tratat bilateral, iar în celălalt caz, încercarea era de a o reglementa printr-o lege internă. Cu toate acestea, opoziţia principială de la acea vreme cu privire la presupusele privilegii economice indică existenţa unor abordări româneşti uşor diferite cu privire la chestiunea minorităţilor şi, în fapt, arată o ierarhizare a unor grupuri minoritare, germanii fiind

810 „Zweite Verordnung zur Änderung der Anwerbestoppausnahme-Verordnung", http://archiv. jura.uni-saarland.de/BGBl/TEILl/1994/19942795.l-HTML (ultima accesare, 7 mai 2021).

811 Dificultăţile birocratice în această privinţă erau însă văzute în mod critic de reprezentanţii Forumului. Vezi Paul Philippi, „Brief an Bundespräsident Roman Herzog (mit Anlagen)", *Zugänge,* 19-20 (1996), pp. 149-159.

cei situaţi cel mai bine şi astfel cei mai îndreptăţiţi la beneficii, spre deosebire de maghiari şi alţi „Ceilalţi”.

Pe un alt plan, mai multe articole despre şvabii sătmăreni ilustrează în mod relevant existenţa unei dihotomii germano-maghiare cu privire la reprezentările româneşti ale alterităţii. Acest grup german particular nu prea ajunge în prim- planul interesului public germanofil, dominat în primul rând de saşii transilvăneni şi, la un nivel mai redus, de şvabii bănăţeni. Nici nu există foarte multă literatură academică pe subiect, chiar dacă acest lucru începe încet să se schimbe[812]. Şvabii

812 Răzvan Roşu, „Zur Identität der Sathmarer Schwaben”, *Zeitschrift für Balkanologie,* 51, nr. 2 (2015), pp. 236-253; Enikő Dácz, „Fragen der Ethnizität der Sathmarer Schwaben nach 1989”, în Hannes Philipp şi Andrea Ströbel (eds.), *Deutsch în Mittel-, Ost und Südosteuropa. Geschichtliche Grundlagen und aktuelle Einbettung,* Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2019, pp. 262-284.

sătmăreni declară adesea maghiara drept limbă maternă, ceea ce îi face un grup „german sui-generis în contextul românesc. Pe acest fundal, anumite tensiuni româno-maghiare şi anumite împletiri româno-maghiaro-germane pot fi discernute în discursurile cu privire la acest grup.

În relatările româneşti, şvabii sătmăreni sunt prezentaţi ca fiind ameninţaţi cu asimilarea de maghiari, aşadar având nevoie să fie salvaţi. Salvarea este prezentată ca putând veni de la autorităţile şi instituţiile române. Acesta este, de pildă, tonul ce stă la baza unui articol din 1991 în care jurnalistul Silviu Achim îi numea pe şvabii sătmăreni „ramura cea mai izolată şi deci cea mai expusă potrivniciilor vremurilor a întregii populaţii de sorginte germanică de la noi"[813]. Conform lui Achim, pericolul era cel al denaţionalizării, mai precis al maghiarizării, un fenomen care ar fi început în timpul dualismului austro-ungar, pentru a continua apoi până în primele decenii ale regimului comunist. Nevoia era, aşadar, una de „recuperare a identităţii etnice a şvabilor din colţul nord-vestic al ţării"[814]. Un interviu acordat lui Silviu Achim de Helmut Berner, preşedintele Asociaţiei Şvabilor Sătmăreni din Germania, era şi mai virulent în critica la adresa presupusei maghiarizări. Berner, despre care intervievatorul Silviu Achim notează că „ne vorbeşte cu eleganţă limba", era deosebit de acid referindu-se la „aceşti domni" care continuau acţiunile de maghiarizare în loc să admită că acest tip de politică aparţine secolului al XlX-lea. Nu era scris negru pe alb cine erau „aceşti domni", însă cititorii puteau cu uşurinţă să înţeleagă că Berner se referea la elitele politice şi religioase maghiare din România şi eventual şi din Ungaria. Nevoia de a salva o identitate etnică ameninţată era evidenţiată şi de referirile la Europa: „[...] vrem ca oamenii de pe meleagurile sătmărene să se înţeleagă bine, păstrându-şi cu toţii identitatea etnică în această mică Europă care este judeţul Satu Mare. Dorinţa noastră este ca această Europă mică să intre în Europa mare; bineînţeles, odată cu întreaga Românie"[815].

Discursul diseminat în 1992 de Berner, antreprenor etnopolitic din interiorul comunităţii şvabilor sătmăreni, se potrivea perfect cu

de Achim, jurnalist român cu orientare naționalistă, care cu alte ocazii

discursurile diseminate în facea apologia regimului antonescian şi al antimaghiarismului. în 1991, acelaşi Silviu Achim se referea la migraţia

813 Silviu Achim, „întâlnirea şvabilor", *Adevărul,* 11 iulie 1992.
814 *Idem,* „Viitorul şvabilor din România", *Adevărul,* 13 iulie 1992.
815 Helmut Berner, „Aici naţionalităţile se înţeleg bine", interviu de Silviu Achim, *Adevărul,* 23 iulie 1992.

germană din România, deplângând-o ca o „pierdere dureroasă”[816]. Cele două atitudini merg foarte bine împreună. Germanii sunt adesea consideraţi mai valoroşi în comparaţie cu maghiarii sau, mai mult chiar, germanii şi aparenta lor bună relaţie cu românii furnizează o metodă prin care pot fi emise discursuri ce subliniază generozitatea românească şi natura mult mai tolerantă a românilor în comparaţie cu cea a maghiarilor.

în plus, articolul despre şvabii sătmăreni deja menţionat instrumentaliza discursiv acest grup pentru a face unele afirmaţii antimaghiare, fundamentate şi pe un argument „europenizant”. Asimilarea forţată (maghiarizarea) şvabilor sătmăreni era şi subiectul unui articol din acelaşi ziar, semnat de Val Vâlcu, din 1995[817]. Este vorba de o relatare despre satul Palota, judeţul Bihor, având un mesaj simplu: şvabii germanofoni sunt în proces de a fi maghiarizaţi. Un subtitlu al articolului era următorul: „Apropo de asimilarea forţată”, o aluzie referin- du-se la acuzele adeseori înaintate de reprezentanţi ai maghiarilor din România cu privire la presupusa asimilare forţată ai cărei victime sunt maghiarii. Din nou, întâlnim o instrumentalizare făţişă a germanilor, care devin, în relatările jurnaliştilor români, un obiect al politicii etnice maghiare în regiunea Satu Mare. Astfel, imaginea istorică a elitelor maghiare asimilaţioniste este întărită, în timp ce reprezentarea şvabilor sătmăreni ca grup etnic în pericol se potrivea perfect cu reprezentările mai largi despre germanii din România în general, a căror identitate era primejduită din cauza numărului lor extrem de mic.

în 2004, *România liberă* a abordat şi ea chestiunea şvabilor sătmăreni. Autorul a tratat problematica identităţii germane în opoziţie cu identitatea maghiară a şvabilor din regiunea Satu Mare. Titlul spune multe: „Şvabii – nemţii noştri sau ungurii lor?”[818]. Era abordat antagonismul dintre români şi maghiari, miza fiind de această dată germanitatea şvabilor, anume „adevărata” lor identitate etnică. Autorul oferea încă din primele rânduri un răspuns la întrebarea din titlu, afirmând că „ei sunt şvabii: nemţii noştri”[819]. Şvabii/germanii pot aşadar să fie ai noştri, chiar dacă sunt germani, o altă dovadă discursivă a unei imaginate compatibilităţi româno-germane, spre deosebire de maghiari, care nu sunt niciodată „ai noştri”.

Pe alocuri putem discerne că germanii se bucură de un anume

816 Silviu Achim, „O etnie de opt ori seculară se strămută”, *Adevărul,* 15 mai 1991.
817 Val Vâlcu, „în satul Palota, din Bihor, şvabii vorbesc ungureşte”, *Adevărul,* 12 august 1995.
818 Mihnea-Petru Pârvu, „Şvabii – nemţii noştri sau ungurii lor?”, *România liberă,* 17 august 2004.
819 *Ibidem.*

prestigiu în România chiar şi din aceea că anumite subiecte nu sunt abordate. în 2006, *Formula As* publica o serie de articole şi interviuri criticând procesele de restituţie care aveau loc în Transilvania, în special în centrul oraşului Cluj-Napoca, capitala neoficială a regiunii neoficiale[820]. Autorii şi cei intervievaţi vorbeau despre o marginalizare a românilor, care „pierd" centrele oraşelor din Transilvania, Cluj- Napoca fiind cel mai sensibil caz, într-o situaţie amintind de discriminările

820 Sânziana Demian, „Despre retrocedările clădirilor vechi din Cluj", *Formula As,* 748, 18 decembrie 2006.

împotriva românilor din Imperiul Habsburgic dinainte de 1918. Cu toate acestea, un proces similar de restituţie a unor edificii către diferite instituţii aparţinând unor biserici minoritare a avut loc şi în Sibiu, în special în favoarea Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană ori a Forumului Democrat al Germanilor. Insă centrul unui oraş transilvănean „ocupat" de germani nu era perceput (cel puţin la acea vreme) drept primejdios şi antiromânesc, aşa cum era cazul cu centrele oraşelor „ocupate" de maghiari. O astfel de poziţie critică ar fi fost, desigur, în răspăr cu interviurile foarte laudative luate lui Klaus lohannis, pe atunci primar al Sibiului, publicate în aceeaşi *Formula* As. în fapt, în numărul imediat următor al revistei apărea un astfel de interviu cu lohannis, subliniind europenitatea oraşului şi legând această europenitate de accederea României la Uniunea Europeană, care era pe cale să se întâmple. Totodată, lohannis îşi exprima în mod distinct opoziţia faţă de acordarea unei autonomii pe criterii etnice în România, o referire implicită la revendicările maghiare pentru autonomie în aşa-numitul Ţinut Secuiesc[821].

Astfel de ierarhizări implicite ori explicite pot fi găsite şi în literatura academică, de pildă, într-o carte a lui Adrian Liviu Ivan, istoric la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, precum şi rector al Academiei Naţionale de Informaţii „Mihai Viteazul". Cartea lui Ivan a câştigat Premiul Dimitrie Guşti al Academiei Române. Ivan polemizează cu un bine-cunoscut studiu al Irinei Livezeanu despre procesul de construcţie a naţiunii române şi despre politicile asimilaţioniste ale statului român din perioada interbelică, o referinţă obligatorie pentru cei care studiază România interbelică încă de când a fost publicată în engleză, în 1995[822]. Volumul a fost apoi tradus şi în româneşte în 1998. Spre deosebire de Livezeanu, Ivan argumentează în esenţă că România Mare a fost un stat ale cărui politici ţinteau nu la asimilarea minorităţilor, ci, cu generozitate, la integrarea acestora. Una dintre principalele distincţii teoretice cu care operează Ivan în acest studiu comparativ al minorităţilor maghiară şi germană între 1919 şi 1933 este cea dintre *minorităţi naţionale* (teoretic, cea dintâi) şi *minorităţi etnice* (teoretic, cea din urmă). Pentru Ivan, această distincţie se bazează în mod fundamental pe relaţia minorităţilor cu statul de neam[823]. Maghiarii priveau către Budapesta şi foloseau

821 Klaus lohannis, „La o Ţară Europeană se cuvine şi o Capitală Europeană", interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 749,25 decembrie 2006.

822 Adrian Liviu Ivan, *Stat, majoritate şi minoritate naţională în România (1919-1933). Cazul maghiarilor şi germanilor din Transilvania,* Eikon, Cluj-Napoca, 2006; Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930,* trad. de Vlad Russo, Humanitas, Bucureşti, 1998.

823 Rogers Brubaker, *Naţionalism Reframed: Nationhood and the Naţional*

ajutorul oficialităţilor maghiare pentru a-şi configura relaţia cu România, fiind astfel practic într-o stare de conflict constant cu autorităţile române. în acelaşi timp, autorităţile maghiare tindeau să externalizeze

Question în the New Europe, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

conflictul către Liga Naţiunilor, în timp ce germanii, în viziunea lui Ivan, nu ar fi alimentat relaţii politico-naţionale cu Germania şi ar fi fost astfel mult mai predispuşi să rezolve chestiunile contestate cu autorităţile române pe plan intern. Această distincţie (foarte artificială) între minorităţi *etnice* şi minorităţi *naţionale* se află la baza liniei de argumentaţie a lui Ivan. El a mers până într-acolo încât să afirme că saşii transilvăneni nu aspirau „la o integrare în sânul unei naţiuni germane, în sens herderian sau politic", o atitudine care, în viziunea sa, era fundamental diferită de cea a maghiarilor[824].

Argumentaţia lui Ivan are mai multe hibe. Republica de la Weimar nu a încurajat în mod deosebit externalizarea chestiunilor privitoare la minoritatea germană din România către Liga Naţiunilor, dar acest pragmatism politic nu oglindea absenţa aspiraţiilor „germanizante" ale saşilor transilvăneni. Literatura despre identitatea săsească şi despre istoria săsească subliniază existenţa unui mit german mai cu seamă începând cu unificarea germană, dar având rădăcini mult mai adânci. Mai mult, succesul hitlerismului în rândul saşilor poate fi înţeles numai dacă avem în vedere şi reputaţia de care se bucura Germania printre saşi. Din motive ideologice, Germania nazistă şi-a luat mult mai în serios rolul de stat de neam pentru etnicii germani din străinătate decât Republica de la Weimar. Insă relaţii între saşii transilvăneni şi instituţiile germane au existat şi în perioada Republicii de la Weimar. Elitele săseşti ţinteau la o integrare culturală în naţiunea germană, înţeleasă într-un sens foarte apropiat de cel romantic-herderian, de unde relaţiile ceva mai reci cu statul german şi cu mediul politic şi cultural între 1919 şi 1933. Discursurile autoidentificatoare săseşti şi educaţia germanofonă a saşilor (alternativa unei promovări a educaţiei în dialect săsesc ar fi putut fi imaginată, cel puţin în teorie) subliniază loialitatea faţă de naţiunea culturală *(Kulturnation)* germană, care va fi apoi dublată şi de o loialitate politică faţă de Germania ca stat. Principala diferenţă dintre atitudinile săsească şi maghiară cu privire la cooperarea cu statul român a constat nu în aceea că cea dintâi ar fi reprezentat o *minoritate etnică* şi cea din urmă o *minoritate naţională,* ci mai degrabă în absenţa *versus* prezenţa unor potenţiale revendicări iredentiste şi a unei ideologii de facto iredentiste. În principal din motive ce ţin de geografie, saşii transilvăneni nu au întreţinut niciodată astfel de viziuni, spre deosebire de maghiari şi de reprezentanţii politici maghiari atât în Ungaria, cât şi în România în perioada interbelică.

824 Ivan, *op. cit.,* p. 296.

Analiza lui Ivan se remarcă şi prin discrepanţa dintre numărul de pagini dedicat minorităţii maghiare şi cel dedicat minorităţii germane din Transilvania. Cartea arată mai mult ca o analiză a relaţiei dintre minoritatea maghiară şi statul român în perioada 1919-1333, cu nişte anexe despre saşii transilvăneni. Consideraţiile cu privire la cei din urmă par a fi mai degrabă un instrument în cadrul unei analize mult mai comprehensive al cărei obiect este minoritatea maghiară. Astfel, în interpretarea lui Ivan, saşii devin o minoritate exemplară, din moment ce au acceptat noua ordine statală şi statutul de minoritate în România, ţintind la îmbunătăţirea condiţiei lor şi la atingerea obiectivelor prin cooperare cu autorităţile române sau prin modalităţi de a ataca implementarea măsurilor nedorite pe plan intern. Pe de altă parte, maghiarii, recurgând constant la Liga Naţiunilor şi prin intermediul Budapestei, ţinteau să erodeze autoritatea românească, stâlpul ideologic al acestei întreprinderi fiind în principal respingerea noii ordini statale. Intr-adevăr, Ivan a distins între două atitudini minoritare diferite faţă de relaţia cu statul român între 1919 şi 1933, însă a făcut acest lucru plecând de la o distincţie teoretică parţial eronată, care a împiedicat o investigaţie corectă a motivelor ce au stat la baza atitudinilor săsesti fată de statul român. Având în vedere argumentul pe care îl avansez în această carte, cel mai relevant este însă faptul că saşii devin în analiza sa un soi de atu analitic, a cărui miză este însă o alta, şi anume aceea de a arăta că politicile interbelice româneşti nu ţinteau la asimilare şi că minorităţile se bucurau de mijloace interne pentru a încerca să-şi îmbunătăţească situaţia. Astfel, saşii sunt înfăţişaţi drept o minoritate exemplară în interbelicul românesc. Reprezentarea saşilor ca minoritate aproape exemplară, înflorind şi prosperând în interbelic şi având o relaţie esenţialmente bună cu autorităţile române, poate fi găsită şi în alte lucrări[825]. Una dintre ţintele cele mai importante ale acestor lucrări şi ale interpretărilor şi naraţiunilor istorice pe care le diseminează pare însă a fi aceea de a furniza un argument critic faţă de politicile etnice maghiare în România interbelică.

825 Vezi, de pildă, Sorina Paula Bolovan şi loan Bolovan, *Germanii din România. Perspective istorice şi demografice,* Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000; Vasile Ciobanu, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni, 1918-1944,* Hora, Sibiu, 2001.

în loc de concluzii

Având, desigur, origini mai vechi, filogermanismul românesc – fără germani, dar în căutare de germani – a fost o constantă a ultimilor trei decenii. Acesta continuă să se manifeste: recenta alegere a lui Dominic Fritz în funcţia de primar al Timişoarei confirmă că reprezentările pozitive ale germanităţii se pot traduce în capital politic în context românesc. Cartea de faţă a încercat să analizeze şi să evalueze critic acest filogermanism specific spaţiului public din România, să descearnă ce se ascunde în spatele lui, să înţeleagă care sunt resorturile nostalgiei şi regretului după „nemţii noştri”[826].

Punerea sub lupă a reprezentărilor filogermane şi confruntarea critică cu premisele şi implicaţiile lor dau seamă de orizontul lor politic, economic şi cultural, de viziunile despre societate pe care le conţin şi pe care le transmit atât implicit, cât şi explicit. Filogermanismul – ca orice discurs despre sine sau despre celălalt – are o încărcătură politică. La prima vedere, ar putea părea că reprezentările filogermane ies din logica xenofobă şi intolerantă adeseori întâlnită în România, în Europa de Est, în Europa de Vest şi aiurea, ar putea părea că este vorba de o bine-venită şi salutară îmbrăţişare a alterităţii, de celebrare în loc de respingere. La pachet cu germanofilia românească – ce, deloc surprinzător, pare a fi şi foarte compatibilă cu discursurile identitare produse în interiorul comunităţilor de germani (originari) din România – vin nişte geografii simbolice care înţeleg europenitatea românească – existentă sau aspiraţională – prin prisma prezenţei germane în România (în special în

826Trebuie spus şi că expresia „nemţii noştri” oglindeşte un paternalism care apropriază germa- nitatea, stabilind o ierarhie inversată în raport cu ierarhiile la care m-am referit pe parcursul acestei cărţi, căci ei sunt ai noştri, nu noi ai lor. Totuşi, nostalgia şi regretul pe care le implică naraţiunea conform căreia i-am avut, dar nu am ştiut să-i păstrăm arată atât viziunea instru- mentalistă asupra germanilor (germanii ca un capital „al nostru”, de care nu am ştiut să ne folosim), cât şi privirea autodepreciativă şi autocritică asupra „noastră”, cei incapabili să ne folosim de capitalul avut la dispoziţie.

Transilvania şi Banat), trecută, prezentă ori viitoare. Liminalitatea, starea de a fi între, permite ori chiar duce spre pendulare, în funcţie de contingenţele momentului, între autoorientalizarea ce pare fără

scăpare şi o aspiraţională identitate de sinteză româno-germană sau germano- română. în ambele variante, care pat cunoaşte, desigur, şi varii împletiri şi interconexiuni, europenitatea se arată aproape condiţionată de prezenţa ori absenţa germană din România, fie că este vorba de prezenţa trecută, de absenţa din prezent, ori de prezenţa din prezent, care este deopotrivă aspiraţie şi jinduire, năzuinţă şi speranţă.

Filogermanismul este fără germani, hrănindu-se practic din absenţa germană, urmare a migraţiei în masă a saşilor, a şvabilor şi a membrilor celorlalte grupuri germanofone din România spre Republica Federală (şi, într-o mai mică măsură, spre Austria), petrecută în mare din anii 1940 până în anii 1990. Este totodată un filogermanism în căutare de germani, un filogermanism care caută o prezenţă germană, culturală, economică, ba chiar politică. Migraţia germană a lăsat în urmă sate, biserici, case, cimitire, monumente, semne concrete şi tangibile ale prezenţei de altădată. Acestea fie devin dintr-un soi de prezenţă simbolică una concretă (de pildă, prin patrimonializare şi turisticizare), fie, decăzute şi abandonate, reprezintă tocmai trecutul prezent, trecerea prezenţei şi imposibilitatea reinstaurării prezenţei trecute în prezentul care nu mai trece. Prezenţa germană – fie că este vorba de cei care au ales să nu emigreze, fie că este vorba de germani originari din România care au decis să se restabilească sau să-şi petreacă o bună parte a timpului aici, fie că este vorba de imigranţi germani fără vreo legătură anterioară cu România – îşi extrage seva din absenţă, căci absenţa este cea care potenţează prezenţa şi ajunge chiar să o înzestreze cu calităţi şi trăsături spirituale. Prezenţa ca absenţă care nu este deplină şi absenţa producând o aspiraţie către prezenţă, realitatea prezenţei şi realitatea absenţei creează un spaţiu ce poate fi umplut cu germanitate, în diferite forme şi conţinuturi. Identitatea de sinteză româno-germană ca o aspiraţională îmbrăţişare a germanităţii într-un context românesc găseşte cum să se articuleze, pentru că prezenţa este o absenţă incompletă, dar şi pentru că absenţa arată că prezenţa este incompletă, şi nu în ultimul rând pentru că prezentul este înţeles a fi incomplet.

Tocmai întrucât germanii sunt absenţi, prezenţa germană se arată a fi extrem de valoroasă. În acest punct merită trasată şi o scurtă paralelă cu absenţa-prezenţă evreiască din România. În timpul Războiului Rece, cele două grupuri au avut parte de un tratament similar din partea statului român. Migraţia evreilor în Israel şi a germanilor în Republica Federală Germania sunt procese care pot fi privite în oglindă. Şi poate că pe ici, pe colo poate fi întâlnită o

oarecare nostalgie şi în legătură cu absenţa evreiască, ce este o consecinţă nu numai a migraţiei de după al Doilea Război Mondial, ci şi a persecuţiilor antisemite şi a Holocaustului din timpul războiului. Nu găsim însă în spaţiul public fantezia încărcată pozitiv a unei întoarceri a evreilor în România şi ideea că o astfel de întoarcere ne-ar putea aduce mai aproape de Europa şi de Vest.

în ceea ce priveşte reprezentările cu privire la germanii din România, perechea absenţă-prezenţă se traduce ca îndepărtare-apropiere în raport cu Europa. Absenţa germană înseamnă îndepărtarea de Europa, migraţia saşilor şi şvabilor fiind practic echivalată cu ieşirea Europei din România, cauzată de regimul comunist ori de peisajul politic şi economic din primii ani de postcomunism. Prezenţa germană este în schimb simbol al europenităţii, intrarea Europei în România şi a României în Europa. Europenitatea aspiraţională la care face întotdeauna trimitere filo-germanismul românesc se întemeiază însă pe nişte reprezentări peste măsură de ierarhizante despre cum trebuie să arate societatea, generate de orizontul antre- prenorial şi de nostalgia conservatoare fără de care acest filogermanism nu poate fi înţeles. Recunoaşterea şi naturalizarea unor ierarhii sociale care se întrepătrund cu ierarhiile etnice îi sunt miez. Reprezentările unei anumite compatibilităţi româno-germane, ale unor afinităţi elective româno-germane sunt strâns legate de producerea şi reproducerea unor discursuri a căror relaţie cu ideile de egalitate socială este cel puţin tensionată.

Panegiricele filogermane întăresc stereotipuri şi reprezentări pozitive asociate cu prezenţa germană în România, dar sunt totodată adeseori strâns legate de reprezentări autodepreciative cu privire la identitatea românească şi/sau vin la pachet cu poziţii care exclud – implicit ori explicit – alte alterităţi, precum romii ori maghiarii. Reprezentările filogermane arată prea bine cum ierarhizarea şi excluziunea socială se împletesc cu cea etnică, după cum putem înţelege dacă ne aplecăm, de pildă, asupra adeseori întâlnitei juxtapuneri a germanilor şi romilor în discursurile filogermane şi în acelaşi timp romofobe. Nostalgia după prezenţa germană trecută din Transilvania şi Banat şi năzuinţa aspiraţională la o prezenţă contemporană funcţionează sau pot cu uşurinţă să funcţioneze ca un mecanism de legitimare şi de reproducere a unor poziţii care ar merita fără doar şi poate să fie privite şi tratate critic.

Viziunile cu privire la România şi la Europa pe care filogermanismul le reprezintă fac recurs – atât implicit, cât şi explicit – la o idealizare a Europei şi a României de dinainte de 1945. Această idealizare

obliterează orice discuţie cu privire la conflictele sociale, economice şi politice care au marcat interbelicul şi care au dus la ororile celui de-al Doilea Război Mondial. Fanteziile antrepreno- riale orientate spre prezent şi viitor se mulează pe această idealizare a trecutului, care nu o dată fie amalgamează nepermis nazismul şi comunismul, fie îl tabuizează pe cel dintâi şi face din cel din urmă simbolul absolut al Răului, aruncând astfel la coşul de gunoi al istoriei şi idei privind egalitatea socială ori statul social. Perechea prezenţă-absenţă furnizează prilejul unei reglări de conturi cu trecutul comunist, o ţintă predilectă a lamentărilor despre prezent. Absenţa germană este prezentată drept o consecinţă a totalitarismului comunist, cel care ne-ar fi îndepărtat de Europa, căci i-a îndepărtat pe germani, europenii prin excelenţă, de noi. Prezenţa germană, câtă mai este, câtă redevine sau câtă ar putea fi, este cea care ne poate (re)apropia de Europa şi în numele unei depăşiri a trecutului comunist. Dincolo de aparenta ingenuitate, plină de candoare, a unor astfel de viziuni şi ele autoorientalizante, se poate întrevedea cum filogermanismul din România (şi, implicit, Europa la care face în fond trimitere) se articulează pe baza unei idealizări de sorginte conservatoare a trecutului precomunist, normalizează ierarhii sociale şi etnice, se hrăneşte din fantezii antreprenoriale asezonate cu tradiţionalism şi pune sub semnul întrebării ideea egalităţii sociale. Filogermanismul nu este pentru toată lumea.

Filogermanismul românesc construieşte germanii drept alteritatea care pare a avea tot ceea ce lipseşte românilor, tot ceea ce în România este ori absent, ori prezent, dar insuficient prezent: o cultură europeană veche de secole, etică a muncii, spirit antreprenorial. Dorita şi uneori imaginata compatibilitate româno-germană, înscrisă în germanofilia autohtonă post-1989, implică potenţialitatea prefacerii alterităţii într-o identitate, configurată atât etnic, cât şi în termeni de clasă. Filo- germanismul arată că germanitatea şi ideea unei compatibilităţi româno-germane reprezintă o aspiraţie socială. În filogermanism se oglindesc năzuinţele la o nor- malitate şi la o ordine în care ierarhiile – sociale, economice, etnice – nu riscă să fie răsturnate, chestionate, criticate. Reprezentarea influenţei germane – trecută, prezentă şi viitoare – asupra societăţii române funcţionează discursiv ca o resursă de europenitate, un mod de a sublinia existenţa unei identităţi europene în România, care oscilează între a fi înţeleasă drept o potenţialitate şi o realitate, între a fi prezenţă, prezenţă aspiraţională şi potenţială deopotrivă, ori absenţă ca nostalgie după prezenţa trecută şi trecutul prezenţei. .

într-una dintre analizele ei cu privire la România după 1989, antropologa Katherine Verdery argumenta că imaginile grupurilor etnice sunt „simboluri importante pentru discutarea anumitor tipuri de dislocare socială care au însoţit ieşirea din socialism”[827]. Verdery comenta cu privire la xenofobia prezentă în societatea română la începutul anilor 1990 şi îndreptată împotriva evreilor şi romilor:

> în timp ce intoleranţa faţă de rromi sugerează probleme legate specific de piaţă, antisemitismul sugerează o ostilitate mai largă faţă de lucruri ale „Occidentului”, inclusiv democraţia şi proprietatea privată, precum şi piaţa; el cuprinde teme îngrijorătoare pentru un număr mare de grupuri, care au avut de suferit în trecut din cauza socialismului sau suferă în prezent din cauza dislocărilor acestuia. A spune că îţi displac evreii a fost mai uşor şi mai puţin relevator decât a spune că îţi displac democraţia sau instituţiile financiare internaţionale. Puteai face această afirmaţie folosindu-i pe evrei ca simbol, chiar dacă, în realitate, existau puţini evrei în preajmă[828].

Dacă sentimentele antirome de la începutul anilor 1990 indicau o relaţie tensionată cu economia de piaţă şi dacă antisemitismul sugera o ostilitate generală faţă de anumite lucruri asociate cu capitalismul şi cu Vestul, filogermanismul românesc de după 1989 conjură opusul, şi anume o îmbrăţişare principială a lucrurilor occidentale (mai bine zis, a unei anumite viziuni a Occidentului). Filogermanismul este un mod de a pătrunde în selectul club european prin aproprierea germanilor ca simbol, prin transformarea germanilor în „nemţii noştri”, precum şi prin imaginarea unei identităţi de sinteză germano-române ori româno-germane.

Filogermanismul românesc este adeseori caracterizat printr-un accent pus pe expertiza economică asociată cu germanitatea şi pe dezvoltarea pe care această expertiză o poate aduce. Cu ocazia inaugurării anului şcolar 2018-2019, mesajul oficial al preşedintelui Klaus Iohannis a abordat, printre altele, tema patriotismului. Dacă ar fi să ne luăm după discursul prezidenţial, ţinut într-un liceu din Alba Iulia, „a fi patriot” ar însemna, printre altele, „a îndrăzni să ne punem în practică ideile antreprenoriale”[829]. Accentul pus pe figura

827 Katherine Verdery, *Socialismul. Ce a fost şi ce urmează,* trad, de Mihai Stroe şi Iustin Codreanu, Institutul European, Iaşi, 2003, p. 178.

828 *Ibidem,* p. 181.

antreprenorului şi pe cea a investitorului este parte nu doar din viziunile politice pe care Iohannis, precum şi PNL şi USR-PLUS, le diseminează repetitiv şi obositor, parte a unui nou limbaj de lemn, ci şi o componentă integrantă a reprezentărilor filogermane care au constituit obiectul de analiză al acestei cărţi. Este unul dintre principalele aspecte care s-au aflat şi se află la baza construcţiei unei potenţiale compatibilităţi româno-germane în România de după 1989. Construcţia acestei compatibilităţi sugerează, pe de o parte, că este nevoie ca spiritul antreprenorial să fie cultivat în România, iar, pe de altă parte, că germanii (din România) sunt cei care pot furniza modele în această privinţă.

Discursurile filogermane, precum şi autoreprezentările germanilor din România îi înzestrează pe germani cu spirit antreprenorial şi cu expertiză – plasându-i astfel în linia întâi a tranziţiei spre capitalismul de piaţă şi a consolidării acestui capitalism – şi le atribuie o valoare spirituală, căci germanitatea în România este prezentată şi ca tradiţie. Pe acest fundal, germanitatea se transformă într-un soi de calitate în sine ce trebuie cultivată, o identitate antreprenorială şi aspiraţională.

Recentul succes electoral al lui Dominic Fritz, germanul ales primar al Timişoarei în 2020, vine să confirme aceste observaţii. Imaginea publică a lui Fritz, aşa cum este ea construită atât de el însuşi, cât şi de presa care îl tratează cu simpatie, se construieşte pe baza unor trăsături precum *know-hon)*-|*A* tehnocrat, un filon spiritual-umanitarist-religios, faptul că a ales să se stabilească şi să se implice în România, româna aproape iară cusur pe care o vorbeşte şi, nu în ultimul rând, constantele referiri la Europa şi europenitate. Ales primar al Timişoarei, oraşul hiperfudul cu privire la propriul cosmopolitism european şi totodată centrul politic, cultural şi economic al şvabilor bănăţeni, Fritz – ca şi Iohannis, cel puţin cel de acum o vreme — simbolizează un mult dorit mix româno-german. În propria naraţiune biografică, Fritz subliniază că drumul său de la copilăria într-o familie cu şapte fraţi şi surori într-un sat din sudul Germaniei, unde nu avea voie să intre încălţat în casă, până la candidatura la primăria Timişoarei „a fost un şir de lecţii despre importanţa regulilor”, pe care „contează cine şi cum le face”, dar şi „cine şi cum le aplică”[830]. Ca edil, folosindu-se de expertiza acumulată lucrând în organizaţii internaţionale, precum şi ca şef de cabinet al fostului preşedinte

830Dominic Fritz, 22 august 2020, https://www.facebook.com/story.phpPstory_fbick304312520 2408999&id=2274642619442922 (ultima accesare, 7 mai 2021).

german Horst Kdhler (acesta provenind dintr-o familie de germani basarabeni), Fritz vrea să fie „un primar european pentru un oraş european" şi să pună Timişoara „înapoi pe harta Europei"[831]. Faptul că Timişoara va fi Capitală Culturală Europeană în 2023 se potriveşte perfect cu astfel de discursuri şi furnizează totodată prilejul unor paralele interesante cu cariera lui Iohannis ca primar al Sibiului. În plus, ca şi Iohannis în 2000 (în Sibiu) şi 2014 (la nivel naţional), Fritz transmite un mesaj de reformă, de schimbare profundă, de rupere cu vechiul mod de a face politică/administraţie, schimbare care însă implică totodată o recuplare cu un idealizat trecut cosmopolit european. Fritz însuşi nu pierde nicio ocazie să sublinieze fascinaţia pentru presupusul cosmopolitism timişorean. Pe acest fundal, sugestia că Fritz ar putea intra la un moment dat în politica naţională s-a făcut deja auzită nu numai o dată.

Alegerea lui Fritz în funcţia de primar al Timişoarei pare la prima vedere a confirma deschiderea, toleranţa şi cosmopolitismul tipic timişorene/bănătene. *Mutatis mutandis,* în mod similar a fost interpretat şi succesul lui Iohannis în Sibiu. Totuşi, în contextul social şi politic tot mai tulbure al României în vremea pandemiei, Fritz a fost atacat de pe poziţii naţionaliste, prilej pentru societatea civilă din Timişoara să condamne astfel de derive[832].

Filogermanismul este un discurs foarte prezent, constitutiv în România de după 1989. Aceasta nu înseamnă însă că antigermanismul nu a fost şi nu continuă să fie prezent. Critica la adresa filogermanismului şi a ideilor pe care filoger- manismul românesc le conţine nu trebuie să ne facă să închidem ochii la faptul că există şi un puternic filon xenofob românesc, care se poate îndrepta cu uşurinţă şi împotriva germanilor. Pasul făcut de Iohannis de la o carieră în administraţia locală la o carieră politică naţională a dus şi la o mai mare vizibilitate a minorităţii germane din România. Opoziţia faţă de Iohannis şi nemulţumirile cu privire la performanţa sa politică pot lua cu uşurinţă forma unor poziţii antigermane, ceea ce de fapt s-a şi întâmplat deja.

831 Bogdan Marta, „Dominic Fritz şi-a prezentat viziunea de campanie: «Voi fi un primar european pentru un oraş european»„, *Timiş online,* 11 februarie 2020, https://www.tion.ro/stirile- judetului-timis/dominic-fritz-şi-a-prezentat-programul-de-campanie-voi-fi-un-primar- european-pentru-un-oras-european-930904/

832 Roxana Deaconescu, „Dominic Fritz, la protest în faţa Primăriei Timişoara. Zeci de timişoreni au făcut «apel la civilitate»„, 6 aprilie 2021, https://www.tion.ro/stirile-judetului-timis/foto- dominic-fritz-la-protest-în-fata-primariei-timisoara-zeci-de-timisoreni-au-facut-apel-la- civilitate-1414775/

În contextul alegerilor prezidenţiale din 2014, contracandidatul lui Iohannis, social-democratul Victor Ponta, a încercat să joace cartea naţionalistă pentru a atrage sprijin şi voturi. Campania sa a subliniat că Iohannis nu este etnic român, arătând astfel că a fi german în România nu te scuteşte de a fi ţinta unor atacuri xenofobe. Ulterioara coabitare – între 2016 şi 2019 – dintre preşedintele Iohannis şi mai multe guverne social-democrate a fost caracterizată de o stare de conflict constantă între preşedinte şi social-democraţi. În diferite momente, unii dintre aceştia din urmă au recurs fără prea mari ezitări la un repertoriu naţionalist, şovin şi antigerman pentru a-l ataca şi a-l delegitima pe Iohannis. Poziţiile critice au privit trecutul fascist al minorităţii germane şi existenţa unei eventuale continuităţi ideologice între Grupul Etnic German, organizaţia nazistă care a activat între 1940 şi 1944, şi Forumul Democrat al Germanilor din România. Astfel de poziţii au fost iniţial prezentate de jurnalistul sibian Marius Albin Marinescu, care şi-a făcut o carieră din a-l ataca pe Klaus Iohannis în paginile ziarului *Justiţiarul.* Marinescu, decedat recent, era nu doar virulent antigerman, ci şi antisemit, romofob, antimaghiar, anti-LGBT, ortodoxist şi conspiraţienist. Temele prezentate iniţial de Marinescu au fost preluate însă de jurnalişti precum Ion Cristoiu şi Corneliu Nistorescu, precum şi de istoricul Ioan Scurtu ori de politicieni social-democraţi precum Liviu Pop[833]. Pe baza faptului că, în contextul restituirii unor proprietăţi, Forumul a fost considerat din punct de vedere legal succesor în drepturi al Grupului Etnic German, aceştia au afirmat că ar exista şi o continuitate ideologică între cele două organizaţii şi că, implicit, Forumul ar fi o organizaţie cu caracter fascist. Acuzaţia că Forumul ar fi o organizaţie fascistă este fără doar şi poate o acuzaţie absurdă şi defăimătoare, ceea ce nu înseamnă totuşi că situaţiile de reştituţie – şi, de fapt, politicile şi practicile de restituţie din România ultimilor 30 de ani în general — în care a fost implicat nu

833Ion Cristoiu, „Grupul Etnic German, moştenit cu imobile cu tot de FDGR al lui Klaus Iohannis, i-a dat mari bătăi de cap şi Mareşalului Antonescu”, 25 februarie 2017, http://www. cnstoiublog.ro/gindul-de-simbata-25-februarie-2017/ (ultima accesare, 16 septembrie 2018); Cornel Nistorescu, „Klaus Iohannis, beneficiar de case şi proprietăţi naziste”, *Cotidianul.ro,* 15 februarie 2017, https://www.cotidianul.ro/klaus-iohannis-beneficiar-de-case-şi-proprietati-naziste/ (ultima accesare, 16 septembrie 2018); Ioan Scurtu, „Schimbarea la faţă a Grupului Etnic German din România”, *Cotidianul.ro,* 15 februarie 2017, https://www.cotidianul.ro/ schimbarea-la-fata-a-grupului-etnic-german-din-romania/ (ultima accesare, 16 septembrie 2018). Vezi şi https://www.factual.ro/declaratii/liviu-pop-fdgr-poate-fi-considerat-continuator-al-unei-grupari-naziste/ (ultima accesare, 10 mai 2021)

ar merita privite mai îndeaproape, cu un ochi cel puţin critic.

Este posibil ca prefacerile sociale şi politice accentuate în contextul pandemiei să ducă la nişte reconfigurări ale filogermanismului (cu sau fără germani), aşa cum este posibil şi să contribuie la accentuarea unor poziţii şi discursuri antigermane. Provocarea este de a respinge antigermanismul şi totodată de a trata critic filogermanismul şi poncifurile cu care operează acesta. Filogermanismul românesc sugerează o căutare a unei identităţi europene, dar europenitatea aspiraţională şi totodată adeseori autoorientalizantă care ni se dezvăluie la o analiză mai atentă a acestei germanofilii nu are de ce să primească un cec în alb. Compatibilitatea româno-germană şi imaginarea unei potenţiale identităţi de sinteză româno-germane reprezintă poate o deviere de la un model identitar românesc pur etnic, dar vin la pachet cu excluderi şi ierarhii care trebuie confruntate, criticate, contestate. Este necesar un discurs critic la adresa filogermanismului, dar care să nu alunece într-un antigermanism pe cât de banal, pe atât de pernicios. Cartea de faţă a încercat să contribuie la realizarea acestui obiectiv.

Mulţumiri

Coordonatoarei tezei mele de doctorat, Ruth Wittlinger, îi datorez enorm de mult pentru susţinerea constantă pe care mi-a oferit-o, pe plan intelectual, academic, personal, atât pe parcursul studiilor doctorale, cât şi după terminarea lor. în 2020, încă înainte de nebunia pandemică, Ruth a plecat dintre noi, mult prea devreme, răpusă de o boală care s-a ivit pe neaşteptate. Prietenia şi sprijinul ei îmi lipsesc.

Le sunt de asemenea recunoscător lui Stephen Welch, al doilea îndrumător al tezei, precum şi lui Claire Sutherland şi Karl Cordell, membrii comitetului de evaluare, ale căror observaţii mi-au fost deosebit de utile. Bursa doctorală oferită de Universitatea din Durham vreme de trei ani (2009-2012) mi-a permis să mă concentrez asupra tezei fără să am prea multe griji financiare.

Această carte nu ar fi fost posibilă fără inputul intelectual de care am avut parte de-a lungul anilor de la o serie de persoane cărora le-am expus – în diferite contexte, formale ori informate – unele dintre ideile cu privire la filogermanismul românesc. Annemarie Weber, Gruia Bădescu, James Koranyi,John Gledhill, Alex Drace-Francis, Natalia Bănulescu-Bogdan, Monica Stroe, Cosmin Cercel, Jenny Watson, Hannelore Baier, Margit Feischmidt şi-au găsit cu generozitate timp pentru a citi, a comenta şi/sau a discuta unele dintre secţiunile din această carte, în diferite stadii. Le sunt mai mult decât recunoscător.

în Durham, Lucy Abbott, Daniele Atzori, Marc Owen Jones, Mari Kolehmainen, Fouad Gehad Marei, Matthias Mbsch şi Dima Smayra m-au ajutat să mă acomodez şi să fac faţă experienţei adeseori solitare pe care o implică cercetarea doctorală.

O bună bucată de vreme, Raluca Răpan s-a străduit să îmi fie aproape. Prietenia cu Gruia Bădescu a avut întotdeauna miez şi a trecut de mult testul timpului. Anca Altăr (Militaru) m-a ascultat constant şi cu atenţie, chiar şi atunci când de fapt nu aveam mai nimic de zis. Adam Altăr oferă stabilitate prin constanţă. Tudor Roşu şi Felicia Nica s-au arătat de nenumărate ori bucuroşi să mă găzduiască în Budapesta. Efervescenţa Smarandei Şchiopu poate alunga mâhnirea ori de câte ori e cazul. După ani de absenţă, Ruxandra Ana a reapărut brusc în viaţa mea, cu un şarm inenarabil. Elena Trifan e minunată. Tovărăşia lui Andrei Mihail merită preţuită. Laura Trocan e o prezenţă

tonică. Tuturor trebuie să le mulţumesc cu prisosinţă. Dacă uneori am senzaţia că înţeleg cât de cât „ce e lumea, ce e viaţa” e cu certitudine şi datorită lor.

Pentru sprijin, ospitalitate şi prietenie, ţin să le mulţumesc şi următoarelor şi următorilor: Georg şi Evemarie Aescht, Andrei Anastasescu, Netanel Anor, Andreea şi Râul Cârstocea, Cosmin şi Jana Cercel, Andru Chiorean, Alex Cistelecan, Ettore Costa, Miruna Covaci, Dimitrios Gkintidis, Christian Hagemann, Henio Hoyo şi Maria Rubi, Agnes

Kiss şi István Székely, Jan şi Cristina Koneffke, Marius Rădoi, Dieter Reinisch şi Melania Sindelar, Klaus Richter, Oana Sandu Ştefanescu, Marc Schroeder, Doina şi Ionică Simion, Marius Stan, Tibor Toró şi Ida Denés, Bálint Varga şi Réka Krizmanics, Tom şi Hossai Willis. De la Matilda Polinak am învăţat germană şi nu numai germană. Ii mulţumesc.

în primăvara anului 2015, Roxana Dobrin a intrat pentru o vreme în viaţa mea, apariţia ei neaşteptată aducând sentimente, emoţii şi neconvenţionalitate. Cu ocazia asta, am învăţat că între joc şi joacă este o diferenţă.

în Bochum, unde m-am mutat în 2016 pentru a lucra la un proiect în cadrul Institutului pentru Mişcări Sociale, am găsit nişte colegi faini. Directorului Institutului, Ştefan Berger, îi mulţumesc pentru cordialitate şi complicitate intelectuală. Colege şi prietene, Alrun Berger şi Júlia Sittmann m-au ajutat dezinteresat în repetate rânduri. Ştefan Moitra şi Vanessa Nikolas şi-au adus şi ei contribuţia la acomodarea mea în Ţinutul Ruhr. Lucia Martinez a făcut la rândul ei ca viaţa în Bochum să nu însemne doar muncă.

Le sunt recunoscător lui Flórian Bieber, Rob Sorsby şi Claire Maloney pentru publicarea volumului în engleză în seria Southeast European Studies a editurii Routledge.

Irinei Livezeanu, Laviniei Stan şi lui Adrian Şerban, precum şi întregului colectiv al editurii Polirom implicat în apariţia acestei cărţi şi în special redactoarei Ramóna Lupu, le mulţumesc pentru interesul de care au dat dovadă pentru publicarea traducerii româneşti şi pentru răbdarea cu care mi-au suportat repetatele amânări ale predării manuscrisului şi corecturilor. .

Părinţii mei, Nicoleta şi Vasile Cercel, merită gratitudinea mea nu numai pentru sprijinul constant de-a lungul anilor, sprijin care a luat multe forme, ci şi pentru încrederea arătată şi pentru că m-au împins să învăţ germană pe când eram un copil care nu găsea această limbă tocmai atrăgătoare. Pe fratele meu, Vlad Cercel, ştiu că mă pot baza oricând am nevoie. Familiei Nedea trebuie de asemenea să-i mulţumesc, pentru deschidere şi căldură. Bunicii îmi lipsesc.

Erorile şi deficienţele cărţii sunt, desigur, exclusiv responsabilitatea mea.

Bibliografie

, Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal. Expunere din izvor competent, Tipografia Cultura Neamului Românesc, Bucureşti, 1919.

A.C. (Adrian Cioroianu), „Argument”, *Dilema,* 334, 2 iulie 1999.

A.E.G., „Combinaţie bizară de etnii: saşi şi ţigani în Transilvania”, *Ziua,* 28 iulie 2008, http://ziarero.antena3.ro/articol.php?id=1217244520 (ultima accesare, 23 septembrie 2018).

Achim, Silviu, „O etnie de opt ori seculară se strămută”, *Adevărul,* 15 mai 1991.

Achim, Silviu, „întâlnirea şvabilor”, *Adevărul,* 11 iulie 1992.

Achim, Silviu, „Viitorul şvabilor din România”, *Adevărul,* 13 iulie 1992.

Achim, Viorel, *Ţiganii în istoria României,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

Adamovsky, Ezequiel, „Euro-Orientalism and the Making of the Concept of Eastern Europe în France, 1810-1880”, *The Journal of Modern History,* 77, nr. 3 (2005), pp. 591-628.

Adamovsky, *Ezzapwcl, Euro-Orientalism: Liberal Ideology and the Image of Russia în France (c. 1740-1880),* Peter Lang, Berna, 2006.

Ahonen, Pertti, *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe 1945-1990,* Oxford University Press, Oxford, 2003.

Alionescu, Ciprian-Călin, „Parliamentary Representation of Minorities în Romania”, *Southeast European Politics,* 5, nr. 1 (2004), pp. 60-75.

Almási, Gábor, „Constructing the Wallach «Other» în the Late Renaissance”, ín Balázs Trencsényi şi Márton Zászkaliczky (eds.), *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses în Early Modern East Central Europe,* Brill, Leiden, 2010, pp. 91-130.

„Alocuţiunea Preşedintelui României, domnul Klaus Iohannis, susţinută în cadrul festivităţii de deschidere a anului şcolar preuniversitar 2018-2019”, 10 septembrie 2018, http://www.presidency.ro/ro/media/discursuri/alocutiunea-presedintelui-romaniei- domnul-klaus-iohannis-sustinuta-în-cadrul-festivitatii-de-deschidere-a-anului- scolar-preuniversitar-2018-2019 (ultima accesare, 15 aprilie 2021).

Amza, Cristian, *Deportaţii. Un trecut zbuciumat,* 2018, documentar, https://www.youtube. com/watch?v=QP34mt9fRPc (ultima accesare,

4 aprilie 2021).
Andreescu, Gabriel, *Naţiuni şi minorităţi,* Polirom, Iaşi, 2004.
Andreescu, Gabriel, Stan, Valentin şi Weber, Renate, „Pactul de Stabilitate în Europa: interesele României”, *Studii internaţionale,* 1 (1995), pp. 5-11.
Anghel, Remus Gabriel şi Gheorghiu, Luminiţa, „Refugiaţi, vânduţi, regretaţi. Migraţia germanilor din România 1944-1993”, în Ottmar Traşcă şi Remus Gabriel Anghel (eds.),

Un veac frământat. Germanii din România după 1918, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2018, pp. 308-335.

„^Ansprache des Aussenministers", *Hermannstädter Zeitung,* 19 ianuarie 1990.

Antohi, Sorin, „Cioran şi stigmatul românesc. Mecanisme identitare şi definiţii radicale ale etnicităţii", în Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română,* ed. a Il-a revăzută, Polirom, Iaşi, 1999, pp. 235-324.

Antohi, Sorin, *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română,* ed. a Il-a revăzută, Polirom, Iaşi, 1999.

Arfire, Ramona, „The Moral Regulation of the Second Europe: Transition, Europeanization, and the Romanians", *Criticai Sociology,* 37, nr. 6 (2011), pp. 853-870.

Armanca, Brînduşa, „Jurnalişti de elită: Ruxandra Hurezean", revista *22,* 16 mai 2017, https://revista22.ro/70262737/jurnaliti-de-elit-ruxandra-hurezean.html (ultima accesare, 25 mai 2018).

Armbruster, Adolf, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre saşi. Românii în cronica săsească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Armbruster, Adolf, *Auf die Spuren der eigenen Identität,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991.

Armbruster, Adolf, „Saşii nu se mai întorc niciodată, deşi au vrut din tot sufletul să facă treabă aici", interviu de Claudiu Ionescu, *Formula As,* 235, 28 octombrie 1996.

Aschembrener, Carol, *Cinci ani în Donbas,* Honterus, Sibiu, 2015.

Aurescu, Bogdan, „Romanian Legislation on Kin-Minorities", în European Commission for Democracy through Law/Commission européenne pour la démocratie par le droit (ed.), *The Protection of NationalMinorities by Their Kin-State/Laprotection des minorités nationales par leur Etat-parent,* Council of Europe Publishing/Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2002, pp. 175-193.

Aurescu, Bogdan, „Drepturi individuale *versus* drepturi colective. Drepturi exercitate individual şi drepturi exercitate împreună cu alţii", *Observator cultural,* 434,31 iulie 2008.

Bagiu, Paul Cristian, *Die Geheimsache Kanal. Analyse der staatlich vermittelten Aussiedlung Rumäniendeutscher în die BRD (1968-1989) nach markttheoretischen Gesichtspunkten,* Honterus, Sibiu, 2021.

Baier, Hannelore (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945. Culegere de documente de arhivă,* Forumul Democrat al Germanilor din România, Sibiu, 1994.

Baier, Hannelore (ed.), *Departe, în Rusia, la Stalino: amintiri şi*

documente cu privire la deportarea în Uniunea Sovietică a etnicilor germani din România (1945-1950), InterGraf, Reşiţa, 2003.

Baier, Hannelore, „În der Heimat Europa heimisch. Glanzlichter în der 20-jährigen Geschichte des Demokratischen Forums der Deutschen în Rumänien", *Deutsches Jahrbuch fur Rumänien,* 2010, pp. 27-30.

Baier, Hannelore, „Deportare, deposedare, discriminare. 1944-1948", în Ottmar Traşcă şi Remus Gabriel Anghel (eds.), *Un veacfrământat. Germanii din România după 1918,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj- Napoca, 2018, pp. 149-172. .

Bakic-Hayden, Milica, „Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Revieiv,* 54, nr. 4 (1995), pp. 917-931.

Ballinger, Pamela, „Whatever Happened to Eastern Europe? Revisiting Europe's Eastern Peripheries", *East European Politics and Societies and Cultures,* 31, nr. 1 (2017), pp. 44-67.

Ban, Cornel, „From Cocktail to Dependence: Revisiting the Foundations of Dependent Market Economies", *GEGI Working Paper,* 2 decembrie 2013, p. 7, https://www. bu.edu/pardeeschool/files/2014/ll/Dependent-market-economy-Working-Paper. pdf (ultima accesare, 3 martie 2021).

Ban, Cornel, *Dependenţă şi dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc,* trad, de Ciprian Şiulea, Tact, Cluj-Napoca, 2014.

Baranowski, Shelley, *Nazi Empire: German Colonialism and Imperialism from Bismarck to Hitler,* Cambridge University Press, New York, 2011.

Barcan, Monica şi Millitz, Adalbert, *Naţionalitatea germană din România,* Kriterien, Bucureşti, 1977.

Bárdi, Nándor, Gidó, Attila şi Novak, Csaba Zoltán (eds.), *Primeleforme de autoorganizare a maghiarilor din România: 1989-1990,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale. Cluj-Napoca, 2014.

Batt, Judy, „Reinventing Banat", *Regional and Federal Studies,* 12, nr. 2 (2002), pp. 178-202. Bavaj, Riccardo şi Steber, Martina, „Introduction: Germany and «the West»: The Vagaries of a Modern Relationship", în Riccardo Bavaj şi Martina Steber (eds.), *Germany and „The West": The History of a Modern Concept,* Berghahn Books, New York şi Oxford, 2015, pp. l-37.

Beer, Mathias, „Der Zweite Weltkrieg und die Nachkriegszeit", în Konrad Gündisch, cu colaborarea lui Mathias Beer, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen,* Langen Müller, München, 1998, pp. 201-250.

Beer, Mathias, „Die Landler. Versuch eines geschichtlichen Überblicks", în Martin Bottesch, Franz Grieshofer şi Wilfried Schabus (eds.), *Die Siebenbürgischen Landler. Eine Spurensicherung, 2* vol., Böhlau Verlag, Viena, 2002, vol. I.

Beer, Mathias, „Rumänien: Regionale Spezifika des Umgangs mit deutschen Minderheiten am Ende des Zweiten Weltkriegs în Südosteuropa”, în Mathias Beer, Dietrich Beyrau şi Cornelia Rauh (eds.), *Deutschsein als Grenzerfahrung. Minderheitenpolitik în Europa zwischen 1914 und 1950,* Klartext, Essen, 2009, pp. 279-303.

Békés, Csaba, Borhi, László, Ruggenthaler, Peter şi Traşcă, Ottmar, „Introduction”, în Csaba Békés, László Borhi, Peter Ruggenthaler şi Ottmar Traşcă (eds.), *Soviet Occupation of Romania, Hungary, and Austria 1944/45-1948/49,* Central European University Press, Budapesta, 2015, pp. l-28.

Bell, Andrew, „The Hungarians în Romania since 1989”, *Nationalities Papers,* 24, nr. 3 (1996), pp. 491-507.

Bergei, Hans, *Die Siebenbürger Sachsen nach dreißig Jahren Kommunismus. Eine Studie über Menschenrechte am Beispiel der ethnischen Gruppe hinter dem Eisernen Vorhang,* Wort und Welt Verlag, Innsbruck, 1976.

Berger, Stefan, „Rising like a Phoenix... The Renaissance of National History Writing în Germany and Britain since the 1980s”, în Stefan Berger şi Chris Lorenz (eds.), *Nationalizing the Past: Historians as Nation Builders în Modern Europe,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 426-451.

Berger, Stefan, „Building the Nation among Visions of German Empire”, în Stefan Berger şi Alexei Miller (eds.), *Nationalizing Empires,* Central European University Press, Budapesta, 2015, pp. 247-308.

Berner, Helmut, „Aici naţionalităţile se înţeleg bine”, interviu de Silviu Achim, *Adevărul,* 23 iulie 1992.

Berner, Helmut şi Radosav, Doru (eds.), *Und keiner weiß warum. Donbaß. Eine deportierte Geschichte,* Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben, Ravensburg, 1996.

Best, Ulrich, *Transgression as a Rule: German-Polish Cross-Border Cooperation, Bordér Discourse and EU-Enlargement,* LIT Verlag, Berlin, 2007.

Betea, Lavinia, Diac, Cristina, Mihai, Florin-Răzvan şi Ţiu, Ilarion (ed.), *Lungul drum spre nicăieri. Germanii din România deportaţi în URSS,* Cetatea de Scaun,Târgovişte, 2012.

Bidder-Iijima, Edda, Löwe, Heinz-Dietrich şi Volkmer, Gerald (eds.), *Die Hohenzollern în Rumänien 1866-1947. Eine monarchische Herrschaftsordnung im europäischen Kontext,* Böhlau Verlag, Köln, 2010.

Bideleux, Robert, „The «Orientalization» and «de-Orientahzation» of East Central Europe and the Balkan Peninsula”, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe,* 23, nr. 1 (2015), pp. 9-44.

Binder, Ludwig, „Die Evangelische Kirche, 1849-1914”, în Carl Göllner

(ed.), *Die Siebenbürger Sachsen în den Jahren 1849-1918,* Böhlau Verlag, Köln, 1988,pp. 227-242.

Blackbourn, David, „Das Kaiserreich transnational. Eine Skizze", în Sebastian Conrad şi Jürgen Osterhammel (eds.), *Das Kaiserreich transnational. Deutschland în der Welt 1871-1914,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006, pp. 302-324.

Blaga, lulia, „Sibiul, «un colţ nealterat al Europei»„, *România liberă, 5* mai 2000.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii,* Humanitás, Bucureşti, 2011.

Blaga, Vasile, discurs din 2011, „Festrede von Vasile Blaga", fişier MP3, 18:56, http://www.siebenbuerger.de/reden/heimattag2010/Festrede_Vasile-Blaga.mp3 (ultima accesare, 3 martie 2021).

Blaut, J.M., *The Colonizer's Model of the World: Geographical Dijfusionism andEurocentric History,* The Guildford Press, New York şi Londra, 1993.

Bodnár, Judit, „Shamed by Comparison – Eastern Europe and the «Rest»„, ín John W. Boyer şi Berthold Molden (eds.), *EUtROPEs: The Paradox of European Empire,* University of Chicago, Chicago, 2014, pp. 256-268.

Böhm, Johann, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe în Rumänien 1936-1944. Das Verhältnis der Deutschen Volksgruppe zum Dritten Reich und zum rumänischen Staat sowie der interne Widerstreit zwischen den politischen Gruppen,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 1985.

Böhm, Johann, *Die Deutschen în Rumänien und das Dritte Reich 1933-1940,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 1999.

Böhm, Johann, *Die Gleichschaltung der Deutschen Volksgruppe în Rumänien und das „Dritte Reich",* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2003.

Böhm, Johann, *Hitlers Vasallen der Deutschen Volksgruppe în Rumänien vor und nach 1945,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006.

Böhme, Hertha, „An die Redaktion der «Hermannstädter Zeitung»„, *Hermannstädter Zeitung,* 14 decembrie 1990.

Boia, Lucian, *România, ţară de frontieră a Europei,* ed. a II-a revăzută şi adăugită, Humanitás, Bucureşti, 2005.

Boia, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* ed. a III-a, Humanitás, Bucureşti, 2011.

Boia, Lucian, *„Germanofilii . Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial,* Humanitás, Bucureşti, 2013.

Boldur-Lăţescu, Gheorghe, *Genocidul comunist în România, voi.* I: *Dimensiunile genocidului,* Albatros, Bucureşti, 1992.

Boldur-Lăţescu, Gheorghe, *Genocidul comunist în România,* voi. III: *Destine strivite,* Albatros, Bucureşti, 1998.

Bolovan, Sorina Paula şi Bolovan, Ioan, *Germanii din România. Perspective istorice şi demografice,* Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000.

Boţea, Bianca, „Metamemorie, mobilitate şi urbanitate în context de criză industrială. Etnicii germani – o comunitate-patrimoniu la Jimbolia", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventând germanitatea. Etnicizare, mobilitate şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 219-254.

Boţea, Bianca, „«Valoare colectivă» şi discurs performativ asupra interculturalităţii: o abordare a noilor procese de dezvoltare la Jimbolia", în Smaranda Vultur (ed.), *Banatul din memorie. Studii de caz,* Marineasa, Timişoara, 2008, pp. 223-246,

Both, Stefan, „«Paşaport pentru Germania», cum a vândut Ceauşescu ca la piaţă un sfert de milion de cetăţeni ai României", *Adevărul,* 15 februarie 2014, http://adevarul.ro/ Iocale/timisoara/title-l_52ff3b56c7b855ff565c3eae/index.html (ultima accesare, 25 mai 2018).

Both, Stefan, „Cum au ajuns evreii şi germanii «marfa» de export în România comunistă. Sute de milioane de dolari, profitul regimului", *Adevărul,* 12 iulie 2016, http:// adevarul.ro/locale/timisoara/cum-ajuns-evreii-germanii-marfaf-export-romania- comunista-sute-milioane-dolari-profitul-regimului-l_5783d6455ab6550cb8c38a3e/ index.html (ultima accesare, 25 mai 2018).

Bottesch, Martin, „Identität und Ethnizität der Landler", în Martin Bottesch, Franz Grieshofer şi Wilfried Schabus (eds.), *Die Siebenbürgischen Landler. Eine Spurensicherung,* 2 vol., Böhlau Verlag, Viena, 2002, voi. I.

Bottesch, Martin, „Gedanken über die Zukunft des deutschsprachigen Schulwesens în Rumänien", în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 105-110.

Bottesch, Martin, „Zur Lage der deutschen Minderheit în Rumänien von 1990 bis 2014", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2015, pp. 19-35.

Bourdieu, Pierre, „L'identité et la représentation. Eléments pour une reflexión critique sur l'idée de région", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales,* 35 (1980), pp. 63-72.

Boym, Svetlana, *The Future of Nostalgia,* Basic Books, New York, 2001.

Böttcher, Bernhard, *Gefallen für Volk undHeimat. Kriegerdenkmäler deutscher Minderheiten în Ostmitteleuropa während der Zwischenkriegszeit,* Böhlau Verlag, Köln, 2009.

Bracewell, Wendy, „Balkan Travel Writing: Points of Departure", în Wendy Bracewell şi Alex Drace-Francis (eds.), *Balkan Departures:*

Travel Writingfrom Southeastern Europe, Berghahn Books, New York, 2009, pp. l-24.

Brandsch, Ingmar şi Schneider, Hugo, „«Avem» nemţi, dar nu ştim să-i păstrăm", *Adevărul,* 23 aprilie 1992.

Brubaker, Rogers, *Citizenship andNationhood în France and Germany,* Harvard University Press, Cambridge, 1992.

Brubaker, Rogers, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question în the New Europe,* Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Brubaker, Rogers, „Migrations of Ethnic Umixing în the «New Europe»„, *The International Migration Review,* 32, nr. 4 (1998), pp. 1047-1065.

Brubaker, Rogers, „The «Diaspora» Diaspora", *Ethnic and Racial Studies,* 28, nr. 1 (2005), pp. l-19.

Brubaker, Rogers, *Ethnicity without Groups,* Cambridge (SUA), Harvard University Press, 2006.

Brubaker, Rogers, „Categories of Analysis and Categories of Practice: A Note on the Study of Muslims în European Countries of Immigration", *Ethnic and Racial Studies,* 36, nr. 1 (2013), pp. l-8.

Brubaker, Rogers, Feischmidt, Margit, Fox, Jon şi Grancea, Liana, *Politică naţionalistă şi etnicitate cotidiană intr-un oraş transilvănean,* trad, de Andreea Lazăr, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2010.

Bucurescu, Adrian, „Cine salvează Sighişoara?", *România liberă,* 29 iunie 1991.

Bucurescu, Adrian, „Va mai fi salvată Sighişoara?", *România liberă,* 14 mai 1992.

Bucurescu, Adrian, „Cetatea Viscri", *România liberă,* 23 noiembrie 2000.

Budeancă, Cosmin, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: judeţele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2016. .

Bugariu, Voicu, „întristătorul exod", *Formula As,* 28 (16), mai 1992.

Bujdoiu, Dumitru, „De ce mai pleacă saşii?", *România liberă,* 5 decembrie 1990.

Burgess, Adam, *Divided Europe: The New Domination of the East,* Pluto Press, Londra, 1997.

Burileanu, Bogdan, „Sibiu. O capitală transnaţională a ţiganilor?!", *România liberă,* 5 august 1996.

Burlec, Liviu, Lazăr, Liviu şi Teodorescu, Bogdan, *Istoria românilor. Manual pentru clasa a IV-a,* AII Educaţional, Bucureşti, 1998.

Burnett, Gary şi Nocosian, Mihaela, „A Romania of the Imagination: *Formula As,* Virtual Community, and Normative Behavior", *First*

Monday, 13, nr. 11 (2008), http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2257/2040 (ultima accesare, 3 martie 2021).

Buzdugan, Alice, *Stadttexte în Grofirumänien. Nationale Propaganda undKulturphilosophie im literarischen Werk von Adolf Meschendbrfer und Oskar Walter Cisek,* Vandenhoeck & Ruprecht, Gottingen, 2020.

Camera Deputaţilor, „Grupul parlamentar al minorităţilor naţionale", http://www.cdep. ro/pls/parlam/structura2015.gp?idg=6 (ultima accesare, 3 martie 2021).

Carp, Radu, „De ce trebuie votat Klaus Iohannis", blogurile *Adevărul,* 8 noiembrie 2014, http://adevarul.ro/news/politica/de-trebuie-votat-klaus-iohannis-l_545dd0 390dl33766a8a6bblb/index.html (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

Case, Holly, *Between States: The Transylvanian Question and the European Idea during World War II,* Stanford University Press, Stanford, 2009.

Casteel, James, *Russia în the German Global Imaginary: Imperial Visions and Utopian Desires,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2016.

Castellan, Georges, „The Germans of Rumania", *Journal of Contemporary History,* 6, nr. 1 (1971), pp. 52-75.

Cărtărescu, Mircea, „Cine-o să iasă?", *Evenimentul zilei,* 9 octombrie 2009, http://www. evz.ro/detalii/stiri/senatul-evz-cine-o-sa-iasa-870920.html (ultima accesare, 12 septembrie 2017).

Câmpeanu, Claudia, „Material Desires: Cultural Production, Post-Socialist Transformations, and Heritage Tourism în a Transylvanian Town", teză de doctorat, University of Texas, Austin, 2008.

Câmpeanu, Claudia, „Kronenfest/Ziua Coroanei după migraţia saşilor: reconfigurări ale etnicităţii într-un sat din sudul Transilvaniei", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventând. germanitatea. Etnicizare, mobilitate şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 337-366.

Câmpeanu, Radu, „Rumänien im 4 Jahren ein Sozialstaat?", interviu de Annemarie Schuller, *Hermannstädter „Leitung, 11* aprilie 1990.

Cercel, Cristian, „1 decembrie, promisiunea neîndeplinită", *Observator cultural,* 452, 4 decembrie 2008.

Cercel, Cristian, „Gli Altri Tedeschi", *Equilibri,* 13, nr. 3 (2009), pp. 423-428.

Cercel, Cristian, „The Relationship between Religious and National Identity în the Case of Transylvanian Saxons (1933-1944)", *Nationalities Papers,* 39, nr. 2 (2011), pp. 161-180.

Cercel, Cristian, „Philo-Germanism without Germans în Romania after 1989", *East European Politics and Societies and Cultures,* 29, nr. 4 (2015), pp. 811-830.

Cercel, Cristian, „Romanian Germans after the Second World War: Transnational History, Transnational Memory", *Jahrbuch des Rundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschem im östlichen Europa,* 24 (2016), pp. 357-379.

Cercel, Cristian, „Postwar (West) German-Romanian Relations: Expanding Brubaker's Analytic Triad", *Nationalism and Ethnic Politics,* 23, nr. 3 (2017), pp. 297-317.

Cercelescu, Adrian, „Sărăcia se întinde ca o epidemie", *Adevărul,* 21 iunie 1999.

Chebeleu, Traian, „Statutul minorităţilor nu poate fi obiect de negociere", interviu de Rodica Chelaru, *Meridian,* 7 decembrie 1992.

Chelcea, Liviu şi Lăţea, Puiu, *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală şi economie secundară în Sântana,* Nemira, Bucureşti, 2000.

Chihaia, Carmen, „Cetatea Hărman este asediată azi de nepăsare şi ruină", *Adevărul,* 15 februarie 1997.

Chihaia, Carmen, „Cetăţile-săseşti din Transilvania – un patrimoniu-unicat în pericol de pulverizare", *Adevărul,* 14 decembrie 1996.

Chihaia, Carmen, „în Cetatea Sibiului, casele se prăbuşesc peste oameni", *Adevărul,* 12 iunie 1997.

Chirică-Eiwen, Doru, „Das Bild Deutschlands und des Deutschen în der rumänischen Literatur", teză de doctorat, Universitatea din Köln, 1988.

Chirieac, Bogdan, „Germania – un refùz călduros", *Adevărul,* 3 mai 1997.

Chirot, Daniel, *Schimbarea socială într-o societate periferică. Formarea unei colonii balcanice,* trad, de Victor Rizescu, Corint, Bucureşti, 2002.

Chirvasiu, Ciprian şi Manolache, Dumitru, „Cetăţi care mor în picioare", *România liberă,* 1 septembrie 1993.

Chu, Winson, *The German Minority în Interwar Poland,* Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Ciamba, George şi Koschyk, Hartmut, „Cooperarea româno-germană pe tema minorităţilor este exemplară pentru Europa", 11 aprilie 2017, https://www.dw.com/ro/ cooperarea-germano-română-pe-tema-minorităţilor-este-exemplară-pentru-europa/ a-38384515 (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

Ciobanu, Vasile, „Wer ist der Autor der Broschüre «Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal?»„, *Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde,* 14, nr. 1 (1991), pp. 37-39.

Ciobanu, Vasile, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni, 1918-1944,* Hora, Sibiu, 2001.

Ciobanu, Vasile, „Germani", în Attila Gido (ed.), *Cronologia minorităţilor naţionale din România,* voi. I: *Albanezi, armeni, bulgari, croaţi, eleni, evrei şi germani,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2012, pp. 303-364.

Ciobanu, Vasile, *Germanii din România în anii 1918-1919,* Honterus, Sibiu, 2013.

Cioloş, Dacian, discurs din 2016, „Ansprache – Dinkelsbühl 2016 — Heimattag der Siebenbürger Sachsen", https://www.youtube.com/watch?v=Xhu_7_lzBLY&feature=youtu.be (ultima accesare, 3 martie 2021).

Cioran, Emil, *Scrisori către cei de-acasă,* trad. de Tania Radu, Humanitas, Bucureşti, 1995.

Cioroianu, Adrian, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* ed. a Il-a, Curtea Veche, Bucureşti, 2007.

Cioroianu, Adrian, „The Impossible Escape: Romanians and the Balkans", în Dusan I. Bjelic şi Obrad Savic (eds.), *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation,* MIT Press, Cambridge, MA, 2005, pp. 209-233.

Cistelecan, Alex, „From Region to Culture, from Culture to Class", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe,* 23, nr. 1 (2015), pp. 45-60.

Ciuhandu, Gheorghe, „Bis an den Rand physischer Erschöpfung", interviu de Ana Sălişte şi Werner Kremm, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2009, pp. 41-45.

Clopoţel, Ion, „Convieţuirea multiseculară cu saşii Transilvaniei. Realităţile trecutului şi comandamentele prezentului", *Societatea de mâine. Revistă de ştiinţă sociografică, estetică şi cultură,* 19, nr. 6 (1942), pp. 85-87.

Comisia Naţională pentru Statistică, *Recensământul populaţiei şi locuinţelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate preliminare,* Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1992.

Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final,* 2006, pp. 158-160, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/ article/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf (ultima accesare, 3 martie 2021).

„Comunicat de presă (22 octombrie 2007). REF: Ceremonie de decorare a etnicilor romi supravieţuitori ai Holocaustului", http://www.old.presidency.ro/pdf/date_arhiva/9708_ ro.pdf (ultima accesare, 13 august 2017).

„Comunicatul către ţară al Frontului Salvării Naţionale", *Monitorul of icial,* 22 decembrie 1989.

Confino, Michael, „Re-Inventing the Enlightenment: Western Images of

Eastern Realities în the Eighteenth Century", *Canadian Slavonie Papers,* 36, nr. 3 (1994), pp. 505-522.

Connerton, Paul, *How Societies Remember,* Cambridge University Press, Cambridge, 1989. Conrad, Sebastian, *Globalisierung und Nation im Deutschen Kaiserreich,* C.H. Beck, München, 2010.

Constantinescu, Emil, „Jertfa evreilor de pe pământul României e o povară în inima noastră", *Adevărul,* 10-11 mai 1997.

Copilaş, Emanuel, *Naţiunea socialistă. Politica identităţii în Epoca de Aur,* Polirom, Iaşi, 2015.

Cordell, Karl şi Wolff, Stefan, „Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe", *Nationalities Papers,* 35, nr. 2 (2007), pp. 289-315.

Coroamă-Stanca, Sorana, „Românii-germani", *România liberă,* 3 octombrie 1990.

Corsale, Andrea şi Iorio, Monica, „Transylvanian Saxon Culture as Heritage: Insights from Viscri, Romania", *Geoforum,* 52 (2014), pp. 22-31.

Corsale, Andrea şi Iorio, Monica, „Managementul turistic al patrimoniului săsesc", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventând germanitatea. Etnicizare, mobilizare şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 67-88.

Costea, Alexandru, „Ar candida Dominic Fritz la funcţia de preşedinte al României? «Nu exclud nimic şi până acum mi-a prins bine»„, *Digi24,*3 octombrie 2020, https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/ar-candida-dominic-fritz-la-functia-de- presedinte-al-romaniei-nu-exclud-nimic-şi-pana-acum-mi-a-prins-bine-1378499 (ultima accesare, 24 ianuarie 2021).

Creangă, Mihai, „La Amnaş, cele mai tinere sunt suspinele", *România liberă,* 18 septembrie 1991.

Cristoiu, Ion, „Grupul Etnic German, moştenit cu imobile cu tot de FDGR al lui Klaus Iohannis, i-a dat mari bătăi de cap şi Mareşalului Antonescu", 25 februarie 2017, http://www.cristoiublog.ro/gindul-de-simbata-25-februarie-2017/ (ultima accesare, 16 septembrie 2018).

Csergô, Zsuzsa, „Beyond Ethnic Division: Majority-Minority Debate about the Postcommunist State în Romania and Slovakia", *East European Politics and Societies,* 16, nr. 1 (2002), pp. l-29.

Custred, Glynn, „Dual Ethnic Identity of the Transylvanian Saxons", *East European Quarterly,* 25, nr. 4 (1991), pp. 483-491.

Danneberg, Stéphanie, „Das Verhältnis zwischen Sachsen und Rumänen în Siebenbürgen", în Harald Heppner (ed.), *Umbruch mit Schlachtenlärm. Siebenbürgen und der Erste Weltkrieg,* Böhlau Verlag, Köln, 2017, pp. 113-127.

Dascălu, Bogdan Mihai, *Germanitatea şi literele române,* Ideea Europeană, Bucureşti, 2006.

Dauphin, Christophe, *Ilarie Voronca. Le poète intégral,* Rafael de Surtis, Paris, 2011.

David-Fox, Michael, „Conclusion: Transnational History and the East-West Divide", în

György Péteri (ed.), *Imagining the West în Eastern Europe and the Soviet Union,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2010, pp. 258-267.

Davis, S acha, „East-West Discourses în Transylvania: Transitional *Erdély,* German-Western *Siebenbürgen* or Latin-Western *ArdeaN,* în A. Maxwell (ed.), *The East-West Discourse: Symbolic Geography and Its Consequences,* Peter Lang, Berna, 2011, pp. 127-153.

Davis, Sacha, „Constructing the *Volksgemeinschaft.* Saxon Particularism and the Myth of the German East, 1919-1933", *German Studies Review,* 39, nr. 1 (2016), pp. 41-64.

Davis, Sacha, „Competitive Civilizing Missions: Hungarian Germans, Modernization, and Ethnographic Descriptions of the *Zigeuner* before World War I", *Central European History,* 50, nr. 1 (2017), pp. 6-33.

Dâcz, Enikö, „Fragen der Ethnizität der Sathmarer Schwaben nach 1989", în Hannes Philipp şi Andrea Ströbel (eds.), *Deutsch în Mittel-, Ost und Südosteuropa. Geschichtliche Grundlagen und aktuelle Einbettung,* Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2019, pp. 262-284.

Deaconescu, Roxana, „Dominic Fritz, la protest în faţa Primăriei Timişoara. Zeci de timişoreni au făcut «apel la civilitate»„, *Timiş online,* 6 aprilie 2021, https://www.tion. ro/stirile-judetului-timis/foto-dominic-fritz-la-protest-în-fata-primariei-timisoara- zeci-de-timisoreni-au-facut-apel-la-civilitate-1414775/

„Declaraţia Frontului Salvării Naţionale cu privire la drepturile minorităţilor din România", *Adevărul,* 6 ianuarie 1990.

„Declaration on the Principles Guiding the Co-operation between the Republic of Hungary and the Russian Federation Regarding the Guarantee of the Rights of National Minorities (November 11, 1992)", http://www.forost.ungarisches-institut. de/pdf/19921111-2.pdf (ultima accesare, 21 iunie 2018).

„Decret-lege privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945", *Monitorul oficial,* 9 aprilie 1990.

Demian, Sânziana, „Despre retrocedările clădirilor vechi din Cluj", *Formula As,* 748, 18 decembrie 2006.

Detrez, Raymond, „Colonialism în the Balkans: Historic Realities and Contemporary Perceptions", *Kakanien revisited,* 15 mai 2002,

http://www.kakanien-revisited.at/beitr/ theorie/RDetrezl.pdf (ultima accesare, 31 ianuarie 2021).

Devere, Heather, Mark, Simon şi Verbitsky, Jane, „A History of the Language of Friendship în International Treaties", *International Politics,* 48, nr. 1 (2011), pp. 46-70.

Direcţia Generală de Statistică, *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 5 ianuarie 1977,* vol. I: *Populaţie – structura demografică,* Direcţia Centrală de Statistică, Bucureşti, 1980.

„Discursul preşedintelui României Traian Băsescu, prilejuit de prezentarea Raportului Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (Bucureşti, 18 decembrie 2006)", http://www.lapunkt.ro/2014/12/18/18-decembrie-2006-condamnarea-comunismului-în-parlamentul-romaniei/ (ultima accesare, 3 martie 2021).

Djuvara, Neagu, *Intre Orient şi Occident. Ţările Române la începutul epocii moderne,* trad, de Maria Carpov, Humanitas, Bucureşti, 2002.

Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri,* ed. a V-a revăzută, Humanitas, Bucureşti, 2005. <•

Dobre, Ana Maria, „The Europeanisation of the Romanian Minority Rights Policy: Misfit, Change and Controversies", *Studia Politica. Romanian Political Science Review,* 4, nr. 3 (2004), pp. 631-666.

Dobre, Florica, Banu, Florian, Banu, Luminiţa şi Stancu, Laura *fAs.), Acţiunea „Recuperarea". Securitatea şi emigrarea germanilor din România (1962-1989),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011.

„Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension ofthe CSCE , https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true (accesat în 18 mai 2018).

Drace-Francis, Alex, *The Traditions of Invention: Romanian Ethnie and Social Stereotypes în Historical Context,* Brill, Leiden, 2013.

Drace-Francis, Alex, *Geneza culturii române moderne. Instituţiile scrisului şi dezvoltarea identităţii naţionale 1700-1900,* trad. de Marius-Adrian Hazaparu, Polirom, Iaşi, 2016.

Dragoman, Dragoş, „La recomposition du champ politique régional en Roumanie. Le succès du Forum Allemand à Sibiu/Hermannstadt", *Studia Politica. Romanian Political Science Review, 5, nr.* 1 (2005), pp. 181-201.

Dragoman, Dragoş, „The Success of the German Democratic Forum în Sibiu: NonEthnic Voting, Political Neutrality and Economic Performance", *Transitions,* 53, nr. 1/2 (2013), pp. 95-117.

Dragoman, Dragoş, „Succesul Forumului Democrat al Germanilor din România la Sibiu: un caz de rezilienţă urbană?", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventândgermanitatea. Etnicizare, mobilitate şi împrumut*

cultural la marginea Europei, Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 367-390.
Dragoman, Dragoş şi Zamfira, Andreea, „L'influence des stéréotypes sur les performances électorales des partis des minorités ethniques en Roumanie. Allemands et Hongrois en perspective comparée", *Transitions,* 48, nr. 1 (2008), pp. 135-161.
Dupcsik, Csaba, „Postcolonial Studies and the Inventing of Eastern Europe", *East Central Europe/LEurope du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift,* 26, nr. 1 (1999), pp. l-14.
Dupcsik, Csaba, „The West, the East, and the Border-Lining", *Newsletter Social Science în Eastern Europe,* ediţie specială (2001), pp. 31-39.
Durst, Mathias, „Initiativgruppe Auswanderer, gegründet am 15. Januar 1990 în Großscheuern", *Zugänge,* 14 (1993), pp. 43-45.
Duţu, Magda şi Stoenescu, Lăcrămioara, *Cinci ani în Donbas,* Radio România Cultural, 2018, spectacol de teatru radiofonic, https://www.radioromaniacultural.ro/cinci-ani- în-donbas/ (ultima accesare, 4 aprilie 2021).
Ehrmann, Karl Arthur, „Zehn Kerzen auf der Geburtstagstorte", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2003, pp. 32-37.
Eiwen, Daniel, „Das Bild der Siebenbürger Deutschen în rumänischen Schrifttum. Momentaufnahmen aus seiner Entstehung und Entwicklung", în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markei (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln, pp. 263-284.
Eliade, Pompiliu, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra societăţii româneşti în vremea domniilorfanariote,* ed. a IlI-a integrală şi revăzută, trad. de Aurelia Dumitraşcu, Institutul Cultural Român, Bucureşti, 2006.
„Erklärung des Demokratischen Forums der Deutschen în Rumänien 9. Juli 1990", *Zugänge,* 14 (1993), p. 46.
Emu, Vasile, Rogozanu, Costi, Şiulea, Ciprian şi Ţichindeleanu, Ovidiu (eds.), *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale raportului Tismăneanu,* Cartier, Chişinău, 2008.
Eschenasi, Gabriele şi Nissim, Gabriele, *Ebrei invisibili. Isopravvisuti dellEuropa Orientale dai communismo a oggi,* Oscar Mondadori, Milano, 2004.
Evans, *R.J KM., Austria, Hungary and the Habsburgs: Essays on Central Europe c. 1683-1867,* Oxford University Press, Oxford, 2006.
Feichtinger, Johannes, Prutsch, Ursula şi Csâky, Moritz (eds.), *Habsburg postcolonial Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis,* Studien Verlag, Innsbruck ş.a., 2003.
Felezeu, Călin, *Imaginea otomanului şi a civilizaţiei otomane în cultura românească,* Bybliotek, Cluj-Napoca, 2012.
Fernolend, Caroline, „«Prinţul Charles a spus că satul nostru este cel

mai frumos din lume şi nu înţelege de ce ne trebuie în România Dracula Park»„, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 519,10 iunie 2002.

Fischer, Emil, *Die Kulturarbeit des Deutschtums în Rumänien. Ein Versuch zur Grundlegung ihrer Geschichte,* W. Krafft, Hermannstadt, 1911.

Fleck, Gabor şi Rughiniş, Cosima (eds.), *Come Closer: Inclusion and Exclusion of Roma în Present-Day Romanian Society,* Human Dynamics, Bucureşti, 2008.

Fleming, K.E., *„Orientalism,* the Balkans, and Balkan Historiography",^w^rzc<2w *Historical Review,* 105, nr. 4 (2000), pp. 1218-1233.

Florescu, Cătălin Dorian, *Jacob se hotărăşte să iubească,* trad. şi note de Mariana Bărbulescu, Polirom, Iaşi, 2012.

Florian, Claudiu, Preda, Dumitru şi Traşcă, Ottmar (ed.), *România — Republica Federală Germania,* voi. I: *începutul relaţiilor diplomatice 1966-1967,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2009.

Flutur, Gheorghe, discurs din 2005, „Rumänien will Folgen des Kommunismus beseitigen", fişier MP3,2:41, https://www.siebenbuerger.de/reden/heimattag2005/dkb2005flutur. mp3 (ultima accesare, 3 martie 2021).

Forstenheizler, Johann, „Identität und Identitätssuche der Sathmarschwaben", în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick & Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Sibiu, 2004, pp. 87-97.

Forumul Democrat al Germanilor din România (ed.), *Minoritatea germană din România. Trecut şi prezent în Europa Unită,* Honterus Verlag, Sibiu, 2014.

Forumul Democrat al Germanilor din România, „Organizaţia FDGR la nivel naţional", http://www.fdgr.ro/ro/statutul/lll (ultima accesare, 3 martie 2021).

Franzinetti, Guido, „The Idea and the Reality of Eastern Europe în the Eighteenth Century", *History of European Ideas,* 34, nr. 4 (2008), pp. 361-368.

Fritz, Dominic, 22 august 2020, https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=3043 125202408999&id=2274642619442922 (ultima accesare, 7 mai 2021).

Gabanyi, Anneli Ute, „Bleiben, gehen, wiederkehren? Zur Lage der deutschen Minderheit în Rumänien", *Südosteuropa. Zeitschriftfür Gegenwartsforschung,* 40 (1991), pp. 493-517.

Gabanyi, Anneli Ute, „Cuvânt înainte", în Ruxandra Hurezean, *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* Şcoala Ardeleană, Cluj-

Napoca, 2016, pp. 9-13.
Gabler-Braun, Gerlinde, „Saşii pleacă, nemţii vin", interviu de Beatrice Ungar, *Formula As,* 257, 7 aprilie 1997.
Gallagher, Joseph J. şi Tucker, Philip N.J., „Aussiedler Migration and Its Impact on Braşov's Ethnie German Population and Its Built Environment", *Geojournal,* 50, nr. 2-3 (2000), pp. 305-309.
Gallagher, Tom, *Democraţie şi naţionalism în România,* trad. de Simona Ceauşu, ALT., Bucureşti, 1999.
Ganţ, Ovidiu, „Das Reservoir fur den Arbeitsmarkt ist în unseren Schulen", *Deutsches Jahrbuch Jur Rumänien,* 2013, pp. 23-24.
Garton Ash, Timothy, *Istoria prezentului. Eseuri, schiţe şi relatări din Europa anilor '90,* trad. de Cătălin Constantinescu, Polirom, Iaşi, 2002.
Gassert, Philipp, „No Place for «the West»; National Socialism and the «Defence of Europe»„, în Riccardo Bavaj şi Martina Steher (eds.), *Germany and"The West": The History of a Modern Concept,* Berghahn Books, New York şi Oxford, 2015, pp. 216-229.
Gavreliuc, Alin, *Mentalitate şi societate. Cartografii ale imaginarului identitar în Banatul contemporan,* Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2003.
Găină, Ramona şi Both, Stefan, „Diferenţele dintre saşi şi şvabi. Etnicii germani au ajuns pe teritoriul actual al României la diferenţă de cinci secole unii de alţii şi vorbesc dialecte diferite", *Adevărul,* 18 august 2015.
Georgescu, Tudor, *The Eugenie Fortress: The Transylvanian Saxon Experiment în Interwar Romania,* Central European University Press, Budapesta, 2016.
„Gespräch mit Klaus-Peter Marte, Konsul der Bundesrepublik Deutschland în Temeswar", *Jahrbuch des Demokratischen Forums der Deutschen în Temeswar,* 2003, pp. 29-30.
Gheorghiu, Luminiţa, *Comunitatea dispărută. Germanii din România între anii 1945 şi 1967,* Tritonic, Bucureşti, 2015.
Ghica, Sorin, „Vătraşii din Sibiu s-au mutat din corturi în casele saşilor", *Adevărul,* 14 noiembrie 2007, https://adevarul.ro/news/eveniment/vatrasii-sibiu-s-au-mutat- corturi-casele-sasilor-l_50ba03307c42d5a663afc95a/index.html (ultima accesare, 4 martie 2021).
Girtler, Roland, *Verbannt und vergessen. Eine untergehende deutschsprachige Kultur în Rumänien,* Veritas, Linz, 1992.
Girtler, Roland (ed.), *Die Letzten der Verbannten: Der Untergang der altösterreichischen Landler în Siebenbürgen/Rumänien,* Böhlau Verlag, Viena, 1997.
Girtler, Roland (ed.), *Das letzte Lied vor Hermannstadt: Das Verklingen einer deutschen Bauernkultur în Rumänien,* Böhlau Verlag, Köln,

2007.
Giurescu, Constantin C., *Die europäische Rolle des rumänischen Volkes,* Dacia, Bucureşti, 1941.
Golescu, Dinicu, „însemnare a călătoriii mele Constandin Radovici din Goleşti făcută în anul 1824, 1825, 1826", în Mircea Anghelescu (ed.), *Scrieri,* Minerva, Bucureşti, 1990, pp. l-116.
Golopenţia, Anton şi Georgescu, Dan C., „Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Extras din «Probleme economice», nr. 2. Martie 1948", Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1948.
Gorczyca, Mariana, *Dincoace şi dincolo de tunel. 1945,* Polirom, Iaşi, 2019.
Göllner, Carl (ed.), *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens,* voi. 1:*12. Jahrhundert bis 1848,* Kriterion, Bucureşti, 1979.
Grama, Emanuela, „Searching for Heritage, Building Politics: Architecture, Archaeology, and Imageries of Social Order în Romania (1947-2007)", teză de doctorat, University of Michigan, 2010.
Gräf, Rudolf, „Germanii din Banat sau istoria între două emigrări. Cercul care s-a închis", în Smaranda Vultur (ed.), *Germanii din Banat prin povestirile lor,* ed. a Il-a revăzută şi adăugită, Polirom, Iaşi, 2018, pp. 13-32.
Gross, Stephen G., *Export Empire: German Soft Power în Southeastern Europe,* Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
„Guvernul Ciorbea dezavuează total deportarea şi vânzarea etnicilor germani din România în perioada comunismului. Declaraţia d-lui ministru Adrian Severin"*, România liberă,* 3 mai 1997.
Gündisch, Konrad, cu colaborarea lui Mathias Beer, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen,* Langen Müller, München, 1998.
Gündisch, Konrad, Höpken, Wolfgang şi Markei, Michael (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln, 1998.
Hahn, Eva şi Henning Hahn, Hans, „The «Germans and the East»: Back to Normality – But What Is Normal?", în Charles Ingrao şi Franz A.J. Szabo (eds.), *The Germans and the East,* Purdue University Press, West Lafayette, 2008, pp. 421-438.
Hamlin, David, „«Wo sind wir?» Orientalism, Gender and War în the German Encounter with Romania", *German History,* 28, nr. 4 (2010), pp. 424-452.
Hamlin, David, „Disease, Microbiology, and the Construction of a Colonial Space: Romania and the Central Powers în the First World War", *War and Society,* 36, nr. 1 (2017), pp. 31-43. • _
Hamlin, David, *Germany's Empire în the East: Germans and Romania*

în an Era of Globalization and Total War, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.

Hammond, Andrew, „Introduction", în Andrew Hammond (ed.), *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945-2003,* Ashgate, Aidershot, 2004, pp.xi-xxiii.

Hartl, Hans, „Die Deutschen în Rumänien 1918-1940-1945-1985. Zur Geschichte ihres Niedergangs als Volksgruppe", manuscris dactilografiat, 1985. '

Haşdeu, lulia, „Supremaţia gagiilor şi rezistenţa romilor. Câteva învăţăminte din studiile postcoloniale", *Baricada România,* 28 martie 2019, https://ro.baricada.org/suprematia- gagiilor-rezistenta-romilor/ (ultima accesare, 2 martie 2021).

Hausleitner, Mariana, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens,* Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2001.

Hausleitner, Marianna, *Deutsche und Juden în Bessarabien 1814-1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens,* IKGS Verlag, München, 2005.

Hausleitner, Mariana, *Die Donauschwaben 1868-1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat,* Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2014.

Hausleitner, Mariana, „Lacune în istoriografie: asociaţiile germanilor emigraţi şi naţional- socialismul la germanii din România", în Mathias Beer, Sorin Radu şi Florian Kührer- Wielach (eds.), *Germanii din România. Migraţie şi patrimoniu cultural după 1945,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 2019, pp. 175-197.

Haynes, Rebecca, *Romanian Policy towards Germany, 1936-40,* Palgrave Macmillan, Houndmills, 2000.

Heitmann, Klaus, „Die Rumänen Siebenbürgens aus deutscher Sicht im 19. Jahrhundert. Das Porträt der Ethnie von Rudolf Bergner (1884)", în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markei (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Veilag, Köln, 1998, pp. 33-56.

Heitmann, Klaus, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic,* ed. a Il-a, trad. de Dumitru Hîncu, Polirom, Iaşi, 2014.

Hienz, Hermann Adolf, „Fischer, Dr. med. Emil", în Hermann Adolf Hienz (ed.), *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen: D-G,* Böhlau Verlag, Köln, 1911, pp. 70-79.

Higounet, Charles, *Les Allemands en Europe Centrale et Orientale au Moyen Age,* Aubier, Paris, 1989.

Hîncu, Dumitru, *„Noi şi germanii „noştri" 1800-1914. Un studiu imagologic urmat de Tablouri dintr-o lume care a fost,* Univers, Bucureşti, 1998.

Hitchins, Keith, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din*

Transilvania (17001868), trad. de Sever Trifu şi Codruţa Trifu, Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

Hitchins, Keith, *Românii. 1774-1866,* ed. a IlI-a, trad. de George G. Pótra şi Delia Răzdolescu, Humanitás, Bucureşti, 2013.

Hitchins, Keith, *România. 1866-1947,* ed. a IV-a, trad. de George G. Pótra şi Delia Răzdolescu, Humanitás, Bucureşti, 2013.

Höfer, Hanno, „Mi-ar părea rău dacă ar trebui să plec acum în Germania", interviu de Corina Pavel, *Formula As,* 398, 31 ianuarie 2000.

Höfer, Hanno, „Nu am niciun regret că am rămas aici. Fac ceea ce-mi place şi trăiesc din asta", interviu de Iulian Ignat, *Formula As, 9* decembrie 2002.

Homm, Andreas, „1990 ist nicht 1945", *Hermannstädter Zeitung,* 11 ianuarie 1991.

Horváth, István şi Nastasă, Lucian (eds.), *Rom sau ţigan. Dilemele unui etnonim în spaţiul românesc,* Editura Institutului pentru Studierea Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2012.

Hrenciuc, Daniel, *între destin şi istorie. Germanii în Bucovina (1918-2012),* Argonaut, Cluj-Napoca, 2013.

Hügel, Felix, „Allianz für einen Deutschen", *Die Zeit, 5* decembrie 2009, http://www. zeit.de/politik/ausland/2009-12/rumaenien-wahl?page=l (ultima accesare, 24 mai 2020).

Hughes, Alina, „Germanicity without Germans and beyond: Post-Saxon Rural Transylvania", lucrare prezentată în cadrul conferinţei „The Flight and Expulsion of Germans în Contemporary German Culture", Nottingham Trent University, 21 octom-
. brie 2011.

Hughes,Tom, Hughes, Alina şi Korányi, James, „Transylvanian Villages: Conservationism, but at What Price?", *openDemocracy,* 26 august 2010, http://www.opendemocracy.net/ james-korany-tom-hughes-alina-hughes/conservation-at-what-price (ultima accesare, 4 martie 2021).

Hurezean, Ruxandra, *Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016; ed. a Il-a, Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017.

Hurezean, Ruxandra, *Criţ. Istoria, poveştile şi viaţa unui sat de saşi,* Curtea Veche, Bucureşti, 2017.

Hurezeanu, Emil, „Saşii transilvăneni – cine sunt şi ce vor ei", în Emil Hurezeanu, *Pe trecerea timpului. Jurnal politic românesc 1996-2015,* Curtea Veche, Bucureşti, 2015, pp. 490-494.

Hurezeanu, Emil, „Transilvania, *mon amour?,* în Emil Hurezeanu, *Pe trecerea timpului. Jurnal politic românesc 1996-2015,* Curtea Veche, Bucureşti, 2015, pp. 488-490.

Hurezeanu, Emil, „Trecutul este o altă ţară", în Ruxandra Hurezean, *Criţ. Istoria,poveştile şi viaţa unui sat de saşi,* Curtea Veche, Bucureşti, 2017, pp. 7-11.

Hüsch, Heinz-Günther, Baier, Hannelore şi Meinhardt, Ernst (eds.), *Cumpărarea libertăţii,* trad. de Nadia Badrus, Honterus, Sibiu, 2014.

Hüsch, Heinz-Günther, Leber, Peter-Dietmar şi Baier, Hannelore (ed.), *Wege în die Freiheit. Deutsch-rumänische Dokumente zur Familienzusammenführung und Aussiedlung 1969-1989,* Landsmannschaft der Banater Schwaben e.V., Aachen, 2016.

lacob, Valentin, „Cetatea care nu vrea să moară", *Formula As,* 633, 13 septembrie 2004. lancu, Bogdan, „Sibiu CCE 2007. Moduri de întrebuinţare", *Secolul 21,* l-6 (2007), pp. 75-83.

Ibryamova, Nuray, „European Union Political Conditionality and Minority Rights: Compliance în Bulgaria and Romania", *The International Journal of Human Rights,* 17, nr. 3 (2013), pp. 350-367.

Idei, Moshe, „Foreword", în Andrei Oişteanu, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes în Romanian and other Central East-European Cultures,* trad. de M. Adăscăliţei, University of Nebraska Press, Lincoln, 2009, pp. ix-x.

lepan, Florin, *2 pentru România. Klaus lohannis,* 2014, https://www.dailymotion.com/ video/x2a6e8o (ultima accesare, 22 august 2020).

Ignat, Iulian, „Avem şi noi nemţii noştri: Hanno Höfer", *Formula As,* 296, 26 ianuarie 1998. ...

Ignat, Iulian, „Cine îl opreşte pe Hanno Hofer?", *Formula As,* 347,1 februarie 1999.

Iliescu, Ion, „Ich bitte die Deutschen: Bleibt bei uns în Rumänien", interviu de Walter H. Rueb, *Die Welt,* 8 ianuarie 1990.

Iliescu, Ion, *Momente de istorie,* voi. I: *Documente, interviuri, comentarii: decembrie 1989 — iunie 1990,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.

Ingrao, Charles, „The Early Modern Period", în Charles Ingrao şi Franz AJ. Szabo (eds.), *The Germans and the East,* Purdue University Press, West Lafayette, 2008, pp. 59-63.

Institutul Naţional de Statistică, „Populaţia după etnie", 2003, http://www.insse.ro/cms/ files/rpl2002rezgenl/14.pdf (ultima accesare, 15 februarie 2021).

Institutul Naţional de Statistică, „Recensământul populaţiei şi al locuinţelor 2011. Rezultate definitive. Tabelul 7 (stânga). Populaţia stabilă pe sexe, după etnie – categorii de localităţi, macroregiuni, regiuni de dezvoltare şi judeţe", 2011, http://www.rpl2011. djsct.ro/inceputj.php?cod=9&codj=0 (ultima accesare, 15 februarie 2021).

loanid, Radu, „Ceauşescu şi Dej au vândut 250.000 de evrei", interviu de Andrei Bădin, *Adevărul,* 12 octombrie 2006,

http://www.adevarul.ro/life/sanatate/Ceausescu-Dej- vandut-evrei_0_47395574.html (ultima accesare, 13 august 2017).

loanid, Radu, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România şi Israel,* trad. de Ciprian Dumea şi Mirela Mircea, Polirom, Iaşi, 2005.

lohannis, Klaus, „Vrem să facem din Sibiu ceea ce-a fost cândva. Un oraş european, un avanpost al integrării în Uniunea Europeană", interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 431,18 septembrie 2000.

lohannis, Klaus, „Prea mulţi politicieni români sunt simpli figuranţi. Ei excelează prin a povesti problemele, nu prin a le rezolva", interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 641, 8 noiembrie 2004.

lohannis, Klaus, „La o Ţară Europeană se cuvine şi o Capitală Europeană'', interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 749, 25 decembrie 2006.

lohannis, Klaus, „Im Amt des Bürgermeisters", în Hans Klein (red.), *Zwanzig Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Hermannstadt,* Honterus Verlag, Sibiu, 2010.

lohannis, Klaus, *Pas cu pas,* Curtea Veche, Bucureşti, 2014.

lohannis, Klaus, *Primul pas,* Curtea Veche, Bucureşti, 2015.

lorga, Nicolae, „Prefaţă , în *Ce sunt şi ce vor saşii din Ardeal. Expunere din izvor competent,* Tipografia Cultura Neamului Românesc, Bucureşti, 1919, pp. 3-8.

Irgang, Winfried, „Mittelalterlicher Landesausbau/Ostsiedlung", *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa,* 12 iunie 2012, https://ome- lexikon.uni-oldenburg.de/begriffe/mittelalterlicher-landesausbau-ostsiedlung/ (ultima accesare, 31 ianuarie 2021).

Ivan, Adrian Liviu, *Stat, majoritate şi minoritate naţională în România (1919-1933). Cazul maghiarilor şi germanilor din Transilvania,* Eikon, Cluj-Napoca, 2006.

Ivanov, Leonte, *Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română 1840-1948,* Cartier, Chişinău, 2004.

Jachomowski, Dirk, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- undDobrudschadeutschen. Von der Volksgruppe în Rumänien zur „Siedlungsbrücke" an der Reichsgrenze,* R. Oldenbourg Verlag, München, 1984.

Jacobsen, Hans-Adolf şi Tómala, Mieczyslaw (eds.), *Bonn- Warschau 1945-1991. Die deutschpolnischen Beziehungen 1945-1991,* Verlag Wissenschaft und Politik, Köln, 1992.

Janowski,Maciej, lordachi, Constantin şiTrencsényi, Balázs,"Why Bother about Historical Régions? Debates about Central Europe în Hungary, Poland and Romania", *EastCentral Europe,* 32, nr. l-2 (2005), pp. 5-58.

Judson, Pieter, „When Is a Diaspora Not a Diaspora? Rethinking

Nation-Centered Narratives about Germans în Habsburg East Central Europe", în Krista O'Donnell, Renate Bridenthal şi Nancy Reagin (eds.), *The Heimat Abroad: The Boundaries of Germanness,T||ç.* University of Michigan Press, Ann Arbor, pp. 219-247.

Kaindl, Raimund Friedrich, *Geschichte der Deutschen în den Karpathenländern,* vol. III: *Geschichte der Deutschen în Galizien, Ungarn, der Bukowina und Rumänien seit etwa 1710 bis zur Gegenwart,* Friedrich Andreas Perthes, Gotha, 1911.

Kántor, Zoltán, „Legea statutului: politică naţională sau o nouă abordare a protecţiei minorităţilor?", trad. de Elek Szokoly,yí//¿ra, 9 (20-21), 2003, http://altera.adatbank. transindex.ro/?cid=422 (ultima accesare, 14 aprilie 2021).

Karl, Josef Christoph, „Die Minderheitenorganisation Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (DFDR)/Forumul Democrat al Germanilor din România (FDGR) seit 1989: Politisches Subjekt oder Objekt", *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften,* 16 (mai 2006), http://www.inst.at/trans/16Nr/14_6/karll6.htm (ultima accesare, 3 aprilie 2021).

Karl, Josef Christoph, „Ethnie Minorities between Political Participation and Cultural Representation în Post-Communist Romaniawith a Special Focus on the Democratic Forum of the Germans în Romania (DFDR/FDGR)", teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, 2011.

Karnoouh, Claude, *Inventarea poporului-naţiune. Cronici din România şi Europa Orientală (1973-2007),* trad. de Teodora Dumitru, Idea, Cluj-Napoca, 2011.

Kellogg, Frederick, *Drumul României spre independenţă,* trad, de Laura Carmen Cuţitaru, ed. îngrijită de Victor Spinéi, Institutul European, Iaşi, 2002.

Kemp, Walter, „Kin-States Protecting National Minorities: Positive Trend or Dangerous Precedent?", în John McGarry şi Michael Keating (eds.), *European Integration and the Nationalities Question,* Routledge, Londra, 2006, pp. 103-123.

Kerim, Silvia, „Astă vară la Sibiu", *Formula As,* 684, 19 septembrie 2005.

Kienemann, Christoph, *Der koloniale Flick gen Osten. Osteuropa im Diskurs des Deutschen Kaiserreiches von 1871,* Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2018.

Kift, Dagmar, „Neither Here Nor There? Memorialization of the Expulsion of Ethnic Germans", în Bill Niven şi Chloe Paver (eds.), *Memorialization în Germany since 1945,* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 78-87.

Kiossev, Alexander, „Notes on Self-Colonising Cultures", în Bojana Pejic şi David Elliott *(eAsfArt and Culture în Post-Communist Europe,* Moderna Museet/Modern Museum, Stockholm, 1999, pp.

114-117.
Kiss, Tamás şi Székely, István Gergő, „Shifting Linkages în Ethnic Mobilization: The Case of RMDSZ and the Hungarians în Transylvania", *Nationalities Papers,* 44, nr. 4 (2016), pp. 591-610.
Klein, Hans, „Zwanzig Jahre deutsches Forum Hermannstadt", în Demokratisches Forum der Deutschen în Hermannstadt (ed.), *Zwanzig Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Hermannstadt,* Honterus Verlag, Sibiu, pp. 9-15-
Klekowski von Koppenfels, Amanda, „The Decline of Privilege: The Legal Background to the Migration of Ethnic Germans", în David Rock şi Stefan Wolff (eds.), *Coming Home to Germany? The Integration of Ethnic Germans from Central and Eastern Europe în the Federal Republic,* Berghahn Books, New York, 2002, pp. 102-118.
Klimaszewski, Cheryl, Bader, Gail E., Nyce, James M. şi Beasley, Brian E., „Who Wins? Who Loses? Representation and «Restoration» of the Past în a Rural Romanian Community", *Library Review,* 59, nr. 2 (2010), pp. 92-106.
Kontje,Todd, *German Orientalisms,The* University of Michigan Press, Ann Arbor, 2004. Kopp, Kristin, *Germany's Wild East: Constructing Poland as Colonial Space,* The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2012.
Korányi, James, „Between East and West: Romanian German Identities since 1945", teză de doctorat, University of Exeter, 2008.
Korányi, James, „Reinventing the Banat: Cosmopolitanism as a German Cultural Export", *German Politics and Society,* 29, nr. 3 (2011), pp. 97-112.
Korányi, James, „Voyages of Socialist Discovery: German-German Exchanges between the GDR and Romania", *The Slavonic and East European Review,* 92, nr. 3 (2014), pp. 479-506.
Korányi, James şi Wittlinger, Ruth, „From Diaspora to Diaspora: The Case of Transylvanian Saxons în Romania and Germany", *Nationalism and Ethnic Politics,* 17, nr. 1 (2011), pp. 96-115.
König, Walter, „Haben die Siebenbürger Sachsen und die Banater Schwaben 1918/19 bedingungslos dem Anschluß an Rumänien zugestimmt?", *Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde,* 2 (1979), pp. 101-110.
Kremm, Werner, „Mehr als nur Kabelbäume", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2002, pp. 128-130.
Kremm, Werner, „Vom Stammtisch zum Wirtschaftsclub", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2009, pp. 51-54.
Kulish, Nicholas, „Grim Romanians Brighten Over a German Connection", *New York Times,* 5 decembrie 2009, http://www.nytimes.com/2009/12/06/world/europe/06 romania.html?scp=l&sq=grim%20romanians&st=cse (ultima accesare, 24 mai

2020).
Kundera, Milan, „Tragedia Europei Centrale”, trad. de Alina Ghimpu, în Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii,* Polirom, Iaşi, 1997, pp. 221-235.
Kürti, László, „Transylvania, Land Beyond Reason: Toward an Anthropological Analysis of a Contested Terrain”, *Dialecticul Anthropology,* 14, nr. 1 (1989), pp. 21-52.
Kuus, Merje, „Europe’s Eastern Expansion and the Réinscription of Otherness în EastCentral Europe”, *Progress în Human Geography,* 28, nr. 4 (2004), pp. 472-489.
Lascu, Stoica, „Integrarea germanilor dobrogeni în societatea românească modernă (18781916) – între tradiţii proprii şi realităţi ponto-dunărene”, în Valentin Ciorbea (ed.), *Germanii dobrogeni. Istorie şi civilizaţie,* Muntenia, Constanţa, 2006, pp. 51-84.
Lazăr, Virgil, „Declaraţia Forumului Democrat al Germanilor din România”, *România liberă,* 20 iulie 1990.
Lazăr, Virgil, „Se reîntorc germanii?”, *Satul. Supliment săptămânal de agricultură al ziarului România liberă,* 26 mai 1998.
Lăcătuş, Adrian, „Tradiţie, autonomie şi realizare de sine în *Die Stadt im Osten* de Adolf Meschendörfer”, în Adrian Lăcătuş, *Modernitatea conservatoare: aspecte ale culturii Europei Centrale,* Editura Universităţii „Transilvania”, Braşov, 2009, pp. 73-79.
Leber, Peter-Dietmar, „Zur Aussiedlungsgeschichte der Deutschen aus Rumänien. Familienzusammenführung, Flucht, Auswanderung”, în Heinz-Günther Hüsch, Peter-Dietmar Leber şi Hannelore Baier (eds.), *Wege în die Freiheit. Deutsch-rumänische Dokumente zur Familienzusammenführung und Aussiedlung 1968-1989,* Landsmannschaft der Banater Schwaben e.V., Aachen, 2016, pp. 9-17.
Lefter, Ion Bogdan, „Imaginea germanului în civilizaţia românească şi în literatura română”, *România literară,* 42, 25 octombrie 1995.
„Lege privind extinderea prevederilor Decretului-lege nr. 118/1990 şi la persoanele deportate în străinătate după 23 august 1944”, *Monitorul oficial,* 13 decembrie 1990.
„Legea nr. 10 din 7 martie 1994 pentru ratificarea Tratatului privind relaţiile de prietenie şi colaborare dintre România şi Republica Slovacă, încheiat la Bratislava la 24 septembrie 1993. Textul actului publicat în M.Of. nr. 64/11 mar. 1994”, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=14266 (ultima accesare, 20 mai 2018).
„Legea nr. 18 din 19 februarie 1991 (republicată)”, *Monitorul oficial, 5* ianuarie 1998, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/1459 (ultima accesare, 13 aprilie 2021).
„Legea nr. 28 din 24 mai 1993 pentru ratificarea Tratatului cu privire

la relaţiile prieteneşti şi la cooperarea dintre România şi Republica Polonă, încheiat la Bucureşti la 25 ianuarie 1993. Textul actului publicat în M.Of. nr. 112/31 mai 1993", http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=13734 (ultima accesare, 20 mai 2018).

„Legea nr. 74 din 17 iulie 1992 pentru ratificarea Tratatului de prietenie, colaborare şi bună vecinătate dintre România şi Republica Bulgaria. Textul actului publicat în M.Of. nr. 174/23 iul. 1992", http://www.monitoruljuridic.ro/act/tratat-din-27- ianuarie-1992-de-prietenie-colaborare-şi-buna-vecinatate-intre-romania-şi- republica-bulgaria-emitent-parlamentul-publicat-n-31002.html (ultima accesare, 20 mai 2018).

„Legea nr. 79 din 22 septembrie 1994 pentru ratificarea Tratatului privind relaţiile de prietenie şi colaborare dintre România şi Republica Croaţia, încheiat la Bucureşti la 16 februarie 1994. Textul actului publicat în M.Of. nr. 273/27 sep. 1994", http:// www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=14545 (ultima accesare, 20 mai 2018).

„Legea nr. 95 din 16 septembrie 1992 pentru ratificarea Tratatului dintre România şi Republica Federală Germania privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa, încheiat la Bucureşti la 21 aprilie 1992. Textul actului publicat în M.Of. nr. 237/24 sep. 1992", https://lege5.ro/Gratuit/gy2tenrs/tratatul-intre-romania-şi- republica-federala-germania-privind-cooperarea-prieteneasca-şi-parteneriatul-în- europa-din-21041992 (ultima accesare, 16 martie 2021).

„Legea nr. 112/1996 pentru ratificarea Tratatului cu privire la relaţiile de prietenie, bună vecinătate şi cooperare dintre România şi Republica Federală Iugoslavia, semnat la Belgrad la 16 mai 1996", http://www.dri.gov.ro/lege-nr-1121996-pentru-ratificarea- tratatului-cu-privire-la-relatiile-de-prietenie-buna-vecinatate-şi-cooperare-dintre- romania-şi-republica-federala-iugoslavia-semnat-la-belgrad-la-16-mai-1996/ (ultima accesare, 20 mai 2018).

„Legea nr. 129/1997 pentru ratificarea Tratatului cu privire la relaţiile de bună vecinătate şi cooperare dintre România şi Ucraina, semnat la Constanţa la 2 iunie 1997", http:// www.dri.gov.ro/lege-nr-1291997-pentru-ratificarea-tratatului-cu-privire-la-relatiile- de-buna-vecinatate-şi-cooperare-dintre-romania-şi-ucraina-semnat-la-constanta-la- 2-iunie-1997/ (ultima accesare, 20 mai 2018).

„Legea nr. 130 din 15 iulie 2020 pentru completarea art. 5 din Decretul-lege nr. 118/ 1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri", *Monitorul oficial,* 15 iulie 2020, http://legislatie. just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/227836

(ultima accesare, 4 aprilie 2021).

„Legea nr. 211 din 27 iunie 2013 privind acordarea unor drepturi persoanelor care nu mai au cetăţenia română, dar care au fost persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi cele deportate în străinătate ori constituite în prizonieri”, *Monitorul oficial,* 2 iulie 2013, https://lege5.ro/gratuit/ gm3tcobzgi/legea-nr-211-2013-privind-acordarea-unor-drepturi-persoanelor-care- nu-mai-au-cetatenia-romana-dar-care-au-fost-persecutate-din-motive-politice-de-dictatura-instaurata-cu-incepere-de-la-6-martie-1945-p (ultima accesare, 4 aprilie 2021).

„Legea nr. 232 din 5 noiembrie 2020 pentru modificarea şi completarea Decretului-lege nr. 118/1990 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate din motive politice de dictatura instaurată cu începere de la 6 martie 1945, precum şi celor deportate în străinătate ori constituite în prizonieri”, *Monitorul oficial,* 5 noiembrie 2020, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/232660 (ultima accesare, 4 aprilie 2021).

Lemberg, Hans, „Zur Entstehung des Osteuropabegriffs im 19. Jahrhundert. Vom «Norden» zum «Osten» Europas”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas,* 33 (1985), pp. 48-91.

Lendvai, Paul, *Anti-Semitism without Jews: Communist Eastern Europe,* Doubleday, New York, 1971.

Lengyel, Zsolt K., „Politisches System und Minderheiten în Rumänien 1918-1989. Abriß über die inneren Integrationsprobleme des politischen und nationalen Unitarismus am Beispiel der Deutschen und Magyaren”, *Zeitschrift für siebenbürgische Geschichte und Landeskunde,* 24 (2001), pp. 190-212.

Leu, Valeriu, „Imaginea «neamţului» în însemnările de pe cărţile vechi româneşti din Banat ’, în Alexandru Zub (ed.), *Identitate şi alteritate în spaţiul cultural românesc,* Editura Universităţii,,Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 1996, pp. 240-246.

Leu, Valeriu, „Imaginea germanului la românii din Banat”, în Smaranda Vultur (ed.), *Germanii din Banat prin povestirile lor,* ed. a Il-a revăzută şi adăugită, Polirom, Iaşi, 2018, pp. 35-58.

Levy, Daniel, „Integrating Ethnic Germans în West Germany: The Early Postwar Period”, în David Rock şi Stefan Wolff (eds.), *Coming Home to Germany? The Integration of Ethnic Germans from Central and Eastern Europe în the Federal Republic,* Berghahn Books, New York, Oxford, pp. 19-37.

Lewis, Martin W. şi Wigen, Kären E., *The Myth of Continents: A Critique of Metageography,* University of California Press, Berkeley, 1997.

Lienerth, Michael, „Un om credincios nu părăseşte ţara în care l-a aşezat Dumnezeu”, interviu de Beatrice Ungar, *Formula As,* 261,12 mai 1997.

Liiceanu, Aurora, „Alteritate etnică şi imaginar colectiv”, în Gabriel Bădescu, Mircea Kivu şi Monica Robotin (eds.), *Barometrul relaţiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România,* Centrul de Resurse pentru Diversitate Etno- culturală, Cluj-Napoca, 2005, pp. 55-64.

Liulevicius, Vejas Gabriel, *The German Myth of the East: 1800 to the Present,* Oxford University Press, Oxford, 2009.

Livezeanu, Irina, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930,* trad, de Vlad Russo, Humanitas, Bucureşti, 1998.

Llanque, Marcus, „The First World War and the Invention of «Western Democracy»„, în Riccardo Bavaj şi Martina Steber (eds.), *Germany and „The West”: The History of a Modern Concept,* Berghahn Books, New York şi Oxford, 2015, pp. 69-80.

Lower, Wendy, *Nazi Empire-Building and the Holocaust în Ukraine,* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2005.

Lumans, Valdis O., *Himmlers Auxiliaries: The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945,* The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1993.

Lupescu, Bogdan, „Extemporal cu grâu în câmpia Sătmarului”, *Formula As,* 471,2 iulie 2001.

Lupşiasca, Karl Ludwig, „Was kann das Forum?”, *Zugänge,* 14 (1993), pp. 70-73.

Lupşiasca, Karl Ludwig, „Zeittafel zur Ansiedlung im Banater Bergland”, în Waldemar Günter König, Karl Ludwig Lupşiasca şi Erwin Josef Ţigla (eds.), *Die Banater Berglanddeutschen. Ein Handbuch,* Banatul Montan, Reşiţa, 2013, pp. 29-39.

Maeder, Pascal, *Forging a New Heimat: Expellees în Post- War Germany and Canada,* V &. R Press, Göttingen, 2011.

Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decemvrie 1930,* vol. II: *Neam, limbă maternă, religie,* Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti, 1938.

Manz, Stefan, *Constructing a German Diaspora: The „Greater German Empire , 1871-1914,* Routledge, New York, 2014.

Marchand, Suzanne L., *German Orientalism în the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship,* Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Marian, Liviu, *Coloniştii nemţi din Basarabia. Consideraţii istorice, politice şi etnografice,* Tipografia „Providenţa”, Bucureşti, 1920.

Marineasa, Viorel şi Vighi, Daniel (eds.), *Rusalii '51:fragmente din deportarea în Bărăgan,* Marineasa, Timişoara, 1994.

Marineasa, Viorel şi Vighi, Daniel (eds.), *Deportarea în Bărăgan:*

destine, documente, reportaje, Mirton, Timişoara, 1996.
Marta, Bogdan, „Dominic Fritz şi-a prezentat viziunea de campanie: «Voi fi un primar european pentru un oraş european»„, *Timiş online,* 11 februarie 2020, https://www.tion.ro/stirile-judetului-timis/dominic-fritz-şi-a-prezentat-programul-de-campanie- voi-fi-un-primar-european-pentru-un-oras-european-930904/
Martin, Benjamin G., *The Nazi-Fascist New Order for European Culture,* Harvard University Press, Cambridge, 2016.
Martin, Horst, „Zehn Jahre «BVIK Banatia»„, *Deutsches Jahrbuch fur Rumänien,* 2002, pp. 29-34.
Martin, Horst, „Jugendförderung durch Stiftungarbeit", în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 111-117.
Marushiakova, Elena şi Popov, Veselin (eds.), „Romania", în *Roma Voices în History: A Sourcebook,* Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, 2021, pp. 306-466.
Matei, Petre, „Romi sau ţigani? Etnonimele – istoria unei neînţelegeri", în István Horváth şi Lucian Nastasă (eds.), *Rom sau ţigan. Dilemele unui etnonim în spaţiul românesc,* Editura Institutului pentru Studierea Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2012, p. 38. ' i
Maxwell, Alexander, „Introduction. Bridges and Bulwarks: A Historiographic Overview of East-West Discourses", în Alexander Maxwell (ed.), *The East-West Discourse: Symbolic Geography and its Consequences,* Peter Lang, Berna, 2011, pp. l-32.
Mazower, Mark, *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe,* Penguin Books, Londra, 2009.
Mărieş, Stela, „Das Fremdenbild im rumänischen Raum în der Mitte des XIX. Jahrhunderts", în Alexandru Zub (ed.), *Identitate şi alteritate în spaţiul cultural românesc,* Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1996, pp. 207-227.
McArthur, Marilyn, „The Politics of Identity: Transylvanian Saxons în Socialist Romania", teză de doctorat, University of Massachussetts, 1981.
Medoia, Ion, „«Mica Vienă», târâtă spre «Fâşia Gaza»„, *România liberă,* 24 octombrie 1997.
Medoia, Ion, „Timişoara. «Palatele» ţigăneşti cu «turnuleţe» iau locul construcţiilor în stil vienez", *România liberă,* 10 iulie 1998.
Medoia, Ion, „Bulevardul C.D. Loga, îmbâcsit de turnuri şi turnuleţe orientale", *România liberă,* 10 noiembrie 2000.
Meier Klodt, Cord, „25 Jahre Deutsch-Rumänischer Freundschaftsvertrag — mit- und füreinander für ein gemeinsames Europa", http://docplayer.org/66060871-25-jahre- deutsch-

rumaenischer-freundschaftsvertrag-mit-und-fuereinander-und-fuer-ein- gemeinsames-europa.html (ultima accesare, 16 martie 2021).

Melegh, Attila, *On the East-West Slope: Globalization, Naţionalism, Racism andDiscourses on Central and Eastern Europe,* Central European University Press, Budapesta, 2006. „Mesajul domnului Ion Iliescu, Preşedintele României, adresat participanţilor la manifestările comemorative prilejuite de împlinirea a 50 de ani de la deportarea în URSS a unor grupuri de etnici germani din România – Braşov, 14 ianuarie 1995", http:// old.presidency.ro/pdf/date_arhiva/482_ro.pdf (ultima accesare, 3 martie 2021).

Meschendörfer, Adolf, *Die Stadt im Osten,* Verlag Krafft &,Drotleff, Hermannstadt, 1931. Meschendörfer, Adolf, *Corona,* trad. de Gabriel Gafiţa, Kriterien, Bucureşti, 1982.

Meyer, Henry Cord, *Mitteleuropa în German Thought and Action 1815-1945,* Martinus Nijhoff, Haga, 1955.

Mihăilescu, Vintilă, „De ce urâm ţiganii. Eseu despre partea blestemată, manele şi mane- lism", în Matei Mihăilescu (ed.), *Condiţia romă şi schimbarea discursului,* Polirom, Iaşi, 2014, pp. 189-223.

Mihăilescu, Vintilă, „Despre excepţionalism şi ipostazele sale româneşti", în Vintilă Mihăilescu (ed.), *De ce este România astfel? Avatarurile excepţionalismului românesc,* Polirom, Iaşi, 2017, pp. 43-71.

Mihăilescu, Vintilă, Coman, Gabriela şi Pozsony, Ferenc, *Vecini şi vecinătăţi în Transilvania,* Paideia, Bucureşti, 2002.

Mihăilescu, Vintilă şi Matei, Petre (eds.), *Condiţia romă şi schimbarea discursului,* Polirom, Iaşi, 2014.

Milata, Paul, *Intre Hitler, Stalin şiAntonescu. Germanii din România în Waffen-SS,* trad. de Nadia Badrus, Schiller, Sibiu, 2018.

Miloiu, Silviu, Dragomir, Elena şi Ştefanescu, Alexandru, „Projects for a United Europe during the World War II? The Axis, Romanian and Fînnish Perceptions", în Ion Stanciu, Silviu Miloiu şi Iulian Oncescu (eds.), *Europe as Viewedfrom the Margins: An East-Central European Perspective from World War I to the Cold War,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2007, pp. 95-145.

Minkiewicz, Leopold, „Möglichkeiten der Wirtschaftsforderung der Rumäniendeutschen im Altreich Rumäniens", în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 127-130.

Minkiewicz, Leopold, „Von Jassy bis Tulcea", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2005, pp. 47-49.

Mironescu, Vladimir, *Privire retrospectivă. Asupra trecutului nostru*

paralel cu cel al vecinilor; răspuns la „Kulturarbeit des Deutschtums în Rumänien" de Dr. Emil Fischer, Institutul de Arte Grafice N.V Ştefaniu & Co, Iaşi, 1911.

Mishkova, Diana, „Symbolic Geographies and Visions of Identity: A Balkan Perspective", *European Journal of Social Theory,* 11, nr. 2 (2008), pp. 237-256.

Miskolczy, Ambras, „Das Bild vom Anderen în Siebenbürgen", în Valeria Heuberger, Arnold Suppan şi Elisabeth Vyslonzil (eds.), *Das Bild vom Anderen: Identitäten, Mentalitäten, Mythen und Stereotypen în multiethnischen europäischen Regionen,* Peter Lang, Frankfurt am Main, 1999, pp. 169-175.

Mitu, Sorin, *Geneza identităţii nationale la românii ardeleni,* Humanitas, Bucureşti, 1997. Mitu, Sorin, *Transilvania mea. Istorii, mentalităţi, identităţi,* Polirom, Iaşi, 2006.

Mitu, Sorin, *Europa Centrală, Răsăritul, Balcanii: geografii simbolice comparate,* International Book Access, Cluj-Napoca, 2007.

Mitu, Sorin, *Identităţi moderne în Transilvania,* Argonaut, Cluj-Napoca, 2016.

Mitu, Melinda şi Mitu, Sorin, *Ungurii despre români. Naşterea unei imagini etnice,* Polirom, Iaşi, 2014.

Morar, Ioan T., *Lindenfeld,* Polirom, Iaşi, 2006.

Morar, Vasile, *Morala elementară — stări, praguri, virtuţi,* ed. a Il-a, Paideia, Bucureşti, 2011.

Motzan, Peter şi Sienerth, Stefan (eds.), *Worte als Gefahr und Gefährdung: fünf deutsche Schriftsteller vor Gericht (15. September 1959 — Kronstadt); Zusammenhänge und Hintergründe. Selbstzeugnisse und Dokumente,* Südostdeutsches Kulturwerk, München, 1993.

Möckel, Andreas, „Kleinsächsisch oder Alldeutsch? Zum Selbstverständis der Siebenbürger Sachsen von 1867 bis 1933", în Walter König (ed.), *Siebenbürgen zwischen den beiden Weltkriegen,* Böhlau Verlag, Köln, 1994, pp. 129-141.

Murgescu, Bogdan, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010),* Polirom, Iaşi, 2010.

Müller, Cristina, „Zwölf Jahre Hilfe zur Selbsthilfe", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2004, pp. 39-40.

Müller, Cristina, „Wer einen besseren Lohn wittert, ist weg", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2005, pp. 153-155.

Müller, Herta, *Leagănul respiraţiei,* trad. şi note de Alexandru Al. Şahighian, Humanitas, Bucureşti, 2010.

Müller-Langenthal, Friedrich, *Die Siebenbürger Sachsen und ihr Land,* ed. a IV-a revăzută, Heimat und Welt-Verlag Dieck & Co, Stuttgart, 1922.

Nachum, Iris şi Schaefer, Sagi, „The Semantics of Political Integration: Public Debates about the Term «Expellees» în Post-War Western

Germany", *Contemporary European History,* 27, nr. 1 (2018), pp. 42-58.

Naumescu, Valentin, „Introducere. O sută de ani de periferie. România, în căutarea garanţiilor", în Valentin Naumescu (ed.), *România, marile puteri şi ordinea europeană,* Polirom, Iaşi, 2018, pp: 17-31.

Năstase, Adrian, *România după Malta. 875 de zile la Externe,* voi. IV: *1 martie – 30 aprilie 1991,* Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007.

Năstase, Adrian, *România după Malta. 875 de zile la Externe,* voi. IX: *1 aprilie – 30 iunie 1992,* Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2011.

Nägler, Thomas, „Etnici germani care pleacă sau revin în ţară", interviu de Ion Marin, *Adevărul,* 23 mai 1990. «>

Nägler, Thomas, *Aşezarea saşilor în Transilvania,* ed. a Il-a, trad. de Annamaria Haldner, Kriterion, Bucureşti, 1992.

Nedea, Alex, „Români vânduţi ca pe vite" *Jurnalul,* 15 martie 2016, http://adevarul.ro/ locale/timisoara/cum-ajuns-evreii-germanii-marfaf-export-romania-comunista-sute- milioane-dolari-profitul-regimului-l_5783d6455ab6550cb8c38a3e/index.html (ultima accesare, 25 mai 2018).

Nelson, Robert L. (ed.), *Germans, Poland, and Colonial Expansion to the East: 1850 Through the Present,* Palgrave Macmillan, New York, 2009.

Neubauer, John, Cornis-Pope, Marcel, Kibédi-Varga, Sándor şi Harsanyi, Nicolae, „Transylvania s Literary Cultures: Rivalry and Interaction", în Marcel Cornis-Pope şi John Neubauer (eds.), *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures în the 19th and2(f Centuries,* vol. II, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2004, pp. 245-282.

Neumann, Iver B., *Uses of the Other:"The East" în European Identity Formation,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998.

Newall, Veneţia, „The Destruction of the Hungarian Villages în Romania", *Anthropology Today,* 4, nr. 5 (1988), pp. 3-5.

Nicolae, Caterina, „Al doilea descălecat al pemilor", *Gândul,* 12 octombrie 2005.

Nistorescu, Cornel, „Klaus Iohannis, beneficiar de case şi proprietăţi naziste", *Cotidianul.ro,* 15 februarie 2017, https://www.cotidianul.ro/klaus-iohannis-beneficiar-de-case-şi-proprietati-naziste/ (ultima accesare, 16 septembrie 2018).

Nobles, Melissa, *The Politics of Official Apologies,* Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Novak, Csaba Zoltán, „Relaţiile româno-maghiare şi schimbarea de regim din 1989", *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai",* 16 (2013), pp. 43-63.

Oancă, Alexandra, „Governing the European Capital of Culture and Urban Regimes în Sibiu", teză de masterat, Central European University, Budapesta, 2010.

Ohsam, Bernhard, *Eine Handvoll Machorka. Roman aus Russland,* Kraft, Augsburg, 1958. Oişteanu, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central-european,* ed. a IlI-a revăzută, adăugită şi ilustrată, Polirom, Iaşi, 2012.

Okey, Robin, „Central Europe/Eastern Europe: Behind the Definitions", *Past & Present,* 137, nr. 1 (1992), pp. 102-133. .

„Ordonanţa nr. 105 din 30 august 1999 (republicată) privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate de către regimurile instaurate în România cu începere de la 6 septembrie 1940 până la 6 martie 1945 din motive etnice", *Monitorul oficial,* 13 februarie 2020, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/19161 (ultima accesare, 13 aprilie 2021).

Panagiotidis, Jannis, „What is the Germans Fatherland? The GDR and the Resettlement of Ethnic Germans from Socialist Countries (1949-1989)", *East European Politics and Societies and Cultures,* 29, nr. 1 (2015), pp. 120-146.

Pascu, Vasile, *Istoria antică şi medievală a românilor,* Clio Nova, Bucureşti, 1998.

Pavel, Corina, „Neamţul care a uitat să mai plece. Hanno Höfer", *Formula As,* 829,19 iulie 2008.

Pavel, Dan şi Huiu, lulia, *"Nu putem reuşi decât împreună". O istorie analitică a Convenţiei Democratice, 1989-2000,* Polirom, Iaşi, 2003.

Pál-Antal, Sándor, „Die Szekler unter den Völkern Siebenbürgens", în Harald Roth (ed.), cu colaborarea lui Paul Niedermaier şi Gabriella Olasz, *Die Szekler în Siebenbürgen: von der privilegierten Sondergemeinschaft zur ethnischen Gruppe,* Böhlau Verlag, Köln, 2009, pp. l-12.

Pârvu, Mihnea-Petru, „Şvabii – nemţii noştri sau ungurii lor?", *România liberă,* 17 august 2004.

Petcu, Mariana şi Pop, Irina, „O cetate fortificată şi un castel care nu mai interesează pe nimeni", *România liberă,* 13 decembrie 1996.

Petcu, Mariana şi Popa, Flavius, „Sfidarea autorităţilor", *România liberă,* 2 aprilie 1997.

Petrescu, Dragoş, „Conflicting Perceptions of (Western) Europe: The Case of Communist Romania, 1958-1989", în José M. Faraldo, Christian Domnitz şi Paulina Gulinska- Jurgiel (eds.), *Europa im Ostblock. Vorstellungen und Diskurse (1945-1991)/Europe în the Eastern Bloc. Imaginations andDiscourses (1945-1991),* Böhlau Verlag, Köln, 2008, pp. 199-220.

Petri, Hans, *Geschichte der deutschen Siedlungen în der Dobrudscha:*

hundert Jahre deutschen Lebens am Schwarzen Meer, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1956.

Philippi, Paul, „în urmă cu 50 de ani, etnici germani din România s-au înrolat în «Waffen-SS»„, trad. de Annemarie Weber, *România liberă,* 25 mai 1993.

Philippi, Paul, „Was sollte das Forum sein und tun?", *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 13-19.

Philippi, Paul, „Nation und Nationalgefiihl der Siebenbürger Sachsen", în Hans Rothe (ed.), *Die Siebenbürger Sachsen în der Geschichte und Gegenwart,* Böhlau Verlag, Köln, 1994, pp. 69-86.

Philippi, Paul, „Brief an Bundespräsident Roman Herzog (mit Anlagen)", *Zugänge,* 19/20 (1996), pp. 149-159.

Philippi, Paul, „Ziele der Forumsgründung 1989. Eine Retrospektive", *Deutsches Jahrbuch Jur Rumänien,* 2002, pp. 19-28.

Philippi, Paul, „Die Zukunft der Siebenbürger Sachsen nach zehn Jahren im freien Rumänien", în Paul Philippi, *Kirche und Politik. Siebenbürgische Anamnesen und Diagnosen ausfünf Jahrzehnten. Teil II: zwischen 1992 und2005,* Hora Verlag, Hermannstadt, 2005, pp. 266-292. .

Philippi, Paul, „Reflecţii actuale şi de perspectivă privind deportarea germanilor", trad. de Mircea Suhăreanu, *Altera,* 26-27 (2005), http://www.altera.adatbank.transindex. ro/index.php?cid=370 (ultima accesare, 3 martie 2021).

Philippi, Paul, „Verstrickung, Schuld und Opfer", în Paul Philippi, *Kirche und Politik. Siebenbürgische Anamnesen und Diagnosen aus fünfJahrzehnten. Teil II: zwischen 1992 und 2005,* Hora Verlag, Hermannstadt, 2006, pp. 150-151.

Philippi, Paul, „Zum 50. Jahrestag der Deportation în die Sowjetunion (12. Januar 1995)", în Paul Philippi, *Kirche und Politik. Siebenbürgische Anamnesen und Diagnosen aus fünf Jahrzehnten. Teil II: zwischen 1992 und 2005,* Hora Verlag, Hermannstadt, 2006, pp. 97-104.

Philippi, Paul, „Zur NATO-Mitgliedschaft Rumäniens", în Paul Philippi, *Kirche und Politik. Siebenbürgische Anamnesen und Diagnosen aus fünf Jahrzehnten. Teil II: zwischen 1992 und 2005,* Hora Verlag, Hermannstadt, 2006, pp. 188-190.

Philippi, Paul, „Subjekt sein und mitbestimmen: Zwanzig Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2010, pp. 23-26.

Philippi, Paul, „Von der Schulbank 1943 în den Zweiten Weltkrieg", prelegere, 3 noiembrie 2015, Forumul German Sibiu, https://www.siebenbuerger.de/ortschaften/ hermannstadt/multimedia/sonstiges/46655-vortrag-des-zeitzeugen-

prof-dr-paul. html (ultima accesare, 3 martie 2021).
Philogene, Gina, *From Black to African American: A New Social Representation*, Praeger, Westport, 1999.
Philogene, Gina, „Social Representations of Alterity în the United States", în Gail Moloney şi Iain Walker (eds.), *Social Representations and Identity: Content, Process, and Power,* Palgrave Macmillan, New York, 2007, pp. 31-42.
Phinnemore, David, „And We d Like To Thank... Romania's Integration în the European Union"*, Journal of European Integration,* 32, nr. 3 (2010), pp. 291-308.
Pietz, William, „The «Post-Colonialism» of Cold War Discourse", *Social Text,* 19/20 (1988), pp. 55-75.
Pintilescu, Corneliu, *Procesul Biserica Neagră 1958,* Aldus, Braşov, Arbeitskreis fur Sieben- bürgische Landeskunde, Heidelberg, 2008.
Poenaru, Florin, *Locuri comune. Clasă, anticomunism, stânga,* Tact, Cluj-Napoca, 2017.
Pogonyi, Szabolcs, *Extra-Territorial Ethnie Politics, Discourses and Identities în Hungary,* Palgrave Macmillan, New York, 2017.
Polaschegg, Andrea, *Der andere Orientalismus. Regeln deutsch-morgenländischer Imagination im 19. Jahrhundert,* Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2005.
Pop Reteganul, Ioan, *Pilde şi sfaturi pentru popor,* Edit. propr. şi tip. Tipografiei „Aurora" A. Todoran, Gherla, 1900.
Pop, Ioan-Aurel, *Naţiunea română medievală: solidarităţi etnice româneşti în secolele XIIIXVI,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.
Pop, Ioan-Aurel, „Influenţa modelelor germane şi germanofone asupra românilor. Câteva consideraţii", în Ioan-Aurel Pop, *Transilvania, starea noastră de veghe,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 151-160.
Pop, loan-Aurel, „Vocaţia occidentală a românilor", în loan-Aurel Pop, *Transilvania, starea noastră de veghe,* Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 283-298.
Pop, loan-Aurel, „Făurirea României în secolele al XIX-lea şi XX – câteva repere istorice", în Valentin Naumescu (ed.), *România, marile puteri şi ordinea europeană,* Polirom, Iaşi, 2018, pp. 35-48.
Pop, Irina, „Satele săseşti vor fi repopulate, dar la primăvară", *România liberă,* 7 decembrie 1996.
Pop, Sânziana, „Saşii din Ardeal", *Formula As,* 388, 15 noiembrie 1999.
Popa, Camelia, „Cetatea Sibiului stă gata să se surpe", *România liberă,* 20 martie 1997.
Popescu, Adrian, „Viscri – satul care s-a scos din foame cu «ora de şosete»„, *Adevărul, 5* octombrie 2004.
Popescu, Adrian, *„Supravieţuitorii la bătrâneţe...* un film cu valoare arhivistică", *Tribuna,* 17 februarie 2019,

https://www.tribuna.ro/stiri/cultura/supravietuitorii-la-batranete- -un-film-cu-valoare-arhivistica-141793.html (ultima accesare, 7 mai 2021).

Popescu, Ion Longin, „România e ţara noastră”, *Formula As,* 808, 25 februarie 2008.

Popovici, Veda şi Pop, Ovidiu, „De aici, de la margine. Pentru o metodă decolonială în discursurile culturale din România”, *Gazeta de Artă Politică,* 12, decembrie 2015.

Porr, Paul-Jürgen, „Was alles unter der Schirmherrschaft des Forums geschieht”, *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 88-90.

Porr, Paul-Jürgen, „Ein Erfolg: 25 Jahre Deutsches Forum”, interviu de Hannelore Baier, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2015, pp. 36-40.

Porr, Paul-Jürgen, „Liebe Leserinnen und Leser”, *Deutsches Jahrbuchjur Rumänien,* 2015, p. 15.

Porr, Paul-Jürgen, „Statt mit Abblend- oder Standlicht mit Fernlicht denken”, interviu de Hannelore Baier, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2017, pp. 19-23.

Preda, Cristian, „Partide, voturi şi mandate la alegerile din România (1990-2012)”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review,* 13, nr. 1 (2013), pp. 27-110.

Preda, Sorin, „Saşii din Roşia se pregătesc pentru Rai”, *Formula As,* 374, 9 august 1999. Preda, Sorin, „Şvabii noştri cei de toate zilele”, *Formula As,* 685, 26 septembrie 2005. „Programm des Demokratischen Forums der Rumäniendeutschen”, *Hermannstädter Zeitung,* 19 ianuarie 1990.

Protsyk, Oleh şi Matichescu, Lupşa Marius, „Electoral Rules and Minority Representation în Romania”, *Communist and Post-Communist Studies,* 43, nr. 1 (2010), pp. 31-41.

R.C., „Călin Popescu Tăriceanu despre primarul Sibiului: «Mi-ar face mare plăcere să avem oameni de calitatea sa în PNL»„, *Adevărul,* 6 octombrie 2004.

Ram, Melanie H., „Democratization through European Integration: The Case of Minority Rights în the Czech Republic and Romania”, *Studies în Comparative International Development,* 38, nr. 2 (2003), pp. 28-56.

Ram, Melanie H., „Romania: from Laggard to Leader?”, în Bernd Rechel (ed.), *Minority Rights în Central and Eastern Europe,* Routledge, Londra, 2009, pp. 180-194.

Raţiu, Ion, *Istoria unei candidaturi deturnate. Note zilnice. lanuarie-decembrie 1992,* Regent House Printing & Publishing, Bucureşti, 2001.

Rădvan, Laurenţiu, „Coloniştii germani, fondarea oraşelor din Ţările

Române şi metamorfozele istoriografiei româneşti din secolul XX", *Historia Urbana,* 19 (2011), pp. 119-140.

Rehner, Hermann, *Wir waren Sklaven: Tagebuch eines nach Rußland Verschleppten,* Concordia, Bucureşti, 1993.

Rehner, Wolfgang, „Revoluţia a venit prea târziu", interviu de Mircea Bunea, *Adevărul,* 23 iulie 1990.

Rieser, Hans Heinrich, *Das rumänische Banat – eine multikulturelle Region im Umbruch. Geographische Transformationsforschungen am Beispiel der jüngeren Kulturlandschaftsentwicklung în Südwestrumänien, Jan* Thorbecke Verlag, Stuttgart, 2001.

Rigo, Enrica, „Citizenship at Europe's Borders: Some Reflections on the Post-Colonial Condition în the Context of EU Enlargement", *Citizenship Studies,* 9, nr. 1 (2005), pp. 3-22. ,

Roşu, Răzvan, „Zur Identität der Sathmarer Schwaben", *Zeitschrift für Balkanologie,* 51, nr. 2 (2015), pp. 236-253.

Roth, Catherine, „La Nation entre les lignes. Médias invisibles, discours implicites et invention de tradition chez les Saxons de Transylvanie", teză de doctorat, Université Pantheon-Assas, 2013.

Roth, Harald, *Politische Strukturen und Strömungen bei den Siebenbürger Sachsen 19191933,* Böhlau Verlag, Köln, 1994.

Roth, Harald, „Zum Wandel der politischen Strukturen bei den Siebenbürger Sachsen", în Harald Roth (ed.), *Minderheit und Nationalstaat. Siebenbürgen seit dem ersten Weltkrieg,* Böhlau Verlag, Köln, 1995, pp. 99-113.

Roth, Harald,,Autostereotype als Identifikationsmuster. Zum Selbstbild der Siebenbürger Sachsen", în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markel (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln, 1998, pp. 178-191.

Roth, Harald, *Mică istorie a Transilvaniei,* trad, de Anca Fleşeru şi Thomas Şindilariu, Pro Europa, Targu-Mureş, 2006.

Roth, Harald, *Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt în Siebenbürgen,* ed. a II-a, Böhlau Verlag, Köln, 2007.

Rounault, Jean, *Mon ami Vassia. Souvenirs du Donetz,* Sulliver, Paris, 1949.

Ruthner, Clemens, „K.u.k. Kolonialismus als Befund, Befindlichkeit und Metapher: Versuch einer weiteren Klärung", în Johannes Feichtinger, Ursula Prutsch şi Moritz Csáky (eds.), *Habsburgpostcolonial Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis,* StudienVerlag, Innsbruck ş.a., 2003, pp. 111-128.

Said, Edward W., *Orientalism,* ed. a II-a adăugită, trad, de Doina Lică şi Ana Andreescu, Art, Bucureşti, 2018.

Salat, Levente, „Regimul minorităţilor naţionale din România şi contextul internaţional al acestuia", în Levente Salat (ed.), *Politici de integrare a minorităţilor naţionale din România. Aspecte legale şi instituţionale intr-o perspectivă comparată,* Fundaţia CRDE, Cluj-

Napoca, 2008, pp. 9-29.
Salat, Levente şi Novák, Csaba Zoltán, „Ethnicity, Nationalism, and the Minority Regime", în Lavinia Stan şi Diana Vancea (eds.), *Post-Communist Romania at Twenty-Five: Linking Past, Present and Future,* Lexington Books, Lanham, 2015, pp. 63-85.
Sallanz, Josef, *Dobrudscha. Deutsche Siedler zwischen Donau und Schwarzem Meer,* Deutsches Kulturforum östliches Europa, Potsdam, 2020.
Sampson, Steven, *National Integration through Socialist Planning: An Anthropological Study of a Romanian New Town,* East European Monographs, Boulder, 1984.
Sasse, Gwendolyn, „National Minorities and EU Enlargement: External or Domestic Incentives for Accommodation?', în John McGarry şi Michael Keating (eds.), *European Integration and the Nationalities Question,* Routledge, Londra, 2006, pp. 64-84.
Sălcudeanu, Petre, „Fir-ar să fie... de vis"*, Adevărul, 9* septembrie 1990.
Sălcudeanu, Petre, „Migranţii din Carpaţii Bavarezi. Pleacă Vlad cu munţii-n spate", *Adevărul,* 1 februarie 1991.
Schaser, Angelika, *Reformele iozefine în Transilvania şi urmările lor în viaţa socială: importanţa edictului de concivilitatepentru oraşul Sibiu,* trad, de Monica Vlaicu, Hora, Sibiu, 2000.
Schlattner, Eginald, „în 1200, când la Berlin orăcăiau broaştele, biserica din Roşia avea cor în limba latină", interviu de Sorin Preda, *Formula As,* 375,16 august 1999.
Schlattner, Eginald, „Românilor le lipseşte mândria de-a fi români", interviu de Sorin Preda, *Formula As,* 470,25 iunie 2001.
Schlattner, Eginald, „Ţin la această ţară şi ştiu că Dumnezeu mă vrea aici. Aici mă cunoaşte Dumnezeu după nume", interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 668, 23 mai 2005.
Schlesak, Dieter, *Capesius. Farmacistul de la Auschwitz,* trad, şi note de Cosmin Dragoste, Polirom, Iaşi, 2008.
Schlögel, Karl, *Die Mitte liegt ostwärts: Europa im Übergang,* Carl Hanser, München, 2002.
Schmidt, Ute, *Basarabia. Coloniştii germani de la Marea Neagră,* trad. de Cristina Grossu Chiriac, Cartier, Chişinău, 2014.
Schroeder, Marc, *Order 7161,* în curs de apariţie, http://www.marcpschroeder.com/order 7161/background (ultima accesare, 4 aprilie 2021).
Schüller, Stephan Olaf, *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- oder Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918-1944),* LIT Verlag, Berlin, 2009.
Schultheiss, Fr. Guntram, *Der Kampf um das Deutschtum: Deutschtum und Magyarisierung,* Verlag von J.E Lehmann, München, 1898.

Schuster, Hans-Werner, „Grundzüge der Entwicklung der Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen în Deutschland", în Hans-Werner Schuster (ed.), *60 Jahre Verband der Siebenbürger Sachsen în Deutschland. Grundzüge seiner Geschichte,* Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen în Deutschland, München, 2009, pp. 9-69.

Schwarz, Ernst, *Die Herkunft der Siebenbürger und Zipser Sachsen. Siebenbürger und Zipser Sachsen, Ostmitteldeutsche, Rheinländer im Spiegel der Mundarten,* Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1957.

Schwicker, Johann Heinrich, *Die Deutschen în Ungarn und Siebenbürgen,* Verlag von Karl Prochaska, Viena, 1881.

Scridon, Ioana şi Ilovan, Oana Ramona, „The Zipsers' Ethnie Identity în Vişeu de Sus/ Oberwischau, Romania, în the Context of Inter-Ethnie Relationships", *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft,* 157 (2015), pp. 151-168.

Scripcariu, Geo, *Adela & Agnetha,* https://www.youtube.com/watch?v=bvOB8KTGhYc (ultima accesare, 23 septembrie 2018).

Scurtu, Ioan, „Schimbarea la faţă a Grupului Etnic German din România", *Cotidianul.ro,* 15 februarie 2017, https://www.cotidianul.ro/schimbarea-la-fata-a-grupului-etnic-german-din-romania/ (ultima accesare, 16 septembrie 2018).

Sebaux, Gwénola, *(Post)Colonisation – (Post)Migration. Ces Allemands entre Allemagne et Roumanie,* Editions Le Manuscrit, Paris, 2015.

Senz, Ingomar, *Die Donauschwaben,* Langen Müller, München, 1994.

„Sesiunea Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională din zilele de 9,10,13 şi 14 martie 1990", *Monitorul oficial,* 16 martie 1990.

Severin, Adrian şi Andreescu, Gabriel, *Locurile unde se construieşte Europa,* Polirom, Iaşi, 2000.

Shafir, Michael, „Antisemitism without Jews în Romania", *Report on Eastern Europe,* 28 iunie 1991, pp. 20-32.

Shafir, Michael, „The Political Party as National Holding Company: The Hungárián Democratic Federation of Romania", în Jonathan Stein (ed.), *ThePolitics of National Minority Participation în Post-Communist Europe: State-Building, Democracy, and Ethnie Mobilization,* M.E. Sharpe, Armonk, 2000, pp. 101-128.

Shafir, Michael, „The Nature of Postcommunist Antisemitism în East Central Europe: Ideology's Backdoor Return", *Journal of Contemporary Antisemitism,* 1, nr. 2 (2018), pp. 33-61.

Sienerth, Stefan, „Meschendörfer, Adolf", *Neue Deutsche Biographie,* 17 (1994), https:// www.deutsche-biographie.de/pndll8831569.html (ultima accesare, 2 martie 2021).

Sienerth, Stefan, „Dacă Herta Müller ia mâine Premiul Nobel, literatura română o va accepta subit", interviu de Cristian Cercel,

Observator cultural, 391,27 septembrie 2007.
Slavici, Ioan, „Lumea prin care am trecut , în C. Mohanu (ed.), *Amintiri. Lumea prin care am trecut,* Minerva, Bucureşti, [1930] 1994, pp. 179-296.
Smith, Brian G., „Ethnonationalism as a Source of Stability în the Party Systems of Bulgaria and Romania: Minority Parties, Nationalism, and EU Membership", *Nationalism and Ethnic Politics,* 22, nr. 4 (2016), pp. 433-455.
Smith, David J., „Framing the National Question în Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus?", *Ethnopolitics,* 2, nr. 1 (2002), pp. 3-16.
Spack, Hermann, „în copilărie, la Sibiu mi se zicea «hitleristül»; mai târziu, în Germania, toată lumea îmi zicea «românul»„, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 505, 4 martie 2002.
Spiridon, Monica, *„Cumpoţi săfii român?" Variaţiunipe teme identitare,* Scrisul Românesc, Craiova, 2006.
Stäche, Christa şi Theilemann, Wolfram G., „Evangelisch în Alt-Rumänien. Zu Themenrelevanz, Forschungsstand und Konzeption", în Christa Stäche şi Wolfram G. Theilemann (eds.), *Evangelisch în Altrumänien. Forschungen und Quellen zur Geschichte der deutschsprachigen evangelischen Kirchengemeinden im rumänischen Regat,* Schiller Verlag, Sibiu şi Bonn, 2012, pp. 17-40.
Stan, Valentin, „Naţionalism şi securitate europeană: integrarea euro-atlantică a României", *Studii internaţionale,* 1 (1995), pp. 26-46.
Stanciu, Laura, *Iluminism central european: Şcoala Ardeleană,* Mega, Cluj-Napoca, 2010.
Steiner, Stephan, *Reisen ohne Wiederkehr. Die Deportation von Protestanten aus Kärnten 1734-1736,* R. Oldenbourg, Viena, 2007.
Steiner, Stephan, *Rückkehr unerwünscht. Deportationen în der Habsburgermonarchie der Frühen Neuzeit und ihr europäischer Kontext,* Böhlau Verlag, Köln, 2014.
Stickler, Matthias, *„Ostdeutsch heißt Gesamtdeutsch." Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände 1949-1972,* Droste Verlag, Düsseldorf, 2004.
Stroe, Monica, „în vitrina europeană", *Secolul 21,*1-6 (2007), pp. 84-96.
Stroe, Monica, „Heterorepresentations of Saxonness and Their Political Meanings în Transylvania", în Brigitta Balogh, Sergiu Bălţăţescu, Krisztina Bernath şi Eva Biró- Kaszás (eds.), *European, National and Regional Identity: Proceedings ofthe International Conference „European, National and Regional Identity", Organized în Oradea, 24-26 March 2011, în the Frame of Research Project HURO/0801/180,* Editura Universităţii din Oradea, Oradea, 2011, pp. 195-209.
Stroe, Monica, „Sibiu European Capital of Culture 2007: Saxonness as a Romanian Cultural Brand", în Susanne Küchler, László Kürti şi

Hisham Elkadi (eds.), *Every Day's a Festival! Diversity on Show,* Sean Kingston Publishing, Wantage, 2011, pp. 83-112.

Stroe, Monica, *Gustul locului. Producţia de peisaje culturale agro-alimentare în sudul Transilvaniei,* Tritonic, Bucureşti, 2017.

Stroe, Monica, „Sibiu, Capitală Europeană a Culturii 2007: Germanitatea saşilor ca brand cultural românesc", în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel şi Christian Schuster (eds.), *Reinventăndgermanitatea. Etnicizare, mobilitate şi împrumut cultural la marginea Europei,* Tritonic, Bucureşti, 2017, pp. 89-127.

Swanson, John C., *Tangible Belonging: Negotiating Germanness în Twentieth-Century Hungary,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2017.

Szegedi, Edit, *Tradiţie şi inovaţie în istoriografia săsească intre baroc şi iluminism,* Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2006.

Szelényi, Balázs A., „From Minority to Übermensch: The Social Roots of Ethnic Conflict în the German Diaspora of Hungary, Romania and Slovakia", *Past and Present,* 196 (2007), pp. 215-251.

Şandru, Dumitru, *Reforma agrară din 1945 şi ţărănimea germană din România,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1999.

Şelaru, Vasile, „O localitate săsească fără saşi", *România liberă, 5* martie 1997.

Takle, Marianne, „(Spät)Aussiedler: From Germans to Immigrants", *Nationalism and Ethnic Politics,* 17, nr. 2 (2011). pp. 161-181.

Tăpălagă, Dan, „Satul cu blazon", *Formula As,* 738, 9 octombrie 2006.

Teutsch, Friedrich, *Die Siebenbürger Sachsen în Vergangenheit und Gegenwart,* Verlag von K.F. Koehler, Leipzig, 1916.

Teutsch, Friedrich, *Die Siebenbürger Sachsen în Vergangenheit und Gegenwart,* ed. a II-a adăugită, W. Krafft Verlag, Hermannstadt, 1924.

Thiel, Siegfried, „Geglückter Tapetenwechsel für Banater Ingenieurin", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2006, pp. 96-99.

Thiel, Siegfried, „Querdenken, Initiativfreude, Mut: Schwäbin schaffte frühzeitig EU-Standard", *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2008, pp. 58-60.

Thum, Gregor (ed.), *Traumland Osten. Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006.

Tischler, Grete, „Fünf verlorene Jahre", *Hermannstädter Zeitung,* 11 ianuarie 1991.

Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc,* trad, de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, Humanitás, Bucureşti, 2014.

Tobias, Andreea, „Dominic Fritz în echipa de negociere pentru noul

guvern: «Nici nu mă gândeam, în urmă cu un an, că voi ajunge aici»„, *Mediafax,* 11 decembrie 2020, https://www.mediafax.ro/politic/dominic-fritz-în-echipa-de-negociere-pentru- viitorul-guvern-nici-nu-ma-gandeam-în-urma-cu-un-an-ca-voi-ajunge-aici- 19778049 (ultima accesare, 24 ianuarie 2021).

Todorova, Maria, *Balcanii şi balcanismul,* trad, de Mihaela Constantinescu şi Sofia Oprescu, Humanitás, Bucureşti, 2000.

Topor, Claudiu Lucian, „Der «Inländische» Feind – das Schicksal der Deutschen în Altrumänien zwischen nationaler Identität und Rhetorik des Krieges (1914-1916)", *Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 55* (2012), pp. 145-154.

Toró,Tibor, „Hungarian Minority Politics în Post-Socialist Romania: Interests, Strategies and Discourses", *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies,* 10 (2016), pp. 79-106.

Török, Borbala Zsuzsanna, *Exploring Transylvania: Geographies of Knowledge and Entangled Histories în a Multiethnic Province, 1790-1918,* Brill, Leiden, 2016.

Torrey, Glenn E., „Romania în the First World War: The Years of Engagement, 19161918", *The International History Review,* 14, nr. 3 (1992), pp. 462-479.

Totok, William, *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen aus Rumänien,* Junius Verlag, Hamburg, 1988.

Traşcă, Ottmar, *Relaţiile politice şi militare româno-germane: septembrie 1940 — august 1944,* Argonaut, Cluj-Napoca, 2013.

Traşcă, Ottmar, „Grupul Etnic German din România în «era» Andreas Schmidt. Septembrie 1940 – august 1944", în Ottmar Traşcă şi Remus Gabriel Anghel (eds.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2018, pp. 113-148.

„Tratatul de bază. Tratat de înţelegere, cooperare şi bună vecinătate între România şi Republica Ungaria", http://www.monitoruljuridic.ro/act/tratat-din-16-septembrie- 1996-de-intelegere-cooperare-şi-buna-vecinatate-intre-romania-şi-republica-ungara- emitent-parlamentul-publicat-n-39628.html (ultima accesare, 22 august 2020).

Trégomain, Pierre de, „Le Syndrome du peuple élu: Les Saxons de Transylvanie et la destruction des confins , *Cultures d'Europe Centrale, 5* (2003), http://www.circe.pari.s- sorbonne.fr/spip.php?article61&lang=fr (ultima accesare, 2 martie 2021).

Trégomain, Pierre de, „Les frontières du dicible. Les Saxons de Transylvanie et la Seconde Guerre mondiale", teză de doctorat, Université Paris III – Sorbonne Nouvelle, 2006.

Trégomain, Pierre de, „«Normales»? Les relations germano-roumaines

avant et après la chute du Mur", *Allemagne d'aujourd'hui,* 182 (2007), pp. 81-89.
Tudor, Corneliu Vădim, *Jurnal de vacanţă,* Editura Fundaţiei Umaniste România Mare, Bucureşti, 1996.
Turda, Marius şi Quine, Maria Sophia, *Istorie şi rasism. Ideea de rasă de la Iluminism la Donald Trump,* trad. de Marius-Adrian Hazaparu, Polirom, Iaşi, 2019.
Turliuc, Maria Nicoleta, *Imaginar, identitate şi reprezentări sociale. Imaginea elementului alogen în mentalul colectiv românesc,* Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2004.
Ţichindeleanu, Ovidiu, „Modernitatea postcomunismului", în Adrian T. Sîrbu şi Alexandru Polgár (eds.), *Genealogii alepostcomunismului,* Idea, Cluj, 2009, pp. 119-139.
Ţurcanu, Horia, „Transilvania – dulce patrie", *Formula As,* 519,10 iunie 2002.
Ulrich, Ernest, *Cartea vieţii mele: am fost deportat în URSS,* Editura Fundaţiei Culturale „Ion D. Sîrbu", Petroşani, 2005.
Ungar, Beatrice, „Micul paradis de la Hărman", *Formula As,* 521, 24 iunie 2002.
Ungar, Beatrice, „Paşi ai speranţei în Transilvania", *Formula As,* 300,1 iunie 1998.
Vasiliu, Florica şi Dragoman, Dragoş, „Politici culturale şi afirmarea identităţii. Luxemburg şi Marea Regiune – Sibiu. Capitale Culturale Europene în 2007", *Sociologie Românească,* 6, nr. 2 (2008), pp. 30-39.
Văcăroiu, Nicolae, discurs, „Eine schreckliche Vergeltung. Brief des Premiers Văcăroiu an die Teilnehmer der Veranstaltung", *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien,* 21 ianuarie 1995.
Vâlcu, Val, „în satul Palota, din Bihor, şvabii vorbesc ungureşte", *Adevărul,* 12 august 1995. Vela, Adriana, „1.500 de imobile stau să cadă în capul locatarilor", *Adevărul,* 16 mai 1996. Vela, Adriana, „195 de clădiri monument istoric din Sibiu – în pericol de prăbuşire", *Adevărul,* 6 aprilie 1998.
Verdery, Katherine, *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economic, and Ethnie Change,* University of California Press, Berkeley, 1983. .
Verdery, Katherine, „The Unmaking of an Ethnie Collectivity: Transylvania's Germans", *American Ethnologist,* 12, nr. 1 (1985), pp. 62-83.
Verdery, Katherine, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu,* trad. de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Humanitás, Bucureşti, 1995.
Verdery, Katherine, „Naţionalismul şi sentimentul naţional în România postcomunistă", în Katherine Verdery, *Socialismul. Ce a fost şi ce*

urmează, trad. de Mihai Stroe şi Iustin Codreanu, Institutul European, Iaşi, 2003, pp. 155-194.
Verdery, Katherine, *Socialismul. Ce a fost şi ce urmează,* trad. de Mihai Stroe şi Iustin Codreanu, Institutul European, Iaşi, 2003.
Verdery, Katherine, *The Vanishing Hectare: Property and Value în Postsocialist Transylvania,* Cornell University Press, Ithaca, 2003.
„Verordnung über Ausnahmeregelungen für die Erteilung einer Arbeitserlaubnis an neueinreisende ausländische Arbeitnehmer (Anwerbestoppausnahme-Verordnung) , http://archiv.jura.uni-saarland.dc/BGBl/TEILl/1990/19903014.l.HTML#GL10 (ultima accesare, 7 mai 2021).
Voiculescu, Loredana, „Un sas şi-a făcut fermă de reni în Sibiu”, *Gândul,* 28 aprilie 2006.
Volovici, Leon, *Ideologia naţionalistă şi „problema evreiască”. Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor ’30,* Humanitas, Bucureşti, 1995.
Vultur, Smaranda, *Francezi în Banat, bănăţeni în Franţa,* Marineasa, Timişoara, 2012.
Vultur, Smaranda, *Germanii din Banat prin povestirile lor,* ed. a Il-a revăzută şi adăugită, Polirom, Iaşi, 2018.
Wagner, Richard, „Cărţile «pline» şi cerul «gol»„, interviu de Rodica Binder, *Observator cultural,* 317-318,20 aprilie 2006.
Wagner, Richard, „Ethnie Germans în Romania”, în Stefan Wolff (ed.), *German Minorities în Europe: Ethnie Identity and Cultural Belonging,* Berghahn Books, New York, 2000, pp. 135-142.
Warrick, Joby, „Shevardnadze în Bucharest, Offers Soviet Aid”, *UPI Archives,* 6 ianuarie 1990, https://www.upi.eom/Archives/1990/01/06/Shevardnadze-în-Bucharest- offers-Soviet-aid/2932631602000/ (ultima accesare, 2 mai 2021).
Waterbury, Myra A., *Between State andNation: Diaspora Politics andKin-State Naţionalism în Hungary,* Palgrave Macmillan, New York, 2010.
Weber, Annemarie, *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (1944-1971),* Böhlau Verlag, Köln, 2010.
Weber, Annemarie şi Weber, Horst, „Selbstgerecht im Wohlstand”, *Hermannstädter Zeitung,* 14 decembrie 1990.
Weber, Georg *et al., Die Deportation von SiebenbürgerSachsen în die Sowjetunion 1945-1949,* 3 vol, Böhlau Verlag, Köln, 1995.
Weber, Georg *et al., Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert,* Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, 2003.
Weber, Horst, „Das DFDR – Was es ist und was es will”, *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 60-

67.
Weber, Horst, „Minderheitenverständnis, Minderheitenrechte und Minderheitenschutz în Rumänien”, *Zugänge. Forum des Evangelischen Kreises Siebenbürgen,* 14 (1993), pp. 5-13.
Wedekind, Michael, „Der siebenbürgische Karpatenverein (1880-1944). Ein Beitrag zur Sozialgeschichte Siebenbürgens”, *Amnis. Revue de civilisation contemporaine Europe/ Amériques,* 1, http://amnis.revues.org/1088 (ultima accesare, 22 februarie 2021).
Welisch, Sophie Anne, „The Bukovina-Germans during the Habsburg Period: Settlement, Ethnie Interaction, Contributions”,*Immigrants &Minorities, 5,* nr. 1 (1986), pp. 73-106.
Weniger, Liane, *Schatten am Don. Als Zwangsdeportierte aus Siebenbürgen în Kohlebergwerken în Russland, 1945-1946,* Forschungsstelle Ostmitteleuropa, Dortmund, 1994.
Wermke, Holger, „Vom Unternehmerstammtisch zum Wirtschaftsklub”, *Deutsches Jahrbuch für Rumänien,* 2003, pp. 33-38.
Wien, Ulrich Andreas, *Friedrich Müller-Langenthal. Leben und Dienst în der evangelischen Kirche în Rumänien im 20. Jahrhundert,* Monumenta Verlag, Sibiu, 2002.
Winkler, Heinrich August, *Der lange Weg nach Westen, 2* vol., München, C.H. Beck, 2000. „Wir wollen selbst bestimmen können. Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien zur Verbesserung unserer Lage”, *Hermannstädter Zeitung,* 5 ianuarie 1990.
Wittstock, Rohtraut, „Rădăcinile mele spirituale sunt în acest spaţiu”, interviu de Dieter Werner, *Formula As,* 28, mai 1992.
Wittstock, Wolfgang, „Guvernul României a încălcat spiritul şi litera Tratatului dintre România şi Germania, privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa”, interviu de Ion Longin Popescu, *Formula As,* 6 august 2001.
Wittstock, Wolfgang, „Mitreden und mitentscheiden. Schwierigkeiten der parlamentarischen Vertretung eines Minderheitenverbandes”, în Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien (ed.), *Einblick und Ausblick. 15 Jahre Demokratisches Forum der Deutschen în Rumänien,* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004, pp. 31-39.
Wokoeck, Ursula, *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945,* Routledge, Londra, 2009.
Wolff, Larry, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizaţiei în epoca Luminilor,* trad, de Bianca Rizzoli, Humanitas, Bucureşti, 2000.
Wolff, Stefan, „The Impact of Post-Communist Regime Change and European Integration on Ethnic Minorities: The «Special» Case of Ethnic Germans în Eastern Europe”, în John McGarry şi Michael Keating (eds.), *European Integration and the Nationalities Question,* Routledge, Londra, 2007, pp. 139-168.
Woodcock, Shannon, „«The Ţigan is not a Man»: The Ţigan Other as a Catalyst for Romanian Ethnonational Identity”, teză de doctorat, University of Sydney, 2005.
Woodcock, Shannon, „Romania and EUrope: Roma, Rroma and Ţigani

as Sites for the Contestation of Ethno-national Identities", *Patterns of Prejudice,* 41, nr. 5 (2007), pp. 493-515.

Wright, Jane, „The Protection of Minority Rights în Europe: From Conference to Implementation", *International Journal of Human Rights,* 2, nr. 1 (1998), pp. l-31.

Zach, Krista, „Religiöse Toleranz und Stereotypenbildung în einer multikulturellen Region. Volkskirchen în Siebenbürgen", în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken şi Michael Markei (eds.), *Das Bild des Anderen în Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln, 1998, pp. 109-154.

Zăloagă, Marian, „Imaginea Celuilalt în Chronica românilor. Viziunea şincaiană asupra populaţiilor germanice din Transilvania", *Librăria. Studii şi cercetări de bibliologie. Anuar,* 3, 2004, pp. 209-218.

Zăloagă, Marian, *Romii în cultura săsească în secolele al XVHI-lea şi al XIX-lea,* Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2015.

Ziegler, Winfried, „Die deutsche Minderheit în Rumänien", https://www.goethe.de/ resources/files/pdfl34/die-deutsche-minderheit-aus-rumnien41 .pdf (ultima accesare, 1 aprilie 2021).

Zillich, Heinrich, *Zwischen Grenzen und Zeiten,* Albert Langen – Georg Müller, München, 1937.

Zillich, Heinrich, *Das Schicksalsweg der Siebenbürger Sachsen. Festansprache bei der 800- Jahrfeier der Siebenbürger Sachsen am 21. Oktober 1950 zu München,* Verband der Siebenbürger Sachsen în Deutschland, München, 1950.

Zimmerer, Jürgen, „The Birth of the Ostland out of the Spirit of Colonialism: A Postcolonial Perspective on the Nazi Policy of Conquest and Extermination", *Patterns of Prejudice,* 39, nr. 2 (2005), pp. 197-219.

„Zweite Verordnung zur Änderung der Anwerbestoppausnahme-Verordnung", http:// archiv.jura.uni-saarland.de/BGBl/TEILl/1994/19942795.1.HTML (ultima accesare, 7 mai 2021).

Index

Acordurile de la Helsinki 109
antagonism romi-germani 207-224
anticomunism 92, 98,104, 155, 159,169, 172,174,177,179
antigermanism 72,240, 242
antisemitism 17, 95,104,112,238
antreprenoriat german 84,89,132-133,137, 139-141,144,149-150,177-178,181,190, 202,214,218,224,229,237,239
autocolonizare 16,26-27, 69, 72, 76, 91, 138; *vezi şi* orientalism

balcanism 22-23,64,139; *vezi şi* orientalism Băsescu, Traian 11,136,165,174 Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană 39,42,79-80,82-83,203,205; *vezi şi* Miiller-Langenthal, Friedrich;Teutsch, Friedrich
Blaga, Lucian 93-94
Braşov 69, 84-87, 98, 141, 148-149, 156, 181, 183, 191, 199, 204, 215; Biserica Neagră 86-87,200; Junii Braşovului" 87

calitatea-de-a-fi-ultimii 188,190,194 Caramitru, Ion 165,215
Carol I 11,14, 61, 70-71, 76
Carp, Radu 11-12,152
Cărtărescu, Mircea 10-12,14-15
Charles, prinţ de Wales 201-202,215,219, 223
Chebeleu, Traian 127-128
Ciuhandu, Gheorghe 144, 215
colonialism/imperialism german în Europa de Est 27-33, 38, 73, 77-78
colonizare intimă *vezi* autocolonizare

Declaraţia de la Alba lulia 48-49,88,110 111,239 . '
Deutsches Jahrbuch für Rumänien 139-140, 142,144,215
dezvoltare economică 38,90,120,131-135, 138,140-141,150,196,206,223; *vezi şi* antreprenoriat german
diaspora germană 12, 45, 73
discursuri identitare româneşti 16, 58, 63-64, 76, 95,100,105-106,186

esticisme 21, 32, 70-71, 73, 79-80, 91, 94; *vezi şi* orientalism
Europa, întoarcerea la 24-25,114-115,118
Europa de Est, inventarea 20-22, 27-28; *vezi şi* orientalism
europenizare *vezi* Uniunea Europeană, integrarea în

Fernolend, Caroline 190,195,219
Formula As 10, 137, 183-188, 190-191, 196,202,215,218-219,230-231
Forumul Democrat al Germanilor din România 9,11,119,131,137,140,151, 154,156,163,183,222,231,241
francofilie 72, 77
Frontul Salvării Naţionale 110,119

Genscher, Hans-Dietrich 109,122,126, 226
Georgescu, Răzvan 176-178, *vezi*

şi Trading Germans
germani basarabeni: aşezarea în Basarabia 46,49,91-92; în perioada interbelică 32, 37,91,93; relocarea în Reich 15,52; *vezi şi* Marian, Liviu
germani din Banatul Montan: aşezarea în Banat 15,36-37,42-45, 60,106

germani bucovineni: aşezarea în Bucovina 36-37, 44,48; relocarea în Reich 52 germani dobrogeni: aşezarea în Dobrogea 36-37, 46-47; relocarea în Reich 52 germani în străinătate *vezi* diaspora germană
Germania (Republica Federală) ca stat de neam 12,55-57,98,100,120,122,129131,236
germano-români 10-12,15,30-31,33,35, 41-48, 50-52, 57-61, 70-71, 73-74, 77, 79, 83, 88, 92, 100, 103-104, 107, 113, 122-150,156,162-163,184-189,194, 206-234; categorii 36-37,44-47,49; deportarea în Uniunea Sovietică 97, 151155,158,166-174; discursurile identitare 55,97-100,118,129-130,133-135,139, 150; în perioada interbelică 79, 91-93, 95- 96,173; în timpul celui de-al Doilea Război Mondial 53-56,58,96,163-164, 173; în timpul comunismului 97,152,154, 160, 167, 178; înrolarea în SS 52-53, 96- 97,155,159,167-169,173,177; migra- ţia de întoarcere (potenţială) în România 111, 119-120, 143, 180-183, 190, 196; migraţia în Germania (de Vest) 89,98-100, 102,119-120,122-123,152,157-158,161, 174, 176-177, 195-196, 208-209, 236; moştenirea 11-17, 74, 76, 99-101, 175, 189,192-193,197-206
Golescu, Dinicu 69-70

Horn, Gyula 109
Hurezean, Ruxandra 149,167-168, 215, 219-221
Hurezeanu, Emil 167,199, 220
Hiisch, Heinz-Giinther 177-178

identitate central-europeană 23,29-30,33 ierarhizări 23,25,73,75,89,192,216-217, 228,237
Imperiul Habsburgic 32,41-42,44,47-48, 60, 78,106,193,231
lohannis, Klaus 9-13,15,17,135-139,151, 154-155,186-187,189,231,239-241 lorga, Nicolae 89-91, 93
Ivan, Adrian Liviu 231-233
Kinkel, Klaus 160-164,174

landleri: aşezarea în Transilvania 36-37,41 liminalitate 16, 22-24, 70-71, 73, 89, 91, 105,197,209,235
Luxemburg 39,192,202,204-205

maghiarizare 43, 68, 82,229-230
Marian, Liviu 91-93
Meschendörfer, Adolf 84-89
migraţia românilor în Europa Occidentală 35, 38, 57,120,171,208,226
Mitteleuropa *vezi* identitate central-europeană
mitul german al Estului 30-31,77-78; *vezi şi* colonialism/imperialism german în Europa de Est
Müller, Herta 154
Müller-Langenthal, Friedrich 82-83, 87 Munţii Carpaţi 36,38,68,84-85,88,90-91, 190,192

NATO, integrarea în 25, 114, 118, 159, 161-162
Năstase, Adrian 114,126-128,226
Neugeboren, Emil 89-90 nostalgie 10, 78, 169, 172, 181-182, 186, 190-191,193-194,206-207,215-217,220, 235-238

opinii ale germanilor despre români 48,65, 87,93,96; *vezi şi* colonialism/imperialism german în Europa de Est; mitul german

al Estului
orientalism 16, 20, 27, 32, 73, 224; auto- orientalizare 16, 26, 67, 69-70, 72, 76, 106,138,175,225,238,242; euroorientalism 20, 65; gradare a Orienturilor 23, 25, 33,161; orientalism german 29, 68; *vezi şi* autocolonizare; balcanism; esti- cisme; Europa de Est, inventarea

Partidul Naţional Liberal 11, 136, 138,
224,239
Partidul Social Democrat 11,113,137 Philippi, Paul 154,158-159 politica cu privire la minorităţi în România post-1989 110-113, 115-125, 127-131, 133-135,139
Polonia 30,50, 56, 98,162,174
Ponta, Victor 136,241
Pop Reteganul, loan 75

Raportul Final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România 166-167,174
Raţiu, Ion 180
relaţii români-saşi/reprezentări reciproce
65, 67, 69-70, 75-76, 80-84, 86-87, 89
91,93-94,96-98,100,102,105,121,136,
172,181,186,192,194,198,203,220 relaţii români-şvabi/reprezentări reciproce
56, 75-76, 78, 95,181-182,188
relaţii români-unguri/reprezentări reciproce
68,89,104-105,112-113,123,128,224
226,228-230,232-233
relaţii saşi-şvabi/reprezentări reciproce
35-37, 45,56, 78, 96,190
relaţii Vest-Est 15, 19-33, 42, 67-70, 73, 80, 82, 84-87, 89, 91, 94, 98, 105, 162, 175,197-198,209,235
reprezentări ale germanilor români asupra romilor 112, 207-224
reprezentări româneşti ale evreilor 66, 75, 104-105,165,171,' 176,236,238; *vezi şi* antisemitism
reprezentări româneşti ale romilor 66-68, . 95, 103, 105-106,' 117-118, 158, 165,
204-205, 207, 209-211, 217, 219, 222223; *vezi şi* antagonism romi-germani restituirea proprietăţii 131,151,180,241 Reşiţa 154,159
România: în perioada interbelică 36,49-52,
55-57,79,81,83,85,89-91,93,95,104, 167,171,173,233; în secolul al XlX-lea
35-38,41-42,44,46-47,60-61,63,70-71,
73-74, 77; în timpul celui de-al Doilea
Război Mondial 52-54,56,95-97,153
155,159,173, 177,186, 237; în timpul comunismului 17, 36, 53-54, 56-59, 76, 82,97-102,109,111,119,154,160-161,
164,168-170,174-175,177,179,192,211, 236; în timpul Primului Război Mondial 48, 71, 76-78, 85
românii ca pericol demografic pentru germani 87

saşi transilvăneni: aşezarea în Transilvania 38,40-45,88,192,197; discursurile identitare 35-36, 49-51, 65-67, 73, 79-81, 84-86, 88, 90, 93, 96-98, 99; în Transilvania de Nord 56;

reprezentările săseşti ale romilor 207-224; *vezi şi* germano-români; mitul german al Estului; relaţii români-saşi/reprezentări reciproce; relaţii saşi-şvabi/reprezentări reciproce
Satu Mare 36, 43,141-143, 229-230 Sălcudeanu, Petre 180-182
Schlattner, Eginald 185-187,194,219-220 Severin, Adrian 160-165,174
Sibiu 9-11,13-14,17,41,95,120,122,127, 135-138, 145, 154, 180, 187, 189, 191, 195, 199, 202, 204, 206, 211, 213-215, 223, 231, 240; în calitate de Capitală Culturală Europeană 15,201,205
Sighişoara 82,168-172,191-192,199,201203,216,223
sistem de învăţământ: sistemul de învăţământ în limba germană în România 55, 146-147, 149; sistemul de învăţământ vocaţional 148-149
Slavici, loan 75-76
specialişti germani *vezi* antreprenoriat german '
starea de a fi între *vezi* liminalitate

Şcoala Ardeleană *vezi* Şcoala Transilvăneană Şcoala Transilvăneană 65-67,103
şvabi bănăţeni 15, 35-37, 43, 45, 48-49, ’ 51-52,56,58,75-76,78,81,95-98,100, 106, 122, 155, 160-161, 164, 180, 223, 226,240; aşezarea în Banat 45, 75,198; deportarea în Bărăgan 158; discursurile identităţii 186; *vezi şi* germano-români; relaţii români-şvabi/reprezentări reciproce;

Ungaria ca stat de neam 109, 225
Zillich, Heinrich 84-86, 88, 98
relaţii saşi-şvabi/repezentări reciproce
şvabi sătmăreni 36-37,43,49,53,188,228230; aşezarea în nord-vestul României 43, 198; *vezi şi* germano-români tehnocraţie *vezi* specialişti germani
Teutsch, Friedrich 80-83, 87,154
Timişoara 15-16,120,127,137,144-146,
149,179,182, 214-215,235,239-240
Trading Germans 177
Tratatul româno-german privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa 119, 123-130, Î32-133, 146, 149, 225, 227-228
Tudor, Corneliu Vădim 200

ţipţeri: aşezarea în Maramureş 36-37, 43, 49, 53
Unirea României Mari 37,48-49,79,89-90; *vezi şi* Declaraţia de la Alba lulia
Uniunea Democratică a Maghiarilor din România (UDMR) 113-114
Uniunea Europeană, integrarea în 15, 25, 106, 114, 118, 137, 159, 187, 205, 231; *vezi şi* Europa, întoarcerea la

Vacărescu, lenăchiţă 68-69
Văcăroiu, Nicolae 156-158,160,165
Viscri 190, 194-195, 199, 204-205, 214215,219
Vlaicu, Aurel 36, 45

STUDII ROMÂNEŞTI • ROMANIAN STUDIES • ETUDES ROUMAINES •

RUMÄNISCHE STUDIEN

au apărut:

Vladimir Solonari, *Purificarea naţiunii. Dislocări forţate de populaţie şi epurări etnice în România lui Ion Antonescu, 1940-1944*
Roland Clark, *Sfântă tinereţe legionară. Activismulfascist în România interbelică*
Alex Drace-Francis, *Geneza culturii române moderne. Instituţiile scrisului şi dezvoltarea identităţii naţionale (1700-1900)*
Lavinia Stan, Diane Vancea (coord.), *România postcomunistă: trecut, prezent şi viitor*
Cristina Văţulescu, *Cultură şi poliţie secretă în comunism*
Diana Dumitru, *Vecini în vremuri de restrişte. Stat, antisemitism şi Holocaust în Basarabia şi Transnistria*
Maria Bucur, *Eroi şi victime. România şi memoria celor două războaie mondiale*
Cristian Cercel, *Filogermanism fără germani. România în căutarea europenităţii*

în pregătire:

Emanuela Grama, *Arhitectură, arheologie şi patrimoniu în Centrul Vechi din Bucureşti*

ww'H'.polirom. ro

Redactor: Ramona Lupu
Coperta: Radu Raileanu
Tehnoredactor: Constantin Mihaescu

Bun de tipar: iulie *2021.* Apărut' 2021
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • PO. BOX 266
700505, Iaşi,Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21 41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3 A, sc. 1,
et. 1, sector 4,040031,0.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: ofRce.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C.Tipo-Lidana S.R.L.
Calea Unirii nr. 35, Suceava
Tel.. 0230/517.518, Fax- 0330/401 062
E-mail: oifice@tipolidana.ro; www.tipolidana.ro

STUDII ROMÂNEŞTI • ROMANIAN STUDIES • ÉTUDES ROUMAINES • RUMÄNISCHE STUDIEN

„Linia roşie a cărţii lui Cercel este reprezentată de preocuparea sa de a demonstra că filo- germanismul românilor poate fi perceput ca o modalitate de a rezolva o stimă de sine scăzută şi de a răspunde unei reprezentări subalterne şi/sau negative determinate de apartenenţa la un spaţiu de tranziţie, instabil, hibrid, contestat, chiar rău famat din punct de vedere geopolitic şi, mai ales, culpabil de periodice decuplări ale românilor de la idei precum progresul şi modernizarea cu care a fost asociat, începând cu secolul al XVIII-lea, apusul Europei."

Marian Zaloagă, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai", Târgu Mureş

„Filogermanism fără germani România în căutarea europenităţii explică unele clivaje politice din România, constituind o abordare unică a construcţiei identitare româneşti. Este o contribuţie importantă ce se opune perspectivelor principale ale ştiinţelor politice şi sociale româneşti cuprinse în paradigma idealistă modernistă a dezvoltăm pe care volumul îşi propune să o deconstruiască."

Tibor Tor6, Universitatea Sapientia, Cluj-Napoca

„Nicio lucrare anterioară nu a abordat deschis şi sistematic fenomenul filogermanismului ca expresie a căutării unei identităţi europene de către români."

Andreea Zamfira, Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu

„Numai un alt neamţ ne mai poate scutura niţel din veşnica noastră boicotare a istoriei" • Europa: Vestul, Estul şi intermediaritatea • Germanii din România. Context istoric • Identitate şi alteritate * „O contribuţie valoroasă şi inconfundabilă la viaţa societăţii româneşti" • „Cine n-are nemţi să şi-i cumpere" • „Bogatele sate din zona Braşovului şi Sibiului au fost invadate de migraţia ţigănească"

SRS

www. <5odety4ronnanianstudies.org
Pte Society for Romanian Studies

EDITURA P0LIR0M

ISBN 978-973-46-8534-9

Foto copertă: © twixx/Depositphotos.com

9 789734 685349
www.polirom.ro
Carto publicată și în ediție digitală